

Львівський державний університет
внутрішніх справ

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Збірник тез доповідей учасників
Всеукраїнського круглого столу

12 грудня 2024 року

Львів
2024

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 18 грудня 2024 року №1)

Упорядники:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро, доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДЕМКІВ Роман, кандидат юридичних наук, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування
Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ

Д36

Державотворення та правотворення в умовах війни та після-
воєнний період: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнсь-
кого круглого столу (м. Львів, 12 грудня 2024 року) / Упоряд-
ники: Д. Є. Забзалюк, Р. Я. Демків. Львів : Львівський держав-
ний університет внутрішніх справ, 2024. 312 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень уча-
сників Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотво-
рення в умовах війни та післявоєнний період», які присвячені історико-те-
оретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим
засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам в умовах
війни та післявоєнний період.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав,
достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть
автори.

УДК 340.12(062.537)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2024
© Автори публікації, 2024

ЗМІСТ

АФТАНАСІВ Валерія, ПАНКЕВИЧ Олег ПОСТМОРТАЛЬНА РЕПРОДУКЦІЯ: БІОЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ	10
БАЛИНСЬКА Ольга, БАЛИНСЬКИЙ Ігор ЗНАКОВИЙ ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ	14
БАРАБАШ Ольга ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ	19
БОЙКО Д. Ю. АРБІТРАЖ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	23
БОРИСЛАВСЬКИЙ Ростислав, ШЕВЦІВ Михайло СТАНОВЛЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ	26
БОРТНИК Надія, ЄСІМОВ Сергій ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ	30
БУРНАДЗ К., ПОВАЛЕНА М. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЦИДУ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	34
ВАСІЛЬЄВА Єлизавета, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ПСИХОЛОГІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ В ПРАВІ (ВПЛИВ ЕМОЦІЙ І ЛОГІКИ НА СУДОВІ РІШЕННЯ)	37
ГАВРИЛЬЦІВ Марія ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ..	40
ГАВРИЛЬЦІВ Марія, ДИКА Соломія ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	44

ГАВРИЛЬЦІВ Марія, ЯНУШЕВСЬКА Яна ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОМБУДСМЕНА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	47
ГАРАСИМІВ Тарас АКСІОЛОГІЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	50
ГОРОШКО В. В. ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ...	54
ГРАБЕЦЬ Богдан ДО ПИТАНЬ УНІФІКАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	57
ГРЕБЬОНКІН М. А. МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	60
ДЕМКІВ Роман, КУЧЕР Віталій ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	64
ДЕРЕФІНКА Наталія, ЗАБЗАЛЮК Дмитро ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	67
ДІДЕНКО Євгеній РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МАСОВОЇ ЦИФРОВІЗА- ЦІЇ У ВОЄННИЙ ЧАС В УКРАЇНІ	70
ДІТКУН Марія, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан РОЛЬ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	73
ЄСІМОВ Сергій ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ ...	76

ЗАБЗАЛЮК Дмитро, КОГУТ Ярослав ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА	80
ЗАБЗАЛЮК Дмитро, НАГИБАЙЛЮ Тетяна, СОЛОВЕЙ Іванна ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ...	84
ЗАГУМЕННА Юлія ДЕЯКІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	88
ЗАЙЦЕВ Руслан ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІДУЦІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ	92
ЗВАРИЧ Ю. ВРАХУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕ- НТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ	95
ЗВОНАР М.-М. М. ПАРАЛЕЛІЗМ У ДІАЛОЗІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА НАДНАЦІОНАЛЬ- НИХ СУДОВИХ ЮРИСДИКЦІЙ: ПРИКЛАД РУМУНІЇ	97
ЗДРЕНИК І. В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	101
ЗДРЕНИК І. В., ДЕРКАЧ О. Р. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ	104
ЗДРЕНИК І. В., ОНИСЬКІВ Б. П. ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	107
ІЛЬКІВ Олег, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ГРОМАДСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВОСУДДЯ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ	110

ІЛЬКІВ Наталія ВІДСТУПИ ВІД ПРАВИЛ ОЦНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ	113
ЙОЛОХОВ В., СУПРУН-КОВАЛЬЧУК Т. ДОМІРНІСТЬ ПОКАРАННЯ ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – КРАДІЖКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ...	116
КЕЛЬМАН Михайло, КЕЛЬМАН Ростислав ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА НЕЗАЛЕЖНЕ ПРАВОСУДДЯ	119
КИРИЧЕНКО Ю. В. ЗАКРІПЛЕННЯ ОБОВ’ЯЗКІВ ДЕРЖАВИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	125
КОГУТ Я. М., ПАСТУХ В. О. ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ КЕРІВНИКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ	128
КОВАЛІВ Мирослав, КАЧМАРИК Олег ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ	131
КОЛИЧ Ольга РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ	134
КОЛИЧ Ольга, БІЛОУС Валерія ОХОРОНА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ...	138
КОЛИЧ Ольга, КАРАПАТА О. ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	140
КОЛИЧ Ольга, ЛИТВИН Г. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	142
КОЛИЧ Ольга, ЛОМОВЦЕВА А. ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	144

КОРОЛЬ Ю. В. ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	148
КОШУЛАП С. Ю., ЗДРЕНИК І. В. ЗАХИСТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРУВАННЯ У СУДОВИХ СПОРАХ	151
КРАВЧЕНКО Світлана, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан АНАЛІЗ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК У СУДОВИХ РІШЕННЯХ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ І ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ	153
КРИВУЛЯ Марія, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЛОГІКОЮ І ЕТИКОЮ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ	156
КУРАКІН Олександр ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	159
ЛЕЩАК Ірина, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ	162
МАКЕЄВА О., ШМАТКО Д. ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ	165
МЕЛЬНИК Надія КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	168
НОВОСЬОЛОВА Є. Ю. СТАТУС ТВАРИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	171
ОНИШКО О. Б., ПАЛІЙ Б. В. ВИБОРЧЕ ПРАВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	175
ОНИШКО О. Б. ПРАВА БАТЬКІВ ЩОДО РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	180

ОСЬМАК Андрій НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕЗАКОННО ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	185
ПАРАСЮК В. М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	188
ПИНДА Назарій УЧАСТЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ УКРА- ЇНІ В РЕЗУЛЬТАТІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ	192
ПОЛТИЛО Христина, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан АРГУМЕНТАЦІЯ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ	195
ПРОКОДЯНЧИК С., ЄСІМОВ С. С. ІНТЕГРАТИВНА СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ...	198
ПРОЦЬ Іванна СТАДІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	201
ПРОЦЬ Іванна, РОСЯК С. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ІНШІ ВАЖЛИВІ ПРОБЛЕМИ У ПРОЦЕСІ БРОНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЗОВОБ'ЯЗИНИХ В УКРАЇНІ	204
ПРЯХІНА Н. О., БОРЕЦЬКА С. М. РОБОТА КЕРІВНИКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ	207
РАБІНОВИЧ Сергій ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНИХ ОЧЕВИДНОСТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ Й НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ	209
РАДЧЕНКО Андрій ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	215

РОЙКО Андрій РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД» (НА МАТЕРІАЛАХ АРХІВУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОКУРАТУРИ ЗАХІД- НОГО РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ)	219
РУДИЙ Назар ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНА ПРАКТИКА РАШИЗМУ ЩОДО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	223
САВАЙДА Олена ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЯК ПРИРОДНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	228
СІМКА Марія-Анастасія, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ	230
СОЛОВЕЙ Іванна, ПАНКЕВИЧ Олег ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	233
СТЕЦЮК Н. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СИСТЕМНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТУР НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	237
СТЕЦЮК Н. В., ОВДІЙЧУК Д. Е. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	241
СТЕЦЮК Н. В., ПАЛІЙ Б. В. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	245
СТЕЦЮК Н. В., ШУМИК О. М. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	249

ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА РФ ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРА- ЇНИ МЕХАНІЗМАМИ ТА ЗАСОБАМИ ООН	253
ТУРЧИН Ростислав ДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	256
ФЕДІНА Н. В., ОСТАШОК Я. О. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ	258
ФЕДІНА Н. В., ШИКОР Д. Ю. ПІДСТАВИ ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	262
ХИЖА Д. В. ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	265
ХИЖА Р. В. БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ: ПРАВА ПОСТРАЖДАЛИХ ТА ГЛОБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ	268
ЦІПКАЛ Анастасія, БАДИДА Андріанна КОМПЕТЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦІЇ	271

ЧЕПУРНА Вероніка, ДУТКО Альона ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	276
ЧЕРБАН В. В. ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ТА ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ	279
ШЕВЦІВ М., ЗВІЗЛО Б. М. ПРО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ	283
ШИШКО В. В. ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	286
ЯРЕМЧИШИН М. М., ПАНКЕВИЧ Олег ДЕРЖАВНЕ ПРАВО ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛІДЕРІВ	289
ЯНУСЬ Яна, ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан ОСНОВНІ ВИДИ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК У ПРАВОВИХ АРГУМЕНТАХ	292
ЯРЕМЧУК Віталій ПРАВО НА БЕЗПЕКУ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ	295

АФТАНАСІВ Валерія,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);
ПАНКЕВИЧ Олег,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПОСТМОРТАЛЬНА РЕПРОДУКЦІЯ: БІОЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Заключний етап ХХ століття ознаменувався бурхливим розвитком технологій, що суттєво вплинули на повсякденне життя людей. Водночас цей період відзначається значним зростанням інноваційності та прогресивних підходів у різних сферах людської діяльності, зокрема, у науці. Репродуктивна медицина, як невід'ємна частина сучасного суспільства, також зазнала значних змін, надаючи людям нові можливості для продовження роду та сприяючи вирішенню демографічних проблем.

Очевидно, що наукові досягнення нерідко змінюють традиційні уявлення людей про світ, їхні цінності та пріоритети. Однак, правове регулювання нових технологій має бути не лише формальним, а й глибоко осмисленим з точки зору фундаментальних прав людини та етики. Будь-які технології, що впливають на життя людей або суспільство в цілому, неминуче торкаються сфери прав людини, сприяючи їх реалізації або, навпаки, порушуючи їх.

Постмортальна репродукція, що передбачає комплекс медичних маніпуляцій та біотехнологічних процесів, здійснюється безпосередньо щодо людського організму, втручаючись у його біологічні процеси. З огляду на такий тісний зв'язок з людським тілом та життям, не викликає сумнівів, що ця тема має безпосереднє відношення до прав людини та потребує ретельного антропологічного та правового аналізу.

Перш за все, необхідно чітко визначити поняття «постмортальна репродукція». Хоча цей термін активно використовується у світовій науковій літературі, для українського наукового співтовариства, зокрема, для юристів та медиків, він є відносно новим і потребує детального роз'яснення. Тому перш ніж аналізувати будь-які аспекти постмортальної репродукції, слід сформулювати чітке розуміння того, що саме приховується за цим терміном.

Термін «постмортальна репродукція» буквально означає «той, що відбувся після смерті». Хоча таке поєднання слів може здаватися

парадоксальним, сучасні досягнення в галузі медицини та репродуктології роблять його все більш актуальним. Використання допоміжних репродуктивних технологій, таких як ЕКЗ та сурогатне материнство, стає дедалі поширенішим. Однак, коли один із потенційних батьків є мертвим або перебуває у критичному стані, застосування цих технологій викликає ряд етичних і правових питань [1, с. 8].

Оскільки постмортальна репродукція базується на застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, але за особливих умов, необхідно детально проаналізувати саме ці технології з правової точки зору. Дискусії про правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій розпочалися ще з моменту народження першої «дитини з пробірки» Луїзи Браун у 1978 році. З того часу, завдяки бурхливому розвитку репродуктивної медицини та біотехнологій, питання правового регулювання таких технологій стало надзвичайно актуальним [2, с. 96–97].

Сучасне законодавство багатьох країн, зокрема України, вже регулює застосування допоміжних репродуктивних технологій. Ми вважаємо, що таке регулювання є необхідним для захисту репродуктивних прав людини. Під репродуктивними правами прийнято розуміти права, пов'язані зі здоров'ям та здатністю людини до продовження роду. Оскільки постмортальна репродукція є одним із напрямів допоміжних репродуктивних технологій, то вона також визначається колом цих прав.

Прийнята ЮНЕСКО «Загальна Декларація про біоетику та права людини» від 19 жовтня 2005 року закликала до розробки міжнародних стандартів у сфері біоетики, особливо в контексті новітніх біотехнологій [3]. Серед актуальних етичних питань, що потребують регулювання, є використання кріоконсервованих біологічних матеріалів після смерті людини. Розвиток методів кріоконсервації створив нові можливості для продовження роду, але водночас поставив складні етичні та правові питання, які потребують міжнародного обговорення та узгодження.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну виявило гостру потребу в чіткому правовому регулюванні багатьох питань, зокрема, пов'язаних зі статусом військовослужбовців та їхніх сімей. Масовий призов та мобілізація громадян для захисту країни поставили перед українським законодавством нові виклики, які потребують оперативного вирішення.

Одним із таких викликів є відсутність чіткої правової бази для регулювання питань, пов'язаних із військовою службою. Незважаючи на те, що українське законодавство не містить прямої заборони на використання генетичного матеріалу померлих осіб для репродуктивних цілей, воно також не передбачає чіткого механізму для реалізації такого права. Існуючий порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій передбачає лише знищення біологічного матеріалу після закінчення терміну

зберігання. Таким чином, виникає правовий вакуум, який особливо гостро відчувається в умовах війни, коли зростає кількість звернень від жінок, які бажають зберегти генетичний слід своїх загиблих чоловіків.

В даному контексті варто звернути особливу увагу на рекомендації Комітету з етики і права Європейської асоціації репродукції людини та ембріології (ESHRE), які надають чіткі вказівки щодо використання біологічного матеріалу після смерті. Зокрема, ESHRE рекомендує: по-перше, отримувати письмову згоду на використання біоматеріалу ще до його заморожування або початку процедури запліднення; по-друге, надавати детальну консультацію партнеру померлої особи щодо можливості використання біологічного матеріалу; і по-третє, встановлювати мінімальний термін очікування в один рік перед початком використання біологічного матеріалу померлої особи [4].

Крім встановлення конкретних процедур, Комітет ESHRE піднімає важливі етичні та правові питання, пов'язані з постмортальною репродукцією. Зокрема, виникають дискусії щодо того, чи достатньою є попередня згода на використання біоматеріалу без можливості змінити рішення після смерті, хто саме має право розпоряджатися цим матеріалом (лише другий із подружжя чи всі близькі родичі) та як забезпечити баланс між правом померлого на самовизначення та інтересами майбутньої дитини. Крім того, виникає питання про спадкування майна дітьми, зачатими після смерті одного з батьків [4].

Норми, що регулюють трансплантацію органів, не можуть бути застосовані до розпорядження біологічним матеріалом з метою репродукції. Закон «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. №2427-VIII чітко визначає, що його положення поширюються лише на донорство органів для трансплантації та створення біоімплантів [5]. Статеві, репродуктивні клітини та ембріони виключені зі сфери дії цього закону, що свідчить про необхідність окремого правового регулювання питань, пов'язаних з постмортальною репродукцією.

У проєкті Закону України «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство», зареєстрованому у ВР України під № 6475-2, запропоновано чіткі правила щодо використання заморожених репродуктивних клітин та ембріонів у разі смерті одного з подружжя. Відповідно до проєкту, без наявності нотаріально засвідченої заяви пацієнта про бажання використати цей біологічний матеріал після смерті, подальше його використання буде заборонено. Процедура оформлення такої заяви має бути аналогічною до складання заповіту [6]. Проте, 3 травня 2023 року проєкт Закону було відхилено та знято з розгляду.

На нашу думку, відхилення проєкту даного Закону було недоцільним, оскільки відсутність спеціального закону про допоміжні репродуктивні

технології та сурогатне материнство в Україні створює значні правові прогалини. Чинне законодавство не містить чітких правил щодо відповідальності учасників процесу, умов договору між батьками дитини та сурогатною матір'ю, а також не врегульовує питання захисту прав дитини, народженої в результаті сурогатного материнства. Зокрема, залишаються невирішеними питання відповідальності сурогатної матері за надання неправдивої інформації, проведення абортів, медичного закладу за підбір сурогатної матері та її обстеження, порядку оплати сурогатної матері, а також обов'язків генетичних батьків щодо дитини з вадами розвитку. Крім того, відсутня спеціальна кримінальна відповідальність за зловживання в цій сфері. Особливої уваги потребують питання визначення імені та громадянства дитини, а також забезпечення її виховання в сім'ї.

Однією з основних причин, чому українські нотаріуси відмовляються посвідчувати заповіді на розпорядження гаметами та ембріонами після смерті, є відсутність чіткого правового статусу цих біологічних матеріалів. Наразі українське законодавство не визнає ембріон суб'єктом права, а гамети та ембріони розглядаються лише як «біологічний матеріал». Це значно ускладнює визначення їхнього правового статусу та, відповідно, процедури виконання заповітів щодо них. Необхідно визнати, що гамети та ембріони мають особливий статус, оскільки вони потенційно можуть стати людиною. Тому їх слід розглядати як особливий вид об'єктів цивільних прав, що вимагає відповідного правового регулювання.

1. Марків А. С. Правовий аналіз постмортальної репродукції в аспекті прав людини. Магістерська робота (081 «Право»). Національний університет Києво-Могилянська академія. Київ, 2019. 103 с.

2. Kamel Remah. Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown. *Journal of reproduction & infertility* (2013). 14. 96-109. 10. 4172/2161-0932.1000156.

3. Загальна Декларація про біоетику та права людини, прийнята резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 19.10.2005. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bioethics_and_hr.shtml

4. Данченко О., Левчук Ю. Правові та етичні проблеми постмортальної репродукції в умовах воєнного стану. 2023. URL: <https://pravo.ua/pravovi-ta-etychni-problemy-postmortalnoi-reproduksii-v-umovakh-voiennoho-stanu/>

5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 №2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

6. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство: проєкт Закону України (№ 6475-2). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73585

БАЛИНСЬКА Ольга,
старший науковий співробітник НДІ
вивчення проблем протидії торгівлі людьми ННІ ПФПКП,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БАЛИНСЬКИЙ Ігор,
доцент кафедри журналістики,
реклами та зв'язків з громадськістю,
кандидат наук із соціальних комунікацій
(Університету Короля Данила)

ЗНАКОВИЙ ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ

Знаковий підхід застосовується у багатьох сферах життєдіяльності людини, а відповідно, семіотика (наука про знаки) стає дедалі більш затребуваною як методологія пізнання і комунікації: скажімо, у сфері медицини (для означення типових симптомів), культури (для демонстрації певних однотипних тенденцій чи часто повторюваних явищ), психології (для виклику певної реакції через асоціативне мислення), права (для регулювання дорожнього руху чи ведення судового засідання) тощо.

Не можуть бути винятком і процеси творення та функціонування держави, адже ця сфера чи не найчастіше послуговується знаками і символами, які репрезентують її на міжнародному рівні, допомагають упорядковувати і врегульовувати суспільні відносини всередині країни, сприяють формуванню і збереженню народних, сімейних, професійних та інших традицій, дають змогу маркувати і систематизувати однотипні речі, факти, явища, дії, події та інше.

Основною категорією в такому процесі виступає знак, який може перерости у символ (від окремої держави чи історичної епохи – до певної людини чи типу поведінки) або код (цифровий, літерний, шифр Брайля чи код нації, сім'ї, мистецького стилю).

Державні знаки мають своє особливе сутнісне наповнення, наділені соціальними функціями, можуть бути багатозначними і незрозумілим для інтерпретатора-іноземця, але однозначно є регулятивно впливовими і здатними забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу та відобразити своєрідність соціо-культурної (зокрема правової) національної системи.

Так, *слово* «кордон» символізує межу, що розділяє території¹.

Словосполучення «державний кордон» – межу між країнами, яку перетнути вже набагато складніше: «державний кордон України є лінія і

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. С. 573/

вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору» – ст. 1 Закону України «Про державний кордон України»). Що це особливий символ для держави, підтверджують наступні слова цього ж Закону: «Україна, керуючись Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України, неухильно проводить політику миру, виступає за зміцнення безпеки народів України виходячи із принципів непорушності державних кордонів, які є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України»².

Предметних символів державного кордону є декілька, адже «Державний кордон України на місцевості позначається ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються законодавством України і міжнародними договорами України» (ст. 4 ЗУ Про державний кордон України). Основним предметним символом державного кордону є *стовпці* («прикордонний знак складається з полігонометричного стовпчика, встановленого в точці вигину лінії державного кордону, а також двох залізобетонних стовпів, встановлених на одній прямій, на відстані 2.5 метра від нього і одного угорського створного стовпа» – Протокол прикордонного знака № 303 за Договором між Україною та Угорською Республікою, підписаним ще у 1995 році та ратифікованим після перевірки у 2021 році³).

Що стосується символу у формі *зображення*, то в контексті державного кордону це передусім символіка Державної митної служби, яка затверджена Указом Президента України у 2003 році⁴. Найбільшу увагу (через масове застосування на шевронах українських митників) викликає емблема Держмитслужби, яка, відповідно, використана й у прапорі та штандарті Голови цієї служби. У 2020 році після чергового етапу трансформування митної служби було висунуто ініціативу щодо зміни її емблеми. Як писали соцмережі, «нова митниця ініціювала розробку нового герба, прапору та форменого одягу для своїх співробітників, бо нинішній [герб] має притаманні геральдиці Російської імперії та

² Закон України Про державний кордон України. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 2, ст. 5; зі змінами.

³ Додатки до прикордонних документів за результатами спільної перевірки проходження лінії державного кордону, проведеної в період 2009-2016 років. Українсько-угорська прикордонна комісія, 2017. Ратифіковано Законом № 1237-IX від 16.02.2021. Відомості Верховної Ради України, 2021, № 20, ст. 185.

⁴ Указ Президента України «Про символіку Державної митної служби України» № 554/2003 від 27.06.2003. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5542003-1160>

Радянського союзу елементи» – зображення золотого кольору крилатого жезла Меркурія – кадучея, увінчаного Знаком Княжої Держави Володимира Великого, накладеного на два перехрещених ключі. Емблему вміщено у крузі зеленого кольору, прикрашеному золотим картушем з вісьмома волутами на горизонтальних осях⁵. Запропонований до затвердження герб у формі щита сапфірово-синього кольору, в центрі – Золоті ворота, головна брама Київської Русі (брама на гербі символізує надійний захист митної території держави, перехрещені ключі, що відмикають та замикають ворота, – в'їзне та виїзне мито, а тризуб – знак княжої держави Володимира Великого).

Тоді не вдалося змінити символіку, то, може, новий етап реформування, погоджений із міжнародними партнерами і започаткований Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів» № 6490-д від 17.10.2024⁶, реалізує цю ініціативу.

Державна символіка – це офіційні емблеми держави, які зображуються на печатках, бланках державних органів, грошових знаках тощо та встановлюються законами цієї держави. Державні символи є невід'ємним елементом суверенної держави; це особливі розпізнавальні знаки, що уособлюють державний суверенітет, верховенство і незалежність влади, а також символізують державність, конституційні цінності, традиції та культуру народу.

Державними символами України є Державний Прапор України (стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів), Державний Герб України (малий Державний Герб України – Тризуб як Знак Княжої Держави Володимира Великого, великий Державний Герб України – встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького) і Державний Гімн України (національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та

⁵ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3012367-ukrainska-mitnica-zmi-nue-svou-simvoliku.html>

⁶ URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41704>

приспіву твору П. Чубинського) – згідно зі ст. 20 Конституції України⁷ та спеціальними нормативно-установчими документами України⁸.

Показово (або знаково), що у вказаній статті Конституції нарівні з державними символами йдеться також про столицю України – місто Київ (як географічний чи топонімічний символ держави).

Кольори державного Прапора України – синій і жовтий. З давніх-давен українська земля була хліборобським краєм. Небо над золотою нівою – зміст, який нині вкладають у кольори Державного Прапора України. Державний Прапор України не є «жовто-синій» чи «жовто-блакитний», оскільки за правилами геральдики кольори «читаються» згори донизу. До Державного Прапора України виявляють пошану, схилиючи голову чи вклоняючись, а часом і стають на одне коліно. Військові віддають прапору честь.

Єдиної думки щодо значення символу «тризуб», який розміщений на Державному гербі України, учені не мають. Схожі знаки надто поширені майже у всіх древніх культурах від Єгипту і Греції до Індії, від Скандинавії до Месопотамії. А оскільки за більш як семитисячолітню історію мешканці нашого краю контактували з усіма цими цивілізаціями, то вони цілком могли запозичити чи передати і символ, і пов'язану з ним ідеологію. Є понад сорок версій, що пояснюють походження тризуба. Одна з найрозповсюдженіших каже, що древній знак є містичним символом триєдності, тривимірності світу. Так звані «предметні гіпотези» намагаються відшукати «тризубці» серед об'єктів навколишньої дійсності. Деякі дослідники вважають Тризуб відтворенням форм верхньої частини скіпетра візантійських монархів, скіпетра скіфських царів, зображенням корони, тобто предметів, що символізують державну владу. Інші вказують на те, що тризуб нагадує обриси птаха, уособлюючи норманського крука, слов'янського сокола або голуба Святого Духа. Також є фахівці, які вважають, що Тризуб є стилізованим символом сокола, який був священним птахом і символом Першобога для слов'ян. Є гіпотези, що цей символ – емблема, пов'язана з конкретним предметом людської життєдіяльності: якорем,

⁷ URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukraini-rozdil-i>

⁸ Постанова Верховної Ради України «Про Державний прапор України». Відомості Верховної Ради України, 1992, № 19, ст. 257; Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України». Відомості Верховної Ради України, 1992, № 40, ст. 592; Закон України «Про Державний Гімн України». Відомості Верховної Ради України. 2003. № 24. ст. 163.

норманським шоломом, сокирою, прапором, рибальським знаряддям, луком зі стрілою, колоском тощо.

Державний Гімн України містить текст першої строфи вірша П. Чубинського «Ще не вмерла України і слава, і воля, Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці. Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці. Душу й тіло ми положим за нашу свободу: І покажем, що ми, браття, козацького роду», що покладено на музику М. Вербицького. Слова і музика створені понад 160 років тому, але залишаються актуальними досі. Ця пісня має свій офіційний аналіз (паспорт твору), що розкриває тему, ідею, основну думку та художні засоби твору.

Існує декілька версій тлумачення змісту цього тексту. Сучасні критики висловлюють навіть гіпотезу про доцільність зміни деяких формулювань, щоб змінити вектор розуміння гімну: з віри у перемогу на сам факт остаточної перемоги над ворогом і вже повноцінне (а не майбутнє) панування на своїй землі. Українці вже століттями віддають «душу й тіло», щоб довести світові свою козацьку звитягу, а треба написати «поклали» і показати як доконаний вид.

Повертаючись до сутності знакового процесу (де знак є уособленням і символу, і коду, і власне знаку), треба акцентувати на трьох основних компонентах – знак, значення, інтерпретатор, які пов'язані між собою трьома способами: 1) відношення між знаком та іншими знаками у знаковій системі (синтактика), 2) відношення між знаком і його значенням (семантика), 3) відношення між знаком і його інтерпретатором (прагматика).

Адаптуючи це до державних знаків, варто наголосити на важливості їх узгодженості між собою (за функціонально-змістовим завантаженням), а особливо на необхідності однакового (навіть одностайного) сприйняття їх змісту інтерпретаторами (тобто громадянами та іншими соціальними суб'єктами, яких можуть стосуватися ці знаки).

Державно-правові знаки, які соціальний суб'єкт використовує для передачі / сприйняття інформації, мають чітку прагматичну властивість: від означення правової дійсності, відтворення національної культури та передачі волі держави – до забезпечення правової комунікації, регулювання соціокультурного простору та збереження цілісності соціально-правової інформації. Державно-правові знаки матеріалізують і об'єктивують (означують, маркують, класифікують, структурують, ієрархізують, організують, впорядковують) соціально-правову дійсність.

Знаковий підхід до міжсуб'єктних відносин виокремлює у людей здатність оперувати предметами дійсності за допомогою їх знакових відповідників, виділяти й аналізувати знакові ситуації та типи суспільних відносин, систематизувати й опрацьовувати отриману інформацію, використовувати її для організації та поточного вдосконалення свого буття.

Державно-правові знаки беруть участь в управлінні процесом трансформації дійсності у правосвідомість людини і водночас організують, впорядковують її мисленнєву діяльність, що допомагає сформувати у кожного зокрема свою образно-поняттєву модель соціально-правової дійсності.

БАРАБАШ Ольга,
доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Сучасні війни, зазвичай, тривалі, жорстокі й продовжують завдавати шкоди суспільству. Постконфліктні країни стикаються з надзвичайними проблемами щодо захисту прав людини, економічного розвитку та безпеки. Окрім того, у період війни РФ проти України захист прав і свобод людини набув подвійного значення. Саме тому, з метою повоєнного відновлення країни, інтеграції економіки у європейський простір та глобальні ланцюги створення вартості, Україні необхідно реалізувати масштабну програму відновлення [1]. Така програма має включати передусім цифровізацію всіх сфер життєдіяльності українського суспільства. Питання цифровізації стало важливим в українському суспільстві як одне із еволюційних питань розвитку державних інституцій. Так, нагадаємо, що ще в 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України, що відповідає за цифровізацію економіки та державного управління в Україні. Станом на зараз *Мінцифри реалізує такі проєкти як:*

- 1) Дія. Державні послуги онлайн;
- 2) Дія. Цифрова освіта;
- 3) Центр надання адміністративних послуг;
- 4) Є-резиденство;
- 5) Дія Бізнес тощо.

Експерти зазначають, що досвід України у війні проти росії, свідчить, що наша країна вже використовує передові досвіди електронних інструментів: починаючи від допомоги постраждалим через додаток Дія та закінчуючи цифровими рішеннями для оцінки збитків, завданих війною інфраструктурі та майну населення [1].

Наразі в Україні є принаймні *три онлайн-ресурси*, що збирають інформацію про пошкоджене майно:

1) *Єдиний портал державних послуг Дія*. Створений державою застосунок, серед іншого, надає можливість для подання інформації про пошкодження або знищення житлової забудови внаслідок військової агресії Російської Федерації.

2) *WarCrimes.gov.ua*. Створений Офісом Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами. Метою ресурсу є

зібрання належних доказів щодо усіх воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні. Україна планує їх використовувати для українських та міжнародних судів і трибуналів.

3) «Росія заплатить» (damaged.in.ua). Проєкт KSE Institute за підтримки Офісу Президента України, Міністерства економіки, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства інфраструктури та Міністерства розвитку громад та територій. Станом на 1 серпня 2022 року обсяг прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (у грошовому еквіваленті) збільшився до \$108.3 млрд або 2.9 трлн гривень. Дана оцінка є результатом спільної роботи KSE Institute, урядових органів за ліdersтва Мінреінтеграції та Мінрегіонрозвитку у співпраці з іншими міністерствами та партнерськими організаціями в рамках діяльності Національної ради з відновлення України від наслідків війни [2]. За останніми даними зруйновано та пошкоджено щонайменше 129.9 тис житлових будівель, з яких 114.7 тис – приватних будинків та 15.1 тис – багатоквартирних. Прямі збитки через руйнування багатоповерхівок складають \$42.3 млрд, та ще \$5.4 млрд збитків завдані власникам приватних будинків.

Так, до прикладу, проєкт Damaged.in.ua («РосіяЗаплатить») останній рік займається оцифровкою зображень з супутників та дронів, аби розпізнавати пошкодження, оцінювати збитки та планувати проєкти відбудови. Також з'являються приватні-волонтерські ініціативи для оцінки збитків, які використовують елементи супутникових знімків і технологій машинного навчання [2].

Для використання можливостей технологій ШІ більшість провідних країн розробили національні й наднаціональні стратегії в цій сфері. Що стосується Української держави, то питання регулювання технологій ШІ були закріплені в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, яка визначила пріоритетні сфери розвитку галузі ШІ, серед яких й повоєнне відновлення України [3]. Отож, спираючись на дослідження міжнародних експертів, можемо визначити цифрові рішення для розподілу ресурсів повоєнного відновлення:

1) цифровізація інформації про державні активи, зведення фінансової інформації, цифровізація інформації про збитки. Відкритий доступ до всіх видів інформації щодо державної власності (крім секретної інформації);

2) прозорі аукціони для доступу до державного та комунального майна (включаючи питання майданчику, адміністрування, формування кваліфікаційних критеріїв тощо). Використання кращих практик з прозорості та

відкритої інформації. Спрощення процедур продажу або оренди для некритичних об'єктів державної та комунальної власності;

3) модуль цифрової платформи для розміщення заявок на необхідні товари та послуги, залучення потенційних донорів (matching), обліку та відстеженню використання ресурсів, що надходять;

4) платформа обліку активів росії у країнах західної коаліції – підрахунок всього ідентифікованих російських активів, обсягів заарештованого майна та майна переданого або проданого на користь України. Створення рейтингу оцінки участі росіян в економіці західних країн, супротиву цих країн російському майну та допомозі Україні за рахунок російських активів;

5) цифровізація гуманітарної допомоги – облік надходження, звітність використання, оцінка потреб та достатності/недостатності рівня забезпечення. Великими програмами гуманітарної допомоги має керувати держава (краще знає цільові групи для підтримки та має налагоджені процеси). Не великі немає необхідності адмініструвати;

6) цифровізація всіх процесів у ланцюгу програми відновлення – від надходження коштів міжнародних донорів/партнерів до їх розподілу, витрачання та оцінки ефективності їх використання (повний цикл). Створення інтегрованих платформ, які б дозволяли відстежити використання ресурсів через кросплатформні зв'язки (наприклад, бачити всі закупівлі цього проєкту у Prozoго за окремим унікальним ідентифікатором; бачити розмір виділених коштів у місцевому бюджеті та статус їх використання). Впровадження автоматизованої системи розподілу ресурсів на відновлення за визначеними критеріями (наприклад, визначення першочергових категорій отримання компенсацій, призначення коефіцієнтів фінансування проєктів соціальної інфраструктури для громад в залежності від ступеню руйнувань об'єктів);

7) створення цифрової платформи для збору бази даних щодо захоплених Росією об'єктів нерухомості на тимчасово непідконтрольній території. Створення повного переліку нерухомих об'єктів, їх класифікація та стан (зруйновані чи ні) тощо [1].

Таким чином, з одного боку, ці напрямки діяльності покликані удосконалити повоєнне відновлення України, зробити його більш ефективним, оскільки інформаційні технології допомагають скорочувати терміни розгляду звернень громадян та міжвідомчої взаємодії, сприяють доступу до суспільно-значущої інформації, що спрощують взаємодію заявників та органів державної влади; з іншого – незважаючи на позитивний ефект впровадження цифрових технологій та їх масове поширення, необхідно розуміти, що найчастіше у громадян України виникають проблеми реалізації своїх прав та їх захисту, а також зростають ризики того, що права

будуть порушені. Це пов'язано з тим, що належним чином не створено умов, що сприяють подоланню «цифрового розриву»: не кожен громадянин України ще й досі має доступ до мережі Інтернет, не всі мають необхідне матеріально-технічне забезпечення для цифрової взаємодії, не кожен здатний освоїти технології в силу своїх фізіологічних або психологічних особливостей. Саме тому впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя тягне за собою необхідність ефективного правового регулювання суспільних відносин у тому випадку, якщо така цифровізація стосуватиметься захисту прав та свобод громадян. Захист права і свободи громадян у цифровому середовищі значить забезпечення максимальної свободи особистості у цьому просторі, у зв'язку з чим цілком закономірно запровадження як обмежень, так і заборон на доступ до мережі Інтернет та до поширення певних видів інформації. Адаже зручність та комфорт використання цифрових технологій не повинні применшувати прав та свобод, які визнаються найвищою цінністю для Української держави.

Насамкінець зазначимо, що цифровізація змінює суспільний устрій, адже істотно впливає на права людини, переносячи їх реалізацію на так званий «цифровий простір», що вимагає прийняття певних державних гарантій у сфері захисту прав людини, зокрема й права на відшкодування збитків, завданих війною з боку РФ.

1. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

2. Damaged.in.ua («Росія Заплатить»). URL: https://cra.org/ccc/wpcontent/uploads/sites/2/2016/09/ai_100_report_0916fml_single.pdf (дата звернення: 10.12.2024).

3. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, затверджена Розпорядженням КМУ від 02.12.2020 № 1556-р. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

БОЙКО Д. Ю.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АРБІТРАЖ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Арбітраж є ефективним інструментом, що дозволяє швидко та економічно вирішувати спори, зберігаючи ділові відносини. У контексті зростаючих економічних зв'язків і необхідності ефективного вирішення спорів, арбітраж стає актуальним інструментом у цивільному процесі, дозволяючи уникнути затримок та зменшити навантаження на судову систему. Основні переваги арбітражу полягають у його швидкості, конфіденційності та гнучкості у порівнянні з судами. Рішення арбітражу є остаточним і може бути виконане примусово, як рішення суду. Арбітражі поділяються на дві основні групи в залежності від наявності міжнародного елементу: національні (третейські суди) та міжнародні арбітражі [1, с. 171].

Законодавче регулювання арбітражу в Україні охоплює кілька ключових нормативних актів та міжнародних угод. Одним із основних документів є Закон України «Про Третейські суди», який визначає порядок створення, функціонування і припинення діяльності третейських судів на національному рівні. Цей закон регулює діяльність судів, які розглядають спори між українськими суб'єктами права на добровільній основі, тобто за умови укладення сторонами третейської угоди. Важливими елементами закону є процедури призначення арбітрів, розгляд справ у третейському суді та оскарження або примусове виконання рішень третейських судів через державну судову систему [2].

Що стосується міжнародних аспектів, то значну роль відіграє Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Цей закон адаптує положення Типового закону ЮНСІТРАЛ і встановлює процедури вирішення спорів, які виникають у зовнішньоекономічній діяльності, зокрема, за участі іноземних суб'єктів. Закон регулює порядок укладення арбітражної угоди, визначає правила призначення арбітрів і проведення арбітражного розгляду, а також передбачає обов'язкове визнання та виконання рішень міжнародних арбітражних судів на території України [3].

На міжнародному рівні арбітраж регулюється низкою угод, серед яких ключовою є Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року. Ця конвенція забезпечує виконання рішень арбітражних судів, винесених в одній країні, на території інших країн-учасниць, включаючи Україну. Іншою важливою угодою є Європейська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж 1961 року, яка

сприяє уніфікації правил арбітражного розгляду та забезпечує визнання арбітражних рішень між європейськими країнами.

Таким чином, арбітражне регулювання в Україні базується на національних законах і міжнародних угодах, що забезпечують можливість ефективного вирішення спорів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [4, с 168].

Третейські суди в Україні є недержавними незалежними органами, які утворюються за згодою сторін для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Їхня діяльність регулюється Законом України «Про третейські суди». Важливо зазначити, що цей закон регулює порядок утворення, діяльності третейських судів і встановлює вимоги до третейського розгляду, забезпечуючи захист майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб.

Основними принципами організації та діяльності третейських судів є законність, незалежність третейських суддів, рівність усіх учасників процесу, змагальність сторін та обов'язковість рішень третейського суду для сторін спору. Ці суди можуть розглядати будь-які справи, які виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком певних категорій спорів, що зазначені в законі. Наприклад, третейські суди не мають права розглядати спори, пов'язані з державними таємницями, банкрутством або участю державних органів [4, с. 179].

Третейська угода, як основа для передачі справи на розгляд до третейського суду, є обов'язковою умовою для початку третейського розгляду. Угода може бути укладена як до виникнення спору, так і після нього, що забезпечує сторонам можливість вирішення конфліктів швидше та з меншими витратами, порівняно із загальними судами [3].

Відповідно до Закону, арбітражна угода повинна бути укладена у письмовій формі, і може включати як вже існуючі спори, так і ті, що можуть виникнути у майбутньому. Згідно ст. 7 Закону, угода може бути у формі арбітражного застереження в контракті або окремого договору, і її наявність є необхідною умовою для передачі справи в арбітраж [2].

Закон також регулює питання виконання арбітражних рішень. Відповідно до ст. ст. 35, 36, арбітражне рішення має обов'язкову силу для сторін і може бути примусово виконане через національні суди [2]. Це положення відповідає вимогам Нью-Йоркської конвенції 1958 року, яку Україна ратифікувала, що дозволяє визнавати і виконувати рішення міжнародного арбітражу на території інших країн-учасниць.

Отже, альтернативні методи вирішення спорів, такі як арбітраж, відіграють значну роль у правовій системі України. Вони забезпечують швидкий і економічно вигідний спосіб врегулювання конфліктів, особливо в цивільних і комерційних правовідносинах. Однією з головних переваг є

можливість добровільного вибору сторін щодо процедури та суддів, що дозволяє уникнути бюрократичних затримок і зосередитися на справедливому рішенні.

Попри це, використання таких методів не є універсальним. Високі витрати та обмежена доступність для широкого загалу можуть стати перешкодою, хоча цей підхід залишається незамінним у складних і міжнародних справах. Рішення, винесені в цих процесах, мають обов'язкову силу та можуть бути примусово виконані через судові органи, що надає їм особливу вагу в правовій системі.

Загалом, альтернативні способи вирішення спорів у поєднанні з міжнародними практиками сприяють розвантаженню судової системи України, підвищуючи ефективність і доступність правосуддя для громадян та бізнесу.

1. Минюк О. Ю., Сокол В. О., *Теоретико-правові аспекти арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 170-171.*

2. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

БОРИСЛАВСЬКИЙ Р. А.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

доктор філософії

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ШЕВЦІВ М. Б.,

старший інспектор СРПП сектору реагування патрульної поліції,

кандидат юридичних наук, доцент

(ВП № 3 Каховського РВП ГУНП у Херсонській області)

СТАНОВЛЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Державотворчі процеси в Україні з моменту здобуття нею Незалежності в 1991 році, стрімко визначали вектор формування основних конституційних засад, серед яких чільне місце посідає форма державного правління.

Форма правління належить до базових категорій, які набувають змістового наповнення у процесі формування політичної системи суспільства, та як відомо поділяється на основних два види – республіканську та монархічну.

Не будемо зупинятися на характеристиці поняття, сутності та видах зазначених форм державного правління, адже в цьому дослідженні маємо на меті передусім проаналізувати передумови та особливості становлення форми державного правління в Україні, а також причини неодноразових змін її виду за період незалежності.

Форма правління є універсальним показником розвитку держави. Вона вказує на структуру і повноваження вищих органів державної влади, характеризує ступінь та способи участі громадян у їхньому формуванні, розкриває специфіку відносин між владою і населенням та ступінь впливу останнього на прийняття державно-політичних та державно-управлінських рішень, а також засвідчує форми легітимації державної влади і наявні проблеми у цьому процесі [1, с. 3].

Таким чином, формою державного правління є спосіб організації вищої державної влади в країні, передбачає порядок утворення, склад та співвідношення повноважень вищих органів державної влади тощо.

Відповідно до статті 5 Основного закону нашої держави, Україна є республікою.

Республіка – це така форма державного правління, за якої верховна влада в державі належать народу, а вищі органи державної влади

обираються на певний період, з розподілом повноважень на законодавчу, виконавчу та судову.

Республіканська форма державного правління може бути парламентською, президентською або змішаною (напівпрезидентською). Змішані республіки, в свою чергу, бувають або президентсько-парламентські або парламентсько-президентські.

Становлення в Україні форми державного правління розпочалося з моменту її виходу зі складу СРСР, та за період Незалежності піддавалась неодноразовим змінам.

Спробуємо охарактеризувати основні етапи становлення форми державного правління в Україні.

Перший етап був найкоротшим, адже відбувся у період з червня по листопад 1991 року і характеризувався боротьбою між прихильниками президентської та парламентської республік. В цей період було ухвалено концепцію нової Конституції, яка передбачала створення оновленої системи виконавчої влади, яка в свою чергу, повинна здійснюватися президентом, Кабінетом міністрів і Державною адміністрацією. Відповідно, Президент визначався найвищою посадовою особою української держави і главою виконавчої влади. Тобто, перший етап формування форми державного правління в Україні характеризується тим, що українське суспільство на момент здобуття Незалежності перш за все мало на меті принципово визначитися із вектором побудови президентської чи парламентської республіки.

З появою у політико-правовій практиці України інституту президентства пов'язаний другий етап становлення форми державного правління в Україні. Він тривав з грудня 1991 року по червень 1996 року, тобто до моменту прийняття Конституції України, і характеризувався безперервною політичною боротьбою між прихильниками впровадження в Україні парламентської чи президентської форми державного правління. Спершу, після здобуття Незалежності в Україні пропонується впровадити президентську форму правління, де президент є главою виконавчої влади. Проте, ситуація змінюється, і у організації державної влади прослідковуються вже особливості змішаної форми державного правління – як президентсько-парламентської республіки.

Третій етап (червень 1996 р. – січень 2006 р.) ознаменований остаточною конституціоналізацією організації державної влади. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, закріпила змішану форму республіканського правління, яка акумулювала в собі як риси президентської так і парламентської республіки. Установлення такого «симбіозу» було зумовлено співвідношенням політичних сил на момент прийняття Конституції і фактором запозичення європейського та світового досвіду. В результаті,

президентсько-парламентська система організації влади відійшла від свого конституційного проекту. Відбулось утворення нестійкої рівноваги між президентською вертикаллю влади і парламентом з можливим взаємним блокуванням дій. Проте, переломним моментом цього періоду стало прийняття 8 грудня 2004 року закону України «Про внесення змін до Конституції України» [2], у результаті чого в Україні змінилася форма державного правління на парламентсько-президентську республіку.

З січня, а фактично з березня 2006 року, після обрання нового складу Верховної Ради України, розпочинається четвертий період становлення форми державного правління в Україні, який тривав до жовтня 2010 року. За новою юридичною конфігурацією, форму державного правління стали визначати як парламентсько-президентську республіку, оскільки парламентські повноваження стали домінувати над президентськими. Зрештою, після зміни глави держави в 2010 році, рішенням Конституційного суду України від 30 вересня 2010 року, № 20-рп/2010 [3], Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р., № 2222-IV було визнано неконституційним, та таким, що втрачає чинність, а всі нормативно-правові акти мали бути приведені у відповідність до Конституції України від 28.06.1996 року. Україна знову стає президентсько-парламентською республікою.

З жовтня 2010 року починається п'ятий етап в розвитку форми державного правління України. Він супроводжується веденням у дію нормативних положень Конституції України від 28 червня 1996 року, а також Закону України «Про Кабінет Міністрів України від 7 жовтня 2010 року, № 2591-VI [4]. На цьому етапі юридична модель форми правління української держави набула максимально наближеною до президентсько-парламентського змісту, навіть з більшим акцентом на користь президентської форми державного правління.

Проте цей етап був не останнім в процесі становлення нинішньої форми державного правління в Україні. 27 лютого 2014 року Верховною Радою України був прийнятий новий закон України «Про Кабінет Міністрів України», № 794-VII [5], який змінив розподіл повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, і як наслідок знову поверну в Україні парламентсько-президентську форму державного правління.

Щоправда, після повномасштабного вторгнення рашистської федерації на територію України, з подальшим введенням в нашої державі правового режиму воєнного стану, повноваження Президента України, відповідно до закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015, № 389-VIII [6], дещо розширилися. Це призвело до того, що

наразі важко визначати українську державу як класичну парламентсько-президентську республіку.

Отже, становлення в Україні форми державного режиму, з моменту проголошення її незалежності, вбачає декілька історичних етапів. Усі ці етапи мають різного роду соціальні та політичні передумови та законодавче закріплення. Основна ж боротьба щодо розподілу повноважень, і як наслідок визначення виду республіканської форми правління, крізь усі зазначені вище періоди, точилася між Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Вважаємо, що саме парламентсько-президентська форма державного правління є найбільш оптимальною в Україні. Адже, парламент будучи колегіальним органом, що формується на партійній основі, формує відповідальний тільки перед ним уряд – як вищий органом виконавчої влади. Це дає можливість оптимальної реалізації системи стримувати та протидіяти, а отже й забезпечувати демократичні засади в українському суспільстві.

1. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть: монографія. Київ, видавничий центр «Академія», 2014. – 220 с.

2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004, № 2222-IV (втратив чинність 30.09.2010, підстава – № v020p710-10). URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010, № v020p710-10. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>.

4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 07.10.2010, № 2591-VI (втратив чинність 02.03.2014, підстава – № 794-VII). URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014, № 794-VII. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>.

6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015, № 389-VIII. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

БОРТНИК Н. П.,
професорка кафедри теорії та історії держави і права,
докторка юридичних наук, професорка
(Національний кораблебудівний університет)
ЄСІМОВ С. С.,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Персональні дані – будь-яка інформація, що відноситься прямо чи опосередковано до певної чи визначеної фізичній особі. Закон України «Про захист персональних даних» зазначає, що персональні дані - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [1]. Визначення, яке пропонує законодавець, є широким для того, щоб віднести до персональних даних відомості про електронну пошту, номер телефону, сторінки в соціальних мережах та інші відомості, які можуть створити асоціацію з певною фізичною особою.

Віртуальна реальність дозволяє користувачам занурюватися в цифрові світи, водночас. збирає різноманітні дані щодо поведінки та взаємодії користувачів. Ці дані можуть включати інформацію про рухи, голос, реакції, переваги, фізіологічні показники. Це свідчить про проблему зумовлену розвитком інформаційних технологій та технології віртуальної реальності.

Для формування віртуальних елементів або віртуальних світів у тривимірному просторі технології віртуальної реальності потрібні певні дані, що подаються користувачем. Такі дані становлять не одиничний, а постійний потік даних, що генерується користувачем під час взаємодії з віртуальним середовищем. Ці дані можуть включати інформацію про місцезнаходження, його зміну, особисті дані користувача і навіть інформацію, одержувану за допомогою технології відстеження погляду, технології Інтерфейс мозок-комп'ютер, що представляє інвазивні технології, що дозволяють перетворювати деякі нейрофізіологічні сигнали в команди, адресовані зовнішньому технічному пристрою чи комп'ютера.

У сукупності обсяг і масштаб збору даних користувача, необхідних для основних функцій віртуальної реальності, відрізняють ці технології від інших споживчих пристроїв і додатків.

В Україні відсутнє повноцінне та докладне законодавство, яке специфічно регулює віртуальну реальність. Залишаються невирішеними питання захисту персональних даних учасників середовища віртуальної

реальності. Маркування та обробка персональних даних користувачів – це процеси, пов’язані зі збиранням, зберіганням, аналізом і використанням особистої інформації про користувачів у мережі Інтернет. У світлі забезпечення конфіденційності та дотримання закону «Про захист персональних даних» ці процеси стають складним питанням. Важливо дотримуватись певних принципів та стандартів для обробки персональних даних.

Юридична доктрина не дійшла єдиного висновку за моделлю правового регулювання відносин з використанням технологій віртуальної реальності. Проблема вироблення такої моделі обумовлена складністю використовуваних технологій, їхньою специфічністю. Одним із прикладів такої ситуації є технологія Big Data. Справа в тому, що чинне законодавство не пристосовано до даної технології, але персональні дані часто обробляються за допомогою технології Big Data. У контексті стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільства, використання великих даних в інформаційних системах набуває критичного значення. Однак, незважаючи на очевидні переваги, ця технологія стикається з низкою фундаментальних проблем, що потребують ґрунтовного наукового аналізу та вирішення [2, с. 183].

Як розв’язання цієї проблеми вчені бачать необхідність повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини компаніями, що планують таке використання персональних даних, виділення цієї мети в процесі обробки персональних даних та отримання спеціальної згоди суб’єкта персональних даних [3]. У зв’язку з великим обсягом і швидкістю формування та обробки великі дані несумісні з принципом обмеження обробки персональних даних заздалегідь за визначеними цілями та з концепцією поінформованої, конкретної та свідомої згоди на легітимну обробку персональних даних.

Аналогічну ситуацію можна спостерігати з іншими технологіями, що використовуються у віртуальній реальності, в тому числі штучним інтелектом, який обробляє мільярди терабайт інформації. Загальний регламент захисту даних Європейського Союзу (GDPR), дозволяє зробити висновок, що дані у віртуальній реальності вважаються біометричними даними. Посилаючись на GDPR, автор вказує на статтю 9 (1), яка забороняє збирання біометричних даних, та на винятки, перелічені у статті 9 (2), одним із яких є «явна згода» [4].

Явна згода – це термін, передбачений GDPR, який встановлює вищий стандарт згоди, ніж звичайна згода. Явна згода вимагає заяви чи певні позитивні дії. Точний стандарт явної згоди не встановлений. Проте містяться приклади, які можна кваліфікувати як явну згоду. Слово «явне» стосується того, як суб’єкт даних висловлює згоду: письмова заява, телефонна розмова та електронний підпис кваліфікуються як явна згода.

Встановлення прапорця «так» на веб-сайті, «я даю згоду на обробку моїх даних», відповідає стандарту явної згоди.

Незважаючи на те, що стандарт явної згоди більш суворий, ніж стандарт звичайної згоди, він не створює особливих труднощів для компаній, що пропонують послуги з використанням технологій віртуальної реальності, яким потрібно буде створити просте вікно з чіткою заявою про згоду. Ціль політики GDPR спрямована на забезпечення гнучкості правил для нових технологій.

Європейський орган з нагляду за захистом даних (EDPS) опублікував офіційний документ зі штучного інтелекту, в якому йдеться про те, що GDPR «технологічно нейтральний» і не є перешкодою для успішного впровадження нових технологій, зокрема штучного інтелекту. У документі віртуальна реальність безпосередньо не обговорюється, віртуальна реальність та штучний інтелект дуже тісно пов'язані.

Для обробки даних віртуальної реальності потрібен аналіз штучного інтелекту. У документі демонструється прагнення гнучкості нових технологій. Вирішення зазначеної проблеми у наданні користувачеві можливості встановлювати параметри конфіденційності, встановлення інтерактивних вправ, що перевіряють розуміння користувачами представленого відео, які не дозволять користувачам прокручувати сторінку, не ознайомившись з політикою конфіденційності.

Технології віртуальної реальності є важливим напрямом у розвитку інформаційних технологій. На даний момент основною сферою застосування віртуальної реальності є комп'ютерні ігри. Технології віртуальної реальності мають потенціал для суспільно-корисних цілей. Розробка моделі регулювання не може здійснюватися в ізоляції від ринку віртуальної реальності. Найбільш доцільним методом створення майбутньої правової бази є метод спільного регулювання, що включає участь держави та ринку технологій віртуальної реальності. Цей метод дозволить досягти консенсусу щодо інтересів компаній і користувачів, де держава виступатиме захисником публічних інтересів.

Водночас, використання методу саморегулювання, де компанії-розробники формують правила використання цифрового середовища, у разі віртуальної реальності, є ризикованим, оскільки це може створити несприятливе становище для користувачів. З іншого боку, виключне державне регулювання віртуального середовища може обмежити розвиток технологій віртуальної реальності та стати не вигідним для компаній-розробників і кінцевих споживачів. Це може призвести до уповільнення прогресу в

галузі інформаційних технологій, що не є вигідним для держави та для розробників і користувачів.

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2297-17>

2. Регеда Ю. О., Регеда В. О. Ключові проблеми використання великих даних в інформаційних системах на сучасному етапі розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. 2024. Том 35 (74). № 4. С. 182–187.

3. Захист персональних даних FAQ. URL. <https://ombudsman.gov.ua/uk/zahist-personalnih-danih-faq>

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

БУРНАДЗ К.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ПОВАЛЕНА М. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЦИДУ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Забезпечення безпеки суспільства є одним з головних завдань правової та соціальної держави. Фактично усі протиправні діяння, що посягають на права та свободи людини в тій чи іншій мірі несуть у собі загрозу суспільству в цілому та окремим його членам. У зв'язку з цим громадська безпека – це один з пріоритетних об'єктів кримінально-правової охорони [1, с. 281]

У сучасну епоху посилення інформаційного протиборства предметом наукового інтересу все частіше стають питання воєнної безпеки держави. Сьогодні під впливом використання сучасних інноваційних технологій виникла і набирає стрімкого розвитку нова військово-політична загроза міжнародному правопорядку. [2, с. 70]

Цей контекст підкреслює необхідність детального аналізу механізмів правового реагування на нові виклики, що постають перед правоохоронними органами в умовах воєнного стану.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації (далі – рф) в Україну багато сфер її суспільного життя зазнали неповоротних та істотних змін. Зокрема, мова йде про пошкодження, а то й знищення, великої кількості об'єктів критичної інфраструктури, завдання збитків довікллю. У зв'язку з чим важливим є з'ясування особливостей фіксування та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією рф. У представленому дослідженні зупинимося на проблемах, які виникають у правоохоронних органах під час виявлення та досудового розслідування в умовах воєнного стану такого різновиду кримінальних правопорушень як екоциду. [3, с. 187]

Екологічна катастрофа (Екоцид) - це особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням певних критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі; 2) суттєве обмеження або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність; 4) істотні негативні зміни в екологічній системі,

наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біологічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому» [4, с. 115]

Слід зазначити, що, як такий, термін «Екоцид» дуже рідко використовується в міжнародному та вітчизняному українському екологічному та кримінальному праві. Це, зазвичай, пов'язується з характерними ознаками цього складу злочину, який полягає у навмисному спричиненні шкоди на величезному природному середовищу.

Приміром, величезної шкоди довкіллю завдав підлив Каховської ГЕС 6 червня 2023 року, який призвів до смерті людей, а також масової загибелі тварин і рослинного світу. У цих умовах набуває актуальності дослідження екоциду як найнебезпечнішого злочину проти екологічної безпеки людства. Кримінальне правопорушення «Екоцид», відповідальність за яке передбачена у ст. 441 Кримінального кодексу України, виражається в масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів, а також вчиненні інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. [5, с.49]

Важливо зазначити, що недостатня кількість кримінальних проваджень свідчить про низьку ефективність правоохоронних органів у розслідуванні екоциду. Це вимагає вдосконалення механізмів правового регулювання та активізації роботи щодо виявлення і документування таких злочинів.

Як показує аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, правоохоронними органами у період з 2014 року по лютий 2023 року було виявлено та розпочато досудове розслідування 37 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 441 Кримінального кодексу України. Зокрема, в 2014–2015 роках не було розпочато жодне кримінальне провадження за фактом учинення екоциду, в 2016 році обліковано 1 злочин досліджуваного виду, 2017 році – 3, 2018 році – 2, 2019 році – 8, 2020 році – 6, 2021 році – 2, 2022 році – 15, січні–лютому 2023 року – 0. [6]

При цьому жодне кримінальне провадження не було скеровано до суду. Як результат, відсутня судова практика з розгляду кримінальних справ про екоциди по суті. [3, с.187]

Забезпечення безпеки суспільства та захист прав і свобод людини є фундаментальними завданнями правової держави, особливо в умовах зростаючих викликів для громадської та воєнної безпеки. Особливої уваги заслуговують питання фіксації та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із екоцидом, що стали особливо актуальними в контексті збройної агресії РФ проти України. Екоцид, як тяжкий злочин проти навколишнього середовища, досі має обмежене правове регулювання, а також не є належним чином репрезентований в судовій практиці, що свідчить про

недостатню ефективність санкцій, передбачених законодавством. На жаль, відсутність розширеного санкційного механізму у ст. 441 КК України, зокрема можливості притягнення до відповідальності у формі компенсації чи штрафів, суттєво ускладнює процес покарання держави-агресора за екологічні злочини. Це вказує на необхідність удосконалення правової бази для ефективного запобігання екологічним злочинам і відновлення справедливості в умовах сучасних викликів для національної та міжнародної безпеки.

1. Вознюк А. А. Злочини проти громадської безпеки та інші протиправні діяння, передбачені особливою частиною КК України: актуальні питання розмежування. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/fbece72c-eb31-48a7-b1f7-c6bb1e5afb7a/content> (дата звернення: 20.10.2024).

2. Луценко Ю. В., Денисенко М. М. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: теоретико-правові проблеми. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/ruuv.v3.2022.16> (дата звернення: 1.12.2024).

3. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри. Вінниця, 12 квітня 2023 р. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/5649> (дата звернення: 1.12.2024).

4. Борщевська О. М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. URL: <http://pd.opu.edu.ua/article/view/276017/272130> (дата звернення: 1.12.2024).

5. Лапкін А., Євгєєва Д. Проблеми класифікації злочину екоциду. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14247/1/9.pdf> (дата звернення: 1.12.2024).

6. Інформаційна довідка щодо правового регулювання підстав кримінальної відповідальності за екоцид. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32578.pdf> (дата звернення: 1.12.2024).

ВАСІЛЬСВА Єлизавета,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ В ПРАВІ (ВПЛИВ ЕМОЦІЙ І ЛОГІКИ НА СУДОВІ РІШЕННЯ)

Робота з людьми безпосередньо потребує розуміння основ психології, зокрема впливу емоцій на упередження та ухвалення рішень. Цінності й переконання можуть перешкоджати об'єктивній співпраці, тому судді необхідно дотримуватися високих етичних та моральних стандартів, які виключають ухвалення емоційно забарвлених рішень. Як символ законності, чесності та правосуддя, суддя повинен спиратися на логіку (та, відповідно, логічне мислення), що стоїть вище за короточасні емоції, які здатні привести до ірраціональних висновків. Учасникам процесу також важливо зберігати стриманість і уникати надмірного вираження емоцій – агресії, розпачу чи радості (сміху, сліз тощо) – аби забезпечити неупереджений перебіг судочинства.

Емоції та логіка – дві сили, що постійно впливають на судові рішення, і, здається, вони майже завжди суперечать одна одній. Уявіть судовий процес: свідки розповідають свої історії, адвокати відстоюють позиції, і все це часто супроводжується сильними емоціями, як-от біль, страх, обурення чи навіть співчуття. Емоційний фактор може допомогти суддям і присяжним зрозуміти людський бік справи, глибше відчути моральний аспект того, що сталося. Але емоції легко можуть перетворитися на перешкоду, коли вони починають переважати над фактами та логічними висновками, змушуючи людей ухвалювати рішення на основі відчуттів, а не фактів. «Емоційні стани відображають об'єктивну реальність у процесі взаємодії особистості і суспільства. Вчинення злочинів відрізняється екстремальністю ситуацій, що викликають різні емоційні відображення в особистості залежно від її місця в механізмі злочинної події: особа, яка вчиняє злочин (злочинець), жертва злочину (потерпілий) чи очевидець (свідок) того, що відбулося. Виникнення емоційних (психічних) станів у процесі злочинної події зумовлюється низкою чинників: видом злочину, його

тривалістю, способом вчинення злочину, індивідуально-психологічними особливостями учасників, що передують злочинній поведінці, та ін.» [1, с. 37].

Судді зобов'язані ухвалювати рішення виключно відповідно до законів, не маючи права на «самосуд» – тобто на свідоме посилення вироку чи призначення більш жорстокого покарання, ніж це передбачено законодавством. Завдання судді полягає в тому, щоб неупереджено застосувати норми права, дотримуючись принципів справедливості та пропорційності, залишаючи особисті емоції та упередження осторонь.

Силу емоційного впливу активно використовують у політиці й рекламі, щоб сформулювати громадську думку. Це особливо помітно під час передвиборчих кампаній, де політика та реклама поєднуються для максимального ефекту. Політики залучають різні медіа, яскраві заклики та образи, щоб не просто озвучити свої програми, а й викликати потрібні емоції – довіру, надію чи навіть страх. Це допомагає створити запам'ятовуваний образ кандидата і вплинути на вибір людей, граючи як на раціональних, так і на емоційних аспектах переконання. Комунікативний вплив має залишатись етичним, не має вводити в оману, оскільки він є досить потужним і впливовим елементом переконання.

У судовому процесі, як і в політиці, сторони часто застосовують прийоми емоційного впливу, щоб переконати аудиторію – суддів, присяжних або присутніх. Адвокати можуть намагатися викликати в суду симпатію до потерпілого чи співчуття до підсудного, застосовуючи емоційні аргументи та риторику, що допомагає створити відповідний образ. Так само, як політики прагнуть вплинути на виборців, адвокати прагнуть вплинути на рішення суду.

І в політичній кампанії, і в судовому процесі важливий баланс: логіка і чіткі факти повинні мати перевагу над емоційним впливом. У суді, як і в передвиборчій кампанії, існує ризик, що емоційні аргументи або образи можуть затьмарити раціональні міркування, що веде до необ'єктивного судження.

Аргументація має залишатись чіткою і зрозумілою, не порушуючи законів логіки. Учасники судового процесу мають уникати «псевдо-аргументації». Прикладом такої псевдо-аргументації можуть виступати софізми. «...«Той, хто взяв позику вчора, сьогодні вже нічого не винен, бо сьогодні він уже інша людина». Метою софістичної псевдоаргументації було не знаходження істини, а досягнення перемоги над опонентом через його дискредитацію або «збивання з пантелику» [2, с. 21].

Задля уникнення емоційного оцінювання ситуацій ми маємо оперувати підтвердженими фактичними даними (достовірними доказами). «Суд не бере до уваги без перевірки жодного доказу, тому доказ може бути

покладений в основу вироку лише тоді, коли в результаті перевірки його судом він виявиться достовірним. Положення про те, що судді оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, означає, що судді визнають доказ достовірним лише тією мірою, в якій доказ є переконливим для суддів, спростовують його, якщо цей доказ непереконливий. Ніхто не може примусити суддів вірити одному доказу та не вірити іншому». [3, с. 25].

Розуміння ролі аргументації у судовому процесі вимагає уваги до взаємодії емоційних і логічних компонентів. Емоції можуть суттєво впливати на сприйняття доказів і формування думок, однак, для досягнення об'єктивності необхідно спиратися на чіткі логічні доводи, що відповідають нормативним вимогам. Важливо пам'ятати, що неправильно трактовані докази, які не відповідають встановленим критеріям, можуть суттєво спотворити судовий процес.

1. Юридична психологія: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta_Yurydychna_psykholohiia.pdf

2. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцупал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2015. 336 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18779/1/Urkevich_m_2.pdf

3. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/956/1/%D0%94%D0%BD0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%01%8F_2018.pdf

ГАВРИЛЬЦІВ Марія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на доступ до інформації – одне з основних прав людини, задекларованих та гарантованих статтею 34 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1].

Слід зауважити, що питанням інформації, порядку та умовам доступу до неї вітчизняний законодавець, в цілому, приділив увагу. Зокрема, у національному законодавстві встановлено загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплено право людини на інформацію в усіх сферах життєдіяльності держави та суспільства, законодавчо регламентується також система інформації та її джерела, визначено статус учасників інформаційних відносин, врегульовано механізм доступу до інформації та зроблені спроби забезпечення її охорони, захисту кожної особи та суспільства від неправдивої інформації.

Право на доступ до інформації отримало також нормативне закріплення та деталізацію у Законах України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації» та інших нормативно-правовими актах.

Законодавче визначення поняття «інформація» міститься у ст. 1 Закону України «Про інформацію»: «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [3].

Стаття 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» закріплює нормативно-правові гарантії доступу до публічної інформації: обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом; визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які

організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє; максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації; доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством; здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації; юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації [3].

У результаті повномасштабної збройної військової агресії російської федерації проти нашої суверенної держави, 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64 / 2022 по всі території України введено правовий режим воєнного стану, який триває й до сьогодні.

В умовах війни надзвичайно важливим питанням є правильно врегулювати доступ до публічної інформації. Від цього залежить безпека кожної людини, суспільства, обороноздатність та національна безпека. До повномасштабного вторгнення спеціально уповноваженими для цього органами державної влади не було належним чином поінформовано громадян та іноземців, які на момент перебували на території України, про загрозу нападу, можливість окупації, ризик для життя й здоров'я, чим було порушено конституційне право людини на інформацію. Адже доведення інформації про небезпеку могло б посприяти своєчасній евакуації населення, запобігати гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду, який вчиняються російськими військами.

З іншої сторони, деяка інформація в умовах війни, все ж, підлягає обмеженню в доступі, що обґрунтовується національною безпекою та забезпеченням обороноздатності держави.

В умовах воєнного стану чимало державних сервісів, ресурсів призупинили роботу або працюють з в обмеженому режимі як через загрозу національній безпеці, так і через відсутність реальної можливості належного функціонування.

Згідно з положеннями конституційних частини 3 статті 34, частини 2 статті 64 Конституції України, статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», право на доступ до інформації може підлягати обмеженням, насамперед для захисту інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням [1].

У відповідності з частиною 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядник інформації може застосовувати інструмент відстрочки в задоволенні запиту на інформацію, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені законодавством строки у разі настання обставин непереборної сили (надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають

виконання зобов'язань, зокрема загроза війни, збройний конфлікт, ворожі атаки, загальні військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна тощо) [3].

Неможливість належного та вчасного опрацювання звернень, запитів та надання відповідей обумовлюється тим, що державні органи, органи місцевого самоврядування відповідно до положень статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» здійснюють насамперед заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Такі заходи можуть вплинути на можливість реалізації окремих прав заявників, є: встановлення посиленої охорони та особливого режиму роботи органу влади, установи до якої подано звернення; запровадження на певній території комендантської години; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування, а також руху транспортних засобів [4].

Наказом Головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 р. № 73 встановлено перелік відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Зокрема, наказом, заборонено поширювати самостійно, копіювати, робити репост, інформації, що стосується, наприклад: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання та інше [5].

Отже, в умовах правового режиму воєнного стану реалізація права на доступ до публічної інформації фактично здійснюється шляхом ознайомлення громадянами з інформацією у відкритих джерелах. Розпорядники інформації повинні зосередити максимальну увагу над наповненням та оновленням інформації на офіційних вебсайтах та на офіційних сторінках у соціальних мережах. Доступ до інформації в умовах воєнного стану доцільно обмежувати для захисту інтересів національної безпеки, територіальної цілісності

або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

5. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану : Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 № 73. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/mou>

ГАВРИЛЬЦІВ Марія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДИКА Соломія,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міжнародний досвід відіграє значну роль у формуванні національної політики України, зокрема в контексті реформування правової, соціальної, економічної та безпекової сфер. Його вплив найбільше виражається через імплементацію стандартів, норм і принципів, які затверджуються міжнародними організаціями та визнаються державами.

Забезпечення впровадження та дотримання рівних прав жінок і чоловіків є важливою метою в діяльності таких впливових міжнародних організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Рада Європи, Організація безпеки і співробітництва в Європі, Північноатлантичний Альянс та ін. Для України, з огляду на її інтеграційні прагнення в європейські та євроатлантичні організаційні структури, це питання отримує неабиякого важливого значення, що своєю чергою потребує, зокрема, імплементації міжнародних норм у сфері забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в сфері безпеки та оборони у національне законодавство.

Гендерна рівність передбачає рівні права, свободи та обов'язки для жінок і чоловіків, їх однакову значимість у суспільстві, можливості, участь у всіх сферах суспільного життя та міжособистісних відносин. У відповідності до цього, вона також означає рівний доступ жінок і чоловіків до різних благ, ресурсів та їх розподілу між представниками обох статей [1, с. 762].

Дослідження тематики втілення принципу гендерної рівності в Українській державі потребує вивчення світових тенденцій рівності статей, які задекларовані в міжнародних документах, аналізу національних державних механізмів забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у різних країнах та регіонах світу, визначення форм гендерної демократії та формування гендерної політики і культури сучасності, з'ясування

ефективної гендерної складової в публічній політиці європейських країн, діяльності політичних партій, громадських об'єднань, міжнародних організацій тощо.

Порівнюючи ступінь впровадження політики гендерної рівності на європейському континенті, можна помітити дуже цікаву тенденцію: розвинені країни Західної Європи та країни НАТО досягли значного прогресу в розвитку інституційних механізмів (тобто прийнято відповідні закони та відповідний уряд та для контролю за їх виконанням створені парламентські структури). Сьогодні перед цими країнами стоїть лише завдання інтегрувати принципи гендерної рівності в усі стратегії та програми на всіх рівнях. Таким чином, проблема гендерної рівності та відповідні інституційні механізми її вирішення отримали «зелене світло» в політичному просторі.

Якщо проаналізувати досвід країн-членів НАТО щодо створення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності, то насамперед привертає увагу величезна різноманітність цих механізмів.

Механізм забезпечення гендерної рівності – це впорядкована система міжнародних, регіональних і національних організаційних структур державного і громадського характеру, діяльність яких спрямована на утвердження гендерних принципів у різних сферах соціального життя та гарантування здійснення вироблених ними гендерних стратегій і відповідної до них гендерної політики [2, с. 78].

Зарубіжний досвід свідчить про те, що створення ефективних інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності, може побудувати в Україні економічне високо розвинуте, соціально захищене, правове суспільство. Адже рівень захищеності прав та можливостей жінок та чоловіків показує високий рівень розвитку демократичного суспільства.

Конституція України, політична і законодавча бази гарантують рівність чоловіків і жінок в Україні у всіх секторах. Україна затвердила Цілі сталого розвитку (ЦСР), приєдналася до Пекінської декларації і Платформи дій (ПДПД), прийнятих на 4-ій Всесвітній конференції зі становища жінок (1995 р.), а також ратифікувала основні міжнародні документи щодо гендерної рівності та прав жінок, включаючи Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) та Факультативний протокол до неї [3].

1 березня 2017 р. Кабінет Міністрів України підняв пріоритети гендерної політики на вищий політичний рівень в Уряді, коли ухвалив Постанову, якою наділив Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції повноваженнями щодо координації державної політики з питань гендерної рівності. Рішення Прем'єр-міністра у червні 2017 р. про встановлення позиції Урядового уповноваженого з питань гендерної

політики рівності в Секретаріаті Кабінету Міністрів також мав потенціал для посилення всебічного просування гендерної рівності та прав жінок в Україні шляхом зміцнення національного інституціонального механізму та покращення ефективності гендерної політики.

За дорученням Міністра внутрішніх справ від 27 квітня 2020 № 55/37 «Про запровадження гендерного компоненту в систему службової підготовки» з метою підвищення рівня поінформованості з питань гендерної рівності, формування культури на засадах нульової толерантності до дискримінаційних проявів Міністерством внутрішніх справ України спільно з Національною академією внутрішніх справ розроблено лекційні матеріали щодо загальних засад впровадження гендерної рівності, які включені до щорічних планів службової підготовки поліцейських, військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту. Лекційні матеріали складаються з трьох лекцій: «Засади розуміння гендера та гендерної рівності», «Законодавче врегулювання та міжнародні стандарти гендерної рівності», «Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органах виконавчої влади» [4].

Україна має високі перспективи у запровадженні гендерної рівності у всіх сферах діяльності держави. Оскільки, вже є наявний та чинний механізм реалізації принципу гендерної рівності, що ефективно здійснює впровадження міжнародних норм, сюди слід і врахувати порівняльну кількість жінок нардепок на різних етапах скликань, також у період війни не варто й забувати про кількісний склад жінок у лавах ЗСУ станом на липень 2024 року їх кількість перевищувала 38 тисяч. Тобто імплементація положень НАТО про жінок у безпековій сфері – актуальний і необхідний крок.

1. Navryltsiv M., Lukianova N. Ensuring implementation of the constitutional principle of gender equality in Ukraine: problems and prospects / *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph*. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia 2023. 1438 p. P. 760–782.

2. Мельник Т. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн: навч. посіб. 2-ге вид. Київ : СтилоС, 2010. 440 с.

3. Функціональний аналіз обсягу та розподілу повноважень на загальнодержавному, регіональному та місцевому інституціональних рівнях для реалізації гендерної політики. Київ: ГО «Лаб. законодав. Ініціатив», 2019. 86 с.

4. Гендерна політика в нормативно-правових документах : посібник / ред.: Г.Г Жуковська та ін. Київ : ОБСЄ, 2020. 186 с.

ГАВРИЛЬЦІВ Марія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

ЯНУШЕВСЬКА Яна,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОМБУДСМЕНА В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Військовослужбовці – це особи зі спеціальним правовим статусом, від яких залежить захист і обороноздатність держави, а в умовах війн та збройних конфліктів – життя всього народу. Однак бувають випадки, коли військовослужбовці, що захищають територіальну цілісність і незалежність нашої Батьківщини, й самі потребують захисту своїх прав, свобод та законних інтересів.

Питання створення інституту спеціального уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців набуває особливої актуальності для нашої держави саме сьогодні – насамперед через війну, яка почалась з вторгнення російської федерації в Україну у 2014 році, та з 2022 року набула ще масштабнішої і кровопролитнішої форми. Тому перед правознавцями виникла гостра необхідність дослідження зарубіжного досвіду діяльності спеціальних омбудсменів з питань військовослужбовців.

Зарубіжна практика демонструє ефективність спеціальних інституцій, які займаються захистом прав військовослужбовців, зокрема, країни ЄС та НАТО активно впроваджують інститути військових омбудсменів, які забезпечують моніторинг і реагування на порушення прав, сприяють дотриманню норм міжнародного права та підвищують соціальну

відповідальність держави перед військовими. Досвід таких країн може стати основою для створення аналогічної структури в Україні.

Серед задоволення основних потреб у сфері правозахисту, які мають бути надані військовослужбовцям зі сторони омбудсмена, можна навести такі:

1) *нагляд за дотриманням прав і свобод*, що відповідають статусу військовослужбовця та забезпечення дотримання загальних стандартів прав людини (свободи, гідності, рівності та ін.);

2) *розгляд скарг*, як в онлайн формі так і в офлайн, щоб дозволити військовим звертатися з питаннями про порушення їх прав, отримуючи неупереджений і професійний розгляд, у всіх куточках, та за будь яких умов;

3) *прозорість, звітування, довіра*, для омбудсмена мають створити платформу прозорого вирішення проблем (і забезпечити захист і конфіденційність у разі потреби), а також звітувати не лише парламенту, уряду чи голові держави, але й суспільству, що підвищить довіру як військових, так і населенню до військової системи;

4) *запобігання зловживанням*, а саме забезпечити належний контроль за діяльністю командуванням і військових структур, що дозволить запобігти порушенням на системному рівні.

Запровадження посади військового омбудсмена є важливим для України, враховуючи воєнні реалії та необхідність створення довіри до демократичних механізмів. Успішні приклади США, Швеції, Німеччини та інших країн свідчать про те, що інститут військового омбудсмена може стати дієвим інструментом демократичного нагляду за військовою сферою, адже вона стала надзвичайно вагомою частиною життя України та її громадян.

Серед існуючих моделей військового омбудсмена, можна назвати такі, як: парламентська – підпорядкування парламенту (приклад країн, в яких запроваджено цю модель – Норвегія, Україна); виконавча – підпорядкування вищому органу виконавчої влади (Канада); гібридна – поєднання парламентської та виконавчої моделі, коли омбудсмен діє автономно, але звітує про свою діяльність перед парламентом і вищим органом виконавчої влади (США, Австрія); а може бути й незалежна модель – діє як незалежний орган, підпорядкована суспільству, народу.

Важливо також і враховувати досвід зарубіжних країн, які мають інститут військового омбудсмена, щоб застосувати його для впровадження цього інституту в стані війни.

Створення подібного інституту тягне за собою і створення чіткої нормативно-правової бази, яка буде регламентувати його діяльність. Тому вважаємо, що потрібно закріпити його підзвітність суспільству, адже регулярне звітування омбудсмена перед громадськістю сприятиме

підвищенню довіри суспільства до цього інституту, що є надзвичайно важливим чинником у нашій країні [1].

О. Марцеляк наголошує, що запровадження військового омбудсмена здатне не лише ефективно захистити права військовослужбовців, але й сприяти демократизації військової сфери, зменшуючи конфлікти між державою і військовими, також воно вимагає покращення конституційно-правових механізмів захисту прав військовослужбовців [2, с. 94].

Американські вчені Б. Бакленд та В. Макдермотт в своїй праці зауважують: «...якщо інститут омбудсмена у справах збройних сил хоче працювати довго і стабільно, він повинен користуватися підтримкою всіх зацікавлених учасників. Без зацікавленості та активної участі військового командування, асоціацій персоналу збройних сил, організацій громадянського суспільства та інших незалежних наглядових органів інститут не зможе ефективно працювати. У той же час, немає жодних гарантій що, що така підтримка буде існувати постійно. Тому інституту омбудсмена потрібна міцна правова основа (в ідеалі, конституція...), що гарантує незалежність як від уряду, так і тих, нагляд за якими він покликаний здійснювати...» [3, с. 161].

Отже, створення інституту військового омбудсмена в Україні є критично важливим, особливо в умовах війни, що акцентує увагу і на важливості адаптації зарубіжного досвіду та створення ефективного правового механізму для захисту прав військовослужбовців. В умовах війни інститут військового омбудсмена стане ключовою ланкою у гарантуванні дотримання прав військових, сприянні підвищенню боєздатності армії та зміцненню довіри суспільства до військової системи.

Особливо важливою є незалежність цього інституту, що дозволить йому неупереджено розглядати скарги здійснювати нагляд за виконанням законів, запобігати зловживанням і порушенням. Впровадження інституту військового омбудсмена також дозволить забезпечити прозорість військової системи, оперативність реагування на проблеми, а також звітність перед суспільством.

Досвід країн ЄС та НАТО свідчить, що цей інститут є необхідною умовою для демократизації військової сфери. На наше переконання, доцільно створити цей інститут, як незалежний орган з чіткою нормативно-правовою правового статусу, регламентацією прав та обов'язків, повноважень і гарантій їх здійснення та мір відповідальності за свою діяльність.

Вважаємо, що інститут військового омбудсмена може стати ефективним елементом в системі охорони, захисту та забезпечення прав

військовослужбовців, підвищенню довіри до сфери безпеки та оборони й демократичного розвитку країни.

1. Мамедов Г. Захистити захисників: чому Україні потрібен військовий омбудсмен і як він має працювати. *Європейська правда*. 05.12.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2024/12/5/7199885/>

2. Марцеляк О.В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 94–100. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.14>.

3. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил: Практичний посібник. К.: Видавець ДКЗС. 2015. С. 162.

ГАРАСИМІВ Тарас,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри міжнародного та кримінального права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

(Національний університет «Львівська політехніка»)

АКСІОЛОГІЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Інтенсифікація глобалізаційних трансформацій, внесення істотних змін до різних сфер суспільного буття вимагають переосмислення правової цінності поведінки людини. У різний історичний період рушійними силами прогресу виступали різні чинники – міфологія, філософія, релігія, культура, і, звісно, право. Останнє (навіть архаїчне, початкове) формує систему цінностей, норм й установок членів суспільства. Так, у нормативній системі суспільства вагому роль в соціальній регуляції відіграють правові ідеали та норми, що відображують особливості правової ментальності цивілізації певної історичної епохи. Правова ментальність полягає передусім в усвідомленні необхідності строгого виконання дезидератів суспільного порядку, і відтак – законності, законодавства (національного, міжнародного), ступеня втілення начал «вселюдськості» [1, с. 13]. Отже, правомірна поведінка як вид соціальної поведінки є складним процесом взаємодії людини та права. Ця взаємодія полягає у впливі права на поведінку індивідуума, який керуючись усталеною в його свідомості системою цінностей, обирає власну модель поведінки. Саме цінності формують та характеризують внутрішній світ індивідуума: його духовний стан, волю, почуття, розум, ставлення до макрокосмосу [2, с. 49]. З іншого боку, індивідуум перебуваючи у соціумі, здійснюючи певні вчинки та виконуючи конкретні дії, не завше може бути освіченим щодо регулювання їх правом, але

здебільшого здатний проаналізувати власну поведінку та оцінити її стосовно завдання шкоди чи користі іншим членам суспільства.

Саме право є модусом розвитку, регламентації та охорони суспільних відносин, які виникають у процесі взаємодії між індивідуумами або соціальними групами. Тому право здатне регулювати суспільні відносини, які впливають як на поведінку окремих індивідуумів, так і соціальні групи, дії яких складають суспільні відносини. За таких умов поведінка людини є безпосереднім об'єктом правового регулювання, яка і є визначальним чинником внаслідок якого індивідуум входить у сферу дії права.

Водночас поведінка набуває юридичної цінності тоді, коли вона може оцінюватися з позиції вимог правових норм. Останні можуть впливати лише на вольові дії індивідуума, які є підконтрольні його свідомості. Так, якщо індивідуум не контролює власні дії, то правовий припис не може бути ним реалізований. Тобто з одного боку право зумовлює, заохочує та забезпечує суспільно корисні вчинки, а з іншого – блокує ті соціально небезпечні вчинки, що регулюються та контролюються свідомістю та волею індивідуума.

Вплив права на поведінку індивідуума передусім полягає у тому, що воно інформує його про правомірне (правильне, дозволене чи заборонене) у поведінці. Це надає людині правильних орієнтирів у навколишньому середовищі, комфортного існування, тобто дозволяє індивідууму приймати рішення, які не суперечать дезидератам закону. Дозволяючи чи забороняючи певну поведінку право сприяє формуванню в індивідуумів позитивної ідеології: особистісних установок, принципів, ідеалів, що спонукають людину до правомірної поведінки, яка безпосередньо заохочується державою. Обмежуючи певною мірою індивідуальну свободу індивідуума та встановлюючи відповідні санкції для правопорушників, право мотивує індивідуумів утримуватися від неправомірних діянь, а також надає їм безпосередньої зацікавленості у правомірній поведінці [3, с. 611].

Попри те, що категорія «правомірна поведінка» по-різному тлумачиться у тих чи інших правових системах, сутність її фактично є аналогічною. Дефініція римського права «legitimus» (такий, що відповідає закону, законний) відтворюється та закріплена у формі юридичної аксіоми, яка визначає те, що є допустим, дозволеним із позиції позитивного та природного права. Із німецької юридичної термінології «правомірна» поведінка дослівно перекладається як «виміряна правом». У французькій юриспруденції дефініції «правомірний» та «законний» позначаються термінами «legalite», «legitim», що у буквальному перекладі означають «юридично обґрунтований», «закріплений законом» чи «такий, що відповідає закону». Натомість англійське право застосовує дефініцію «law-abiding», тобто

«законослухняна поведінка», яка цілком узгоджується із дезидератами права [4, с. 11].

Можемо стверджувати, що правомірна поведінка ґрунтується на таких основних ціннісних елементах: правосвідомості та правовій культурі; розумінні індивідуумом того, що його права та свободи є гарантовані законами та можуть оптимально реалізовуватися на практиці; свободі вибору, що дає можливість індивідуумі діяти на власний розсуд й без будь-якого втручання; наявності особливих взаємовідносин між владою та індивідуумом, коли останній є рівноцінним партнером держави, який бере участь у прийнятті рішень, здійснює контроль за діяльністю держави та її інститутів, а також і в інших процесах [5, с. 8]. Відтак, правомірну поведінку можна визначити як соціокультурний феномен, позитивний життєвий досвід людини у сфері соціальної дії права, що оснований на свідомій реалізації правових цінностей.

Така поведінка звичайно потребує значної посиленої людської діяльності. Людина як особистість значною мірою становиться саме через широке застосування правових норм у власному житті, що ґрунтується на індивідуальній ініціативі їх виконання, усвідомленості вагомості, корисності та соціального призначення права у соціумі. Правомірна поведінка є суспільно корисним діянням, цілеспрямованим на задоволення особистих і суспільних, правових і державних цінностей, інтересів й цілей. Вона є особливою цінністю для права, позаяк сама людина, її права і свободи законодавцем проголошені як найвища цінність.

Погоджуємося із більшістю вчених у тому, що правомірна поведінка є різновидом соціальної поведінки, яка відповідає приписам правових норм, забезпечує законність, правопорядок, права та свободи людини й громадянина, а також виступає визначальною умовою побудови правової держави і розвитку громадянського суспільства. Правомірна поведінка як соціальна цінність проявляється у таких її аспектах: свідомості, добровільності, позитивності, спосібності задовольняти особисті інтереси, суспільні запити, зовнішньому вияві – діяч чи бездіяльності, допустимості або схваленні з огляду на державні інтереси тощо. Визначальною особливістю правомірної поведінки є її прояв, підконтрольність свідомості та волі. Комплекс цих ознак визначає межі тих реальних соціальних актив людської поведінки, що вимагають правового опосередкування, спосібні сприймати регулюючий вплив правових модусів й регулюються правом [6, с. 168]. Звідси правомірна поведінка є правовою цінністю, тоді як протиправна поведінка антиподом, і лише перша може приносити суспільну користь та сприяти позитивному розвитку індивідуума.

Правомірна поведінка – це широкомасштабна, усвідомлена, соціально корисна поведінка (дія або бездіяльність) індивідуальних чи

колективних суб'єктів, яка відповідає принципам права та правовим нормам й гарантується і забезпечується державою. З огляду на таку дефініцію правомірної поведінки можемо виокремити характерологічні її ціннісні ознаки: 1) соціальна корисність правомірної поведінки; 2) об'єктивність правомірної поведінки; 3) суб'єктивність правомірної поведінки; 4) відповідність проявів поведінки (поведінкових діянь) вимогам правових норм; 5) гарантованість й забезпеченість правомірної поведінки державою.

Іншою важливою характеристикою правомірної поведінки є її структура, що передбачає собою об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Об'єктом є явища довколишнього середовища на які цілеспрямовані правомірні вчинки – нематеріальні та матеріальні блага, а також суспільні відносини. Тоді як об'єктивною стороною виступає зовнішня форма вираження правомірних вчинків – дії або бездіяльності; корисний результат від них; причинний зв'язок між діями та їхніми наслідками. Суб'єктами – це фізичні та юридичні особи, що є дієздатними й деліктоздатними, які здатні реалізувати свої права, здійснювати обов'язки і відповідно нести юридичну відповідальність. Суб'єктивна сторона передбачає собою певні мотиви дії чи бездіяльності суб'єкта права, внутрішнє психологічне відношення до норм права та особистого вчинку.

Можемо стверджувати, що правомірна поведінка ґрунтується на таких основних ціннісних елементах: правосвідомості та правовій культурі; розумінні індивідумом того, що його права та свободи є гарантовані законами та можуть оптимально реалізуватися на практиці; свободі вибору, що дає можливість індивідумі діяти на власний розсуд й без будь-якого втручання; наявності особливих взаємовідносин між владою та індивідумом, коли останній є рівноцінним партнером держави, який бере участь у прийнятті рішень, здійснює контроль за діяльністю держави та її інститутів, а також і в інших процесах.

1. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2017. 215 с.

2. Панчишин Р. І. Детермінанти поведінки людини: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.12. Львів, 2016. 205 с.

3. Івановський Д. В. Правовий вплив на свідомість як чинник формування правомірної поведінки. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні

грані: монографія. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 608–625.

4. Башук С. Г. Правова активність: поняття, структура та види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.

5. Капітанська С. А. Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 15 с.

6. Теремцова Н. В. Природа правомірної поведінки людини (культура поведінки людини, механізм індивідуальної поведінки, антисупільна поведінка, конформістська поведінка...). Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2010. № 2 (6). С. 167–170.

ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ

В сучасному технологічному світі, в розвинутих демократичних правових державах, в суспільстві з прискореним рухом життя – інформація займає значне місце серед інших сфер життєдіяльності людини. Не має жодної сфери діяльності особи, яка б так чи інакше не використовувала інформаційні потоки, саму інформацію, адже інформація і є саме знаннями для людини, що в свою чергу допомагають здійснювати її свою діяльність, та й в цілому жити повноцінне життя.

З огляду на нагальну потребу в забезпеченні різних видів безпеки для особи, особливо під час війни, під час інформаційної війни в тому числі, яка триває в Україні з 2014 року – право на інформаційну безпека для нашої держави виявляється одним із нагальних прав в системі забезпечення безпеки людини в цілому, суспільства та держави, а також важливим аспектом в системі дотримання загальних природно-правових прав людини.

Як відомо, інформація в сучасному світі виступає одним з найважливіших ресурсів (комунікаційних, суспільних) людини, а також є однією з рушійних сил розвитку для будь-якого свідомого та прогресивного суспільства. Чисельна кількість науковців, серед яких правознавці, соціологи, політики, історики та інші приділяють значної уваги дослідженням вказаної нами тематики. Так, наприклад, розглядаючи зміст інформації В.Ф. Погорілко зазначає, що завдяки культурі як засобу створення і поширення інформації відбувається її накопичення та збільшення у людському суспільстві. Технологічна революція спонукала до створення та широкого розповсюдження інформації (відбувся так званий інформаційний вибух), яка спричинила створення і широке розповсюдження інформаційних технологій, що в свою чергу призводить до переходу розвиваючихся країн до формування та застосування інформаційного суспільства [2]. А як відомо, створення нової сфери діяльності людини завжди призводить до утворення нових правових відносин в такому оновленому середовищі, що і є підтвердження цього - утворення права на інформаційну безпеку.

Виникнення та забезпечення права на інформаційну безпеку в системі загальних прав людини пов'язане із утворенням та розвитком науково-технічного прогресу, з входженням інформаційних технологій у всі сфери людського життя, і відповідно із подальшим формуванням суспільства інформаційного типу. Проте, потрібно зазначити, що при такому

впровадженні технічного прогресу та інформаційних технологій в суспільні відносини паралельно разом із забезпеченням та реалізацією такого права виникають нові загрози на цьому ґрунті, а тому з'являється потреба у протидії цим викликам.

Однозначно, питання про зміст права на інформаційну безпеку включає, в першу чергу, природно-правові інтереси людини, проте обов'язково в заємопов'язаності та взаємозалежності із інтересами суспільства та держави, а відповідно останні враховують при цьому національний характер таких потреб особи.

Проте, також не потрібно забувати й про те, що вказане право в своєму змісті містить: й запобігання нанесенню шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [3].

Національний аспект в змістовній частині є обов'язковим для права на інформаційну безпеку та забезпечується на законодавчому рівні, так наприклад, в такому урядовому нормативно-правовому акті як стратегія інформаційної безпеки, яка є частиною, й розроблена для реалізації загальної Стратегії національної безпеки України [4].

Зазначені документи передбачають створення умов для безпеки (інформаційної та національної) особи, яка спрямована на захист актуальних та важливих сфер життєдіяльності громадянина, суспільства і звичайно держави. Право людини на інформаційну безпеку не можливо розглядати без прив'язки до суспільства та до держави, в які саме вона проживає. Тому, національний аспект такого права полягає в протидії тим внутрішнім та зовнішнім загрозам, які виникають під час розвитку, функціонування держави, особливо під час війни, що в свою чергу передбачає забезпечення захисту національного та державного суверенітету та територіальної цілісності, а також забезпечення прав та свобод наших громадян.

На противагу забезпеченості права на інформаційну безпеку є порушення цього права. Тому, звичайно, існують прояви порушення права на інформаційну безпеку в сучасному стані розвитку українського суспільства. До таких проявів небезпеки в порушенні право на інформаційну безпеку можна віднести кіберзлочини, що в свою чергу є нагальною загрозою й для національної безпеки.

Безперечно право на інформаційну безпеку в контексті загальних прав людини має ту ж мету що і інші права – правове регулювання, проте містить ще й забезпечення інформаційної безпеки людини в першу чергу, а потім суспільства й держави. Це зумовлено комплексною комунікаційною та адаптаційною природою людини, і звичайно тим, що такі відносини

є правовими, та виникають із утворенням та розвитком інформаційного суспільства та із забезпеченням інформаційної безпеки такого суспільства, а також входять до інших галузей права та сфер діяльності людини [1, с. 84].

Право на інформаційну безпеку не може лише обмежуватися поняттям про інформацію чи її використання, тому, що зазначене право входить до великої кількості різносторонніх суспільних відносин. І це право, в першу чергу, тісно ґрунтується на ознаках пов'язаних із забезпеченням національної безпеки. Змістовна спільність та єдність національної та інформаційної безпеки дає алгоритм захисних дій, так наприклад від інформаційних війн, яку вважають зброєю масового ураження, оскільки, неправильне використання такого права викликає руйнівний вплив не лише на одну особу, а миттєво та широко охоплює велику кількість людей, що відображається на діяльності держави.

Отже, змістовне наповнення права на інформаційну безпеку потрібно розглядати в контексті положень інших правових частин галузей права, а саме можна віднести важливі та об'ємні частини права, які регулюють суспільні відносини, що пов'язані із захистом інформації, так наприклад, з обмеженим доступом; що визначають відповідальність за правопорушення в інформаційному просторі; таємниця інформації тощо.

1. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс. *Інформація і Право*. 2021. № 2 (25). С. 73–85.

2. Погорілко В. Ф., Любива Т. Я. Інформація. Енциклопедія Сучасної України : Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12485>

3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. ст. 102.

4. Стратегія інформаційної безпеки. Затверджено Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

ГРАБЕЦЬ Богдан,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАНЬ УНІФІКАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У процесі еволюції європейської правової думки зростає потреба в чіткому тлумаченні та уніфікації принципу верховенства права, що передбачає виділення його ключових елементів з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Цей суд вважається однією з найбільш незалежних судових інстанцій. ЄСПЛ трактує верховенство права як основоположний принцип, що проходить крізь усю Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, на якій ґрунтується правопорядок країн-учасниць Конвенції. Навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану порушення норм Конвенції є неприпустимим, що демонструє універсальний характер верховенства права, який виходить за межі національних правових систем. Важливі європейські організації, такі як ЄС, Рада Європи та ОБСЄ, офіційно закріпили принцип верховенства права як фундаментальний у своїх правових системах. Це відображено, зокрема, у статті 6 Договору про Європейський Союз [1, с. 182], який також визначає перевагу права ЄС над суперечливими національними нормами, забезпечуючи його ефективне і безпосереднє застосування [2, с. 108].

Сьогодні принцип верховенства права визнається як фундаментальний (основоположний) принцип побудови не лише правових систем сучасних країн, а й європейської правової системи в цілому. Приміром, у правовій системі Європейського Союзу верховенство права розуміють як цінність, принцип і доктрину, що має:

- а) національно-правове походження, пов'язане із визнанням конституційних традицій держав-членів на рівні права ЄС;
- б) міжнародно-правове походження (через визнання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій верховенство права постає принципом рівня міжнародного права);
- в) власне комунітарне походження, яке визнав суд ЄС (у контексті реалізації цінностей ЄС на рівні комунітарного права).

Для прискорення впровадження принципу верховенства права в практику застосування національного права, а також для підвищення ефективності виконання рішень ЄСПЛ в Україні, А.А. Пухтецька пропонує упорядкувати рішення ЄСПЛ, що містять трактування цього принципу. Зважаючи на те, що в окремих справах або рішеннях, які посиляються на концепцію верховенства права, може бути присутня низка ознак або

ключових компонентів цього принципу, як вони розкриваються в судовій практиці ЄСПЛ, науковець пропонує їх класифікувати на:

- 1) рішення ЄСПЛ, які мають посилання на зміст, юридичне розуміння концепції принципу верховенства права в узагальненому значенні;
- 2) рішення ЄСПЛ, де є вимоги щодо якості закону, а саме щодо законного обмеження реалізації прав та свобод людини;
- 3) рішення ЄСПЛ щодо різних аспектів безперешкодного доступу до суду та справедливого в подальшому судового розгляду;
- 4) рішення ЄСПЛ, у яких визначені межі дискреційних повноважень та вимоги щодо обмеження самоуправства органів публічної влади;
- 5) рішення ЄСПЛ, де є вимоги щодо здійснення ефективного контролю при реалізації прав і базових свобод людини, які гарантуються Конвенцією. Слід відзначити, що така класифікація на групи не є повною та остаточною, проте дає можливість оцінити найбільш поширені аспекти трактування та застосування принципу верховенства права в діяльності ЄСПЛ [3, с. 69].

До прав, що безпосередньо пов'язані з верховенством права, належать: право на доступ до правосуддя, право на професійне та неупереджене судочинство, право на слухання, неприпустимість подвійного покарання за одне правопорушення (*ne bis in idem*, ст. 4 Протоколу №7 до Європейської Конвенції про захист прав людини), заборона зворотної дії закону, право на ефективні засоби судового захисту, право на звернення до суду, презумпція невинуватості до встановлення вини у судовому порядку, право на справедливий судовий розгляд (в англо-американській системі це принципи «природного правосуддя» та «належної правової процедури») [4].

Науковці вважають, що принцип верховенства права спрямований передусім на захист свободи та прав людини у її відносинах з державою та її органами. Західна правова традиція ототожнює верховенство права з пріоритетом фундаментальних прав людини.

П. Рабінович, аналізуючи практику ЄСПЛ, виокремлює основні риси верховенства права: пріоритет прав людини, поширення цього принципу на всі органи державної влади, правова визначеність у ситуації людини, заборона довільного затримання без підстави у законі, чітке регулювання меж правового розсуду, суспільна довіра до судів, забезпечення доступу до Суду, судовий контроль за діями виконавчих органів, обов'язковість судових рішень для всіх державних органів, світський характер держави, а також необхідність ефективного розслідування у випадках

застосування державою смертельної зброї для збереження довіри до дотримання верховенства права [5].

1. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина : підручник для студ. вищих навч. закладів / відп. ред. В.Ф. Опришко. Київ: КНЕУ, 2002. 460 с.

2. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. Київ: К.І.С., 2004. 260 с.

3. Пухтецька А.А. Формування вимог принципу верховенства права західною правовою традицією. Вісник вищої ради юстиції, 2010. N93. С. 64–72.

4. Доповідь Венеціанської Комісії «Про верховенство права» [Електронний ресурс]: Venice Commission: the Rule of Law. (25-26 березня 2011 р.) Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

5. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України: мат. міжнар. конф. «Верховенство права: питання теорії і практики» [Текст] / П. М. Рабінович // Українське право. 2006. № 1 (19). С. 210–220.

ГРЕБЬОНКІН М. А.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Існує вичерпний перелік джерел норм права. Основним джерелом цивільного права науковці вважають нормативно-правовий акт, а в окремих випадках покладаються також на звичай і договір. До останнього відносять і міжнародні договори.

Міжнародні договори – одне з основних джерел міжнародного права, відоме ще здавна. З розвитком суспільств їхнє значення зростало. Міжнародні договори були покликані регулювати міждержавну торгівлю, встановлення кордонів, визначати статус іноземців тощо [1, с. 41].

Віденська конвенція про право міжнародних договорів у ст. 2 містить нормативне визначення цього джерела: «Договір означає міжнародну угоду, укладену між державами у письмовій формі і регульоване міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від його конкретного найменування» [2].

Міжнародні договори як джерела права можна розділити на правові та контрактні. Правові фіксують норми, які отримали загальне визнання у міжнародному праві, а у контрактах формулюють поточні зобов'язання держав [3, с. 20].

У правових договорах держави визнають і фіксують факт існування певної загальної норми. Так, у договорах про права людини зафіксована загальна норма про те, що «всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах», а на її основі сформульований каталог (перелік) прав людини. Правові договори держави сприймають як даність, як факт, у силу якого порядок речей не може бути змінений. Тому при укладанні таких договорів суб'єкти не можуть ні за яких обставин впливати на їхній зміст, не посягаючи при цьому на основи міжнародного права. Правові договори фіксують здебільшого визнання державами природно-правових норм, єдине уявлення про обсяг зобов'язань щодо цих норм, єдине тлумачення змісту цих норм [3, с. 20].

Прикладом правового договору може служити Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, згідно з яким права та свободи людини існують незалежно від позиції держав. Тому й говорити про те, що права та свободи людини з'явилися завдяки прийняттю міжнародного пакту не доводиться. Пакт зафіксував перш за все зобов'язання

держав не посягати на такі права та свободи, тобто обов'язок дотримуватися природно-правових норм [3, с. 21].

Контрактами є міжнародні угоди, що виникають у результаті узгодження позицій суб'єктів міжнародного права. Основна маса міжнародних договорів є саме контрактами. Тому точніше було б сказати, що ці угоди містять не норми міжнародного права, а міжнародні публічні зобов'язання. Контрактами є, наприклад, угоди з обмеження озброєння (держави домовляються про обсяги, строки, технічні умови й інше), економічні угоди (сторони домовляються про строки, умови, обсяги поставок, розміри штрафів та інше), статuti міжнародних організацій (сторони створюють систему головних і допоміжних органів, домовляються про процедуру й інше) [3, с. 21].

Положення ст. 10 Цивільного кодексу України визначають, що чинний міжнародний договір, який регулює цивільні відносини, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, є частиною національного цивільного законодавства України [6]. Крім того, якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України. Це пояснюється тим, що міжнародні договори, чинні в Україні, мають пріоритет перед національним законодавством. Таке правило відображає загальну тенденцію до гармонізації міжнародних угод та національного законодавства з формуванням у перспективі уніфікованих норм у галузі цивільного права. На практиці іноді виникає питання про час дії міжнародного договору та акту національного законодавства, що містять колізійні норми. Воно вирішується таким чином: якщо міжнародний договір укладений раніше, то акт цивільного законодавства не набирає чинності взагалі, не застосовується або повинен бути скасований. Якщо ж акт цивільного законодавства виданий раніше, ніж був укладений міжнародний договір, то такий акт втрачає силу з моменту набрання чинності міжнародним договором. При цьому мають застосовуватися правила про дію закону у часі, встановлені ст. 5 ЦК України [4, с. 37].

Водночас немає правових перешкод для того, щоб суб'єкти цивільних відносин, які виникають у державі, укладаючи угоду, обрали як зразок положення міжнародного договору, який не набрав чинності в Україні. У цьому випадку такий міжнародний договір фактично стає формою цивільного законодавства, але вже не як акт цивільного законодавства, а як договір суб'єктів цивільного права [5, с. 75].

Як уже зазначено вище, дуалістична теорія передбачає існування двох окремих систем: внутрішньодержавного права і міжнародного права.

Міжнародне право починає діяти в рамках національного лише після того, як буде трансформоване у цю систему за спеціальною процедурою. Процедура у кожній державі різна, але зводиться вона, як правило, до включення тексту міжнародного договору до акта національного законодавства. Таким чином, міжнародний договір має статус акта, яким його було інкорпоровано. Це, звісно, спрощує його застосування. Не потрібно з'ясувати, чи мають міжнародні договори пріоритет, чи ні. Однак у такій системі не виключена можливість зміни положень міжнародного договору пізнішим за часом національним законодавством. У такому випадку за принципом *lex posterior derogat legi priori* повинні застосовуватись положення прийнятого пізніше національного законодавства. Це, однак, може вплинути на дотримання державою принципу *pacta sunt servanda*. Відповідно до ст. 27 Віденської конвенції, держава не може посылатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання невиконання нею договору за винятком випадків, передбачених ст. ст. 47 та 62 [1].

Міжнародні договори можуть поширюватись лише на відносини за участю осіб, що є громадянами або юридичними особами відповідних різних договірних сторін. При цьому міжнародні договори застосовуються до цивільних правовідносин безпосередньо, якщо лише із самого договору не випливає необхідність видання для його застосування внутрішньодержавного акту. Наприклад, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року (Віденська конвенція) підлягає безпосередньому застосуванню як джерела українського права згідно зі сферою її дії (тобто, до договорів міжнародної купівлі-продажу) [4, с. 37].

У зв'язку з цим, слід розрізняти міжнародні договори, які містять норми прямої дії і норми, що породжують лише обов'язок держави щодо імплементації відповідних норм до національного законодавства. В останньому випадку положення таких міжнародних договорів застосовуються переважно перед актами національного законодавства в межах, визначених законами України. Прикладом такого випадку є Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, Паризька конвенція з охорони промислової власності 1883 року. Нормами останньої встановлено, що умови подання заявки та реєстрації торгівельних марок визначаються національним законодавством країни-учасниці (ч. 1 ст. 6). Згідно з цим застереженням Україна прийняла спеціальний Закон «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року. Правило про пріоритет норм міжнародного договору застосовується не до всіх міжнародних договорів України [4, с. 37].

Деякі міжнародні договори надають державам-учасникам право відступити від положень таких договорів. Якщо держава скористалася таким правом, чинними є відповідні положення національного

законодавства. Зокрема, ст. 7 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів встановлює строки охорони авторських прав. Однак державам – учасницям Конвенції надається право встановлювати строки охорони прав, що перевищують ті, які передбачені цією Конвенцією [4, с. 38].

Отже, розглянуті положення дають підстави вважати, що міжнародні договори є не лише легітимною частиною цивільного законодавства, а й відіграють значну роль у процесі його творення. Вони можуть виступати як підґрунтя до укладання нормативно-правових актів національного законодавства, так і окремим положеннями, норм яких мають неухильно дотримуватись громадяни України.

1. Зверев Є. О. Міжнародний договір як джерело національного права. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 103: Юридичні науки. С. 41–44.

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Конвенція ООН від 23 травня 1969 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Роговий Б. І. Міжнародний договір як джерело права в Україні: Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Острог, 2020. 97 с.

4. Михайлюк Г. О. Міжнародні угоди як форма (джерело) вдосконалення цивільного законодавства України. *Часопис цивілістики*. 2014. № 17. С. 35-40.

5. Цивільне право України: підруч.: в 2-х т./ за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. Х. : Одіссей, 2008. Том 1. 832 с.

6. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ДЕМКІВ Р. Я.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
КУЧЕР В. О.,
старший інспектор-черговий сектору моніторингу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Каховський ВП ГУНП в Херсонській області)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Інформація стала потужним інструментом, здатним формувати суспільну думку та впливати на глобальні процеси. З розвитком технологій цей вплив лише посилюється, що особливо помітно у сферах політики та оборони. Швидкий розвиток технологій та інформаційних потоків створює нові виклики для національної безпеки.

Сучасні гібридні війни, де інформаційні атаки доповнюють традиційні військові дії, вимагають від держави безпрецедентного рівня інформаційної безпеки. Захист від кібератак, дезінформації та маніпуляцій став не менш важливим, ніж захист від зброї. Хакерські атаки, дезінформація та маніпуляції – це потужні інструменти, які використовуються для дестабілізації суспільства та підриву обороноздатності держави.

Питання інформаційної безпеки в умовах війни є питанням виживання людини, суспільства та держави. Адже забезпечення інформаційної безпеки визначається не тільки інтересами держави, а й інтересами особи в контексті забезпечення її прав і свобод. Основою сучасної інформаційної безпеки є цілісність даних, доступність інформації, конфіденційність і надійність її збереження [1, с. 122].

Фундаментальним документом, який визначає напрямки захисту держави від інформаційних загроз є Стратегія інформаційної безпеки України затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року. Вона є реакцією на сучасні реалії, де інформаційна війна стала невід'ємною частиною будь-якого конфлікту.

Відповідно до Стратегія інформаційної безпеки України, інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної

інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. Забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави.

Основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість та взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання таких стратегічних цілей:

Стратегічна ціль 1. Протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини і громадянина.

Стратегічна ціль 2. Забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності.

Стратегічна ціль 3. Підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства. Українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно.

Стратегічна ціль 4. Забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту.

Стратегічна ціль 5. Інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною. Одним з основних напрямів внутрішньополітичної діяльності держави є захист прав, свобод і законних інтересів своїх громадян на тимчасово окупованих територіях, реалізація ініціатив щодо

реінтеграції цих територій, а також захист прав і свобод корінних народів України.

Стратегічна ціль 6. Створення ефективної системи стратегічних комунікацій.

Стратегічна ціль 7. Розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу [2].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 року затверджено план заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року [3]. Очевидно, що у воєнний час акцент на виявленні загроз та реагуванні на них змістився з необхідності забезпечення впливу на потенційні та існуючі загрози до звуження прав заради збереження держави.

З початком війни законодавство, що регулює інформаційні відносини, зазнало суттєвих змін. Були введені нові обмеження на поширення певних видів інформації, посилилась відповідальність за її розповсюдження, а також було врегульовано процедури технічної фіксації та вилучення розвідувальних даних [4, с. 179].

Так, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Також, Верховна Рада ухвалила закон про кримінальну відповідальність за незаконну фото та відеозйомку переміщення Збройних Сил України та міжнародної військової допомоги під час воєнного стану.

Отже, Стратегія інформаційної безпеки України набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Вона перетворюється на життєво важливий документ, який визначає, як держава протистоїть інформаційним викликам, що супроводжують збройний конфлікт. Під час воєнного стану можливі обмеження деяких прав і свобод людини та громадянина, проте завдання держави – зберегти демократичні засади та захистити громадян. За

допомогою інформаційної безпеки ми можемо забезпечити баланс між необхідністю захисту країни та дотриманням прав і свобод людини.

1. Смотрич Д.В., Браїлко Л., Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 77: частина 2. С. 121–127.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

4. Русакевич А. І. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекти забезпечення інформаційних прав громадян. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 177–180.

ДЕРЕФІНКА Наталія,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

Науковий керівник: ЗАБЗАЛЮК Дмитро,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права

Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

В контексті сучасних викликів сьогодення першочергового вирішення потребує, саме проблема захисту українських військовополонених. Адже українські військовополонені щоденно стикаються з нелюдським та жорстоким поведінням з боку агресора, яке проявляється у застосуванні до них тортур та насильства перетворюючи полон на жахливі муки. Крім того, щоразу зростає кількість вбитих у російському полоні наших захисників.

За даними Міністерства оборони України щонайменше 177 українців загинули в російському полоні після повномасштабного вторгнення Росії, про це повідомила представниця Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими Міноборони - Вікторія Цимбалюк.

Також вона зазначила, що через відсутність міжнародного нагляду реальна кількість смертей у російських тюрмах, ймовірно, є набагато вищою [1].

Варто зазначити, що фундаментальним міжнародно-правовим стандартом, який визначає основні права та гарантії, які мають бути надані усім без винятку військовополоненим, котрі перебувають у руках ворожої держави - є третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (далі- Конвенція) 12 серпня 1949 року.

Зокрема, Конвенція чітко регламентує, що з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Так само військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки [2].

Проте, рф систематично порушує стандарти поводження з українськими військовополоненими, зокрема, не надаючи належної медичної допомоги; відповідного харчування; комунікації з рідними; застосовуючи нелюдське поводження; перешкоджаючи регулярному обміну полонених; не допускаючи міжнародних організацій до українських полонених, що унеможливує моніторинг ситуації та багато інших порушень.

З огляду на те, захист українських військовополонених потребує невідкладних дій.

Повністю погоджуємося, з Ярославом Юрчишином Головою Комітету Верховної Ради з питань свободи слова, який звертає увагу на необхідність модернізації Женевської конвенції. Міжнародне право у сфері захисту прав військовополонених дуже не встигає за розвитком міжнародного права у сфері захисту прав людини. Фактично, понад 80 років оновлення відбувалося суто технічно, і суттєвих оновлень у цьому напрямку немає. Так само, він зазначає, що зараз ми маємо надзвичайно загрозливу ситуацію, коли єдина організація, яка може моніторити, - Червоний Хрест, здійснює моніторинг утримання військовополонених українською стороною і російською стороною. Українська сторона дає максимальний доступ, ми дотримуємося всіх вимог міжнародного права. І фіксація порушень відбувається відповідно на всіх етапах: від початкового етапу - взяття в полон, і до утримання. А Росія не допускає Червоний Хрест до наших полонених. В результаті показник - «нуль». Також Юрчишин, повідомив, що у співпраці з міжнародними місіями Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими дійшов висновку, що потрібно «фактично

приймати окремі протоколи і до статуту Червоного Хреста, які б могли адекватно реагувати на виклики цієї війни» [3].

Цілком слушно, зауважують вчені Кравцова М. та Дацюк Т. для того, щоб зменшити кількість порушень міжнародних стандартів та створити умови для їх ефективного виконання потрібно проводити інформаційну та освітню роботу серед населення, залучати громадськість до контролю за дотриманням прав людини, а також створювати механізми доступу до правосуддя для всіх громадян [4, с. 400].

Отже, аналізуючи вищесказане, варто наголосити, що проблема захисту українських військовополонених залишається нині надзвичайно актуальною та потребує подальшого дослідження й вирішення. Зокрема, об'єднавши спільні зусилля разом з міжнародним співтовариством Україна зможе забезпечити дотримання міжнародних стандартів поводження з військовополоненими та повернути наших захисників живими додому.

1. Politico: Україна назва кількість загиблих у російському полоні. URL:<https://www.politico.eu/article/ukraine-death-toll-russia-captive-kremlin-defense-ministry/>

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. № 995_153. 12.08.1949. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

3. Юрчишин Я. Женевські конвенції потребують модернізації для кращого захисту прав військовополонених. URL:<https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3897871-zenevski-konvencii-potrebuut-modernizacii-dla-krasogo-zahistu-prav-vijskovopolonenih-urcisin.html>

4. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 398–402. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282299>

ДІДЕНКО Євгеній,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри «Право та економічно-фінансова безпека»
(*Академія рекреаційних технологій і права*)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МАСОВОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У ВОЄННИЙ ЧАС В УКРАЇНИ

Масова цифровізація останніми десятиліттями стала важливим чинником, що впливає на реалізацію прав людини, забезпечуючи нові можливості, але також породжуючи численні виклики. Зокрема, розвиток цифрових технологій кардинально змінює взаємодію між державою та громадянами, бізнесом та споживачами, а також впливає на міжнародні відносини. Це призводить до трансформації правових підходів у сфері захисту прав людини.

В свою чергу, реалізація прав людини в умовах масової цифровізації у воєнний час в Україні є складною та багатогранною темою, яка охоплює аспекти забезпечення прав і свобод у цифровому середовищі в умовах воєнних викликів. Ключовими питаннями цієї теми є вплив цифрових технологій на права людини, зокрема свободу слова, конфіденційність даних, доступ до інформації та інші фундаментальні права, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

На нашу думку, до основних викликів забезпечення прав людини в умовах цифровізації та війни можна віднести:

1) обмеження прав в умовах воєнного стану: адже впровадження військового стану в Україні передбачає тимчасові обмеження на окремі права та свободи, зокрема свободу слова, доступ до інформації, пересування, право на мирні зібрання. Цифрові інструменти використовуються для моніторингу таких обмежень і забезпечення їх пропорційності;

2) постійні кіберзагрози та порушення конфіденційності: масова цифровізація під час війни створює ризики кіберзлочинності, зокрема атак на критичну інфраструктуру, витоку персональних даних або незаконного моніторингу громадян.

3) проблеми цифрової нерівності: це зумовлено тим, що не всі громадяни мають рівний доступ до цифрових технологій, що ускладнює реалізацію їхніх прав у дистанційних або онлайн-форматах;

4) шахрайство у воєнний час: для реалізації схем шахрайства зловмисники часто об'єднують свої зусилля. Щоб викликати довіру та перекопати людину здійснити переказ коштів на рахунки аферистів, шахраї можуть видавати себе за продавців, волонтерів та працівників банків одночасно. Крім того, шахраї також використовують різні способи, щоб ввести в

оману, вкрасти кошти чи отримати персональні дані. Варто бути дуже обережними, перевіряти інформацію та дотримуватися інформаційної гігієни – ці прості заходи допоможуть вберегти ваші гроші від шахраїв.

З початком широкомасштабного вторгнення кількість кібератак на державний сектор збільшилася у 15 разів² (за період із 2019 по 2021 роки на державний сектор було здійснено 28 352 882 кібератаки, тоді як за період із січня 2022 року по 31 серпня 2023 року – 422 063 020 атак), що свідчить про високий рівень загрози цифровим правам людини.

Інформування громадськості про масштаби кібервторгнення та кількість вчинених кіберзлочинів є низькою (у період із січня 2022 року по серпень 2023 року у медіа експерти виявили 83 повідомлення про кібератаки на державний і приватний сектори економіки, тоді як Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі – Держспецзв'язку) повідомляла про 422 063 020 кібератак на державний сектор, а Служба безпеки України (далі – СБУ) – про 7000 на державний і приватний сектори). Зазначене призводить до поганого обізнаності суспільства щодо ступеня загрози від кібератак, можливих засобів протидії та безпеки у зазначеній сфері.

Також, поширення дезінформації продовжувало бути одним із основних елементів гібридної війни, розпочатої проти України в 2014 році. Підтвердженням цього є збільшення вдвічі у 2023 році кількості дезінформаційних повідомлень, які було виявлено в медіа (1454 таких повідомлення за період із січня по серпень 2023 року проти 742 за період із лютого по грудень 2022 року) [1].

Разом з тим, розвиток цифрових технологій надає нові можливості, для їх реалізації, що супроводжується:

- легким та швидким доступом до державних послуг: Завдяки платформі Дія громадяни можуть отримувати низку адміністративних послуг, оформляти документи, реєструватися на виплати або повідомляти про пошкодження майна;

- здійснити захист прав через цифрові платформи: Онлайн-платформи дозволяють фіксувати воєнні злочини, подавати скарги та звернення до органів влади, а також звертатися за юридичною або гуманітарною допомогою. Цифрові платформи, такі як «Ворог», використовуються для збору доказів порушення прав людини окупаційними силами;

- освіта та працевлаштування: Цифрові інструменти забезпечують доступ до дистанційного навчання, курсів перекваліфікації для внутрішньо переміщених осіб і пошуку роботи.

На основі викладеного вище, можемо зробити висновок, щодо надання рекомендації для вдосконалення захисту прав людини в умовах воєнного стану, особливо в умовах масової цифровізації, зокрема: посилення

кібербезпеки для захисту персональних даних громадян; забезпечення доступності цифрових послуг для всіх верств населення; підтримка ініціатив із цифрової освіти; моніторинг дотримання прав людини на основі технологічних інструментів у співпраці з правозахисними організаціями. Адже масова цифровізація у воєнний час в Україні сприяє вирішенню багатьох питань, пов'язаних із реалізацією прав людини, але водночас потребує особливої уваги до проблем конфіденційності, кіберзахисту та забезпечення рівності доступу до цифрових ресурсів.

1 Війна у цифровому вимірі та права людини підсумковий звіт із 24 лютого 2022 року по 31 серпня 2023 року. URL: https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/vijna-u-cifrovomu-vimiri-ta-prava-lyudini_pidsumkovij-zvit.pdf

ДІТКУН Марія,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);
Науковий керівник: **ТОПОЛІВСЬКИЙ Руслан,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РОЛЬ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Питання ролі логіки у формуванні доказової бази судового процесу є одним із фундаментальних аспектів юридичної діяльності, яка спрямована на забезпечення справедливості та об'єктивності правосуддя. В умовах судового розгляду логіка стає ключовим засобом, за допомогою якого можна правильно проаналізувати докази, виявити взаємозв'язки між подіями та аргументами, а також уникнути логічних помилок, що можуть вплинути на об'єктивність правосуддя. Вона дозволяє правникам вибудувати послідовні, переконливі аргументи, критично оцінювати докази та застосовувати правові норми таким чином, щоб досягти справедливого і неупередженого рішення.

Логічні засоби в судовому процесі виконують унікальну функцію, допомагаючи розподіляти та аналізувати факти [1, с. 24]. Зокрема, застосування дедукції допомагає уникати випадкових помилок та суб'єктивних тлумачень, оскільки висновок базується на чітко визначених і обґрунтованих фактах.

Індуктивний метод, доповнює дедукцію, даючи можливість суду робити обґрунтовані висновки на основі окремих випадків чи деталей [2, с. 58–59].

Використання аналогії, у свою чергу, дозволяє проводити паралелі між різними випадками, що особливо корисно в ситуаціях, де прецедентна практика може мати вплив. Наприклад, якщо в аналогічній справі були

підтверджені певні докази, то у даному процесі подібні докази також мають високу імовірність бути достовірними.

Логіка та доказовий процес у самому судовому процесі потребує не лише збирання доказів, а й їх ретельного аналізу та оцінки. Логіка допомагає уникнути логічних помилок і забезпечує послідовність доказової бази.

Судове доказування стає результативним лише за умови застосування таких логічних законів, як тотожність, суперечність, виключення третього та достатньої підстави[3, с. 83–84].

Тому закон тотожності забезпечує сталість і чіткість кожного висловлювання або доказу, що використовується у справі. Кожне поняття має зберігати незмінний зміст протягом усього процесу, що дозволяє уникнути різночитань та помилок. Закон несуперечності вимагає, щоб у доказовій базі не було суперечливих висновків, що можуть підірвати обґрунтованість справи. Наприклад, твердження не може одночасно бути істинним і хибним щодо однієї й тієї самої обставини, що гарантує несуперечливість висновків. Закон виключеного третього стверджує, що кожне висловлювання має бути або істинним, або хибним. Цей закон допомагає уникнути двозначних або сумнівних тверджень у процесі доказування, надаючи чіткість та визначеність оцінці доказів. Закон достатньої підстави вимагає, щоб кожен висновок був обґрунтований певними фактами чи доказами. Це означає, що судові рішення або доказ повинні базуватися на об'єктивно доведених фактах, що робить висновки більш надійними та переконливими.

На етапі практичного застосування логічних методів у судовому процесі суд стикається з різними типами доказів – прямими, непрямими, особистими, речовими, – що вимагає особливих методів логічного оцінювання. Прямі докази, як правило, дозволяють прямо підтвердити або спростувати тезу, надаючи їй аргументи, які підтверджують її саму. Однак для непрямих доказів потрібна детальна логічна оцінка, що враховує весь контекст ситуації, дозволяючи суду відтворити повну картину подій. Точніше непрямий доказ – підтверджує тезу через докази супутніх фактів, повинні бути певні проміжні факти (умови), які призводять до підтвердження цієї ж тези.

В свою чергу, успіх роботи слідчого залежить від того, наскільки він керується законами, а також законами і формами мислення формальної діалектичної логіки. В той же час, для суддів і адвокатів навички логічного мислення є необхідними для аналізу як аргументів обвинувачення, а також відіграють важливу роль у розробці стратегій захисту та обвинувачення. Вона допомагає адвокатам і прокурорам формулювати свої аргументи

таким чином, щоб вони були максимально переконливими та ґрунтувалися на достовірних фактах.

Застосування логіки дозволяє уникнути суб'єктивних помилок і забезпечує об'єктивний підхід до розгляду справи. Логіка забезпечує всебічність і об'єктивність аналізу, що важливо для справедливого рішення. Зрештою, роль логіки у формуванні доказової бази не обмежується технічною обробкою даних; вона стає інструментом для забезпечення правової істини й справедливості в суспільстві.

Таким чином, в діяльності юристів логіка має особливе значення. Логіка в судовій практиці допомагає виявляти причинно-наслідкові зв'язки між подіями та діями, що є важливим аспектом у встановленні об'єктивної істини. Наприклад, застосування дедуктивного методу дозволяє не тільки визначити загальні закономірності, але й прогнозувати можливі наслідки певних дій на підставі аналізу окремих випадків. Це особливо корисно при розгляді кримінальних справ, де необхідно ретельно досліджувати всі аспекти події, враховуючи всі можливі обставини.

Крім того, логічний аналіз дозволяє уникнути помилок у правовій аргументації, що може суттєво вплинути на результат судового процесу. Неправильне тлумачення доказів або використання некоректних логічних прийомів може призвести до прийняття помилкових рішень, які можуть мати серйозні наслідки як для сторін у справі, так і для правосуддя в цілому.

Важливим є також використання методів логічної кваліфікації доказів, оскільки саме тут виявляються можливі помилки чи неточності. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування у кримінальному провадженні - це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження[4]. А тому елементами процесу доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів. Логіка стає інструментом забезпечення неупередженості та якості судових рішень.

Застосування логіки у формуванні доказової бази відіграє ключову роль у забезпеченні точності та послідовності судового процесу. Логічний підхід дозволяє уникати помилок та суб'єктивних тлумачень, забезпечуючи неупереджене прийняття судових рішень. Логічні закони, такі як тотожність, суперечність, виключення третього та достатньої підстави, забезпечують чіткість і послідовність доказової бази, що є необхідним для прийняття справедливих та обґрунтованих судових рішень. Методи логічного доведення допомагають правникам правильно оцінювати як прямі, так і непрямі докази, що є ключовим для встановлення об'єктивної істини

в процесі. Таким чином, застосування знань з логіки в судових процесах значно підвищить якість правосуддя.

1. Andrusiak I. On the role of the logical method of knowledge in scientific and legal research. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2022. Випуск 9. Номер 1(33). С.22-27 <https://doi.org/10.23939/law2022.33.022>

2. Гвоздік О. Формальні та неформальні аспекти логіки розслідування. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 56–63. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.56>.

3. Гвоздік О. І. Судово-процесуальне доказування в логічному вимірі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1. С. 83-89

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

ЄСИМОВ Сергій,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ

Категорія правового статусу особи має теоретичне та прикладне значення. Основою правового статусу є фактичний статус, тобто юридично оформлене становище людини у соціальній ієрархії. Соціальний та правовий статус співвідносяться як зміст і форма. Правовий статус – «ядро» форми взаємовідносин, що склалися між людиною та державою.

На різних етапах у суспільному розвитку держава закріплювала різний обсяг прав і свобод громадян, вимагала виконання обов'язків, встановлювала відповідальність, надавала гарантії [1]. Моделі взаємин держави та особи залежали від характеру суспільства, типу власності, розвиненості культури.

Формальна відданість цінностям прав і свобод властива практично всім правовим порядкам світу, проте досягнення реального забезпечення – швидше мета, ніж стан дійсності. Щодо поняття, змісту та структури правового статусу особи в науці точаться дискусії. Залежно від змісту концепту «правовий статус особи» можна назвати два підходи до визначення, які можна позначити як «широкий» і «вузький». Відповідно до «вузького» підходу, до правового статусу особи включаються такі елементи: права, свобод, обов'язки та відповідальність.

Широкий підхід до трактування поняття «правовий статус» характеризується виділенням більшої кількості елементів, вичерпний перелік

яких визначити складно. У загальному вигляді під правовим статусом слід розуміти сукупність прав, свобод, обов'язків і гарантій реалізації, що визначають становище особи у суспільстві. Зростання швидкості процесів цифровізації впливає на правовий статус особи. Прогрес дає ресурси для реалізації потреб і інтересів, що слугує наповненню правового статусу особи різним змістом.

Цифровізацію правового статусу особи у дослідженнях пов'язують із формуванням і юридичним оформленням нової категорії – цифрових прав особи. Дане розуміння дуже обмежене, оскільки суб'єктивне право, не єдиний елемент правового статусу особи. Цифрові технології впливають на інші елементи правового статусу: обов'язки, гарантії, відповідальність.

У юриспруденції не сформовано загального ставлення до співвідношенні зазначених категорій. Поширена інтерпретація – термін «свобода» означає автономну від державного втручання сферу, термін «право» означає юридично забезпечену можливість суб'єкта здійснювати конкретну дію. У юридичній літературі склалася практика позначення прав і свобод людини та громадянина одним терміном – «права людини».

Технології впливають на систему та зміст прав людини, проте на різні права та свободи – цей вплив здійснюється з різним ступенем інтенсивності. Можна розділити такі групи: традиційні права та свободи, модифікація відомих прав, права, поява яких пов'язана виключно з Інтернетом.

Законодавець з огляду на розвиток інформаційних технологій закріпив поняття «цифрові права», давши дуже вузьку – цивілістичну інтерпретацію. Сучасна доктрина виходить із того, що розвиток цифрових технологій помітно вплинув на концепцію основних прав людини, зокрема конституційних. Поняття цифрове право як юридично забезпечена можливість може розглядатися у вузькому цивілістичному сенсі та широкому – загально правовому. Розвиток технологій зумовлює появу нових суб'єктивних прав – цифрових.

Цифрова ідентифікація використовується для доступу до електронних сервісів та для участі у правовідносинах у реальному світі. Термін «ідентичність» означає властивість людини відносити до соціальної групи залежно від певної ознаки. Право на ідентичність – юридично забезпечена можливість визначати, як людина хоче бути ідентифікована.

Цифрова ідентичність – це цифрове уявлення інформації про людину, організацію чи об'єкт. Ця інформація використовується з різною метою. Закріплення права на ідентичність вимагає запровадження правових та інших заходів захисту законних прав і інтересів людини та громадянина, які дозволять уникнути неправомірного доступу до цифрового профілю або мінімізувати.

Для забезпечення достовірності та точності даних, що становить цифрову ідентичність, слід: передбачити можливість запити та коригування даних, що утворюють цифрову ідентичність, забезпечити обмежений термін зберігання зазначеного типу даних, забезпечити можливість заперечення проти надання доступу до даних у ситуаціях, коли дані запитуються з комерційною метою.

Продовжуючи характеристику цифрових прав, зупинимося на проблемі розпорядження персональною інформацією, опублікованою онлайн, після смерті громадянина, яка називається право на цифрову смерть. Право на цифрову смерть це юридичне відображення соціологічного концепту цифрове безсмертя.

Аналіз наукової літератури забезпечує можливість виявлення різних правочинів, що належать до реалізації даного права: вираження волі про «долю» персональних даних, відображених у цифровому середовищі; на випадок смерті, створення «цифрового заповіту»; організація «віртуального меморіалу» на основі акаунту в соціальній мережі, призначення спадкоємців інформації, відображеної в Інтернет-середовищі.

Деякі права, виникнення яких обумовлено цифровізацією, виступають як права-гарантії. Право на доступ до Інтернету розглядається як гарантія для реалізації інших прав особи практично в кожній сфері суспільних відносин – політиці, публічному управлінні, освіті, культурі.

Крім змін, які відбуваються в системі прав людини, цифрова трансформація стосується таких елементів правового статусу особи, як юридичні обов'язки. Ці зміни відбуваються за напрямками: у зв'язку з цифровізацією з'являються нові обов'язки, реалізація яких можлива в цифровому середовищі. Аналіз законодавства та практики застосування дозволяє говорити, що з'являється новий обов'язок – обов'язок використовувати цифрові технології.

Комунікації, зокрема з органами влади, переходять у цифрове середовище, і доцільно передбачити право використання альтернативних електронним (цифровим) способів взаємодії. Технології виступають засобами реалізації окремих прав і виконання обов'язків та дозволяють забезпечити захист деяких прав. Наприклад, використання біометричних ідентифікаторів дозволяє визначити суб'єкта та надати доступ до певної інформації.

Цифрові технології є засобом належного виконання кримінально-процесуальних обов'язків у кримінальному судочинстві. Цифрові технології трансформують форми та способи реалізації окремих прав і обов'язків. З огляду на цифровізацію отримали розвиток різні види віддаленої зайнятості, дистанційної освіти, отримання публічних послуг. Змінилися способи реалізації права на працю, освіту, управління справами держави.

Модернізація юридичної відповідальності у цифровому середовищі детермінована особливостями останньої: анонімність комунікацій, глобальність, технологічність, децентралізація. У умовах виникають нові види діянь, які встановлюються заходи юридичної відповідальності, знаходять широке застосування технічні засоби контролю поведінки громадян і притягнення до юридичної відповідальності, виникають нові суб'єкти правопорушень.

Розглянувши впливу цифровізації на елементи правового статусу особи можна зробити низку висновків. Цифровий правовий статус особи – юридично закріплене становище суб'єкта у цифровому просторі, що виражається у певному обсязі прав, свобод, обов'язків, відповідальності, гарантій та інших елементів, деякі з яких є «цифровим втіленням» традиційних, поява інших детермінована розвитком технологій. Роль права як одного з провідних регуляторів суспільних відносин у суспільстві в умовах цифрової трансформації зводиться до необхідності стимулювати розвиток суспільно-корисних технологій, мінімізувати ризики та загрози для правового статусу особи. Існує відставання правового регулювання, яке дозволило б зберегти фундаментальні права людини та державний суверенітет від динамічного технологічного розвитку.

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

ЗАБЗА.ЛЮК Дмитро,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

КОГУТ Ярослав,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА

На всіх етапах багатвікової історії українського народу церква відіграла надзвичайно важливу роль у його духовному житті. Однак, саме греко-католицьке священицтво стало вирішальною силою потужного процесу українського національного відродження на західноукраїнських землях у першій половині XIX століття. Його провідна роль у суспільстві особливо яскраво проявилася в часи революції 1848 р. в Австрії, яка принесла українцям знесення панщини, широкомасштабний поступ національного руху, результатом якого було створення 2 травня 1848 р. у Львові першої української політичної організації – Головної Руської Ради на чолі з перемильським єпископом Григорієм Яхимовичем [1, с. 20].

Рада, переважно більшість якої складала греко-католицькі священники, зокрема, найбільш відомі релігійні діячі о. Михайло Куземський та о. Михайло Малиновський, вимагала від Відня утворення української історичної Галичини з залученням до краю північної Буковини та Закарпаття. У ході бурхливого поширення національного руху утворено 34 повітові ради, розгорнулося формування національних військових частин, відновлено герб галицько-волинських князів, прийнято синьо-жовтий прапор, як український національний стяг.

Прагнення українців до політичної самостійності, яке зустрічало опір не лише Відня, але й місцевого польського електорату зумовило потребу в організації власної збройної сили. Головна Руська Рада та її осередки на периферії розгорнули утворення українських військових формувань – загонів національної гвардії у містах, насамперед Перемишлі та Львові, селянської самооборони в Прикарпатті та батальйону гірських стрільців. Вони розглядалися як зародок збройної репрезентації українців Австрійської монархії для захисту національних прав. За свідченням одного із провідних істориків доби національного відродження Феодосія Стебля, національні меншини Галичини – німецькі поселенці та єврейська громада прихильно ставилися до створення українських військових

формувань і навіть брали на себе частину їх матеріального забезпечення [2, с. 181].

Галицьке греко-католицьке капеланство брало активну участь у всіх революційних заходах. Ще 1846 року парох з Лемківщини о. Василь Подолінський опублікував наукову працю «Голос перестороги», в якій обґрунтував ідею соборної української держави, яка мала потужний вплив на політику Головної Руської Ради. Прагнення українства глибоко усвідомлював митрополит Г. Яхимович, колишній ректор львівського університету, посол австрійського парламенту і член Палати Панів, визнаний борець за національні права свого народу. Його зусиллями священники ставали духовними наставниками добровольців національних військових формувань. В умовах відсутності організованої системи військового духовництва, служби капеланів, душпастирську опіку особового складу здійснювали священники парафій у місцях формування або дислокації загонів.

14 березня 1848 року австрійський цісар Фердинанд видав указ про дозвіл сформувати в імперії частини національної гвардії. Відтак, фельдмаршал-лейтенант граф Е. фон Гойсов оприлюднив статут, який передбачав утворення батальйонів (куренів) і кампаній (сотень) в населених пунктах Галичини. За погодження з губернатором В. Залевським Головна Руська Рада закликала українців віком 19-50 років вступати в лави національної гвардії.

Завдяки широкої участі в акції Греко-католицької Церкви, формування загонів національної гвардії проходило досить жваво. Отже саме у 1848 році в Галичині постали перші капелани українських військових формувань XIX століття.

У ті ж дні, окрім національної гвардії на західноукраїнських землях творилися військові загопи селянської самооборони «Хід історичних подій зложився так, - писав відомий львівський історик Іван Кревецький, – що перед галицьких Русинів виринуло велике діло – рішати своїм кроком політичний уклад кордонів» [3, с. 14]. Це було пов'язане з тим, що наприкінці 1848 року в результаті революції в Угорщині мадярські загопи під командуванням генерала Бема перетинали кордони в районі Буковинського округу. За цих умов у погодженні з австрійським намісником станіславівський староста 15 січня 1849 року оголосив організацію військових селянських загонів у кожному прикордонному населеному пункті. До їх формування широко залучалися греко-католицькі священники. Вже до кінця січня Станіславівська округа виставили 17880 бійців віком 20-50 років, їх духовну опіку здійснювали священники місцевих церков. Слід зауважити, що угорські повстанські загопи Кошута чисельністю до 1000 вояків неодноразово проривалися через кордон і досягали до Стрия і Самбора, палили домівки українців, руйнували церкви. Відтак українським селянським

відділам довелося брати участь у збройних сутичках. Бойові дії закінчилися лише у серпні 1849 року й відзначені урочистими Службами Божими за участю українських вояків.

З метою оборони південних кордонів Галичини від нападів угорських повстанців Кошута, у січні 1849 року розгорнуто формування так званого Батальйону руських гірських стрільців. З цієї нагоди Головна Руська Рада оприлюднила звернення до українського населення щодо необхідності його формування. І саму активну роль у цьому знову ж таки відіграли військові капелани Греко-католицької Церкви.

Коли Генеральна Команда у Львові утворила в усіх 12 округах Галичини спеціальні комісії для набору добровольців, перша українська газета «Зоря Галицька» опублікувала заклик до греко-католицьких священників взяти активну участь у акції та вступати капеланами до війська. Населення краю активно відгукнулося на заклик Руської Ради. Вже у березні того року округи Львів, Станіславів, Стрий, Самбір, Бережани, Золочів, Жовква, Коломия виставили 3460 стрільців. У ході набору на місцевих священників покладалось завдання виписки добровольцям метрик з демографічними та професійними даними. Відтак, кожна Округа надіслала до Львова, місця дислокації батальйону, сотню чисельністю 235 стрільців. Майже половину їх очолювали українські командири. Руська Рада прийняла спеціальну постанову про призначення до нього постійних капеланів від Греко-католицької Церкви.

У 1868 році в Австрії впроваджено обов'язкову військову повинність для всіх громадян імперії, зокрема українців, які раніше до війська не призивалися. По досягненні віку 20 років вони призивалися на 2-3 роки служби у війську, згодом до 42-х років рахувалися у резерві. Звичайно близько 80% здатних до військової служби проходили її в кадрових полках, решта – у крайових полках «ляндверу», які носили найменування за місцем комплектування [4, с. 277].

Частка українців, насамперед у полках, які укомплектовувалися вихідцями з Галичини й Буковини, була досить значною. За підрахунками відомого військового історика з української діаспори Лева Шанковського, у 19-ти піхотних і 5-ти гарматних вона перевищувала 50%. Деякі з піхотних полків: 9-й Стрийський, 15-й Тернопільський, 24-й Коломийський, 30-й Львівський, 58-й Станіславівський, 77-й Самбірський, 80-й Золочівський, 89-й Тородоцький і 95-й Чортківський, а також полки крайової оборони – 20-й Станіславівський, 33-й Старо-Самбірський, 35-й Золочівський і 36-й Коломийський, 8-й Чернівецький полк уланів та

31-й Станіславівський гарматний полки мали у своєму складі 65-80% українців [5, с. 88–94].

У зв'язку з таким становищем, для задоволення релігійних потреб українських вояків греко-католицького віросповідання Галицька митрополія домоглася від Відня впровадження в армії штатних капеланів (фельдкуратів) у полках і деканів у дивізіях від уніатської церкви. Були визначені на мирний час близько 20 священників, які проходили службу фелькура-тами в полках австрійської армії, а також кілька деканів у вищих штабах. У правах і статусу фельдкурати прирівняні до капітана, а декани до майора й носили військову форму з хрестом на грудях без старшинських ознак. 140 греко-католицьких священників були зараховані до складу резервних капеланів. Близько половини з них були покликані до війська з початком Першої світової війни.

1. Мудрий В. Передісторія великого зриву. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. Т. 1. С. 17–46.

2. Стеблій Ф. Українська «Весна народів» у Львові. Історичні нариси. Львів, 1996. С. 168–183.

3. Кревецький І. Оборонна організація руських селян на галицько-угорському пограниччю в 1848–1849 рр. *Записки НТШ*. Т. 63. С. 1–26; Т. 64. С. 27–58.

4. Енциклопедія українознавства. Т. 1. Львів, 1993. 400 с.

5. Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність. Мюнхен, 1958. 319 с.

ЗАБЗАЛЮК Дмитро,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАГИБАЙЛО Тетяна,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СОЛОВЕЙ Іванна,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Принцип верховенства права бере початок з античних уявлень про справедливість і закон. У працях Аристотеля та Платона вже можна побачити ідеї про верховенство справедливого закону над свавіллям. Подальший розвиток ця концепція отримала в епоху Просвітництва у працях Джона Локка, Шарля Луї де Монтеск'є та Жан-Жака Руссо, які підкреслювали важливість поділу влади, юридичної рівності та захисту індивідуальних прав.

Історично можна виділити кілька етапів розвитку принципу верховенства права:

– I етап – античність: у цей період зароджуються ідеї «ідеальної держави» та «панування закону», як це описували мислителі Платон, Аристотель та Цицерон.

Аналізуючи історичні джерела, що стосуються генези ідеї верховенства права, можна простежити її витоки ще з часів Античності. Платон у своїй праці «Держава» розглядав верховенство права як ідеал справедливості та гармонії в державі, виділяючи основи добродесності та взаємодії між державою та громадянами. Він підкреслював чотири аспекти цього принципу: мудрість, мужність, розсудливість і справедливість [1].

Аристотель, у творі «Політика», також звертався до поняття верховенства права, підкреслюючи важливість закону як основи для державного устрою. Він наполягав на тому, що справедливість і законність мають переважати над владою однієї особи [2].

Цицерон розвивав ці ідеї, акцентуючи увагу на ролі людського сумління як основи правопорядку та справедливості. Він вважав, що без

совісті та моральних принципів неможливо досягти справедливого суспільства [3].

Таким чином, філософи Античності заклали основи сучасного розуміння верховенства права як принципу, що заперечує одноосібну владу та обґрунтовує необхідність справедливості та правопорядку в державі.

– II етап – раннє Середньовіччя (V–X ст.): формується уявлення про суспільство, де кожна вільна людина повинна мати свого сеньйора. Це уявлення активно розвивалося у Франції в IX–X ст., де панівне становище закону закладалося в основи сеньйоральної монархії.

У Середньовіччі з'явилась нова теорія, яка базувалася на античних ідеях про верховенство загального права, що править світом. Цей період став першим етапом нормативного оформлення правових ідей, що пізніше лягли в основу сучасної концепції верховенства права. Найвідомішим документом того часу є «Magna Carta» [4], який встановив підкорення закону навіть для суверенів, проголосивши права на життя, свободу та власність, а також справедливе правосуддя. «Magna Carta» вплинула на англосаксонське право та продемонструвала, що проти свавільної влади можна ефективно застосовувати загальний правовий порядок, підпорядковуючи йому будь-яку форму влади.

– III етап – епоха Просвітництва: ідеї Томаса Пейна та теорії соціального договору посприяли розвитку класичної доктрини верховенства права.

Видатні представники західноєвропейської правової думки Нового часу, такі як Томас Гоббс, Джон Лок, Жан-Жак Руссо та Шарль-Луї Монтеск'є, заклали основи сучасного принципу верховенства права. Гоббс, у праці «Левіафан», розглядав цей принцип як частину абсолютизму та юридичного позитивізму [5]. Руссо бачив верховенство права через «теорію суспільного договору» та природну справедливість, яку має кожен індивід [6]. Монтеск'є пов'язував цей принцип із справедливістю, незалежною від людських законів [7].

Подальший розвиток доктрини відбувся під час епохи Відродження, Реформації та Просвітництва, коли виникла ідея рівності всіх перед Богом і поширювалися правозахисні ідеали. Цей період закріпив принцип верховенства права у таких документах, як Петиція про права (1628), Хабеас Корпус Акт (1679) та Білль про права (1689). В українському контексті першим нормативним актом, що закріпив цей принцип, стала Конституція Пилипа Орлика 1710 року.

Ідея верховенства права також зміцнилася під час буржуазно-демократичних революцій у Європі та війни за незалежність США. Основним здобутком цих подій стала Декларація прав людини і громадянина 1789

року у Франції, що стала предтечею Загальної декларації прав людини 1948 року та зберігає чинність і сьогодні.

– IV етап – доктринальне оформлення принципу верховенства права: наприкінці XIX ст. Альберт Венн Дайсі у своїй праці «Вступ до науки конституційного права» визначив основи британської Конституції як поєднання верховенства парламенту й принципу верховенства права. Принцип верховенства права усталився в результаті розвитку звичаєвого права і основу верховенства права, на думку А. Дайсі, складають три стрижневі ідеї]:

- «жодна людина не може зазнавати покарання, окрім як у випадку явного порушення закону», який повинен забезпечувати визначеність та передбачуваність, щоб ним могли керуватись громадяни при вчиненні дій чи введінні справ і який не повинен дозволяти карати особу ретроспективно;

- «жодна людина не перебуває понад законом» та «усі суспільні класи є загально підпорядкованими єдиним приписам права»;

- верховенство права повинно випливати не із писаної конституції, а із «звичайного (витвореного суддями) права» [8, р. 114].

Третя риса верховенства права, запропонована Дайсі, не є прийнятною для сучасного суспільства, оскільки перші дві – законність і рівність – вважаються ключовими. У XX столітті концепція верховенства права була оспорювана, адже свобода розсуду почала сприйматися як необхідна для прийняття рішень у складному суспільстві.

Після Другої світової війни принцип верховенства права знайшов своє місце у ключових міжнародних правових актах. У Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, прийнятій Радою Європи, цей принцип став основою для європейської правової системи. Норми Конвенції забезпечують однаковий захист прав людини для всіх громадян держав-учасниць, незалежно від національних правових норм.

– V етап – середина XX ст.: принцип верховенства права отримує міжнародне визнання, його закріплюють у правових актах міжнародних організацій (наприклад, ООН), а з прийняттям Конституції України 1996 року цей принцип офіційно закріплюється в українському правовому полі.

Однією з перших праць на цю тему стала робота В.І. Тимошенко (1994), яка аналізувала принципи правової держави [9]. Пізніше В. Ф. Погорілко визначив, що принцип верховенства права відображає роль права в державі та суспільстві. В. Селіванов вважав, що цей принцип повинен захищати особу [10], а П. М. Рабінович наголошував на пріоритеті права над іншими соціальними нормами [11].

Аналізуючи історичні документи, що стосуються розвитку принципу верховенства права, можна стверджувати, що його витoki сягають

ще часів Античності. Ідеї верховенства права, відображені у працях античних мислителів, зокрема Платона, Аристотеля та Цицерона, наголошували на важливості справедливості та заперечували абсолютну владу однієї особи.

1. Платон. Держава. Київ: Основи, 2000. 968 с.
2. Аристотель. Політика. Київ: Основи, 2000. 365 с.
3. Марк Тулій Цицерон. Про державу, Про закони; Про природу богів. Київ: Основи, 1998. 1207 с
4. Howard A. E. D. The road from Runnymede. Magna Carta and Constitutionalism in America. Charlottesville: The Univ. Press of Virginia, 1968. 126 p
5. Schmitt C. The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes. Cambridge: Cambridge. Univ. Press., 1966. 147 p.
6. Rousseau J. J. The Social Contract and Discourses. Book 1. New York: Dutton, 1950. 330 p.
7. Montesquieu. The Spirit of Laws: a compendium of the first English edition. 1747. Berkeley: University of California press, 1977. 563 p.
8. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Indianapolis: Liberty Classics, 1982.
9. Тимошенко В. І. Правова держава (теоретико-історичне дослідження). Київ: Наук. думка, 1994. 335 с.
10. Погорілко В. Коментар до статті 8 // Коментар до Конституції України. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. 145 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. с. 341-342

ЗАГУМЕННА Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент,
професорка кафедри теорії та історії держави та права
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, пов'язаного з повномасштабним вторгненням РФ в нашу країну, постали нові проблеми та виклики, з якими стикнулись і правники, і психологи, і фахівці правоохоронних органів. Вирішення цих проблем потребує пошуку нових підходів до організації освітнього процесу з підготовки поліцейських, оновлення змісту навчання з урахуванням потреб воєнного часу. Функції поліції розширилися до незначних раніше обсягів. Однак мета залишилася єдиною – збереження життя людей та забезпечення максимально можливої їх безпеки. Особливі сучасні умови здійснення правоохоронної діяльності в умовах війни і воєнного стану, а також глобалізаційні та інтеграційні процеси, безпосереднім учасником яких є Україна, визначають виняткове значення управлінської діяльності в підрозділах сектору безпеки й оборони, структурною складовою якого є Національна поліція України. Тому сьогодні суттєво зросло значення якості управління різними підрозділами Національної поліції України.

З початком бойових дій перед поліцією постали нові завдання, такі як підтримання правопорядку в зонах бойових дій, евакуація цивільного населення, захист гуманітарних коридорів та співпраця з військовими підрозділами [1]. Важливу роль відіграє координація дій між різними правоохоронними та безпековими структурами, що дозволяє швидко реагувати на загрози та підтримувати стабільність у регіонах, постраждалих від конфлікту [2].

Адаптація поліції до умов воєнного стану включає впровадження нових методів роботи, навчання персоналу та використання передових технологій. Наприклад, використання безпілотних літальних апаратів та систем спостереження допомагає моніторити ситуацію на місцях та оперативно передавати інформацію до командних центрів. Психологічна підтримка правоохоронців, які працюють у стресових умовах, також є важливим аспектом, що сприяє їхній стійкості та ефективності.

Аналіз адаптивних стратегій української поліції під час воєнного стану дозволяє виявити найкращі практики та розробити рекомендації для підвищення ефективності правоохоронних органів у кризових ситуаціях [3]. Діяльність органів та підрозділів Національної поліції України під час

дії правового режиму воєнного стану зазнала суттєвих трансформацій. Відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію», основними завданнями поліції є забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, протидія злочинності, а також надання допомоги особам, які цього потребують. У контексті воєнного стану ці завдання набули нових форм, оскільки поліція стала невід'ємною частиною оборонного кластеру держави.

Міністерством внутрішніх справ України поставила задача трансформувати форми та методи роботи усіх центральних органів виконавчої влади, які входять до її системи, з тим, щоб досягти спроможності реагувати на актуальні виклики та загрози безпеці громадян, що викликані воєнними діями, а також активністю злочинного середовища. З цією метою МВС України у 2022 році ініціювало цілу низку безпекових проєктів, реалізація яких здатна підвищити якісний стан внутрішнього безпекового середовища держави. Основним комунікаційним проєктом, спрямованим на забезпечення ефективного реагування державних органів на надзвичайні ситуації, є проєкт «Служба 112». Створення комунікаційного центру «Служба 112» забезпечить централізовану організацію надання екстреної допомоги населенню за принципом «єдиного вікна» з використанням технічних засобів електронних комунікацій [4].

Загострення криміногенної обстановки в Україні, зокрема у зв'язку з воєнними діями, зумовило Національну поліцію та Міністерство внутрішніх справ звернути увагу на розбудову комплексної системи відеомоніторингу для посилення безпеки. Станом на жовтень 2024 року триває формування єдиної інтеграційної платформи відеонагляду та спостереження, що охопить ключові публічні місця по всій країні. У межах цієї системи планується інтеграція понад 50 тисяч вже встановлених відеокамер, що дозволить суттєво зменшити рівень вуличної злочинності, підвищити ефективність розшукових заходів за «гарячими слідами» та покращити розслідування воєнних злочинів, скоєних країною-окупантом. Також це стане інструментом для виявлення та попередження правопорушень (МВС України).

Для законодавчого забезпечення такої ініціативи, у лютому 2024 року до Верховної Ради України був внесений проєкт Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» (реєстр. № 11031 від 20.02.2024). Метою цього законопроекту є не лише забезпечення національної та державної безпеки, але й підвищення загального рівня публічної безпеки та порядку, зокрема безпеки місць проживання і перебування громадян через запровадження уніфікованої системи

відеомоніторингу, яка функціонуватиме на рівні державних та місцевих органів влади.

Згідно з цим законопроектом, об'єктами відеомоніторингу визначені транспортні засоби, публічні місця, об'єкти критичної, соціальної, економічної, житлово-комунальної, транспортної, інженерної та іншої інфраструктури. Крім того, система охоплюватиме вулиці, дороги, провулки, пішохідні та велосипедні доріжки, автомобільні стоянки, будівлі державних органів та споруди закладів освіти й охорони здоров'я.

Створення єдиної системи відеомоніторингу дозволить покращити координацію між центральними, регіональними та місцевими рівнями влади, а також забезпечити оперативну взаємодію з відомчими системами моніторингу підприємств і організацій. Таким чином, ця система має стати ефективним інструментом для підтримки безпеки та попередження правопорушень на всіх рівнях, сприяючи загальному підвищенню рівня публічної безпеки в умовах воєнного часу [5; 6].

Поліція виконує нові функції, такі як контроль за гуманітарними коридорами, евакуація цивільного населення та співпраця з військовими підрозділами. Це вимагає не лише адаптації традиційних методів роботи, але й інтеграції новітніх технологій, зокрема безпілотників та спеціального програмного забезпечення для аналізу даних. Завдяки цим змінам, правоохоронні органи здатні швидше реагувати на загрози і забезпечувати стабільність в регіонах, які постраждали від конфлікту, що підкреслює важливість їхньої ролі у забезпеченні національної безпеки [7; 8].

Таким чином, слід зазначити, що діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану зазнала суттєвих трансформацій. Основним викликом для правоохоронних органів стало адаптування до нових умов, у яких поліція була змушена виконувати не тільки свої традиційні функції, але й вирішувати низку нових завдань. Це стосувалося як підтримання правопорядку в умовах бойових дій, так і охорони гуманітарних коридорів, евакуації населення та співпраці з військовими підрозділами.

1. Friedrich J. A matter of trust: Community-police relations in Ukraine's de-occupied and frontline areas // Global Public Policy Institute (GPPi). 2024. 29 серпня. URL: <https://gppi.net/2024/08/29/community-police-relations-in-ukraine> (дата звернення: 01.12.2024).

2. Russia-Ukraine crisis: What is martial law? // Al Jazeera. 2022. 24 лютого. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/russia-ukraine-crisis-what-is-martial-law> (дата звернення: 01.12.2024).

3. The Council of Europe project «Strengthening Ukrainian law enforcement agencies during war and post-war period» // Council of Europe Office in Ukraine. 2024.

URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/constitutional-process-wartime-ukraine>; <https://dduvs.edu.ua/lyut/> (дата звернення: 01.12.2024).

4. Кабінет Міністрів України. До кінця 2024 року планується поширити роботу Служби 112 на всю територію України. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/do-kintsia-2024-roku-planuietsia-poshyryty-robotu-sluzhby-112-na-vsiu-teryto-riiu-ukrainy> (дата звернення: 01.12.2024).

5. Верховна Рада України. Проект Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» (реєстр. № 11031 від 20.02.2024) // Офіційний вебсайт Верховної Ради України. 2024. URL: <https://www.rada.gov.ua/laws/show/11031-20-02-2024> (дата звернення: 01.12.2024).

6. Міністерство внутрішніх справ України. Про розробку системи відеомоніторингу публічної безпеки: Лист Міністерства внутрішніх справ України до Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності. 2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/rozrobka-systemy-videomonitoringu-publichnoi-bezpeky> (дата звернення: 01.12.2024).

7. Верховна Рада України внесла зміни до законів щодо роботи Національної поліції під час війни // Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430953-rada-vnesla-zmini-do-zakoniv-sodo-roboti-nacpolicii-pid-cas-vijni.html> (дата звернення: 01.12.2024).

8. Бугайчук, К. Л. Безпекові проекти МВС України як основа забезпечення стабільності та розвитку держави / К. Л. Бугайчук // Problems of the development of science and the view of society : proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference (Graz, Austria; 21–24 March 2023). Graz [: International Science Group], 2023. P. 119–123.

ЗАЙЦЕВ Руслан,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІДУЦІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Фідуціарні правовідносини можна визначити як особливий вид правовідносин, у яких одна сторона (фідуціарій) одержує право діяти від імені другої сторони (принципала) у спосіб, який є вигідним для принципала, водночас діючи так, наче вони діють у своїх власних інтересах.

Визначальною ознакою фідуціарних правовідносин є делегування повноважень від власника або іншого суб'єкта цих правовідносин. Це можна розуміти як заміну одного суб'єкта правовідносин іншим. Така заміна може здійснюватися як на підставі закону, так і на підставі договору.

Так, одним з прикладів свідчення існування фідуціарних функцій, які властиві довірчому управителеві, є право нотаріуса вжити заходів до охорони спадкового майна, а також, якщо у складі спадщини є майно, яке потребує дій щодо утримання, догляду і підтримання його в належному стані, нотаріус або орган місцевого самоврядування за певних обставин, мають право укладати договір на управління спадщиною з іншою особою на що вказують статті 1283-1285 ЦК України.

Також треба зауважити, що така правова конструкція, як довірча власність, дослідниками розглядається як синонім забезпечувальної довірчої власності, тобто фідуціарної передачі майна у власність щодо забезпечення виконання зобов'язання. Законодавством багатьох країн даний вид забезпечення виконання зобов'язань відомий як фідуціарна передача титулу (fiduciary transfer of title) [1, с. 22].

Отже, деякі науковці стверджують, що довірча власність - це право власності довірчого власника, обтяжене обов'язком його здійснення з метою і з обмеженнями, встановленими договором чи законом, водночас воно є так званим нетрадиційним видом забезпечення виконання зобов'язань [2, с. 98].

Так, у ст. 316 Цивільного кодексу України, право довірчої власності визначається як особливий вид права власності [7]. До недавнього часу законодавство не містило розширених положень щодо особливостей набуття та реалізації цього права, доки не були внесені зміни до законодавства в частині стимулювання інвестиційної діяльності, де увага звертається на довірчі правовідносини [5].

Таким чином, основу фідуціарних правовідносин становлять правомочності та обов'язки (фідуціарні обов'язки) фідуціара щодо особи, від імені

якої діє фідучіарій, чиє майно надходить у розпорядження фідучіара. Також, відмітною особливістю фідучіарних правовідносин, що виявляється під час укладення фідучіарних правочинів, є створення фіктивної особи, що заміщає особу фідучіарія під час її участі в майнових правовідносинах.

Отже, довірча власність як вид забезпечення виконання зобов'язання має серед своїх ознак, зокрема, наступні. По-перше, це спосіб забезпечення зобов'язань, що відрізняє її від трасту – подібного за змістом явища. Останній має на меті управління майном, тоді як довірча власність фідучіарної природи виконує забезпечувальну функцію. По-друге, даний спосіб забезпечення зобов'язань власне як і інші має на меті безпосереднє стимулювання виконання основного зобов'язання. По-третє, важливою рисою є непосесорний характер, що полягає у збереженні володіння майном за боржником. Довірчий власник не має права володіти, користуватись та розпоряджатись майном, що перебуває у довірчій власності, до моменту порушення основного зобов'язання. Це виглядає логічним з огляду на мету розглядуваної правової конструкції – гарантувати задоволення інтересу кредитора в разі невиконання основного зобов'язання [4, с. 87].

Так, під час довірчих правовідносин виникає така фігура як фідучіарний власник, – це особа, від якої переходить певний обсяг прав до довіреної особи, а також особа, яка управляє виділеним майном на користь вигодонабувача. Залежно від суб'єктного складу можуть бути як юридичні особи, так і фізичні, що володіють правом власності на майбутній об'єкт довірчої власності, які мають повну право- і дієздатність [6, с. 28].

Відповідно до умов договірної угоди фідучіарій пов'язаний низкою обов'язків, які покликані забезпечити оптимальне виконання покладених на нього обов'язків. Ці обов'язки вимагають від фідучіарія діяти від імені та за дорученням засновника, фактично виключаючи незалежну волю фідучіарія. Однак щодо загальних дій з управління, довірчому управителю дозволяється діяти на власний розсуд за умови, що його рішення не призведуть до матеріальних збитків для довірчого власника.

Таким чином, з огляду на вищесказане можна стверджувати, що фідучіарно-правові відносини можна поділити на три різні категорії, а саме:

1. Правовідносини, що виникають у силу закону, до яких належать правочини, судові рішення, адміністративні акти і прямі вказівки закону.
2. Правовідносини, що виникають на договірній основі, які створюються шляхом прямого волевиявлення на встановлення цього виду фідучіарних правовідносин.
3. Правовідносини, що виникають на корпоративній основі.

Отже, можна констатувати, що наявність волевиявлення та довіри, є необхідною умовою для виникнення фідучіарних відносин, які виникають

у результаті взаємного договірною рішення про створення конкретного виду фідучіарних правовідносин.

Довірчі (фідучіарні) відносини в зарубіжному регулюванні в основному пов'язані з такими незалежними правовими конструкціями, як конструкції договору і конструкції юридичної особи [3, с. 19]. Договори, що зобов'язують особу яка управляє майном власника діяти в його інтересах, закріплені в цивільному законодавстві всіх країн Західної Європи. Ці договори, що отримали згодом назву «фідучіарні договори», по суті, є договорами у сфері комерційного представництва.

1. Буяджи Г. Фідучіарний заклад як вид забезпечення зобов'язань: поняття, особливості, доцільність. Підприємництво, господарство і право. 2018. С. 21–27.

2. Гончарук А.А. Право довірчої власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 97–101.

3. Майданик Р. Довірча власність в Україні: європейські стандарти і перспективи. *Право України*. 2014. № 2. С.18–22.

4. Марусенко Р. І. Особливості права довірчої власності на земельні ділянки. *Журнал східноєвропейського права*. – 2020. – № 75. С. 85–95

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20 вересня 2019 року N 132-IX. *Голос України* від 16.10.2019. № 197.

6. Слипченко С. А. Право доверительной собственности. – Харьков: Консум, 2000. – 176 с.

7. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 435-IV, 2003, №№ 40-44, ст.356) від 16.01.2003 № 435-IV

ЗВАРИЧ Ю.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВРАХУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Розуміння типів темпераментів, вміння їх розрізнати та враховувати їх особливості працівником поліції може значно підвищити ефективність його роботи. Усвідомлюючи свій темперамент, працівник може регулювати режим роботи, ритм та інтенсивність у різних сферах життєдіяльності. Особливості темпераменту впливають на методи роботи слідчого, оперуповноваженого карного розшуку, патрульного тощо. Розуміння типу темпераменту та здатність визначити темперамент інших допомагають правоохоронцю ефективніше вибудовувати стосунки з об'єктами його діяльності, застосовувати відповідні психологічні методи впливу.

Працівник поліції може визначити власний темперамент шляхом самоспостереження та самоаналізом, також пройшовши тестування (напр. тест Айзенка). Знання свого темпераменту допоможе йому оптимальніше використовувати свої ресурси. Щоб визначити тип темпераменту особи, поліцейському достатньо поспостерігати за її поведінкою: у взаємодії з іншими, або у стресових ситуаціях. Сангвініки, як правило, комунікабельні і відкриті, тоді як меланхоліки можуть бути більш стриманими. Холерики зазвичай швидко реагують на стрес і можуть стати агресивними, флегматики залишаються спокійними

- Холерик – характеризується підвищеною збудливістю, енергійний. Холерик екстравертний тип, любить бути в центрі уваги, має жваву міміку, виразно і багато жестикулює, зазвичай говорить у швидкому темпі. Він важко йде на компроміс, рідко прислухається до думки інших. Холерик імпульсивний, може агресивно доводити свою правоту.

Поліцейському при розмові з холериком слід висловлюватись чітко та впевнено, адже холерики цінують правоту. У конфліктних ситуаціях важливо залишатись спокійним та не реагувати на емоційні провокації.

- Сангвінік – спритний і рухомий, має виразну міміку. Екстравертний, завдяки своїй гнучкості, сангвінік легко адаптується до нових життєвих обставин, швидко встановлює контакт з іншими, відчувається комфортно серед незнайомих і вирізняється комунікабельністю. Може швидко перемикатися з одного заняття на інше, але якщо йому цікаво – може

займатися однією справою, не відволікаючись і не стомлюючись. Сангвінік здатний йти на компроміси, що допомагає йому долати життєві труднощі.

Сангвініки люблять спілкуватися, поліцейські можуть відкрито запитувати про їх думки та переживання, щоб залучити їх до діалогу. Використовування гумору допоможе зняти напругу та встановити довірливі стосунки. Оскільки сангвініки схильні до швидких змін емоцій, поліцейські повинні бути готові підлаштовуватися під ситуацію, відповідно реагуючи на їхній поточний настрій.

- Флегматик – у своїй поведінці, рухах, розмові, він повільний та спокійний. Відзначається своєю стриманістю у своїх зовнішніх проявах, інтровертний. Флегматик чітко дотримується встановленого розпорядку, і ніщо не здатне відвернути його від основної роботи. Він працює зосереджено і наполегливо, вирізняється терплячістю. Його увага стійка, хоча йому важко швидко перемикається між завданнями.

При розмові з флегматиком поліцейському слід говорити спокійним тоном, щоб зменшити напругу. Питання, що вимагають детальних відповідей, можуть допомогти залучити флегматика до діалогу. Флегматики зазвичай уважні до нюансів. Поліцейські можуть звертати увагу на дрібниці в поведінці та висловлюваннях, що може допомогти краще зрозуміти ситуацію.

- Меланхолік – малоактивний, рухи мляві, мова тиха і некваплива. Меланхоліки дуже вразливі люди, схильні до емпатії. За своєю природою інтроверти, а їх низька гнучкість ускладнює адаптацію до змін у житті. Потрапляючи в нове оточення, меланхоліки легко губляться. Вони уникають нових знайомств і гучних компаній, зосереджуючись на своїх внутрішніх переживаннях.

Поліцейський повинен бути уважний до емоцій меланхоліків, проявляти співчуття, особливо при спілкуванні з жертвами злочинів. Важливо надавати можливість висловити свої думки та переживання, щоб зрозуміти їхню точку зору.

1. Чайковська О. В. Загальна характеристика темпераменту. Види темпераментів людини. Вплив темпераменту на діяльність та поведінку URL: <https://lcptodcz.lviv.ua/news/12-12-15-14-11-2019/>

2. Когут Я. М., Хомин О. Й., Жидецький Ю. Ц. та ін. Формування ювенальної компетентності поліцейських: навчально методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020 176 с.

ЗВОНАР М.-М. М.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти УжНУ
(Ужгородський Національний університет)

ПАРАЛЕЛІЗМ У ДІАЛОЗІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА НАДНАЦІОНАЛЬНИХ СУДОВИХ ЮРИСДИКЦІЙ: ПРИКЛАД РУМУНІЇ

Паралелізм у контексті національних та наднаціональних порядків – це явище, яке вказує на наявність спільних рис, закономірностей та процесів, що відбуваються на різних рівнях політичної організації суспільства. Це як дзеркало, яке відображає схожі проблеми, виклики та можливості, з якими стикаються як окремі держави, так і об'єднання країн. Процеси інтеграції економік, культур та інформаційних потоків створюють спільні виклики (кліматичні зміни, міграція, пандемії, політичні зміни) та можливості (технологічний прогрес, міжнародна співпраця). Багато країн мають схожий історичний досвід колонізації, воєн, революцій, що формує подібні менталітети та політичні культури. Демократія, лібералізм, соціалізм – це глобальні ідеї, які впливають на політичні системи різних країн, створюючи певні паралелі. Закони ринку, циклічність економічного розвитку – це універсальні явища, які проявляються як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Фінансові кризи 2008 року та COVID-19 продемонстрували, як глобальна економіка може швидко поширювати негативні наслідки на всі країни. Популізм, націоналізм – це глобальні тренди, які спостерігаються в багатьох країнах. Нерівність, бідність, безробіття – це глобальні проблеми, які вимагають спільних рішень. Кліматичні зміни, забруднення довкілля – це глобальні проблеми, які вимагають міжнародної співпраці. Розуміння паралелізму допомагає виявити спільні проблеми та шукати ефективні рішення, підкреслює важливість міжнародної співпраці для вирішення глобальних проблем, а його аналіз дозволяє передбачати майбутні тенденції розвитку.

Паралелізм у національних та наднаціональних порядках – це складне і багатогранне явище, яке має як позитивні, так і негативні наслідки. Розуміння цього явища є ключовим для успішного вирішення глобальних проблем і побудови більш стабільного та справедливого світу. Ще одна не менш важлива тема – діалог судових юрисдикцій і розглядати ми її будемо на прикладі держави-учасниці, що є одночасно й членом Європейського Союзу (далі – ЄС) і Ради Європи – Румунії.

Після повалення комунізму Румунія розпочала складний процес трансформації. Перехід до ринкової економіки та демократії супроводжувався значними труднощами: економічна криза, корупція, соціальна нерівність. Незважаючи на це, у 2007 році Румунія стала членом ЄС. Цей успіх

був результатом тривалих реформ, зокрема: боротьба з корупцією, реформа судової системи, приватизація, адаптація законодавства до стандартів ЄС. Це, в свою чергу, призвело до: економічного зростання, підвищення рівня життя, зміцненню безпеки, завдяки членству в НАТО, можливості розвитку інфраструктури. Однак лишаються і певні виклики: корупція, яка залишається головною проблемою, соціальна нерівність та міграція населення. Шлях Румунії до ЄС демонструє, що вступ до ЄС є складним та тривалим процесом, який вимагає значних зусиль. Хоча членство в ЄС відкриває нові можливості для розвитку, воно не вирішує всіх проблем одразу. Боротьба з корупцією та соціальна нерівність залишаються актуальними завданнями для Румунії [1].

Під діалогом судових юрисдикцій розуміється взаємодія Суду справедливості ЄС (далі – ССЕС) та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Обидва суди відіграють ключову роль у захисті фундаментальних прав та свобод людини в Європі, однак їхні юрисдикції та підходи мають як спільні риси, так і відмінності. Обидва суди покликані захищати права людини, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини та Хартією фундаментальних прав ЄС відповідно. Рішення ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС мають значний вплив на розвиток національного законодавства країн-членів Ради Європи та ЄС. Суди активно співпрацюють, а їхня практика взаємно збагачується. Обидва суди займаються інтерпретацією та застосуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини. Своїми рішеннями суди сприяють формуванню єдиного європейського правового простору. Проте можна виділити деякі відмінності. ЄСПЛ розглядає справи про порушення прав людини, гарантованих Європейською конвенцією, а Суд ЄС – справи щодо тлумачення та застосування права ЄС. Судді ЄСПЛ обираються з числа національних суддів, а судді Суду ЄС призначаються урядами держав-членів ЄС. Процедури розгляду справ в обох судах мають свої особливості і хоча обидва суди застосовують принципи верховенства права та захисту прав людини, їхні підходи можуть відрізнятися в конкретних справах. Розуміння паралелізму між ЄСПЛ та Судом ЄС є важливим для юристів, правозахисників та всіх, хто цікавиться питаннями захисту прав людини в Європі. Цей паралелізм свідчить про загальну тенденцію до гармонізації національних правових систем та створення єдиного європейського правового простору. Щоб зрозуміти детальніше роботу і Суду справедливості ЄС і ЄСПЛ, потрібно розглянути судову практику як одного, так і іншого суду і проаналізувати [2], [3].

В Румунії є декілька прогалин, які ЄСПЛ намагається усунути і як бачимо це дає свої певні плоди. Справи охоплюють такі проблемні питання, як: порушення права на справедливий суд, порушення права на власність, порушення права на приватне життя, дискримінація, порушення права на свободу вираження поглядів. Одна із таких «С. проти Румунії» від 30 листопада 2022 року. Порушення ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного

та сімейного життя) в контексті порушення позитивних зобов'язань держави щодо права заявниці на ефективне розслідування заявлених нею випадків сексуальних домагань на робочому місці. І суть скарги полягає в тому, що держава Румунія та її органи не вжили ефективних заходів захисту заявниці від сексуальних домагань на робочому місці. Обставини справи полягають у тому, що працівниця клінінгової компанії звернулася до суду зі скаргою на сексуальні домагання з боку директора залізничної станції. Незважаючи на наявність доказів (аудіозаписи, свідчення колег), національні суди відмовили у задоволенні позову. ЄСПЛ підтвердив порушення права заявниці на захист від сексуальних домагань і вказав на недоліки національного розслідування. Суд зауважує, що навіть після того, як залізничній компанії стало відомо про скарги на сексуальні домагання, заявниця продовжувала страждати від наслідків, оскільки врешті-решт була змушена залишити роботу. З цих причин, не виходячи за рамки свого розгляду та принципу субсидіарності та не висловлюючи думки щодо вини С.Р., Суд визнає, що розслідування справи заявника мало такі значні недоліки, що можна вважати порушенням позитивних зобов'язань держав за статтею 8 Конвенції. Тобто метою ЄСПЛ є притягнути до відповідальності не тільки громадянина, який безпосередньо скоїв злочин, а й створити захід примусу, який забезпечить дотримання закону не тільки зі сторони громадян, але і держави в цілому [3].

Рішення ССЄ щодо Румунії охоплюють широкий спектр питань, від дотримання європейського законодавства до захисту прав громадян. Цікава та водночас суперечлива справа «Рішення Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 25 січня 2024 року, у якій йдеться про те, що Європейський Суд розглядав справу про жінку (NR), яку звинуватили у вимаганні грошей у співробітників. Це досить складний юридичний текст, пов'язаний з рішенням Європейського Суду щодо застосування принципу «*ne bis in idem*» (нікого не можна судити двічі за одне і те саме правопорушення). Європейський Суд пояснив, що для застосування принципу «*ne bis in idem*» потрібно виконати дві умови: перший процес має бути завершений, і подальші дії щодо цього злочину мають бути заборонені; ідентичність злочину: обидва процеси мають стосуватися одного і того ж злочину. У цьому випадку перший процес був завершений, але чи було достатньо доведено, що жінка не винна? Суд вважає, що цього не було зроблено, оскільки прокурор просто закрит справу, не розглянувши всі докази. У висновку суду йдеться про те, що жінку не можна вважати повністю виправданою за результатами першого процесу, тому принцип «*ne bis in idem*» не застосовується в цьому випадку і справу потрібно розглядати знову. Тобто, Суд захищає право людини не бути двічі судимою за один і той же злочин. Але в цьому випадку перший суд не довів, що жінка не винна, тому її можна судити знову. З вище описаної судової практики можна зрозуміти, що Суд Справедливості так само, як і ЄСПЛ допомагає вирішувати питання, які не може, або неправильно вирішує країна-учасниця. ССЄС

формує «правильний» правовий простір, згідно із правовим простором ЄС, таким чином ССЄС формує джерело, з якого, в подальшому черпатимуть інформацію інші суди [4].

Аналіз паралелізму в національних та наднаціональних порядках, а також вивчення судової практики ЄСПЛ та ССЄС на прикладі Румунії дозволяє зробити кілька важливих висновків: Світ стає все більш взаємопов'язаним, що призводить до появи спільних викликів та можливостей на різних рівнях. Проблеми, з якими стикаються окремі країни, часто мають глобальні корені. Вирішення глобальних проблем, таких як кліматичні зміни, нерівність та пандемії, вимагає об'єднаних зусиль міжнародної спільноти. ЄСПЛ та ССЄС відіграють ключову роль у захисті прав людини та забезпеченні верховенства права в Європі. Їхні рішення встановлюють стандарти, до яких повинні прагнути всі країни-члени. Досвід Румунії демонструє, що вступ до ЄС є складним процесом, який вимагає значних реформ. Однак, членство в ЄС відкриває нові можливості для розвитку та модернізації країни. Обидва суди відіграють важливу роль у формуванні єдиного правового простору Європи. Їхні рішення допомагають забезпечити послідовний захист прав людини та сприяють розвитку національних правових систем. Незважаючи на досягнення, перед Європою та окремими країнами стоять нові виклики, такі як міграція, популізм та технологічні зміни. Для успішного подолання цих викликів необхідно посилити міжнародну співпрацю та поглибити інтеграцію.

1. Онищук О. Р. Політико – правові особливості Румунії щодо набуття членства в Європейському Союзі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009 року. URL: 3328-Article%20Text-6969-1-10-20150 70 %20(4).pdf (дата звернення: 04.12.2024).

2. Судова гілка Європейського союзу: Суд Справедливості Європейського союзу – на варті втілення стандартів ЄС. <https://jurfem.com.ua/sudova-hilka-eu/> (дата звернення: 4.12.2024).

3. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ у 50-ти запитаннях). https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50questions_ukr. (дата звернення: 4.12.2024).

4. Case of C. v. Romania. Application no. 47358/20. *European court of human rights cour Europeenne des droits de l'homme*. 30 August 2022 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22sort%22:%5B%22kdate%20Descending%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-218933%22%5D%7D> (дата звернення 02.12.2024).

5. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу від січень 2024. Перший заступник керівника Апарату Верховного Суду, д-р юрид. Наук Бабанли Р. Ш. Опрацювання та переклад рішень: Мордас Д. П., Мудрак Д. О., Простибоженко Т. В., Петренко А. А. Київ. 2024. 97 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_bSud_ES_01_2024.pdf (дата звернення 04.12.2024).

ЗДРЕНИК І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року стало переломним моментом в історії України. Вторгнення Російської Федерації змінило не лише життя мільйонів українців, а й суттєво вплинуло на функціонування державних інституцій, зокрема судової системи. У контексті повномасштабної війни російські окупанти вчиняють численні злочини, грубо порушуючи права людини, гарантовані Конституцією України та міжнародними нормативно-правовими актами. Одним із ключових прав, які зазнають значних обмежень у воєнний час, є конституційне право на судовий захист.

Право на судовий захист є одним із основоположних прав людини, яке закріплено у міжнародних актах, зокрема у Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Конвенція є одним із головних документів, що визначають стандарти прав людини на європейському континенті, і вона містить положення, що забезпечують доступ кожної особи до правосуддя. Згідно з ч. 1 ст. 6 цієї Конвенції, право на судовий захист включає кілька ключових аспектів, кожен з яких має велике значення для забезпечення справедливого процесу. По-перше, це право на розгляд справи, яке передбачає можливість звернення до суду для захисту своїх прав та інтересів. По-друге, право на справедливий судовий процес, що означає забезпечення рівних умов для всіх учасників судового розгляду, відсутність упередженості та дотримання принципу правової визначеності. По-третє, право на публічність розгляду справи та проголошення рішення, що гарантує відкритість судових процедур і прозорість прийняття судових рішень. Четверте право – право на розумний строк розгляду справи, яке забезпечує оперативність судового процесу, перешкоджаючи надмірним затягуванням. Також має місце право на розгляд справи судом, встановленим законом, що виключає будь-які випадки втручання в судову владу або несанкціоноване формування суддівських складів. І, нарешті, право на незалежність і безсторонність суду, що є основою для гарантування неупередженого та об'єктивного розгляду справи [1, с. 138].

З точки зору конституційного права, право на судовий захист є невідчужуваним та непорушним, тобто його не можна обмежувати за жодних обставин. Принцип права на судовий захист знаходить своє закріплення у Конституції України, де право на судовий захист є однією з

основних гарантій забезпечення прав людини та громадянина за статтею 55 Конституції України [2]. Крім того, важливим є те, що в Конституції визначено перелік абсолютних прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Такі права мають особливий статус і є «табу» для держави, що зобов'язує її забезпечувати їх реалізацію без будь-яких застережень або винятків.

Правовий режим воєнного стану в Україні має чітку нормативну основу, що регламентує функціонування судової системи навіть в умовах значних суспільних потрясінь. Основою цього режиму є положення пункту 20 частини 1 статті 106 Конституції України, а також Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року №389-VIII (Закон №389-VIII) [3]. У зазначеному законі особлива увага приділена збереженню принципу незалежності судової влади та доступу громадян до правосуддя. Згідно зі статтею 10 цього Закону, навіть за умов воєнного стану суди зберігають свої повноваження, а судочинство може здійснюватися лише судами, створеними відповідно до Конституції України. Важливим гарантом прав людини є заборона скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, що виключає можливість обмеження конституційного права громадян на судовий захист.

Водночас, у ситуаціях, коли суди, що діють на територіях із запровадженням воєнним станом, не можуть виконувати свої функції, передбачено механізм зміни територіальної підсудності судових справ. Така норма закріплена у статті 26 Закону №389-VIII і дозволяє перенести розгляд справ до інших судів, розташованих у безпечних регіонах. Додатково до цього, положення про зміну територіальної підсудності судових справ також містяться у статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року №1207-VII [4]. У ньому зазначено, що у разі неможливості здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність визначається згідно з частиною 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Для забезпечення ефективного функціонування судової системи в умовах надзвичайних обставин, Верховна Рада України ухвалила Закон України від 3 березня 2022 року №2112-IX [5]. Закон уточнює порядок визначення територіальної підсудності у випадках, коли суди не можуть здійснювати правосуддя через військові дії, надзвичайний або воєнний стан, стихійні лиха чи інші об'єктивні причини. У таких ситуаціях рішення про зміну підсудності ухвалюється Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду. Справи передаються до судів, які є найбільш

територіально наближеними до судів, що не можуть функціонувати, або до інших судів, визначених законом.

Таким чином, нормативне регулювання забезпечує не лише безперервність судочинства в умовах війни чи інших надзвичайних обставин, але й гарантує дотримання принципів правової держави, зокрема забезпечення доступу до правосуддя та захисту конституційних прав громадян, що демонструє прагнення держави зберегти демократичні інститути навіть у кризових ситуаціях, що є запорукою її стійкості та правової надійності.

1. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 137–143.

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 22.11.2024).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 27 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 22.11.2024).

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 22.11.2024).

5. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20> (дата звернення: 22.11.2024).

ЗДРЕНИК І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський держаний університет внутрішніх справ)
ДЕРКАЧ О. Р.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський держаний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ

Тема захисту прав людини як ніколи актуальна у теперішній час, так як перебування країни у повномасштабній війні диктує жорсткі умови реальності. Українці, що опинилися в окупації, живуть на прифронтових та в зонах активних бойових дій, внутрішньо переміщені особи відносяться до категорії осіб, що потребують особливої допомоги у захисті та реалізації своїх прав.

Незважаючи на виклики війни та повномасштабного вторгнення судова система українського законодавства швидко адаптується та є досить гнучкою у прийнятті законодавчих новел, так як необхідно навіть в умовах воєнного стану гарантувати особі забезпечення її права на незалежний та неупереджений суд, захист прав та свобод, розвиток інституції надання правової допомоги (в тому числі і безоплатної). Сучасна війна показує, що нам необхідно боротися за можливість для кожного громадянина та гостя нашої держави користуватися послугами справедливої та ефективної системи правосуддя, яке має бути доступним для кожного без винятку (незалежно від соціального статусу, рівня заможності, віросповідання, гендеру тощо) [3, с. 217].

Сферу захисту прав людини, зокрема у період війни, забезпечують міжнародні форми та засоби, відображені у нормах міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право окреслює основні норми та принципи захисту прав людини, має в собі також і перелік обмежень у застосування будь-якого насильства під час збройного конфлікту, врегульовують правила ведення війни, захист військовополонених, поранених, осіб похилого віку, дітей та вагітних, встановлюють міжнародно-правову відповідальність за порушення установлених правил [1, с. 55].

Сучасна війна докорінно змінила історичний та культурний підхід до ведення та корегування актуальних правил війни, її сприйняття населенням та жителями інших країн. Таку нову парадигму сприйняття можна також називати «метамодерном» та вона пов'язана з утворенням нових авторитетів, джерел влади та сучасніших правил ведення війни. Тенденція

застосування нових видів маніпуляції і соціальною реальністю через соцмережі та ЗМІ може призвести до глобалізації війни як такої, що негативно вплине на можливість не тільки України, а й інших держав у забезпеченні прав та свобод особи та громадянина. Це означає, що війна набула не лише значення прямого фізичного протистояння, а й за використанням сучасних технологій, штучного інтелекту, віртуального простору, що дає можливість до легкої дезінформації населення [1, с. 55].

Щодо міжнародного підходу у сфері захисту прав людини в умовах війни, то можна розглядати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року). Згідно такого документу держави учасниці можуть дещо відступати від виконання тих чи інших зобов'язань у випадку надзвичайного стану та небезпечного стану для жителів країни. Однак умовою є те, що ці заходи повинні бути пропорційними, в жодному разі не суперечити іншим зобов'язанням (у відповідності до міжнародного права), не можуть заподіювати утиснення на підставі расової приналежності тощо. Такі загальноприйняті положення дають змогу вирішувати питання пов'язані з війною швидко, раціонально, з заподіянням небезпеки меншій кількості цивільного населення. Однак можливий і відступ у даних положеннях, однак лише у тій мірі, яка є критично необхідною. Суд наголошує, що це є прийнятним лише у тих ситуаціях, які є надзвичайно кризовими, так як кожен відступ від загальноприйнятих правил порушує чиєсь право [2, с. 1016].

Встановлено, що Міжнародний Суд ООН у Консультативному висновку зазначив та наголосив на тому, що Міжнародний пакт про громадянські та політичні права лишається діючим під час війни та збройних конфліктів, окрім випадків передбачених ст. 4 даного документу. Такі умови допомагають найефективніше захистити права громадянина у час війни та виконати принцип законності у непростій ситуації.

Відомо, що правила гуманітарного права створені для урегулювання відносин у воєнний час, а міжнародне – у мирний, однак станом на 2024 рік в Україні ці поняття перетнулися та не можуть існувати незв'язно. Проте бувають і такі випадки, що норми гуманітарного та міжнародного права суперечать одна одній, що викликає десонанс та не дає розв'язку. Тому закон повинен пристосовуватися до нових реалій, у кожній індивідуальній ситуації приймати найбільш правильне та раціональне рішення, що забезпечить схоронність права на захист [6].

Важливим елементом у сфері захисту прав особи в Україні є роль омбудсмена, який має широку юрисдикцію, так як він не тільки приймає звернення громадян, а й у негайному порядку реагує на виявлені випадки

порушення прав і свобод людини з боку державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій тощо [5, 19].

Уповноважений омбудсман також наділений правом щодо забезпечення доступу цивільного населення до гуманітарної допомоги, захисту права власності тощо. Він захищає права не лише цивільної пересічної людини, а й добробут військовослужбовців [4, 198].

Отже, зберігання авторитету України у сфері забезпечення захисту прав населення є важливим елементом державності та законності, так як дана тема є нагальною в сучасних реаліях війни. Державний, судовий та кримінальний інституції вправно виконують покладені на них обов'язки у ролі здійснення захисту прав населення, хоч бувають винятки (відсутність змоги допомогти громадянам, що перебувають на окупованих територіях, у прифронтових зонах). Залучаючи міжнародний довід наша держава обирає вірний шлях до подолання перешкод та намагається надавати якісну правову допомогу.

1. Бальжик І. А. Захист прав людини під час сучасної війни // Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практик. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 54-57 (дата звернення: 20.11.2024).

2. Ващишин П. В., Жеглінська Т. О. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. The 4th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (June 19-21, 2023) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2023. С. 1014–1017. (дата звернення: 21.11.2024).

3. Келя І. О., Кельбя С. Г. Судовий захист прав людини в умовах воєнного стану // Студентські наукові дискусії поза форматом : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (м. Івано-Франківськ, 11 квітня 2024 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила». 2024. С. 216–217 (дата звернення: 20.11.2024).

4. Коба М.М., Лосюк Т.Т. Роль омбудсмана в Україні під час війни: захист прав військовослужбовців і мирних жителів. Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану : матеріали III Міжнар. наук.- практик. конф. (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С. 195–199. (дата звернення: 21.11.2024).

5. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594284.pdf> (дата звернення: 22.11.2024).

6. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. К. : Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», Київ, 2018. 208 с. (дата звернення: 22.11.2024).

ЗДРЕНИК І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ОНИСЬКІВ Б. П.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на життя виступає ключовим та базовим правом людини, адже без його гарантії будь-які інші права втрачають сенс. Життя є необхідним фундаментом для реалізації інших свобод та можливостей особи.

Кожна людина наділяється від природи правом на життя, що робить його найголовнішим, а вже інші права людини – похідні від нього. Право на життя є основоположним природним правом людини.

Відповідно до статті 28 Конституції України [1], кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям.

Право на життя також закріплене у статті 3 Загальної декларації прав людини [2], кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Ширше поняття права на життя визначено в статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [3], право на життя є невід’ємним правом кожної людини, це право охороняється законом, ніхто не може бути безкінечно позбавлений життя. У статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4] зазначено, що право кожного на життя охороняється законом, ніхто не може бути навмисно позбавлений життя інакше, як у разі виконання смертного вироку судом після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання. Дані нормативно-правові акти регламентують не лише фізичне існування, але й обов’язок вживати усіх заходів права на життя і заборону від свавільного його позбавлення.

На всій території України з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 68/2022 [5] було введено воєнний стан і це значно підвищує ризик порушення права на життя, і ситуація в нашій країні є цьому підтвердженням.

Воєнний стан, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6], – це особливий правовий режим, що вводиться в

Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Статтею 3 Указу Президента України № 68/2022 [5] визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

З огляду на сьогоденні глобальні виклики та збройну агресію РФ, захист права на життя стає пріоритетом як для нашої держави, так і міжнародної спільноти. Міжнародні експерти і правозахисники підкреслюють, що саме в умовах кризових ситуацій, в умовах воєнного стану, держави повинні забезпечувати максимальний захист життя своїх громадян.

Перший ракетний удар, на території України, було засвідчено о 05 годині 2022 року. Українці та українки прокинулися від жажливих вибухів та спалахів за вікном, від бомбардування міст та селищ ворожими балістичними та крилатими ракетами.

Перший сигнал повітряної тривоги пролунав зранку у столиці, а у Львові, Харкові, Миколаєві та інших містах – наступного дня, 25 лютого 2022 року. Сигнал повітряної тривоги є офіційним сповіщенням про загрозу. Головне завдання системи оповіщення – якнайшвидше привернення уваги якнайбільшої кількості населення до потенційної, неминучої загрози та можливість знайти та спуститись в найближче укриття.

Відповідно до пункту чотирнадцятого статті 2 Кодексу цивільного захисту України [7] захисними спорудами цивільного захисту є інженерні споруди, які призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів. Стаття 32 Кодексу цивільного захисту України [7] передбачає, що до захисних споруд цивільного захисту належать сховища та протирадіаційні укриття. Вони відіграють ключову роль у захисті життя та здоров'я населення.

Укриття – це спеціально обладнані місця, які зменшують ризик поранень або загибелі під час обстрілів чи ракетних ударів, захищають людей від ударної хвилі, уламків, пожеж чи токсичних речовин та надають можливість перечекати небезпеку у безпечному місці. Відповідно, при сигналі повітряної тривоги необхідно негайно вирушити до найближчого укриття або використовувати альтернативні сховища та не покидати їх до

офіційного сигналу про відбій тривоги. Дотримання цих правил є основою особистої безпеки та збереження життя в сучасних умовах воєнного стану.

Отже, життя – необхідна умова реалізації прав людини. Доводиться констатувати, що в умовах збройних конфліктів право на життя стає фактично незахищеним, а його порушення відбуваються значно частіше, аніж в умовах мирного життя. Таку тенденцію ми можемо спостерігати під час повномасштабної війни РФ в Україні – збільшилася кількість убивств, викрадень, випадків незаконного позбавлення волі, катувань тощо [8].

Захист права на життя в умовах воєнного стану в Україні стикається з безпрецедентними викликами через складні обставини. Напади на цивільні об'єкти, школи, лікарні та інфраструктуру порушують всі вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, які передбачають захист цивільних осіб під час війни. Бомбардування Маріуполя є яскравим прикладом цих порушень

Ефективний захист права на життя є фундаментальним для відновлення справедливості, збереження демократії та побудови миру в Україні.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація; Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

8. Герич А. Й., Герич А. В. Забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2. С. 269–272. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/45-1.pdf>

ІЛЬКІВ Олег,
адвокат, керівник Центру
(Громадський центр правосуддя Львівщини)
ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,
кандидат юридичних наук, доцент,
координатор
(Громадський центр правосуддя Львівщини)

ГРОМАДСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВОСУДДЯ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Діяльність Громадських центрів правосуддя спрямована на забезпеченні доступу до правосуддя для населення, особливо для вразливих категорій. Громадські центри правосуддя виникли у США як частина системи альтернативного вирішення спорів. Їх основне завдання – забезпечити ефективний, недорогий та зручний доступ до правової допомоги.

Громадські центри правосуддя працюють переважно на місцевому рівні, як громадські ініціативи або неприбуткові організації, які часто співпрацюють із судовою системою та органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та центрами безоплатної правової допомоги.

В Україні Громадські центри правосуддя з'явилися як частина ініціатив щодо реформи правосуддя та підвищення довіри до судової системи та здійснюється в рамках Програми «Справедливість для всіх» за підтримки, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)[1].

Громадські центри правосуддя мають мету – зробити правосуддя доступним для всіх.

Головні напрямки діяльності Громадських центрів правосуддя:

- надання безкоштовної правової допомоги населенню (зокрема, юридичні консультації, консультації з питань соціального захисту, спадкування, трудових відносин тощо);
- сприяння вирішенню конфліктів через медіацію та альтернативне вирішення спорів;
- організація просвітницьких заходів для підвищення правової грамотності громадян.

Допомога Громадського центру правосуддя потрібна саме тому, що на жаль, у громадян недостатньо коштів для отримання кваліфікованої правової допомоги, особливо в умовах воєнного стану, зберігається нерівномірний доступ до правової допомоги, перш за все в сільській місцевості, а це все доповнюється низькою правовою грамотністю населення.

Громадські центри правосуддя в Україні зосереджуються на соціальних і гуманітарних питаннях[2], впроваджують способи

альтернативного вирішення спорів[3], їх діяльність має важливе значення для захисту прав вразливих категорій, особливо в умовах військової агресії.

Разом із тим, можливе посилення ефективності українських Громадських центрів правосуддя через впровадження цифрових рішень, розширення мережі фінансування та залучення більшої кількості партнерів, зокрема місцевих громад та органів влади.

Громадський центр правосуддя Львівщини почав функціонувати з серпня 2024 року на базі Громадської організації «Центр правових та політичних досліджень «СІМ».

Громадський центр правосуддя Львівщини не лише надає консультації, але й орієнтує громадян щодо наявних можливостей правової та соціальної допомоги, перенаправляє до інших державних та недержавних надавачів правової допомоги, надання інформаційної допомоги особам, що постраждали внаслідок війни, надає супровід під час прийомів в ЦНАП та інших органах влади, допомагає в спілкуванні з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо вирішення проблем громади, здійснює вирішення конфліктних ситуацій, проводить моніторингових візитів для оцінки потреб населення та проблем громад. Одним із засобів посилення ефективності діяльності Громадський центр правосуддя Львівщини вважає посилення співпраці з юридичними клініками, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та державними органами, вищими навчальними закладами.

Важливу роль в забезпеченні справедливості відіграють правопросвітні заходи задля підвищення обізнаності громадян щодо прав, правової допомоги, функціонування судової системи та сектору юстиції

Особлива увага в діяльності ГЦПЛ спрямована на надання допомоги вразливим (маргіналізованим) соціальним групам, які традиційно виключені з процесів прийняття рішень, або мають обмежений доступ до прийняття рішень та до ресурсів: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), учасників бойових дій, військовослужбовців, жінок та дівчат, ЛГБТІ, молодь, людей з інвалідністю, пенсіонерів з низьким рівнем доходу, представників етнічних меншин та ін.

Громадський центр правосуддя Львівщини тісно співпрацює з органами місцевого самоврядування. Так, зокрема підписані меморандуми про співпрацю з низкою органів місцевого самоврядування (Рудківська міська рада, Самбірська районна рада).

Таким чином, Громадський центр правосуддя – це територія зустрічі громадянина, громадських об'єднань, місцевих громад та держави. Саме особливий статус ГЦП як посередника або арбітра в конфліктах як

громадян, так і громадян та органів місцевого самоврядування та державної влади дозволяє реалізувати потенціал закладений в їхню діяльність.

1. Програма USAID «Справедливість для всіх» – USAID Justice for All Activity. URL: <https://www.facebook.com/usaid.justiceforall>

2. Прикарпатський ГЦП: правова допомога для мешканців громад Івано-Франківської області. 18.08.2023. URL: <https://sii.org.ua/prykarpatykyj-gczp-pravova-dopomoga-dlya-meshkancziv-gromad-ivano-frankivskoyi-oblasti/>

3. В Чернігівській області створено Громадський центр правосуддя 4.05.2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=v-chernihivskij-oblasti-stvoreno-hromadskyj-tsentr-pravosuddya>

ІЛЬКІВ Наталія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДСТУПИ ВІД ПРАВИЛ ОЦНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

Запровадження в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану у зв'язку з збройною агресією російської федерації проти України призвело до встановлення обмежень окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина. У ст.50 Конституції України закріплено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля. Конституційною гарантією цього права є заборона засекречення такої інформації. Відзначаючи важливу роль цього права у механізмі гарантування основних прав людини у мирний час, і зокрема, права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, У.В.Антонюк, підкреслює, що в умовах війни реалізація права доступу до екологічної інформації також є не менш важливим правовим інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини, оскільки завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації тощо, може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним та екологічним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду, екоциду тощо. Тому в умовах воєнного стану важливим є якісний та оперативний доступ до публічної екологічної інформації для забезпечення належного функціонування і державних, і громадських інституцій, і навколишнього природного середовища, оскільки від цього залежить нормальна життєдіяльність, безпека, і, зрештою, життя та здоров'я людей [1, с. 615].

Однак з початком повномасштабного вторгнення росії відбулось обмеження у механізмах реалізації права громадян до доступу до екологічної інформації, оскільки була припинена робота практично всіх державних електронних реєстрів, з тим щоб запобігти загрози захоплення ворогом відомостей про стратегічні та інші об'єкти з точними координатами їх розташування.

Першим випробуванням для процедури оцінки впливу на довкілля (далі - ОВД) стали запроваджені наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 22.03.2022 № 159 тимчасові обмеження доступу до Реєстру з ОВД для забезпечення даних, які містяться у Єдиному реєстрі з ОВД та недопущення будь-яких несанкціонованих дій з інформацією Реєстру з боку країни-агресора. Поступове відновлення роботи Реєстру, викликане потребами національної економіки, економічна активність якої продовжувалась в умовах продовження бойових дій на певних територіях

держави, промислові та інфраструктурні об'єкти планувалися, розширилися, перепрофільовувалися, велика кількість підприємств переміщувалися у безпечніші регіони, відбувалось із закріпленням ряду інших тимчасових обмежень зовнішнього використання Реєстру, що зазнавало критики з боку науковців, практиків та громадськості.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення та цифровізації процедури ОВД» значним чином сприяє уникненню можливих порушень у майбутньому, однак значний резонанс викликали внесені зміни до сфери застосування ОВД. Тож у вересні 2024 року Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України оприлюднило Концептуальну записку, що визначає сферу відступів від правил ОВД та стратегічної екологічної оцінки. Цей документ було додано до Плану Ukraine Facility як пояснення для міжнародної спільноти причин внесення змін до українського законодавства щодо звуження переліку видів діяльності, які у зв'язку із воєнною агресією росії в умовах воєнного стану, можуть погоджуватися державою без застосування процедур врахування екологічних міркувань та думки громадськості.

Загальний підхід щодо включення у сферу відступу від зобов'язань визначений частиною першою ст.3 Закону України «Про ОВД», зокрема ОВД не підлягає діяльність, прямо не передбачена частинами другою і третьою цієї статті, а також планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії проти України під час дії воєнного стану, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України, зміна цільового призначення особливо цінних земель та інша діяльність, пов'язана з розміщенням Національного військового меморіального кладовища.

Критеріями визначення планованої діяльності, яка не підлягає ОВД, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають ОВД, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1010 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 30.09.2022 № 1121, від 27.12.2022 № 1463, від 21.07.2023 № 763, від 01.08.2023 № 800, від 07.12.2023 № 1320 та від 01.02.2024 № 107), встановлено, що ОВД не підлягає планована діяльність, визначена пунктами 1-21 частини другої та пунктами 1-13 частини третьої статті 3 Закону України «Про ОВД», у разі, коли вона спрямована виключно на забезпечення оборони та енергетичної безпеки держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків військової агресії рф проти України.

Поясненням тому є те, що законодавство України у сфері ОВД, передбачає доволі тривалий час на проходження процедур ОВД, що у період

воєнного стану унеможливує оперативне відновлення пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури, відтак впливає на життєзабезпечення людей, зокрема унеможливує доступ до води, тепла, електроенергії. Так, процедура ОВД триває щонайменше 65 робочих днів (строк не враховує час на підготовку Звіту з оцінки впливу на довкілля та проведення необхідних досліджень, які проводяться з урахуванням сезонності; з урахуванням часу необхідного на підготовку документації з оцінки впливу на довкілля загальна тривалість процедури ОВД може становити від 4 до 6 місяців). В умовах воєнного стану нагальним стало питання забезпечення якнайшвидшого відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, що зумовлює необхідність пошуку швидких і ефективних управлінських рішень, які б водночас, сприяли забезпеченню балансу у питаннях відновлення пошкодженої війною інфраструктури та інтересами захисту довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки з одночасним забезпечення виконання Україною міжнародних природоохоронних зобов'язань.

Цілков виправданим є запровадження такого звуження екологічних прав в умовах війни, так як це обмеження здійснюється державою для досягнення законної мети. Однак, з листа Європейської комісії слідує, що проблема погано врегульованих відступів від вимог ОВД в Україні в повній мірі усвідомлюється нею, але Комісія запевняє, що «якщо зазначена концептуальна записка не забезпечить достатнього прогресу в досягненні мети [обов'язкового застосування ОВД до усіх проєктів, окрім чітко визначених тимчасових відступів], Комісія повинна буде вимагати подальших покращень». [2]

Таким чином, за сучасних обставин, Україні слід встановити справедливий баланс між обороною держави та розвитком національного законодавства і державного управління у відповідності до права ЄС. Серед пропонуєваних шляхів заслуговує на увагу надання окремих тимчасових відступів від ОВД, що в кожному конкретному випадку повинні розглядатися індивідуально і погоджуватися компетентним органом виключно у тих випадках і в тих обсягах, коли застосування ОВД та/або участі громадськості негативно впливає на обороноздатність держави.

1. Антонюк У. В. Право на екологічну інформацію в Україні в умовах воєнного стану: окремі аспекти / *Scientific research in the modern world*. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Editor Komarytsky M.L. Canada, Toronto: Perfect Publishing. 2023. Pp. 614–617. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/2023/02/SCIENTIFIC-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-9-11.02.2023.pdf>

2. Позиція Європейської Комісії щодо відступів від ОВД, 24 жовтня 2024 р. URL: <https://epl.org.ua/announces/pozytsiya-yevropejskoyi-komisii-shhodo-vidstupiv-ovd/>

ЙОЛОХОВ В.,
здобувач вищої освіти Юридичного факультету
(КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж
ім. М. Грушевського»)
Науковий керівник: **СУПРУН-КОВАЛЬЧУК Тетяна,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри соціально-економічних дисциплін
(КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж
ім. М. Грушевського»)

ДОМІРНІСТЬ ПОКАРАННЯ ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – КРАДІЖКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання притягнення осіб до відповідальності за статтею 185 Кримінального кодексу України значно відрізняється за правовою кваліфікацією кримінального правопорушення.

Так, відповідно до частини 1 статті 185 Кримінального кодексу України під крадіжкою слід розуміти таємне викрадення чужого майна за яке санкція статті передбачає покарання у виді: штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або пробачійним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк [1, ст. 185].

24.02.2022 року Указом Президента України введено воєнний стан в Україні строком на 30 діб із подальшими продовженнями дії воєнного стану [3].

Згідно з частиною 4 статті 185 Кримінального кодексу України в умовах воєнного стану кримінальне правопорушення, таке як крадіжка, буде кваліфіковано не за частиною 1, а за частиною 4, санкція якої передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років [1, ст. 185].

Тобто, в умовах воєнного стану, незалежно від розміру таємно викраденого майна, до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, буде застосовано безальтернативне покарання – позбавленням волі.

У свою чергу, 9 серпня 2024 року набув чинності Закон України № 3886-IX від 18 липня 2024 року, який вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та інших законів для

посилення відповідальності за дрібні крадіжки. Основні зміни стосуються статті 51 КУпАП, зокрема:

1) підвищено «пороговий» рівень вартості викраденого майна, який визначає, чи буде випадок розглядатися як адміністративне чи кримінальне правопорушення.

2) тепер крадіжка на суму до 3028 грн вважається дрібною і тягне лише адміністративну відповідальність. Якщо ж сума викраденого перевищує 3028 грн, то настає кримінальна відповідальність [2].

Автори законопроекту зазначають, що ці зміни потрібні для співмірного притягнення до відповідальності за крадіжки під час воєнного стану. Тобто покарання за крадіжку має бути пропорційним її суспільній небезпеці, обставинам та особі винного.

До набрання чинності Законом України №3886-IX від 18.07.2024 у судовій практиці траплялися випадки, коли людину засуджують до п'яти років позбавлення волі з відстрочкою від відбування покарання (згідно зі статтею 75 КК України) за дрібні крадіжки, наприклад: за викрадення парфумів на 520 грн або м'яса на понад 500 гривень. Саме тому автори законопроекту підкреслили, що під час призначення покарання за крадіжку в умовах воєнного стану часто порушується принцип домірності, через що однакова відповідальність настає за злочини, що очевидно є більш тяжкими, і за правопорушення, які раніше розглядалися як злочини невеликої тяжкості або навіть як проступки [4].

Як зазначає Омбудсман України, це питання дійсно потребує законодавчого вирішення, однак у новоприйнятому законі №3886-IX також є свої недоліки. Так, в Україні понад 60% усіх злочинів – це правопорушення проти власності, а крадіжки становлять близько 90% від них. Зміни у кваліфікації крадіжки, які переводять частину таких правопорушень з кримінального у адміністративне провадження, призведуть до ілюзорного зниження статистики злочинності, хоча фактична кількість правопорушень залишиться незмінною [4].

Запропоновані зміни спрямовані на уточнення кваліфікації злочинів, скоєних в умовах воєнного стану. Вони передбачають можливість зниження кримінальної відповідальності за правопорушення проти власності, вчинені в умовах воєнного стану, дозволяючи суду обирати відповідний вид та розмір покарання. Таке рішення суд прийматиме, враховуючи ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, вартість викраденого, особу винного та обставини, що можуть пом'якшити або обтяжити покарання. Зміни також узгоджують положення Загальної та Особливої частини

Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти власності, скоєних в умовах воєнного стану [4].

Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану питання правового регулювання відповідальності за крадіжки набуло особливої актуальності. Закон України №3886-IX запровадив важливі зміни до КУпАП, спрямовані на підвищення порогової суми для розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, що дозволяє суду обирати більш гнучке покарання відповідно до обставин і тяжкості правопорушення. Такі нововведення є кроком до справедливого підходу під час притягнення особи до відповідальності, зменшуючи ймовірність невинуватих покарань за дрібні крадіжки.

Та все ж, залишається неврегульованим питання домірності притягнення до кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану за крадіжку, зокрема щодо наявності безальтернативного покарання – позбавлення волі, при тому, що є більш суспільно-небезпечні кримінальні правопорушення, санкції за які передбачають альтернативні види покарань, до прикладу, як санкція ч.1 ст.185 КК України: «карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або пробачійним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк», однак дану альтернативу пропонуємо застосувати виключно за таємне викрадення чужого майна (крадіжку) в умовах воєнного стану коли відсутні додаткові кваліфікуючі ознаки, такі як: вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб; поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, вчинена у великих розмірах; вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, в редакції від 07.09.2024 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань

діяльності правоохоронних органів» від 18.07.2024 (набрання чинності – 09.08.2024), URL: <http://surl.li/nxxges>.

3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022, в редакції від 08.08.2024 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#top>.

4. Посилення відповідальності за дрібну крадіжку: «за» та «проти». Дмитро Лубінець, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 26.08.2024 р., URL: <http://surl.li/licptq>.

КЕЛЬМАН Михайло,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
(*Національний університет «Львівська політехніка»*);

КЕЛЬМАН Ростислав,
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
(*Національний університет «Львівська політехніка»*)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА НЕЗАЛЕЖНЕ ПРАВОСУДДЯ

Перед кожною новоутвореною державою постає питання, в якому напрямі розвиватися. В усіх країнах можна знайти приклади, які доводять, що не зміна національності правителів завдає шкоди, а зміна врядування [1, с. 258]. Зарубіжний досвід урядування базується на цінностях, як цілком справедливо зазначає проф. М. І. Козюбра, формувались протягом тисячолітньої історії (порядність та неупередженість, рівність та соціальна справедливість, праця, авторитет та братерство). Ці цінності є загальноприйнятими і для українського суспільства, проте існують національні ознаки українського соціуму, як невід’ємні складові нашого менталітету (недотримання принципу верховенства права, вседозволеність високопосадовців та олігархів, популістичні гасла, корупція, неясне надання управлінських послуг). Саме вони заважають пришвидшити процес демократичних перетворень в Україні. Спостерігаючи за демократичним розвитком зарубіжних держав, українське суспільство не залишилося осторонь широкомасштабної підтримки верховенства права, ролі суду у процесі правотворення, які стали одними з найактуальніших предметів наукового дискурсу [2, с. 103–134].

Одне із головних місць відведене принципу верховенства права також у Конституції України (стаття 8).

Витоки ідеї верховенства права сягають ще часів античності – грецьких філософів Платона і Аристотеля, Цицерона, Юстиніана та інших. Їхнє подальше становлення тісно пов’язане з Великою хартією вольностей 1215 року, епохою Реформацій XVI століття і Просвітництва XVIII століття. Вагомий внесок у розвиток цих ідей зробили такі визначні мислителі минулого, як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск’є, Ж. Ж. Руссо та багато інших.

Наріжні проблеми верховенства права та незалежного правосуддя є найактуальнішим предметом багатостороннього суспільного дискурсу: від їх вирішення залежить і майбутнє країни, та її роль у процесі

сучасного розвитку багатополярного світу в умовах його глобалізації. До них тепер прикута постійна увага вже не лише представників влади, професійних політологів та правознавців, а й громадських діячів, представників засобів масової інформації, діячів культури, бізнес-спільноти, правозахисних та інших інститутів громадянського суспільства. Це дає підстави, опираючись на важливість методологічних і власне професійних питань верховенства права, для обговорення практично найбільш значущих проблем його реалізації в правовій системі сучасної держави [2, с. 358–376].

Принцип верховенства права у демократичному суспільстві – аксіома сучасного конституціоналізму. Забуття цього принципу, нехтування ним у будь-якій сфері ведуть до нехтування правом і, як наслідок, – до соціального хаосу (що спостерігаємо сьогодні у нашій країні). Діалектика об'єктивної необхідності верховенства права у правовій державі полягає саме в тому, що, відмовляючись дотримуватися свого обов'язку щодо забезпечення верховенства права, держава не зміцнює свою владу, а рухається в напрямку втрати своєї державності. Конституція підпорядковує державу пануванню права і виводить її на шлях конституційної держави, є запорукою проти волонтаризму як держави, так і будь-яких публічних чи громадських інституцій. Водночас панування права покликане забезпечити стабільність і динамізм в умовах глобального світу перед новими викликами, з якими стикається людство (Коронавірусна хвороба (COVID – 19)).

Методологічний аспект реалізації принципу верховенства права в сучасних умовах пов'язаний з історичністю сьогодення та неможливістю клішованих підходів до втілення, у тому числі найважливіших ідей конституціоналізму. При цьому не можуть не братися до уваги дві непереможні перешкоди до абсолютного універсалізму. Перше – це несинхронність історичного руху. Кожна країна перебуває на відповідному етапі історії. У чомусь вона може рухатися швидше, у чомусь повільніше, але якщо вона рухається, то питання про належне і правильне має вирішуватися, відповідно до цього руху, тобто історично. Друга перевага – це фундаментальна культурна специфічність [3, с. 86–87].

Наявність цих перешкод для формування уявлення про можливість якогось позачасового та позапросторового шляху розвитку видається очевидним. З цього приводу не повинні мати місця ані хибний оптимізм, ані бездумна ейфорія, можливо, саме така ейфорія взагалі лежить в основі світової кризи. Відмова від історичного підходу до сьогодення та майбутнього може породжувати й стратегічні помилки у підходах до правової держави. Історія вже не раз демонструвала, що нездатність правлячих еліт усвідомити історичну реальність і діяти оптимально в такій реальності призводить до історичних трагедій, що в ХХ ст. підтверджено досвідом як

Росії, та інших країн. У той же час надто високу ціну заплатили народи за зневажання принципами права.

Тому, природно, принципи нерівномірності історичного руху та культурного різноманіття не повинні використовуватися для «підкопу» під права людини, під право як таке, під принципи сучасних систем конституціоналізму. Навпаки, можна використовувати ці принципи для зміцнення демократії, утвердження прав людини, розвитку інституту права та конституційної системи. Давайте не відкидатимемо ці принципи з тієї причини, що їх хтось колись зневажав. Давайте звільнимо ці принципи від зневажання і використовуємо їх на благо, тим більше, що відмова від цих принципів, як показала, наприклад, зараз світова економічна криза, веде і до відмови від принципу верховенства права, якому еквівалентна, зокрема, вимога формальної рівності в двох його іпостасях - рівності перед законом та принципу рівноправності.

Ми переконані, що кожен гуманіст і патріот, ким би він не був за національністю та громадянством, повинен відстоювати свободу і право, що будь-яка форма боротьби проти свободи, проти права руйнівна та аморальна. Боротьба за свободу, одначе, передбачає визнання історичності світу.

Принцип верховенства права – це не просто якась абстрактна теоретична ідея, якої, як майже завжди в галузі чистої теорії, можна дотримуватися або не дотримуватися. Мова не про свободу переконань, думок, наукових позицій. Реалії світопорядку показують, що нехтування принципом верховенства права, за спроби, так би мовити, користуватися ним, визнавати чи не визнавати, тільки виходячи з міркантильних інтересів владних чи фінансових еліт, доводиться дуже дорого платити. Необхідність неухильно забезпечувати верховенство права, не дивлячись на постійно виникаючі та пояснювальні боротьбою з тероризмом, економічною кризою, проблемами глобалізації тощо, спокуси обмежити дію цього принципу, є одним із найнагальніших завдань у практиці сучасного конституціоналізму, в реалізації його основних постулат, включаючи правову державу[4].

Інтерпретація права повинна забезпечувати стабільність та динамізм суспільства. Адже суперечка про зміст норм права це суперечка про конкретну реальність. Право не може бути відірвано від історичного та культурного стану суспільства, щоб не виявитися барвистою бутафорією, проте його історична та культурна обумовленість не повинна бути виправданням для перетворення права на не-право, у тому числі шляхом такого тлумачення та правозастосування, які повністю спотворюють зміст права, деформують саму правову норму. Тим більше неприпустимо, щоб така деформація використовувалася як інструмент для досягнення не правових

цілей, хоч би ким вони були встановлені і які б добрі наміри не передбачали [5, с. 43–46].

Виходячи з вимог до правового змісту регулювання, тлумачення норми права та її застосування також мають бути правовими. Якщо ці процеси здійснюються не правовим шляхом, тобто з порушенням принципів права або його системності, з нехтуванням до самого змісту закону, без урахування і, навпаки, з ігноруванням логіки його галузевого тлумачення, як воно виникло і розвивалося у правовій системі, то це веде до зумисної деформації самої норми права, її конституційного змісту, до спотворення важливих правових підходів при тлумаченні єдиних за своєю сутністю правових інститутів, що фактично означає довільну відмову від верховенства права як такого [6, с.4–8].

Небезпека такого явища полягає не тільки в тому, що право тут перестає діяти, перетворюючись на не-право, а й у тому, що створюється видимість дотримання права, хоча за право видається деформована норма права, яка за своєю сутністю не є правовою. Тому при тлумаченні та застосуванні права важлива системність, щоб тлумачення та правозастосування не здійснювалися за принципом «консервної банки», коли принципи права, які містяться в конституційних нормах, та застосовані відповідно до них принципи та норми права інших галузей законодавства, зумисно ігноруються. Тому принциповим завданням є приведення практики вищих судів до єдності. З цього погляду Верховний Суд і суди загальної юрисдикції не можуть тлумачити норми права в супереч з їх конституційним змістом, виявляючи який, Конституційний Суд надає йому загальнообов'язкового значення.

Деформація норми, що здійснюється в результаті неправового тлумачення та застосування, призводить до втрати реальних прав й до неможливості для суб'єктів прав здійснити та захистити їх; вона руйнівна для права в цілому. Громадянин – не тільки носій прав, а й активний захисник права, оскільки він ставить питання забезпечення права перед судом. Це, крім усього, його соціальна функція. Якщо він позбавляється такої можливості і не правовим чином усувається з реальних правовідносин як один із захисників права, що діє не тільки у власних, але в кінцевому рахунку й у загальних інтересах, це стає вбивчим для всієї системи права.

Для зменшення можливостей такого переродження та деформації норм права, звичайно ж, важлива якість законодавчої роботи, юридичної техніки, щоб не приймалися закони, у які потенційно закладені майбутні правові колізії. Ухвалення не правових законів - абсолютно руйнівний чинник. До цього нерідко наводять такі явища, як недостатнє професійне опрацювання концепцій і текстів актів, їх прийняття під тиском «груп інтересів», що суперечить базовим інтересам суспільства та держави,

принципам права, букві й духу Конституції [7]. Критерієм ж правового змісту норм права має, навпаки, служити захищеність прав і свобод людини, збалансованість у законотворчості як реальному процесі таких основних соціально необхідних категорій, як свобода, закон та влада при тому, що панування права виступає як спільна мета.

Принцип верховенства права є основоположним і системоутворюючим у системі принципів права. Відмова у будь-якій сфері державно-владної діяльності від підпорядкування праву є по суті забуття владою інтересів суспільства, її прагнення стати над суспільством, розглядати громадянина як об'єкт своєї діяльності, а не як рівноправного суб'єкта у взаєминах з державою. Це не узгоджується з верховенством права, тягне за собою небезпеку свавілля, виключає реальність правових перетворень, включаючи судову реформу і потенційно несе в собі загрозу руйнування самої держави. Одне з основних протиріч сучасного суспільного розвитку полягає саме в тому, що проголосивши правову державу де-юре, але відмовляючись підпорядковуватися праву де-факто, держава розвиватиметься за вектором, що веде до її руйнації. Такий розвиток суперечить цілям чинної української Конституції, яка, незважаючи на недоліки і далеко не адекватну реалізацію, ідеальна у розумінні нормативності: вона зазначає, що влада має бути розподілена на основі права, права і свободи людини – є основою, а не результатом права країни, передбачає народовладдя на основі конкурентної демократії. Без цих трьох складових конституційні правові принципи не здійсненні.

Будь-який правовий принцип не живе сам по собі. Він здійснюється та захищається за допомогою багатьох громадських та державних інститутів, а перш за все за допомогою судової влади.

Правозастосовна практика щодня породжує безліч складних проблем, котрі пов'язані із тлумаченням та застосуванням права.

Вкрай важливо, щоб судова система діяла в режимі, коли її помилки виправляються самими судами, і тим самим судова система поводить ся як саморегульована. Оскільки судова влада є самостійною владою, в саму ідею її автономності по відношенню до інших гілок влади, інших державних й громадських інститутів від самого початку закладено цей принцип. Проте він також від самого початку передбачає неприпустимість таких відхилень та помилок у судовій практиці, які б відтворювали тлумачення, що не відповідає конституційному змісту норми тлумаченню, що порушує

принципи права. Це забезпечують інститути конституційного судового контролю.

Завершуючи наш екскурс у зазначену проблематику свідомі того, що подальша робота буде спрямована на дослідження цих процесів, а також те, що довіра до судової гілки влади можлива за двох умов:

1. Судова гілка є незалежною, вона отримує належні засоби для виконання покладених на неї завдань.

2. Судочинство здійснюється від імені народу, тому судові органи зобов'язані звітувати перед народом.

1. Лок Дж. Два трактати про врядування / Джон Лок ; пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. К. : Основи, 2001. 264 с.

2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392с.

3. Кельман, М. С. Осмислення методологічної бази та основних методів оцінки нормативно-правових актів на корупціогенність : тези доп. наук.-пр. конф. / М. С. Кельман, А. С. Токарська; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. Х.: Право, 2016. С. 84–87.

4. Пономаренко Л. П. Трансформація соціальних стереотипів в перехідному суспільстві / Л. П. Пономаренко. Режим доступу : www.democracy.kiev.ua.

5. Бурдяк В. І. Розвиток політичної культури Болгарії в контексті сучасних демократичних змін суспільства / В. І. Бурдяк // Політ. культура : теорія, пробл., перспективи. К. : ПАРАПАН, 2004. 224 с.

6. Шутак, І. Д. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування [Текст]: тези доп. наук.- пр. конф. / І. Д. Шутак; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. Х.: Право, 2016. С. 4–8.

7. Шутак, І. Д. Юридична техніка: теорія правових застережень [Текст]: навч. пос. / І. Д. Шутак. ІваноФранківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. 260 с.

КИРИЧЕНКО Ю. В.,
завідувач кафедри
«Політологія та загальноправові дисципліни»,
доктор юридичних наук, професор
(*Національний університет «Запорізька політехніка»*)

ЗАКРІПЛЕННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ДЕРЖАВИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Аналіз останніх доктринальних досліджень і публікацій свідчить про те, що науковці у сфері конституційного права залишили поза увагою таке важливе питання як регулювання обов'язків держави в Конституції України. І тому проблема регулювання конституційних обов'язків держави потребує комплексного осмислення, систематизації та узагальнення як у теоретичному, так і в практичному площинах, що в свою чергу вимагає внесення відповідних змін до норм Конституції України з метою вдосконалення багатьох її положень.

Таким чином, суспільство і держава зацікавлені у виконанні конституційних обов'язків кожним суб'єктом правовідносин, які перш за все, опосередковують відносини та зв'язки між державою та її суб'єктами. При цьому слід наголосити, що суб'єктом конституційних обов'язків виступає і сама держава, що де-юре ставить її в один ряд з іншими суб'єктами, що структурно і навіть функціонально належать до законодавчої, виконавчої та судової гілки державної влади, а також до посади глави держави, місцевих органів публічної влади тощо.

Права і свободи людини і громадянина розглядаються як кінцева мета втручання держави у громадське життя і одночасно є межею такого втручання. Від людини вимагається дотримання всіх правових приписів і виконання кожним його обов'язків перед державою та суспільством. Належне виконання кожною людиною своїх обов'язків є необхідною умовою та гарантією здійснення прав і свобод інших людей, оскільки забезпечує інтереси держави і суспільства. Разом з тим, саме держава є одним із важливих факторів, які визначають наявність і реалізацію прав і свобод людини.

Україна на конституційному рівні не лише закріпила права і свободи людини і громадянина, а й зобов'язалася по-перше: юридично охороняти визнані нею невід'ємні права і свободи людини і громадянина від можливих протиправних посягань; по-друге – захищати, у тому числі і в судовому порядку, права і свободи у випадку їх незаконного порушення, а також сприяти скорішому і, за можливістю, повному відновленню

порушеного права та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності; і по-третє – держава взяла на себе певні зобов'язання зі створення сприятливих умов і справжніх можливостей для їх ефективного забезпечення. Тобто конституційним правам і свободам людини і громадянина повинно відповідати обов'язок держави щодо їх забезпечення у вигляді спеціальної державно-правової діяльності, яка полягає або у створенні необхідних умов для забезпечення виконання прав і свобод людини і громадянина, або в організації самого процесу їх здійснення особою.

Враховуючи зазначене, В. В. Молдован і Л. І. Чулінда класифікували обов'язки держави відповідно до окремих сфер суспільних відносин, а саме: до особистих обов'язків людини і громадянина вчені віднесли обов'язки держави, які закріплені в ч. 2 ст. 3, ст. 16, ст. 56, ч. 4 ст. 62; до політичних обов'язків – ч. 4 ст. 15, ч. 2 ст. 19, ч. 3 ст. 25, ст. 40; до економічних обов'язків – ч. 4 ст. 13, ч. 7 ст. 41, ч. ч. 3-4 ст. 42; до соціальних обов'язків – ч. 5 ст. 17, ч. ч. 2 та 6 ст. 43, ч. 2 ст. 46, ч. 1 ст. 47, ч. 3 ст. 49; до культурних обов'язків – ч. 2 ст. 10, ч. 3 ст. 53, ч. 5 ст. 54 [1, с. 36-38]. Але на наш погляд, учені не врахували обов'язки держави, які закріплені в ч. 4 ст. 10, ст. 11, ст. 12, ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 47, ч. ч. 2, 4 ст. 49, ч. 3 ст. 51, ч. 3 ст. 52, ч. 3 ст. 54 Конституції України. Наприклад, у другому реченні ч. 2 ст. 27 Основного Закону України прямо зазначено, що «обов'язок держави – захищати життя людини», а в ч. 3 ст. 52 встановлено, що «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [2].

Також не можна погодитись і з висновком О. В. Білоскурської, за словами якої в Конституції України передбачені обов'язки держави лише в ст. ст. 3, 16, 27 [3, с. 44]. Вірно, у тексті Конституції України в ст. 3 зустрічається пряма конструкція «головний обов'язок держави», а в ст. 16 і ст. 27 – «обов'язок держави», але цілий ряд конституційних норм свідчить про наявність і інших обов'язків держави. Так, одним з основних обов'язків держави є захист прав і свобод людини і громадянина, при цьому вітчизняний законодавець у Конституції України використовує такі терміни, як: «забезпечує» (ч. 2 ст. 10; ч. 4 ст. 13; ч. 3 ст. 42; ч. 2 ст. 49; ч. 3 ст. 53; ч. 5 ст. 54); «гарантує» (ч. 4 ст. 15; ч. 3 ст. 25); «захищає» (ч. 4 ст. 42); «охороняє» (ч. 4 ст. 51). Наприклад, у ч. 4 ст. 13 зазначено, що «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки ...»; у ч. 4 ст. 15 – «держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України»; у ч. 4 ст. 42 – «держава захищає права споживачів ...»; у ч. 4 ст. 51 – «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою». Але в Конституції України закріплені й інші обов'язки держави в

достатньо абстрактній формі, що потребує їх розширеного тлумачення. Це стосується насамперед положення ч. 3 ст. 49 і ч. 3 ст. 53 Конституції України, які не відповідають логіці і вимогам юридичної техніки та отримали офіційне тлумачення Конституційного Суду України (Рішення Конституційного Суду України №10-рп/2002 від 29.05.2002 та №5-рп/2004 від 04.03.2004). На наш погляд, у теперішній час дуже важливо чітко прописати і конкретизувати саме обов'язки усіх гілок влади та їх службовців, у зв'язку з тим, що загальної конституційної норми про те, що визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина є обов'язком держави, явно не достатньо, а також без урахування своїх обов'язків держава не може вибудувати правильну і ефективну правову політику.

Узагальнюючи наведене слід відзначити, що конституційні обов'язки Української держави насамперед сформульовані як мета, основні завдання та напрями (функції) діяльності держави. Отже, необхідно звернути увагу щодо вдосконалення законодавчої техніки та формулюванні понять і термінів, а також дієслів (слова, які повинні відображати реальні дії, визначені тією чи іншою статтею Конституції), що подані в невизначеній формі недосконалої дії, тобто у формі констатації, яка нікого та ні до чого не зобов'язує. Наприклад, у тексті положень ч. ч. 3-4 ст. 49 Конституції України закріплено чотири дієслова: «створює», «сприяє», «дбає» та «забезпечує».

Таким чином, потрібно змінити граматичну форму дієслів в чинній Конституції України, а в самому положенні норм чітко вказувати, який орган державної влади зобов'язаний (повинен) виконувати той чи інший обов'язок держави.

1. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2012. 206 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Білоскурська О. В. Конституційні обов'язки та законні інтереси: аспекти взаємозв'язку. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 618. Правознавство. С. 43–46.

КОГУТ Я. М.,
завідувач кафедри соціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПАСТУХ В. О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ КЕРІВНИКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІДРОЗДІЛУ

Для розуміння здатності людини протистояти кризовим ситуаціям важливо поглиблено вивчати умови збереження психологічної стабільності та розвитку резильєнтності (життєстійкості). Поняття резильєнтності (життєстійкості) вивчають нейробиологи, соціальні психологи, нейропсихологи та фахівці інших галузей. Вона трактується як збереження позитивної адаптації, незважаючи на значний досвід перебування у стресових ситуаціях.

Стресостійкість – це системна характеристика, що обумовлює здатність людини ефективно долати скрутні ситуації без негативних наслідків для фізичного та психічного здоров'я.

Психологічні ресурси стресостійкості поліцейського – це внутрішні та зовнішні фактори, які допомагають поліцейському адаптуватися до стресових ситуацій, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати ефективність у виконанні службових обов'язків.

Розуміння цих ресурсів і їх розвиток може суттєво підвищити якість життя поліцейських, допомогти їм уникати вигорання та забезпечити здорове психологічне середовище.

У сучасному суспільстві поліцейська діяльність відіграє ключову роль у підтримці громадського порядку, гарантуванні безпеки та запобіганні злочинам. Професійна служба в поліції передбачає високу відповідальність, неминучу взаємодію з конфліктними та стресовими ситуаціями, а також постійну наявність психологічної напруги та травматичних подій. У зв'язку із цим здатність працівників поліції ефективно справлятися з різними професійними викликами та стресовими ситуаціями відіграє визначальну роль у їхньому професійному успіху, а також у їхньому фізичному та психічному благополуччі.

У більшості визначень стресостійкість розглядається в контексті цілісного процесу адаптації, тому її пов'язують із емоційною стабільністю та емоційною стійкістю. В умовах війни стійкість до стресу відрізняється за багатьма параметрами від того, що відбувається в мирний час і

передусім – це порушення базових потреб (розлука, вимушені переміщення, тривала депривація).

Одним із ключових аспектів, що визначають успішне виконання професійних обов'язків, є психологічні ресурси стресостійкості працівників поліції. Психологічні ресурси стресостійкості є комплексом психологічних якостей і механізмів, які сприяють адаптації та подоланню труднощів, пов'язаних із професійною діяльністю. Цей ресурс дозволяє працівникам поліції підтримувати рівень стресостійкості, емоційної стійкості, позитивного мислення та психологічного благополуччя у складних і динамічних умовах служби.

Виконання своїх професіональних обов'язків у працівників поліції пов'язано зі значними нервово-психічними навантаженнями. Тому важливим є особистісний потенціал працівників, їхнє вміння використовувати власні ресурси стресостійкості.

Розвиток психологічних ресурсів стресостійкості в поліцейських є важливим аспектом для покращення їхньої ефективності та здатності належно виконувати свої обов'язки. Психологічний ресурс стресостійкості включає різноманітні психологічні складники, які допомагають поліцейським протистояти стресовим ситуаціям, підтримувати психологічний баланс, ухвалювати розумні рішення й ефективно взаємодіяти із громадою.

Ключові аспекти розвитку психологічних ресурсів стресостійкості у процесі служби в поліції:

Психологічне навчання та підготовка: забезпечення поліцейських психологічними знаннями та навичками, які допомагають їм краще розуміти свої емоції, емоції інших, формування вміння керувати стресом під час виконання службових обов'язків. Тренування реакції на стресові ситуації: поліцейським надають тренування, спрямовані на розвиток стресостійкості та здатності діяти ефективно у критичних ситуаціях. Конфліктологічні навички: навчання поліцейських способів запобігання конфліктним ситуаціям і врегулювання конфліктів, а також взаємодії з агресивними або збудженими особами. Емоційний інтелект: розвиток емоційного інтелекту поліцейських, що допомагає їм легше розуміти інших і співпереживати громадянам, з якими вони взаємодіють. Підтримка після важких подій: забезпечення психологічної підтримки та допомоги поліцейським після надзвичайних подій або стресових ситуацій. Розвиток комунікаційних навичок: вивчення ефективних методів спілкування із громадою, своїми колегами та підлеглими. Самоуправління: навчання поліцейських виявлення своїх сильних і слабких сторін, упровадження стратегій для саморозвитку та покращення. Тренування здатності ухвалювати рішення: поліцейським надаються інструменти для ефективного аналізу ситуацій і вчасного й об'єктивного ухвалення рішень. Стимулювання позитивного

мислення: сприяння позитивному мисленню та психологічному оптимізму поліцейських. Збереження психічного здоров'я: профілактичні заходи для підтримки психічного здоров'я поліцейських, зокрема і протидія вигоранню та почуттям виснаження.

До психологічних ресурсів стресостійкості поліцейського також належить психологічна компетентність особистості. Володіння психологічною компетентністю сприяє досягненню оптимальної відповідності особистості та довкілля в ході здійснення властивої людині діяльності. Психологічна компетентність дозволяє поліцейському задовольняти актуальні потреби та реалізовувати пов'язані з ними життєві цілі, зберігаючи психічне та фізичне здоров'я, забезпечуючи при цьому відповідність психічної діяльності поліцейського.

Психологічні ресурси стресостійкості працівників поліції – це здатність актуалізувати власні психологічні ресурси з метою саморозвитку, саморегуляції у взаєминах та надання професійних послуг. Саме у психологічних ресурсах стресостійкості розкривається автентичність поліцейського. Особисті ресурси стресостійкості правоохоронця виявляється в умінні бути компетентним у життєвих і професійних питаннях, автономним в ухваленні рішень, самодостатнім у подоланні складних стресових ситуацій, умінні підтримувати та надавати допомогу іншим, бути відповідальною людиною та досягати поставлених цілей, вправно виконувати свої службові обов'язки.

Показником психологічної стійкості є не стабільність, як така, а саме гнучкість поведінки, швидкість пристосування до мінливих обставин життєдіяльності, висока лабільність (адаптивність) психіки при переході від одного завдання до іншого.

Стресостійкість як психологічний ресурс стресостійкості поліцейського – є сильною стороною, яка підвищує соціальну адаптивність і психологічну стійкість до стресів. Це можуть бути позитивні емоції, позитивний настрій, наявність сил і внутрішня готовність до вирішення поставлених завдань.

1. Олексин М. О. Розвиток психологічної ресурсності у процесі служби в поліції. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/52-2023/42.pdf>

2. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І., Когут Я. М., Пряхіна Н. О. Стресостійкість: навчальний посібник. за ред. Я. М. Когута. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 249 с.

3. Слободяник Н. В. Стресостійкість як психологічний ресурс особистості. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/16.pdf

КОВАЛІВ Мирослав,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

КАЧМАРИК Олег,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ

Становлення Незалежної України зумовило створення системи забезпечення безпеки життя та здоров'я перших осіб держави, сформувавши інститут державної охорони та визначивши його особливу роль та місце у системі спеціальних органів правопорядку та безпеки. Одна помилка суб'єкта охорони може спричинити зміну долі країни та населення. Зі зрозумілих причин, питання стратегії та тактики функціонування охоронних спеціальних служб широко не озвучувалися.

При новому державному устрої структури, які відповідають за безпеку вищих осіб держави, повсякденної діяльності відштовхувалися від накопиченого практичного досвіду попередників і базувалися на ньому з урахуванням досягнень у технічній сфері розвитку, використовуючи напрацьовані десятиліттями типові алгоритми функціонування за певних обставин та ситуативних кордонів.

У 90 роки ХХ століття було вироблено нову концепцію забезпечення безпеки, яка характеризується модернізацією вже наявних та започаткуванням нових спеціалізованих частин охорони, єдиноначальством та централізацією всієї структури державної охорони, що свідчить про створення системного, самостійного інституту державної охорони України.

Стратегія забезпечення державної безпеки України визначає основний зміст забезпечення державної охорони безпеки у підтримці правових та інституційних механізмів, а також ресурсних можливостей держави та суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам України [1]. Це передбачає необхідність вироблення правових заходів з її реалізації щодо подальшої консолідації правового простору; зміцнення

правоохоронної складової сил забезпечення державної безпеки на підставі законодавства України, правових засобів забезпечення державної охорони.

Аналіз правової основи організації та діяльності органів державної охорони дозволяє виділити особливості правового становища у системі забезпечення національної безпеки. Ними є:

- специфіка призначення та діяльності – здійснення державної охорони як встановленої Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 року № 160/98-ВР діяльності в галузі забезпечення національної безпеки України [2];

- наявність об'єктів державної охорони – осіб із особливим статусом, безпека яких забезпечується органами державної охорони;

- органи державної охорони входять до складу сил забезпечення безпеки України;

- в органах державної охорони передбачається військова служба та державна служба;

- керівництво органами державної охорони здійснюють Президент України та Кабінет Міністрів України у межах повноважень;

- створення, реорганізацію та ліквідацію органів державної охорони здійснює Президент України відповідно до законодавства;

- положення про органи державної охорони затверджував Президент України;

- та низка інших.

Діяльність у сфері забезпечення державної охорони має здійснюватися на основі певних принципів, оскільки в основі будь-якої діяльності мають лежати основні ідеї, якими керуються відповідні учасники правоохоронної діяльності. Серед таких принципів слід виділити принципи законності, самостійності та розподілу компетенції.

Принцип законності у діяльності державної охорони – це принцип, обов'язкова вимога, метод, режим і стан неухильного дотримання, виконання та застосування законів і інших нормативно-правових актів органами та посадовими особами, які здійснюють функцію державної охорони. Прояв законності у конкретній поведінці, діяльності відповідних суб'єктів державної охорони стає методом і режимом діяльності.

Принцип самостійності суб'єктів взаємодії означає, що такі суб'єкти перебувають в адміністративно взаємно підпорядкованості та вирішують покладені завдання, не втрачаючи незалежності, самостійності.

Принцип розподілу компетенції означає, що суб'єкт взаємодії не повинен здійснювати не властиві йому функції. Це забезпечить відповідний суб'єкт від дублювання завдань, підвищить ефективність спільної діяльності.

До органів державної охорони відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»

належить центральний орган виконавчої влади у галузі державної охорони – Управління державної охорони, а також підрозділи центрального органу виконавчої влади в галузі державної охорони, які здійснюють окремі повноваження зазначеного органу, та заклади освіти.

Діяльність Управління державної охорони України здійснюється за двома напрямками: забезпечення безпеки (життя та здоров'я) об'єктів державної охорони, а також членів їх сімей, які знаходяться з ними, та охорона матеріальних об'єктів, на яких знаходяться об'єкти державної охорони.

Основа служби державної охорони становить особиста охорона – спеціально створена структура, яка координує та здійснює комплекс заходів, націлених на забезпечення фізичної безпеки осіб, які охороняються. Це щит і водночас мозковий центр усієї служби. Керівник особистої охорони для виконання обов'язків повинен заздалегідь знати, що планує робити особа, яка охороняється в найближчому майбутньому, куди поїде, з ким зустрічатиметься. До нього повинна надходити вся інформація про можливі загрози життю та здоров'ю особи, яка охороняється. Виходячи з цього керівник робить необхідні розпорядження, планує маршрути поїздки, виставляє пости, координує заходи охорони з іншими правоохоронними структурами.

Особиста охорона ще не вся служба охорони. Це ще й охорона об'єктів (місць постійного та тимчасового перебування осіб, які охороняються), служба матеріально-технічного забезпечення (транспорт, озброєння, засоби зв'язку тощо).

Адміністративно-правовий режим державної охорони представляє особливий вид регулювання, який створює та використовує специфічну комбінацію юридичних, організаційних і інших засобів для забезпечення певного державного стану, який підтримується, зберігається та змінюється за допомогою критеріїв, які є обов'язковими.

Спільність адміністративно-правових режимів різних об'єктів державної охорони проявляється у встановленні заборон і дозволів, основними з яких є обмеження свободи пересування громадян, а також переміщення вантажів та транспортних засобів на певній території у певний час. Ствердження України як правової держави передбачає прогресивне обмеження в часі та просторі різних форм протиправної поведінки соціальних суб'єктів, які становлять суттєву загрозу різноплановим суспільним відносинам, оскільки передбачають посягання на повсякденний порядок

управління, який формується, через адміністративно-правові приписи та заборони [3, с. 542].

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>

2. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Гулак Л. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник; Вид. 2-е, доповнене Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

КОЛИЧ Ольга,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

В умовах сучасної російсько-української війни, проблема повної реалізації прав внутрішньо переселених осіб (далі ВПО), стає однією з питань як для держави, так і для суспільства. Збройна агресія росії спричиняє масштабні переселення населення як в межах країни, так і за її межами, що і показало великі проблеми з реалізацією прав ВПО. За офіційними даними ООН станом на жовтень 2024 року кількість ВПО сягає майже 5 мільйонів осіб [1, с. 3].

Законодавча сфера України складається із низки нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав ВПО, основним є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який гарантує захист прав на житло, соціальний захист і допомогу, право на вільне пересування, що надає можливість самостійно обирати місце проживання та обрати найкращий регіон для кращої адаптації (в межах України) [2].

Звичайно існують і проблеми реалізації цих прав, наприклад, недостатнє забезпечення житлом. Хоча закон передбачає право на тимчасове житло, на практиці його отримання ускладнюється бюрократичними моментами та недостатньою кількістю місця (особливо помітно це було на початку повномасштабного вторгнення). Існує також проблема з працевлаштуванням, ВПО часто стикаються з дискримінацією на ринку праці, а також недостатньо розвиненні програми працевлаштування, тому ВПО часто змушені працювати на неофіційній роботі, що погіршує їх соціальний захист. Особливо важливим недоліком є недостатнє фінансування, адже саме цей фактор обмежує можливості реалізації житлових програм та соціальних виплат [3].

Вирішенням цих проблем буде спрощення адміністративних процедур, що заважають отримати доступ до соціальних виплат, медичної допомоги та інших послуг. Оптимізація таких процедур через розширення електронних сервісів, таких платформ як «Дія», допоможе зробити ці процеси більш доступними та прозорими, адже проєкт «державка в телефоні» є одним із важливих елементів полегшення життя не тільки ВПО, але і всіх

інших громадян, а розширення послуг, які «Дія» зможе надавати ВПО буде спрощенням процедури, для отримання ними допомоги [3].

Розширення та реформування програм соціального захисту, а саме забезпечення адекватного житла та соціальної підтримки залишається пріоритетним. Необхідно розробити довготривалі житлові програми для ВПО, які залишились без постійного місця проживання, що включатимуть як тимчасові рішення, так і довготривалі варіанти для ВПО [3].

Програми підтримки працевлаштування для ВПО, такі як курси перекваліфікації та стажування, є важливими для їхньої адаптації на нових місцях проживання, адже саме там вони зможуть знайти друзів з спільними інтересами, та проводити час з користю, забуваючи за проблеми, які їх супроводжують кожного дня. Важливо продовжувати співпрацю з міжнародними організаціями для надання фінансових грантів та допомоги малому бізнесу серед ВПО. Система грантів дозволяє ВПО не лише реалізувати свої права у працевлаштуванні, але й допомагає відкрити власну справу [3].

Психологічна допомога та реабілітація це надзвичайно важливий аспект, особливо це стосується дітей та осіб старшого віку, які переживають травму війни. Програми надання психологічної допомоги та реабілітації мають охоплювати як індивідуальні, так і групові заняття, спрямовані на адаптацію та поліпшення морального стану [4. с. 28].

Роль міжнародного права у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час сучасної війни в Україні є надзвичайно важливою, оскільки міжнародні стандарти закріплюють основні принципи захисту прав людини, особливо для тих, хто постраждав унаслідок конфліктів і вимушеного переміщення. Міжнародне право сприяє забезпеченню прав ВПО через норми міжнародного гуманітарного права, права біженців та міжнародних інструментів прав людини. Одним із основних документів, що регулює права ВПО, є Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення, що закріплюють захист ВПО незалежно від їхнього юридичного статусу та надають рекомендації державам щодо дотримання прав осіб, які зазнали переміщення. Усі 30 принципів є надзвичайно важливими, але, на жаль, з реалізацією принципу 16, який стосується права знати місцезнаходження та долю родичів, велика проблема, адже агресор незаконно депортує не лише доросле населення, але й дітей, через це багато батьків не знають місцезнаходження дитини, її долі чи факту життя [5, с. 18].

У принципі 11 зазначається, що ВПО, незалежно від того, чи обмежена їхня свобода, забезпечується, зокрема, захист від згвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень, катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Проте приклад

Бучі, Ізюму та всіх міст, котрі були чи є під окупацією росії, показав нам, що у сучасному світі ці всі права стають не ефективними без дієвих механізмів захисту і покарання за їх порушення. Усі принципи є надзвичайно важливими, але, нажаль, кожного дня порушуються [5, с. 14].

Міжнародне право також визначає обов'язки держави щодо підтримки та інтеграції ВПО. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Україна зобов'язана забезпечувати свободу пересування та право на захист від дискримінації для своїх громадян, незалежно від місця їхнього проживання чи статусу ВПО. Ці міжнародні зобов'язання створюють основу для формування національного законодавства, яке зобов'язує Україну захищати своїх громадян, зокрема у випадку вимушеного переміщення [6].

Крім того, Конвенція про статус біженців закріплює права осіб, що зазнали переселення через війну, зокрема право на житло, медичну допомогу та доступ до соціальних послуг. Хоча цей документ безпосередньо не охоплює ВПО, він став основою для розвитку міжнародних норм, що закріплюють права внутрішньо переміщених осіб. У контексті України це означає, що держава має забезпечити ВПО можливість безперешкодного доступу до соціальних та медичних послуг на рівні з іншими громадянами [7].

Одним із ключових аспектів міжнародного права є забезпечення безпеки та підтримки ВПО, зокрема жінок, дітей та людей похилого віку, які найбільше страждають від конфлікту. Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, зобов'язують держави забезпечити захист цивільних осіб, які були змушені покинути місце свого проживання через військові дії. Дотримання цих норм є обов'язковим для України, оскільки країна підписала та ратифікувала ці документи, що означає необхідність дотримання особливого захисту ВПО у період війни [8].

Висновок: Якщо порівнювати реалізацію прав ВПО на початку повномасштабного вторгнення та зараз, ситуація набагато покращилась, але потрібно розуміти, що закони, конвенції, принципи, програми та інше потрібно постійно оновлювати, контролювати їх дотримання та найголовніше належним чином фінансувати. Але потрібно також розуміти, якщо фінансування не буде мати належного контролю з боку державних органів та громадянського суспільства, воно буде марним. Велику роль у житті ВПО відіграють і громадські та міжнародні організації, але не потрібно знецінювати і вклад держави. Для повної реалізації прав ВПО потрібно також зацікавленість та бажання таких осіб отримати всі послуги. Державна повинна створити дієвий механізм забезпечення всіх прав, зокрема

спростити бюрократичні аспекти, аби особи зі статусом ВПО мали можливість реалізувати свої права в повному обсязі.

Дотримання міжнародних договорів, також є важливим аспектом, але не лише з боку України, але і країни-агресора, що на жаль, спостерігається дуже рідко. Тому залишається сподіватися на справедливий суд за військові злочини РФ, та надалі проводити діяльність щодо фіксації всіх порушень агресора.

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo&ved=2ahUKEwiR1cvmuZaKAXVRDRAIHchnAywQFnoECBYQAQ&usq=A0vVaw1OBAjKPikRdu_rGz01b8It

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

3. Проблеми реалізації прав ВПО та шляхи їх подолання в Україні: адвокат Руслана Слободянюк. Вища школа адвокатури НААУ. 08.08.2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/problemi-realizaciyi-prav-vpo-ta-shliaxi-yix-podolannia-v-ukrayini-advokat-ruslana-slobodianiuk>

4. Лазос Г. П. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму). Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. К.: ТОВ «Видавництво «Логос». 206 с. С. 26–46.

5. Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR). URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/06/UN-Guiding-Principles-on-Internal-Displacement-UA.pdf>

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи. Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

7. Конвенція про статус біженців. ООН від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

8. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни. ООН від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

КОЛИЧ Ольга,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ);

БІЛОУС Валерія,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОХОРОНА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У 2024 році Україна продовжує переживати виклики, спричинені воєнним станом, що суттєво впливає на різні сфери життя, зокрема на освітню систему. Право на освіту є одним із основних прав людини, а забезпечення його реалізації навіть у кризових умовах залишається важливим аспектом державної політики.

У чинному законодавстві України освіта розглядається як основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [1].

Під час війни право на освіту є вразливим, що загрожує дітям втратити можливість для якісного навчання. Оскільки освітні заклади залишаються середовищем для фізичної та емоційної підтримки, забезпечення доступу до освіти є важливою умовою для психологічної стабільності та соціальної інтеграції учнів. Освіта під час воєнного стану виступає не лише як процес, але й як інструмент формування стабільності та підготовки до відбудови суспільства.

Пошкодження інфраструктури через воєнні дії є однією з основних загроз, яка унеможливує фізичний доступ до закладів освіти. З огляду на зазначене Державна служба якості освіти звертає увагу засновників та керівників шкіл на створенні в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану [2].

Війна спричиняє стрес і травматичні переживання, що негативно впливають на емоційний стан і працездатність усіх учасників освітнього процесу. Підвищене використання дистанційних технологій, як альтернативний варіант, робить освітню систему вразливою до кібератак, що може порушити процес навчання. Розвиток онлайн-платформ і забезпечення доступу до освітніх ресурсів сприяє безперервності навчання в умовах, коли неможливо проводити заняття очно. Тому необхідним є оснащення освітніх закладів укриттями та укріпленими спорудами для збереження життя

учнів і викладачів під час повітряних тривог. У закладі освіти проводяться тренування учнів та працівників щодо правил поведження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі/укритті. Учителям та викладачам рекомендовано пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям [2].

Актуальним залишається введення послуг психологічної підтримки, зокрема кризових центрів, у заклади освіти для надання допомоги дітям і вчителям, які зазнали психотравмуючих впливів війни. Психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснює практичний психолог відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 [3].

Забезпечення захисту освіти в умовах воєнного стану є критично важливим завданням, яке передбачає прийняття законів і нормативних актів, що встановлюють вимоги до безпеки закладів освіти. Організації, такі як ООН та ЮНІСЕФ, відіграють важливу роль, надаючи матеріальну підтримку для відновлення шкіл, створення мобільних освітніх центрів і забезпечення навчальних ресурсів. Крім того, необхідно створити систему моніторингу для фіксації порушень права на освіту та забезпечення доступу до неї для всіх дітей, незалежно від обставин. Важливими є також програми психологічної та соціальної адаптації для учнів і вчителів, які постраждали від війни, а також плани реконструкції пошкоджених шкіл із впровадженням сучасних технологій. Виховання навичок емоційної стійкості та розуміння принципів мирного співіснування серед дітей стане основою для їхнього розвитку в умовах післяконфліктного відновлення.

Отже, охорона освітнього процесу під час воєнного стану є пріоритетним завданням, яке має на меті збереження доступу до освіти як права людини та важливого аспекту соціальної стійкості. У 2024 році в Україні реалізація цього завдання можлива лише завдяки скоординованим зусиллям держави, суспільства та міжнародних партнерів. Завдяки продуманим заходам безпеки та підтримці учнів і педагогів освіта може залишатися фундаментом для майбутнього відновлення країни.

1. Закон України «Про освіту» №2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-v-umovakh/>

3. Організація безпечного освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану URL: <https://www.kmu.gov>

КОЛИЧ Ольга,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);
КАРАПАТА О.,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення РФ на суверенну Україну вплинуло на всі аспекти суспільно-політичного життя населення. В сучасних реаліях особливо важливою є професійна діяльність адвокатів, більшість з яких почали працювати за правилами воєнного часу, надаючи правову допомогу щодо справ, які виникли через збройну агресію росії.

З перших днів збройної агресії багато адвокатів і членів органів адвокатського самоврядування вступили до Збройних сил України та територіальної оборони, а також займалися волонтерством у тилу. Значна кількість адвокатів досягли успіху в бойових завданнях, за що отримали нагороди, хоча деякі з них були нагороджені посмертно [1, с. 54].

Повномасштабне вторгнення країни-агресора призвело до появи нових правових проблем, таких як соціальні виплати, виконання трудових гарантій, відновлення документів і компенсація збитків, завданих військовими діями. Все це змушує адвокатів постійно підвищувати свою кваліфікацію, щоб забезпечити професійну правничу допомогу клієнтам.

Новим напрямом професійної діяльності українських адвокатів стали кримінальні порушення проти миру, безпеки і міжнародного правопорядку. Адвокати активно збирають докази щодо геноциду, різноманітних воєнних злочинів та порушень міжнародних гуманітарних норм як у зоні бойових дій, так і в місцях проживання цивільного населення, в тому числі в міжнародних організаціях.

До воєнних злочинів належать умисні вбивства, катування, нелюдське поводження з цивільним населенням, взяття заручників, напади на мирні об'єкти, незаконне використання зброї, що спричиняє надмірні

страждання, знищення майна без військової необхідності та інші дії, що порушують права людей і закони війни [4].

Щоб довести провину окремих воєнних злочинців, адвокати вже зараз фіксують фото- та відеоматеріали, часто за допомогою особистих смартфонів, щоб зберегти докази для подальшого судового розгляду.

Під час збору доказів адвокати керуються нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який вимагає укладення договору про надання правової допомоги. Водночас значною проблемою є перехід від усного договору до письмового, який за законом має бути підписаний упродовж трьох днів або у найближчий можливий строк за наявності об'єктивних перешкод.

У воєнний час доцільним є спрощення цієї процедури, зокрема, обмеження усним договором, підтвердженням відеозаписом.

Голова НААУ Лідія Ізовітова на засіданні Ради адвокатських асоціацій Європи заявила, що для української адвокатури в умовах воєнного стану критично важливі внутрішні об'єднання, підтримка адвокатського самоврядування та довіра суспільства. Адвокати мають забезпечувати права людини, виконуючи свою конституційну функцію захисту прав громадян, що залишається незмінною навіть під час воєнного стану [3, с.85].

Війна вплинула не лише на роботу адвокатів, але й на їхнє психічне здоров'я. Представник адвокатури має вміти керувати своїми емоціями і не проявляти негативу, особливо під час надання правової допомоги в умовах війни. Адвокату необхідно розвивати стійкість до стресу, логічне мислення, здатність слухати, щоб створити психологічний захист від несприятливих ситуацій і бути впевненим у захисті інтересів клієнта.

Органи адвокатського самоврядування організували численні вебінари, конференції та семінари для підвищення кваліфікації адвокатів і захисту прав військовослужбовців та цивільних. Національна асоціація адвокатів України та її підрозділи організували заходи для підвищення кваліфікації адвокатів і збору благодійної допомоги [2, с. 30].

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури України після повномасштабного вторгнення припинила свою діяльність, адже основною формою роботи цієї комісії є засідання. Проте, на засіданні РАУ ухвалили рішення, яке дозволило проводити дистанційні засідання.

Роль адвокатів у захисті прав людини під час війни є надзвичайно важливою. Адвокати мають конституційну функцію захисту прав

громадян, і їх діяльність повинна продовжуватись, незважаючи на виклики воєнного часу.

1. Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання. Заборовський В. В., Манзюк В. В., Ревуцька І. Е. 2024. 561 с.

2. Бандурка С. Адвокатура України в умовах воєнного стану. *Наше право*. 2022. № 2. С. 25–30

3. Мельниченко В. Діяльність адвокатури в умовах воєнного стану. *Адвокатура України: сучасний стан і перспективи розвитку*. Харків. 2024. С. 84–87.

4. Навіть у воєнний час ми вимушені відстоювати незалежність інституту адвокатури: [інтерв'ю з головою ВКДКА С. Вилковим / записав О. Насадюк]. Юридична практика. 2023. URL: <https://vkdkka.org/navit-u-vojennij-chas-mi-vimusheni-vidstoyuvati-nezalezhnist-institutu-advokaturi-sergij-vilkov-golova-vkdkka/>.

КОЛИЧ Ольга,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ);

ЛИТВИН Г.,

здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Під час воєнного стану в Україні діяльність прокуратури набуває особливого значення, оскільки забезпечує дотримання закону, наглядає за дотриманням прав громадян та координує боротьбу з воєнними злочинами. На основі законодавства України, зокрема Закону України «Про прокуратуру» та Закону України «Про правовий режим воєнного стану»,

діяльність прокуратури в умовах воєнного стану має низку важливих аспектів.

1. Правові основи діяльності прокуратури в умовах воєнного стану
– Діяльність прокуратури регулюється Законом України «Про прокуратуру» та іншими нормативно-правовими актами, включаючи міжнародне гуманітарне право.

– В умовах воєнного стану прокуратура також керується Законом України «Про правовий режим воєнного стану», що визначає специфіку роботи державних органів під час війни.

2. Функції прокуратури в умовах воєнного стану

– Прокуратура здійснює процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами та злочинами проти миру і безпеки людства.

– Вона також здійснює нагляд за дотриманням законності з боку військових формувань та державних органів.

– Важливим завданням є захист прав людини, зокрема моніторинг порушень прав цивільних осіб та військовополонених.

3. Розслідування та міжнародна співпраця

– Прокуратура України активно співпрацює з міжнародними інституціями, такими як Міжнародний кримінальний суд (МКС), для документування та розслідування злочинів агресії та інших воєнних злочинів.

– Прокуратура також забезпечує фіксацію доказів злочинів для використання в судових процесах на національному та міжнародному рівнях.

4. Особливості функціонування в умовах воєнного стану

– На час дії воєнного стану прокуратура може запроваджувати спеціальні режими роботи, такі як створення мобільних груп для оперативного розслідування на постраждалих територіях.

– Пріоритет у розслідуванні надається справам, пов'язаним із диверсіями, тероризмом та злочинами, що загрожують національній безпеці.

5. Актуальні виклики для прокуратури під час війни

– Прокуратура стикається з необхідністю оперативного документування великої кількості воєнних злочинів у реальному часі

– Забезпечення прозорості та підзвітності влади є важливим завданням, попри складні умови воєнного стану.

– На деокупованих територіях необхідно швидко відновлювати законність та надавати правову допомогу постраждалим громадянам.

Таким чином, прокуратура відіграє ключову роль у підтриманні законності та забезпеченні правопорядку під час воєнного стану. Вона активно розслідує воєнні злочини та співпрацює з міжнародними інституціями, що дозволяє притягнути винних до відповідальності. Діяльність

прокуратури є важливою ланкою як у внутрішній, так і міжнародній правовій системі.

1. Закон України «Про прокуратуру» (№ 1697-VII) від 14 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Інформація про діяльність Міжнародного кримінального суду <https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodnij-kriminalnij-sud#>:

КОЛИЧ Ольга,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

ЛОМОВЦЕВА А.,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У контексті сучасного українського суспільства четверте покоління прав людини є особливо актуальним через стрімкий розвиток технологій, цифровізації різних сфер життя та участь України у глобальних процесах інтеграції до міжнародних стандартів прав людини. Новітній перелік людських прав охоплює ті права, які виникають у контексті глобалізації, технологічного прогресу та змін у сучасному суспільстві, що є логічним процесом розвитку суб'єктивних прав особи.

Четверте покоління людських прав – це незалежність особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії. Розвивати нове покоління

людських прав необхідно у напрямку визнання високого статусу особи, що наділена найвищою цінністю – свободою.

Розглянувши деякі наукові підходи вчених щодо досліджуваної тематики, можна визначити такі засади формування четвертого покоління людських прав:

- визнання високого статусу особи;
- прагнення єдності норм права, моралі та релігії при визначенні меж поведінки;
- визнання права на індивідуальність особи, включаючи повагу до особливих потреб людини, які надають можливість вирізнятися з поміж інших;
- автономність людини, що полягає у можливості незалежного волевиявлення, та самовизначення.

Досить поширеною є думка щодо поділу четвертого покоління прав людини на умовних дві групи:

Соматичні права – мова йде про групу прав людини, які безпосередньо пов'язані з тілом людини, а саме з можливістю самостійно розпоряджатися власним тілом.

Права пов'язані з розвитком цифрових технологій – із розвитком інтернету та цифрових технологій, виникає потреба в захисті прав користувачів. [7, с. 42].

Більшість сучасних вчених, що обговорюють появу четвертого покоління прав людини, відносять до їхнього переліку :

Право на евтаназію – є досить дискусійним, оскільки сучасні науковці досі не можуть прийти до єдиної думки щодо того, чи етичною є легалізація евтаназії. Досить важливим важелем у проблемі застосування евтаназії є релігійний чинник, який формує бачення моральності у суспільстві, оскільки більшість представників християнського віросповідання висловили своє негативне ставлення до евтаназії. В Україні евтаназія вважається протиправним діянням, згідно ст. 3 Конституції України, у якій проголошується, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1] та ч. 4 ст. 281 ЦК України, де зазначено пряму заборону на задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [2].

Евтаназія – практика припинення лікарем життя людини, у швидкий та безболісний спосіб. Правове регулювання евтаназії різниться в залежності від того, в якій формі відбувається припинення життя хворого. Під поняттям активної евтаназії розуміють проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворого, згідно її попереднього прохання з метою усунення страждань. Саме Нідерланди у 2002 році стала першою країною, яка легалізувала евтаназію. У Європі деякі форми евтаназії також

дозволено у Люксембурзі, Бельгії та частково Швейцарії. Пасивна евтаназія – це відмова від застосування лікарських засобів які підтримують життєдіяльність хворого, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичного втручання.

Обговорюючи легалізацію евтаназії в Україні, варто зазначити, що така можливість може існувати, але виключно з урахуванням чіткого набору критеріїв застосування права, дієвого механізму контролю та належної процедури дотримання, оскільки право на евтаназію має досить багато переваг та недоліків [6, с.55].

Право на клонування є досить умовним, оскільки можливість репродуктивного відновлення людського організму подібним способом законодавчо заборонено у переважній більшості країн. Моральні норми суспільства досить категорично ставляться до клонування, оскільки є прихильниками думки, що клонування порушує особисту свободу та унікальність особи. Загалом науковці виділяють два види клонування особи: репродуктивне клонування, що означає створення нових живих організмів, та клонування людини у штучних, лабораторних умовах, а також терапевтичне клонування, яке має на меті створення окремих органів та тканин тіла. У 2004 році Президентом України було підписано Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини», де чітко встановлена заборона клонування людини та різних організмів.

Право на зміну статі - це природній процес, у якому людина змінює свою стать, тобто власні статеві органи. Фактичною основою для визнання такого права є, наявність захворювання - транссексуалізму, а юридичною - право на охорону здоров'я. В Україні питання зміни статі регулюється Наказом Міністерства Охорони Здоров'я України «Про медико-біологічні та соціально-психологічні показання для зміни (корекції) статевої належності» [5]. Суспільна мораль неоднозначно ставиться до осіб, що змінили стать, оскільки у багатьох випадках така поведінка викликає суспільний осуд. Право на зміну статі забезпечено гарантією держави на невтручання у приватне життя особи.

Що стосується права на штучне запліднення, то воно досить широко закріплюється у цивільному законодавстві багатьох країн світу. В Україні це право встановлене у ч. 7 ст. 281 ЦК України, де прямо зазначено, що повнолітня жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм та допоміжних репродуктивних технологій, згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством [2].

Щодо права на одностатеві шлюби, можна дійти висновку, що протягом останніх років є тенденція до збільшення кількості держав, які легалізували таке право. На сучасному етапі Сімейний Кодекс України прямо

значає, що шлюб є сімейним союзом чоловіка та жінки, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [3].

Право на трансплантацію органів. Досить різноманітним є досвід країн світу щодо правового регулювання вилучення донорських матеріалів від померлих людей. Так у Бельгії, Австралії, Норвегії діє презумпція згоди померлої особи на трансплантацію органів після біологічної смерті. В українському законодавстві діє Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» який регулює формування та реалізацію державної політики у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, додержання прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією [4].

Щодо другої групи прав четвертого покоління прав людини, перш за все потрібно проаналізувати право на доступ до мережі Інтернет, тому що саме Інтернет та інформаційно-телекомунікаційні технології сприяють розвитку новітнього прогресивного суспільства та стрімкій віртуалізації сучасного світу. Також досить вагомими є: право на свободу слова в Інтернеті, право на анонімність (тобто конфіденційність особистості та персональних даних). В умовах сьогодення не можливо проігнорувати факту, що людина яка немає доступу до глобальної мережі, є більш скутою у можливостях та світосприйнятті ніж інтернет-користувачі.

У будь якому разі, беззаперечним є те, що визнання нових прав людини, є надзвичайно важливим соціальним феноменом, який забезпечує розвиток сучасного суспільства, та розширення світогляду особи, оскільки розширення уже існуючого, загальноприйнятого переліку прав особи є досить позитивною та трансформаційною тенденцією у розвитку правового статусу особи.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. р. № 3265-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

4. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

5. Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її

заповнення» від 05.10.2016 № 1041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16#n17>

6. Мяловицька, Н. А. Евтаназія: право на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С.55-62.

7. Попович Т., Шаварін А. Суспільне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права*. 2019. № 12. С. 26–271.

КОРОЛЬ Ю. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ЛьвДУВС
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

З початком війни на сході України у 2014 році, ми вперше зіткнулись з питанням захисту своїх громадян, які постраждали через події в Криму та в окремих районах Донецької та Луганської областей. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки через окупацію, обстріли та гуманітарну кризу.

Відповідно до ст. 1. Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Слід зазначити, що факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що діє безстроково, крім випадків передбачених ст. 12 вищезазначеного Закону:

- 1) подала заяву про відмову від довідки;
- 2) скоїла кримінальне правопорушення: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; вчинення кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку або військового кримінального правопорушення;
- 3) повернулася до покинутого місця постійного проживання;
- 4) виїхала на постійне місце проживання за кордон;
- 5) подала завідомо недостовірні відомості [1].

Проблема вимушеного внутрішнього переселення та дотримання прав осіб, які змушені були змінити місце проживання в межах країни залишається важливим питанням для України. Згідно з даними останнього загальнонаціонального репрезентативного опитування, яке проводила Міжнародна організація з міграції, наразі в Україні понад 6,6 млн осіб є

внутрішньо переміщеними. Ця цифра становить 15% від загального населення в Україні [2].

В результаті Україна залишається за кількістю внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) першою країною на Європейському континенті. ВПО зіткнулися з проблемою здійснення та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією України, в тому числі сімейних прав, трудових та соціальних прав, захисту права власності тощо. Незважаючи на внесення ряду змін протягом останніх двох років до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», наявні механізми захисту прав ВПО залишаються недостатньо ефективними [3].

Розглядаючи Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1], потрібно зауважити, що одними із основних прав ВПО є:

1. Право на реєстрацію як ВПО (ст. 4).
2. Право на отримання довідки ВПО (ст. 5).
3. Право на соціальний захист згідно (ст. 7).
4. Право на працевлаштування та професійне навчання (ст. 10).
5. Право на освіту, гарантовано ст. 53 Конституції України [4].
6. Право на медичну допомогу (ст. 7) та Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [6].
7. Право на захист майнових прав згідно (ст. 9).
8. Право на захист у суді ст. 55 Конституції України [4].
9. Право на компенсацію за пошкоджене чи зруйноване житло [5].
10. Право на участь у виборах зміни до виборчого законодавства (ВПО мають право голосувати за місцем фактичного проживання) [7].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1] внутрішньо переміщена особа має право на: єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення;

забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України.

1 Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2 Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3539398-v-ukraini-vnutrisnimi-pereselencami-stali-15-naselenna.html>

3 Захист прав внутрішньо переміщених осіб: монографія / за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О. Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина; к.ю.н, доц. М. В. Менджул. Ужгород: ПІК-У, 2018. 268 с.

4 Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

5 Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : постанова Каб. Міністрів України від 30.05.2023 р. № 600. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text>

6 Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

7 Виборчий кодекс України : Кодекс від 19.12.2019 № 396-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

КОШУЛАП С. Ю.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)
ЗДРЕНИК І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАХИСТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СУДОВИХ СПОРАХ

Захист прав суб'єктів господарювання у судових спорах є важливим елементом правової системи будь-якої держави, оскільки забезпечення справедливості, законності та рівності в економічних відносинах є основою стабільного розвитку суспільства та ринкової економіки.

Суб'єкти господарювання, які включають фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб, а також державні підприємства, у своїй діяльності часто стикаються з різними конфліктами правового характеру. Ці конфлікти можуть виникати як між самими суб'єктами господарювання, так і у відносинах з державними органами, партнерами чи споживачами. У таких випадках судовий захист є одним із ключових механізмів відновлення порушених прав та законних інтересів [1].

Основою для захисту прав суб'єктів господарювання є Конституція України, яка гарантує кожному право на судовий захист. Крім того, чинне законодавство, зокрема Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також процесуальні кодекси, такі як Господарський процесуальний кодекс, визначають порядок і механізми захисту прав у судовій системі. Суб'єкти господарювання мають право звернутися до суду для вирішення спорів, пов'язаних з виконанням договорів, стягненням заборгованості, захистом честі, ділової репутації, незаконними діями державних органів, анулюванням неправомірних рішень та іншими питаннями.

Судові спори можуть бути поділені на кілька основних категорій. По-перше, це спори, що виникають між суб'єктами господарювання, наприклад, у зв'язку з невиконанням договірних зобов'язань, недобросовісною конкуренцією або порушенням прав інтелектуальної власності. По-друге, це спори з державними органами. Наприклад, суб'єкти господарювання можуть оскаржувати рішення податкових органів, дії чи бездіяльність органів місцевого самоврядування, а також результати перевірок контролюючих органів. По-третє, можливі спори, пов'язані із захистом прав

споживачів, у яких підприємство виступає стороною, що захищається або відповідає за завдану шкоду [2].

Процес захисту прав у судовому порядку передбачає певну послідовність дій. Першим етапом є підготовка позовної заяви, яка повинна відповідати вимогам Господарського процесуального кодексу України. У заяві викладається суть спору, обґрунтування порушення прав, а також докази, які підтверджують позицію позивача. Наступним етапом є розгляд справи у суді першої інстанції, де сторони мають можливість представляти свої докази, подавати заперечення та аргументи. У разі незгоди з рішенням суду першої інстанції суб'єкти господарювання мають право подати апеляційну або касаційну скаргу. Апеляційний розгляд полягає у перевірці законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції, тоді як касаційний розгляд зосереджується на оцінці дотримання норм права.

Особливого значення у судових спорах для суб'єктів господарювання набуває роль адвокатів та юридичних радників. Вони забезпечують професійний супровід справи, готують необхідні документи, аналізують правову базу, а також представляють інтереси клієнта у суді. У складних випадках, наприклад, при міжнародних спорах або у разі участі іноземних компаній, може знадобитися досвідченість у міжнародному праві та знання особливостей відповідної юрисдикції [3].

Головним аспектом є також альтернативні способи вирішення спорів, які можуть зменшити навантаження на судову систему та сприяти швидшому вирішенню конфліктів. До таких способів належать медіація, арбітраж та переговори. Зокрема, медіація дозволяє сторонам знайти компромісне рішення за допомогою нейтрального посередника, тоді як арбітраж передбачає розгляд справи у спеціалізованих органах, рішення яких є обов'язковими для виконання.

Отже, захист прав суб'єктів господарювання у судових спорах є складним і багатограним процесом, що потребує ретельної підготовки, знань законодавства та професійного підходу. Ефективний судовий захист сприяє підтриманню правопорядку, забезпеченню стабільності господарських відносин та розвитку економіки загалом. Водночас, важливим є вдосконалення правової системи, спрощення процедур та підвищення рівня правової культури суб'єктів господарювання, що дозволить мінімізувати кількість конфліктів і сприятиме гармонізації економічних відносин.

1. Господарський кодекс України – Законодавчий акт, що регулює відносини у сфері господарської діяльності, включаючи порядок захисту прав суб'єктів

господарювання у судових спорах. Доступно на офіційному порталі Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Господарський процесуальний кодекс України – Основний нормативний документ, що регламентує порядок судового розгляду господарських спорів. Доступно на офіційному порталі Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Бойко І. Й. Захист прав суб'єктів господарювання: теорія і практика : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020.

КРАВЧЕНКО Світлана
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АНАЛІЗ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК У СУДОВИХ РІШЕННЯХ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ І ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Логічні помилки у судових рішеннях часто впливають на справедливість, вони можуть призвести до ухвалення несправедливих рішень. Це підриває принципи правосуддя, оскільки судді мають ухвалювати рішення на основі об'єктивних даних. Подібне може призвести до зниження довіри громадян до судової системи. В той же час довіра громадян є вкрай важливою для функціонування судової системи в демократичній державі. Адже, коли рішення видаються необґрунтованими, це викликає сумніви у справедливості правосуддя в цілому.

Оскільки від дій юристів залежить якість та ефективність правової системи, важливо, щоб їх навчання включало вивчення логічних помилок[1, с. 16]. Знання логічних помилок та вміння їх розрізняти дозволяє юристам уникати їх у своїй практиці. Це не лише підвищить якість їхніх аргументів, а й сприятиме загальному вдосконаленню відправлення правосуддя[2, с. 26].

Таким чином, існує необхідність підвищення обізнаності юристів для зменшення ризику логічних помилок. В той же час проведення аналізу логічних помилок, вчинених юристами може стати основою для удосконалення судової практики.

Однією з найчастіших логічних помилок у судових рішеннях можна зазначити помилку *ad hominem*, яка полягає в аргументації проти особи, а не проти її позиції. Іноді суди можуть ігнорувати суттєві докази через особисті характеристики учасників, що в результаті може поставити під сумнів справедливість рішення. Разом із тим, законодавство, в окремих випадках, передбачає врахування особистості правопорушника, його індивідуальних особливостей (як пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини

притягнення до відповідальності). В цьому випадку, таке врахування не буде логічною помилкою *ad hominem*.

Іншою поширеною помилкою варто назвати фальшиву дихотомію, що відбувається, коли рішення формується навколо двох версій подій, хоча насправді ситуація допускає більшу кількість можливостей.

Суттєвою помилкою є «помилка змішування понять», тобто порушення першого закону логіки – «закону тотожності». Ця помилка полягає у неправильному вживанні термінів, що може призвести до плутанини. Термінологічні неточності в юридичних справах часто ускладнюють їх розуміння.

Ще однією поширеною помилкою є помилка «після факту» (лат. *post hoc, ergo propter hoc*), яка полягає у припущенні, що один факт є наслідком іншого без достатнього обґрунтування. Цю проблему можна розглядати в контексті невірного встановлення причинново-наслідкових зв'язків у судових рішеннях.

Ще однією логічною помилкою є неправильне узагальнення, яке може виникати, коли узагальнення базується на недостатній кількості прикладів, своєрідна індукція, яка може формувати упереджене прийняття того чи іншого рішення. Так, наприклад, упереджене ставлення до всіх представників певної етнічної або соціальної групи формується на основі неправомірних дій одного або кількох представників цієї групи.

На жаль, це невичерпний перелік логічних помилок, які з'являються у судових рішеннях [3, с. 105–106]

Логічні помилки у судових рішеннях мають серйозні наслідки для справедливості. По-перше, вище зазначені помилки можуть призвести до ухвалення несправедливих рішень. По-друге, коли громадяни спостерігають за частими логічними помилками, це знижує їх довіру до судової системи, негативно впливає на суспільне сприйняття правосуддя. По-третє подібні помилки призводять до витрат часу та ресурсів: неправильні рішення призводять до частішого подання на апеляцію, відповідно й до додаткових витрат на апеляційні процеси, що негативно впливає на ресурси судової системи. Також несправедливі рішення можуть мати серйозні соціальні наслідки, включаючи порушення прав людини, а саме соціальної несправедливості.

Таким чином, аналіз логічних помилок у судових рішеннях відіграє безперечно важливу роль, так як впливає на обґрунтованість судового рішення для забезпечення справедливості. Логічні помилки, такі як *ad hominem*, фальшива дихотомія, словесні помилки, *post hoc* та неправильне узагальнення, можуть суттєво вплинути на результати судових справ, призводячи до несправедливості у вирішенні судових спорів. Ці помилки

підривають довіру громадськості до судової системи, що є надзвичайно важливим для правосуддя в демократичному суспільстві.

Недостатня увага до логічних помилок у судовій практиці може стати причиною витрат часу та ресурсів, оскільки неналежні рішення часто оскаржуються, створюючи додаткове навантаження на суди. Також, такі помилки можуть призводити до таких серйозних суспільних наслідків як порушення прав людини.

Підсумовуючи всі ці наслідки, можна дійти висновку, що необхідно вдосконалювати навчання юристів, впроваджуючи в освітні програми аналіз логічних помилок. Це підвищить якість юридичних аргументів і сприятиме загальному вдосконаленню правосуддя. Крім того, систематичний аналіз логічних помилок має стати основою для реформування судової практики та удосконалення законодавства, що в свою чергу допоможе зменшити ризики помилок і забезпечити справедливість у судових рішеннях.

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 248 с.

2. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: «Дрім Арт», 2013. 224 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/106527.pdf>

3. Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 172 с.

КРИВУЛЯ Марія,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЛОГІКОЮ І ЕТИКОЮ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

У нашому суспільстві термін «корупція» трактується по-різному, іноді залежно від політичної кон'юнктури. Тому, ми пропонуємо проаналізувати різні наукові підходи до поняття корупції, можемо сказати, що формується два види, зокрема: обмежений, який має вузький кругозір та багатоскладовий. Якщо говорити про обмежений вид, то деякі науковці, політичні фахівці та експерти трактують корупцію у вузькому значенні [1, с. 9]. Суб'єктами цієї корупції виступає привілейована особа, яка внаслідок своєї посади чи політичної ролі впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наявної влади. Методологічно вірним є багатоскладовий підхід (корупція в широкому значенні), де науковці розглядають корупцію як явище багатоскладове, яке проявляється у конкретних діях, у плані відхилень поведінки посадових осіб від загальних соціальних і культурних цінностей суспільства[2, с. 11].

Пропонуємо детальніше розкрити тему, зокрема застосування законів та засобів логіки в боротьбі з корупцією. Логіка включає чітке, раціональне мислення щодо певного явища, аналіз причини та наслідки відносин, що складаються, зокрема, причини та наслідки корупції. Логіку можна використовувати для виявлення слабких місць у системах, які сприяють корупції, розробки відповідної політики та оцінки ефективності контрзаходів[3, с. 211].

Дотримання вимог логіки забезпечить те, що антикорупційні заходи розроблятимуться об'єктивно, з урахуванням аналізу фактів; корупція розглядатиметься системно, як проблема, яка потребує вирішення; застосування прогностичних властивостей логіки не лише допоможе передбачити результат прийняття корупціогенних норм або антикорупційних дій, але й зменшити ризик негативних корупційних результатів або витрати на боротьбу з корупцією.

Моральною основою для запобігання корупції все ж залишається етика. Етичні підходи виходять за рамки закону та наголошують на моральних цінностях, таких як чесність, відповідальність. Етика в

антикорупційній діяльності гарантує, що вибір етичної поведінки допоможе підвищити довіру громадськості до антикорупційних заходів та установ. В той же час, моральні зобов'язання стають мотивом для уникнення корупційної діяльності[1, с. 32].

Розробка антикорупційних стратегій, заснованих виключно на обґрунтуванні без урахування моральних цінностей, може призвести до суперечливих наслідків. В той же час, поєднання логіки і етики дає можливість вживати антикорупційних заходів, які є логічно обґрунтованими, ефективними, а також морально прийнятними для суспільства.

У сучасних умовах корупція стала чинником, який справді загрожує демократичному розвитку нашої держави, конституційному ладу, підриває авторитет країни, обмежує права і свободи людини[1, с. 37].

Корупція має різні типи та способи вираження своєї природи як економічні, правові та змішані. Посадовці, які вчиняють корупційні правопорушення безумовно, мають начальників, людей на відповідальних державних посадах. При цьому вчинені злочини відрізняються характером реальності підготовки, планування, розподілу ролей і рішучістю дій.

Для таких злочинних груп характерні чіткі моделі поведінки їх учасників. Для цих людей характерні такі емоційно-вольові особливості, як егоїзм, заздрість, відсутність самокритичності, слабкість волі.

Корумповані особи зазвичай виконують у злочинному середовищі ідеологічні, організаційні та управлінські функції, зокрема розробляють нові шляхи отримання незаконних прибутків, аналізують стратегії та тактики правоохоронних органів для адаптації до змін соціально-економічної ситуації, а також організують систему безпеки та управління злочинними групами. Корупція тісно пов'язана з тіньовою економікою, особливо щодо перерозподілу сфер впливу.

Міжнародний досвід свідчить, що корупція має значний вплив на політичні та економічні процеси. Зокрема, у Колумбії вона відіграла ключову роль у формуванні злочинних структур, підтримуючи їхню активність. Фінансові ресурси тіньової економіки, зазвичай під захистом корумпованих представників влади, слугують підґрунтям для розвитку злочинності.

У боротьбі з цим явищем особливого значення набуває застосування законів логіки, які дозволяють аналізувати, структурувати та ефективно протидіяти корупційним схемам. Логіка, як основа критичного мислення, забезпечує інструментарій для ідентифікації прогалів у правових

системах, виявлення маніпуляцій та побудови раціональних аргументів у боротьбі з корупцією.

Логічний аналіз є важливим елементом роботи антикорупційних органів[3, с. 46].

Наведемо приклади застосування засобів логіки для антикорупційної боротьби:

Дедуція. Від загальних положень антикорупційного законодавства в процесі кваліфікації конкретних діянь переходимо до конкретних випадків застосування закону.

Індукція. На основі вивчення масиву окремих корупційних випадків виявляємо загальні закономірності їхнього здійснення. Внаслідок цього вдосконалюємо превентивні заходи.

Логічні помилки (хиби). Наприклад, виявлення логічних помилок типу «*post hoc ergo propter hoc*», які можуть бути використані для маніпуляцій у корупційних діяннях.

Застосування логічних засобів і законів виступає необхідним в таких видах антикорупційної діяльності як, наприклад, аналіз декларацій про доходи та витрати; розробка антикорупційного законодавства; розслідування складних корупційних схем з відтворенням причинново-наслідкових зв'язків.

Корупція негативно впливає на моральний, правовий та політичний клімат у суспільстві, провокуючи недовіру до політичних, економічних та соціальних реформ. Розчарування у владі знижує повагу до закону серед громадян.

Саме тому, розширення усвідомленого застосування законів, засобів та вимог логіки покращить розслідування корупційних злочинів, що дозволить не лише покарати винних, але запобігти подібним порушенням в майбутньому.

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади та органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред.проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. К.: Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016.

2. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко. За редакцією Ю. Г. Кальниша. К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с.

3. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 248 с.

КУРАКІН Олександр,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
(*Національний університет «Запорізька політехніка»*)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У загальній теорії держави тривалий час зберігається майже догматичний підхід до визначення поняття «держава» та його ототожнення з поняттям «державність». Ми переконані, що виявлення відмінностей між ними є важливим для сучасної теоретико-правової науки з огляду на обставини функціонування України сьогодні.

На тлі динамічних внутрішніх і зовнішніх трансформацій, що впливають на розвиток української держави і державності, у фокус сучасної наукової думки потрапляє питання про взаємозв'язок, взаємний вплив і, зрештою, синергію відповідних чинників та їх значення для існування української держави. Тому ми переконані, що детальне дослідження проблематики співвідношення держави і державності під впливом геополітичних та міжнародно-правових загроз саме сьогодні є не просто актуальним для теоретичної науки, а й вельми доцільним з практичної точки зору.

На нашу думку, поняття «державність» не можна ототожнювати з поняттям «держава» хоча їх взаємозв'язок та взаємний вплив складно заперечувати. Сучасні науковці характеризують державність, як якісну характеристику та властивість державно-організованого суспільства, яке:

- розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, спрямовану на забезпечення існування та функціонування держави;
- окреслює характерні риси та особливості його перебування на конкретно-історичному етапі розвитку [1, с. 283].

Крім того, поняття «державність» взаємопов'язане із поняттям «суверенітет». Так, в узагальненому розумінні «державний суверенітет – це верховенство державної влади, яка реалізується державними органами в межах території держави, що визначається державними кордонами, і водночас це незалежність держави у міжнародних відносинах» [2, с. 29].

Аналіз наукових підходів вітчизняних дослідників дозволив нам запропонувати власний погляд на зміст, ознаки та головне, на нашу думку – суб'єктів «державності».

Отже, поняття «державність» вживається сьогодні у різних значеннях (синонім поняттю «держава», характеристика механізму політичної організації суспільства, ступінь розвитку апарату держави, ознака державно-політичної організації суспільства тощо). Враховуючи позицію

загальноправової науки щодо визначення поняття «держава», спираючись на дух, букву і логіку міжнародного права та враховуючи сучасні умови функціонування конкретних держав, ми пропонуємо розглядати поняття «державність», як специфічну, безперервну та динамічну ознаку етнонаціонального суб'єкта, що визначає його спроможність створити або відновити власну державу.

До її ознак вважаємо доцільним включити безперервність, наступність, динамічність, системність, цілісність, незавершеність, циклічність. А суб'єктний склад «державності», на нашу думку, може складатися з етносів, народів, населення.

Таким чином, ми вважаємо, що поняття «державність» є ширшим та глибшим за поняття «держава»: згадані вище суб'єкти мають/не мають можливості створити/відновити свою державу.

Однією з основних загроз українській державі і державності стало вторгнення російської армії на суверенну територію незалежної України у 2014 році та розпочата росією у 2022 році повномасштабна війна. Водночас варто наголосити, що окрім впливу на українську державу, «агресія Росії спричинила суттєві зміни у міжнародних відносинах і активізувала процес формування нового світового порядку» [3, с. 28]. Конкретні питання, що вимагають від світового співтовариства негайних відповідей полягають у створенні умов для як найшвидшого завершення збройного конфлікту, всеохоплюючий вплив на країну-агресора та неприпустимість ведення дипломатичних перемовин із позиції ультиматумів.

Якщо аналізувати сучасну ситуацію в Україні, враховуючи повномасштабну війну, ведення активних бойових дій на українських землях, анексію та тимчасову окупацію окремих територій, посилення міжнародної взаємодії з міждержавними організаціями, підкреслимо, що все це суттєво впливає на державу та рівень розвитку державності, але не ставить під сумнів суверенітет України.

Усе це свідчить про те, що ні активна фаза військового конфлікту, ні анексія чи окупація територій, інші геополітичні та міжнародно-правові загрози державі не ставлять під сумнів її державність.

Таким чином, підводячи підсумок слід зазначити, що в умовах сучасних геополітичних та міжнародно-правових загроз проблематика захисту і збереження державності та суверенітету набуває особливого значення. Проведений аналіз сутності та основних характеристик понять «держава» і «державність» свідчить, що вони не є тотожними. Поняття «державності» є більш складним та ширшим, ніж «держава». Державність характеризується такими якостями, як втілення права певної етносоціальної спільноти на незалежність; наявність органів публічної влади (державна і муніципальна влада); державний суверенітет; наявність системи

правових норм; міжнародне визнання держави. Виділені основні загрози геополітичного та міжнародно-правового характеру: неконтрольована міграція; глобальний екстремізм та тероризм; нелінійні способи ведення війни; створення нових зон напруги; енергетична революція; зростання соціальної та економічно нерівності; громадянські конфлікти; посилення ролі національних держав; транскордонні конфлікти. Перелічені загрози здійснюють вплив на державність.

Російсько-українська війна посилила статус України на міжнародній арені, підвищила інтенсивність міжнародної взаємодії, підтвердила стійкість основних політичних конструкцій в Україні, підтвердила визнання незалежності та суверенності України світовою спільнотою. Аналіз впливу міжнародно-правових та геополітичних загроз на державність України дозволив визначити, що наслідки таких загроз, як повномасштабна війна (активні бойові дії, тимчасова окупація територій) не ставлять під сумнів суверенітет української держави та державність її народу.

1. Батанов О. В. Конституційно-правові та соціально-політичні проблеми української державності: історія та сучасність. Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корещького НАН України. Вип. 34. Київ, 2023. С. 278–290.

2. Білявський Д. С. Право на війну як складова суверенітету. Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. 2022. С. 28–31.

3. Пирожков С. І. Збереження і розвиток державності України в умовах війни та миру: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 серпня 2023 року. Вісник НАН України. 2023. № 10. С. 22–29.

ЛЕЩАК Ірина,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
Науковий керівник: **ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ

Слідчий як суб'єкт кримінального процесу здійснює кримінальне провадження.

Слідчий займається збиранням, дослідженням, оцінкою, перевіркою та використанням доказів, здійснює розкриття злочинів, встановлює об'єктивне істине щодо фактичних обставин складу кримінального правопорушення, гарантує доведеність вини поза розумним сумнівом, забезпечує доказову основу та правові умови для здійснення правосуддя [1, с. 7–8].

Сучасні вимоги щодо підвищення ефективності і якості розслідування правопорушень вимагають від слідчих удосконалювати свої знання та навички.

Діяльність слідчого певною мірою полягає і в юридичній оцінці діяння або якоїсь події, які вчинила особа чи до якої вона була причетна [2, с. 161].

Особливість та специфіку діяльності слідчого визначає постійне застосування різних логічних прийомів та методів, робота з поняттями та умовиводами, визначення та класифікація, аргументація та спростування. Вправність володіння цими методами, прийомами та іншими логічними засобами свідчить про високий показник культури слідчого, і зокрема її логічної складової.

Як вказувалося: «Знання логіки допомагає правильно будувати судово-слідчі версії, складати чіткі плани розслідування злочинів, намічати системи оперативних дій, не допускати помилок при складанні офіційних документів (протоколів допиту та огляду місця злочину, обвинувальних висновків, рішень та ухвал, рапортів, зведень та інших інформаційно-аналітичних документів)» [3, с. 142].

У роботі слідчого упорядкування висновків та встановлення причинно-слідчих зв'язків становить важливий етап слідчої діяльності. Від того наскільки якісну версію подій запропонує слідчий, наскільки точно

він зробить логічні висновки з наявних доказів та фактів буде залежати встановлення чи розкриття обставин злочину, встановлення усіх винних осіб у конкретному злочині, обставин учинення злочину.

Перед тим як здійснити певну дію, слідчий повинен мати уявлення, або певну інформацію, про особу, щодо якої будуть відбуватись слідчі дії. Саме на цьому етапі характерними є логічні міркування слідчого, оцінка ситуації та пізнання дійсності із застосуванням законів та засобів логіки.

Слідчому доводиться досліджувати безліч подій, окремих обставин та різних правових норм, що може мати має вирішальне значення для встановлення достовірності відтвореної слідчим ситуації та притягнення винної особи до відповідальності. Достовірність рішення значною мірою залежить від слідчого, зокрема від того наскільки точно він визначить поняття, що підлягає застосуванню, чи не допустить порушення першого закону логіки – закону тотожності: «Неможливо, щоб одне й те саме разом було й не було властиве одному й тому самому і в одному й тому ж сенсі» (Аристотель).

Знання законів та засобів логіки, їх використання в поєднанні з творчим підходом та інтуїцією допомагають здійснювати слідчо-тактичних прогнози, правильно будувати судово-слідчі версії, скласти чіткий план розслідування, не допускати помилок на місці злочину.

Знання законів та засобів логіки потрібні слідчому для напрацювання професійних навичок, так само як етики та психології.

Практика слідчого підпорядковується не лише законам діалектичної логіки, а й законам і правилам формальної логіки. Формальна логіка допомагає слідчому мислити правильно, грамотно, несуперечливо, аргументовано доводити свою позицію, коректно тлумачити свою позицію [2, с. 163].

Ігнорування законів формальної логіки (закон тотожності, суперечності, виключеного третього, достатньої підстави) у процесі кваліфікації злочинів призводить до помилок. Порушення цих законів та використання помилкових висновків у правозастосуванні завдають більше шкоди, ніж в інших сферах життя. Це пояснюється тим, що кваліфікація злочину є інтелектуальним процесом, а відомо, що порушення логіки мислення призводить до невірної оцінки дій і негативних правових наслідків. Слідчий тоді неспроможний ні скасувати, ні замінити законів логіки, бо інакше неможливо зрозуміти скоєне діяння та надати йому відповідної оцінки [3, с. 145].

Отже, використання знань логіки у правозастосовній діяльності слідчого виявляється найбільш виразно порівняно з працівниками інших служб і підрозділами органів внутрішніх справ, що мають складні завдання, які постають перед ними при розслідуванні окремих видів

злочинів. Ефективне використання знань з логіки у слідчій діяльності сприяють розвитку й удосконалення інтуїції та професіоналізму слідчого.

1. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 10-ге вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 698 с.

2. Юхно О. О. Окремі аспекти використання знань логіки у діяльності слідчого при обранні тактики щодо розслідування злочинів. *Право і Безпека: науковий журнал*. 2012. № 2. С. 161–166.

3. Поцюрко О., Поцюрко М. Застосування формальної логіки у діяльності поліцейського щодо забезпечення прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 47. С.140–147. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6327>

МАКЕЄВА О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри
теорії та історії держави і права юридичного факультету
(*Державне некомерційне підприємство*
«Державний університет Київський авіаційний інститут»)

ШМАТКО Д.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
(*Державне некомерційне підприємство*
«Державний університет Київський авіаційний інститут»)

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Стандарти у сфері захисту прав людини на безпечне довкілля поступово розвиваються та закріплюються в різних міжнародних договорах, конвенціях та документах, які визнають право кожної людини на життя в екологічно безпечному середовищі, зокрема Орхуській конвенції 1998 року – одному із найважливіших міжнародних документів щодо права на безпечне довкілля. До інших не менш значущих актів можна віднести такі міжнародні документи ООН, як: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція ООН про права дитини, Стокгольмська та Ріо-де-Жанейрська декларації, Європейська соціальна хартія, цілі сталого розвитку ООН тощо. Вперше питання про порушення права на життя у зв'язку із негативними факторами навколишнього середовища було порушено ЄСПЛ у справі «Гуерра та інші проти Італії», заявники якої жили недалеко від джерела забруднюючих речовин, що порушує їхнє право на повагу до життя та фізичну недоторканність (статті 2 та 8 Конвенції). Вивчення та застосування практики ЄСПЛ в сфері екології є дуже важливим для України, адже не тільки сприяє розширенню можливостей для захисту екологічних прав за допомогою Конвенції, але й усуває прогалини, які наразі існують в нашому екологічному законодавстві. Наразі справ ЄСПЛ проти України щодо охорони довкілля є небагато, але вони є особливо цінними. Зокрема, у справі «Гримковська проти України» Суд дійшов висновку про те, що Україною не було дотримано мінімальні гарантії, спрямовані на забезпечення справедливого балансу між інтересами заявника та суспільства. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в Україні існують певні прогалини в законодавстві щодо попередження проблем, пов'язаних із захистом права людини на безпечне довкілля. Тому національні суди

повинні враховувати практику ЄСПЛ для вирішення проблем захисту екологічних прав людини на національному рівні.

Значний негативний вплив на екологію має військова агресія Росії на території України, що спричиняє масштабні та довготривалі екологічні проблеми, зокрема забруднення ґрунтів та вод, знищення лісів, руйнування інфраструктури (нафтобаз, заводів, очисних споруд) та природоохоронних об'єктів, а також більш глобальних проблем із екосистемою. У листопаді 2024 року у місті Баку відбулася Конференція ООН з питань зміни клімату (COP29), під час якої міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Світлана Гринчук заявила, що Росія завдала збитків українському довкіллю на суму близько 71 млрд доларів, а 73,9 тис. га наших лісів та насаджень згоріли за час повномасштабного вторгнення. У зв'язку із цим, Україна потребує посилення контролю за екобезпекою та підтримки світової спільноти у відновленні довкілля. Війна змінює природний ландшафт, але після її завершення відновлення екології має стати одним із пріоритетів для майбутнього сталого розвитку України.

Важливість захисту природного середовища під час і після збройних конфліктів все більше визнається на світовій арені. Попередні міжнародні гуманітарні правила надавали неповний захист екології під час збройних конфліктів, тому експерти Комісії міжнародного права у грудні 2022 року розробили документ, який регламентує нові механізми та принципи щодо захисту природи під час та після закінчення збройного конфлікту/війни (PERAC – Principles of the environment in relation to armed conflicts). Звичайно, для того щоб сповна використати існуючі правові механізми для притягнення Росії до відповідальності за злочини проти довкілля, варто докласти значних зусиль, свідченням чого була зустріч керівника Офісу президента України Андрія Єрмака з виконавчою директоркою Програми ООН із питань довкілля (UNEP) Інгер Андерсен у Києві в березні 2023 року. Військові дії Росії, які призводять до екологічних катастроф (наприклад, руйнування Каховської ГЕС), можуть розглядатися як порушення протоколу 1 Женевської конвенції, стаття 35 якої забороняє використання засобів війни, які спричиняють довготривалу й серйозну шкоду довкіллю. В такому разі її можна притягнути до відповідальності, тому Україна вже подала позов проти Росії до Міжнародного суду ООН щодо порушення конвенцій, які мають екологічний характер. Хоча МКС безпосередньо не розглядає екологічні злочини, вони можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності або воєнні злочини, якщо шкода довкіллю спричиняє масштабні страждання цивільного населення. Україна може вимагати конфіскацію заморожених російських активів, наприклад, як після війни в Перській затоці Ірак сплатив компенсації через Міжнародну комісію з компенсацій ООН за шкоду екології внаслідок конфлікту. Також Україна ініціює створення спеціального трибуналу для притягнення

Росії до відповідальності за агресію, в якому може мати місце розгляд і екологічних злочинів.

Визначення проблем та прогалин у правовому регулюванні екологічних прав людини є ключовим етапом для вдосконалення юридичних механізмів захисту цих прав. Екологічні права регулюються великою кількістю нормативних актів, які часто не узгоджені між собою або суперечать один одному. Це створює плутанину і ускладнює реалізацію прав громадян на безпечне довкілля. Необхідно створити єдиний правовий акт або кодекс, який би систематизував норми екологічного права, полегшив би застосування норм і зробив би їх більш зрозумілими для громадян. Відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності за порушення екологічних прав, а також м'якість санкцій, що передбачені законодавством, не стимулюють дотримання правових норм, тому слід законодавчо встановити жорсткіші санкції для тих, хто порушує екологічні норми, що забезпечить більший стимул для дотримання правових норм. Громадськість часто недостатньо поінформована про свої екологічні права, а державні органи не завжди ефективно комунікують з населенням щодо екологічних проблем. Важливим рішенням може бути розширити можливості для участі громадян у прийнятті екологічних рішень. Необхідно створити механізми, які сприяють доступу громадськості до інформації та можливості впливати на рішення, що стосуються екології. В Україні судова система ще не повністю розвинула практику захисту екологічних прав і ці справи розглядаються з тривалою затримкою, що знижує ефективність судового захисту. Зважаючи на це, потрібно розробити спеціальні процедури для прискороного розгляду екологічних спорів у судах та забезпечити спеціалізацію суддів у сфері екологічного права. Міжнародні екологічні стандарти часто не імплементуються або імплементуються частково в національне законодавство, що обмежує можливість громадян ефективно користуватися своїми екологічними правами, тому варто поглиблювати інтеграцію міжнародних стандартів у національне законодавство та створювати ефективні механізми їх реалізації на практиці.

1. Конституція України. Закон України від 01.01.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С., Денищик О. Ю. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та

впровадженні політик, дружніх до довкілля: аналітичний звіт. Київ : Міжнародний фонд «Відродження», 2019. 117 с.

3. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія / Ю.А. Краснова. – К.: НУБіП України, 2017. – 589 с.

МЕЛЬНИК Н. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасних реаліях жорстокої та безжалісної війни росії проти України, колосальної актуальності набуває питання забезпечення захисту прав дитини, що, в свою чергу, є міждисциплінарною науковою проблемою, яка розглядається в межах юридичних, педагогічних, психологічних та медичних досліджень.

Проблема забезпечення прав дитини – одна з актуальних проблем людства. Нагальною потребою сучасного українського суспільства є система охорони родинних цінностей та сім'ї як найважливіших людських надбань та як соціального інституту.

Діти внаслідок вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб, піддатливістю до різних маніпуляцій та зловживань і з боку дорослих. Вони є однією з найменш захищених верств населення [1, с. 515].

Важливо розуміти, що в умовах війни права дітей часто порушуються і основне завдання, яке вимагає взаємодії держави, міжнародних організацій та громадянського суспільства – мінімізувати ці порушення та забезпечити дітям максимальний захист.

До ключових аспектів захисту прав дітей слід віднести забезпечення фізичної безпеки; збереження психологічного здоров'я; забезпечення права на освіту; захист правового статусу; возз'єднання з сім'єю; доступ до медичної допомоги; захист від експлуатації та насильства.

Розглядаючи забезпечення фізичної безпеки, потрібно дотриматись першочергового завдання – гарантувати фізичну безпеку дитини. Це може включати евакуацію із зони бойових дій, пошук безпечного укриття, забезпечення базових потреб у їжі, воді та медичній допомозі.

Одним із найважливіших аспектів захисту дітей під час війни є їх евакуація із зони бойових дій. Це складний процес, який вимагає координації багатьох служб та органів влади. Перш за все, важливо розуміти, що евакуація дітей без супроводу батьків або законних представників можлива лише за певних умов. Зокрема, це стосується дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Беручи до уваги збереження психологічного здоров'я дитини, слід звернути увагу на те, що війна – це величезний стрес для дитячої психіки.

Страх, тривога, невпевненість у майбутньому – може вплинути на психологічний стан дитини. Дитині потрібно забезпечити емоційну підтримку, розмовляти з нею про її почуття; намагатися створити безпечне середовище; обмежити доступ до негативної інформації наскільки це можливо. Психологічна підтримка дітей в умовах війни є особливо важливою для їхнього здорового розвитку та адаптації до складних умов.

Наступним ключовим аспектом захисту прав дітей є забезпечення права на освіту. Війна не повинна позбавляти дітей права на освіту. Це не лише їхнє законне право, але й важливий фактор для збереження психологічного здоров'я та нормального розвитку дитини. Якщо дитина перебуває в безпечному місці, слід зареєструвати її в місцевій школі. Якщо це неможливо, можна скористатися можливостями дистанційного навчання.

Не менш важливим аспектом є захист правового статусу дитини. Багато українських сімей з дітьми були вимушені покинути країну через війну. Такі діти мають право на особливий захист відповідно до норм міжнародного права. Важливим є зберегти основні документи дитини (свідчення про народження, паспорт, медичну картку і т. д.), особливо якщо запланований виїзд за кордон [2].

З перших днів війни у співпраці з міжнародними партнерами держава розробляє та впроваджує програми, які спрямовані на захист прав дітей та надання гуманітарної, правової, психологічної й соціальної допомоги. Національним та міжнародним законодавством передбачено механізми захисту прав дітей під час воєнного стану, однак реалізувати їх вкрай складно, оскільки країна-агресор зухвало порушує усі міжнародно-правові акти, які забезпечують та захищають права дитини. Серед основних порушень є: вербування дітей, використання забороненої зброї для введення війни, перешкоджання у наданні гуманітарної допомоги, позбавлення громадянства, незаконна депортація дітей, вбивства та каліцтва, пошкодження закладів охорони здоров'я, навчальних закладів і т. д. [3, с. 12].

При розгляді ключових аспектів захисту прав дітей, необхідно врахувати возз'єднання дитини із сім'єю. Якщо дитина розлучена з батьками або опікунами, потрібно негайно звернутися до відповідних органів для допомоги у возз'єднанні сім'ї. На теперішній час можна скористатися державними програмами для отримання необхідної інформації та підтримки, наприклад, «Дитина не сама» [2].

Зважаючи на те, що військова агресія повністю змінила життя маленьких українців, слід зазначити, що багато з них втратили одного чи й двох батьків, вимушені залишити свої домівки або й ще гірше – не мали змоги

цього зробити, і продовжують жити там, де щодня гримлять ворожі обстріли [3, с. 10].

Необхідно також забезпечити дитині доступ до медичної допомоги. Це включає як планові огляди та вакцинації, так і лікування у разі хвороби чи травми. Не слід забувати про психологічну допомогу, яка може бути надзвичайно важливою в умовах війни.

Тим не менше, потрібно звернути увагу на те, що діти особливо вразливі до різних форм експлуатації та насильства. Слід бути пильними, навчити дитину основам безпеки, зокрема, в інтернеті. У випадку підозри на порушення прав дитини, потрібно звертатися до правоохоронних органів та соціальних служб.

Захист прав дітей під час війни – це не лише завдання держави. Кожен з нас може зробити свій внесок у цю важливу справу. Разом ми можемо створити безпечне середовище для наших дітей навіть у такий складний час. Кожна дитина має право на захист, турботу та розвиток, навіть у найскладніших умовах. І ми, дорослі, несемо відповідальність за забезпечення цих прав [2].

Таким чином, слід зауважити, що в сучасних умовах сьогодення існує нагальна проблема забезпечення та захисту прав і свобод дитини. Відповідно, ключовими аспектами захисту прав дітей, особливо в умовах воєнного стану, є забезпечення фізичної безпеки; збереження психологічного здоров'я; забезпечення права на освіту; захист правового статусу; возз'єднання з сім'єю; доступ до медичної допомоги; захист від експлуатації та насильства.

Оскільки, права дітей часто порушуються і основне завдання держави, міжнародних організацій та громадянського суспільства – мінімізувати порушення та забезпечити дітям максимальний захист. Держава повинна докласти максимум зусиль для того, аби повернути усіх незаконно переміщених з України дітей, відновити порушені права та забезпечити їх захист. Безумовно, таку роботу потрібно здійснювати в безпосередній співпраці з міжнародними організаціями та інституціями, які діють у сфері захисту прав дитини.

1 Глиняна К. М. Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19 травня 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 515–518.

2 Ніколаєва Г. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. URL : <https://advokat-nikolaeva.com/blog/zahyst-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu>

3 Корнієнко М. В., Сухарева А. О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 9–13.

НОВОСЬОЛОВА Є. Ю.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТАТУС ТВАРИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Як відомо, положення норм цивільного законодавства розповсюджуються на майнові та особисті немайнові відносини між рівноправними суб'єктами права. До категорії цих суб'єктів не входять тварини, однак вони згадуються у нормах цивільного права, тож вважаємо за потрібне дослідити яке місце займають тварини у контексті цивільних прав.

Рівень розвитку суспільства, процеси гуманізації законодавства визначають ставлення людства до тварин. Цікаво, що Кодекс Наполеона 1804 р. юридично прирівнював тварин до неживих предметів, які можуть перебувати у власності. У січні 2015 р. Парламент Франції визнав тварин живими істотами, здатними відчувати. Варто зауважити, що відмежування тварин від статусу об'єкта не означає їх автоматичного віднесення до «осіб». Цивільний кодекс Швейцарії трактує створення «окремої категорії» для тварин, що відмінна і від речей, і від людей. Тварини не розглядаються ні як об'єкти, ні як носії прав. Якщо відсутній закон, що регулює відносини людини із тваринами, то тварини визнаються як об'єкти. Тварини не набувають правосуб'єктності, над ними не встановлюється опіка [1, с. 52].

Ст. 180 Цивільного кодексу України називає тварин особливим об'єктом цивільних прав [2]. Для того, щоб зрозуміти зміст цієї статті, доцільно почати із законодавчого визначення наведених понять. Наука цивільного права не виділяє єдиного точного визначення для поняття об'єкту цивільних прав, проте Цивільний кодекс надає вичерпний їхній перелік. Йдеться про ст. 178 Цивільного кодексу України, відповідно до якої об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага [2]. Це дає нам підстави вважати, що об'єктом цивільних прав є будь-що із переліченого, у випадку, коли стосовно цієї речі або об'єкту нематеріального світу, виникають цивільні відносини.

У свою чергу поняття «тварини» встановлюється Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Відповідно до ст. 1 цього Закону, тварини це біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові [3]. Можна припустити, що саме це є

причиною відмежування тварин від загального переліку об'єктів цивільних прав, визначених цивільним законодавством.

У цивілістичній літературі не існує єдиної концепції щодо співвідношення категорій «тварина» і «річ». Аналізуючи наукові позиції українських і зарубіжних вчених, слід зазначити, що відповідно до наведених обґрунтувань, умовно можна розділити на дві групи: біоцентристську концепцію, прихильники якої вважають, що тварина з юридичної точки зору не є річчю, і антропоцентристську концепцію, прихильники якої прирівнюють тварину до речі.

Так, прихильники біоцентристської концепції дотримуються думки про те, що тварина як об'єкт цивільних прав внаслідок її унікальності не може бути визнана річчю [4, с. 128]. У антагонізм до наведеного вище представники так званої антропоцентристської концепції наполягають на тому, що категорії «тварина» і «річ» є тотожними [4, с. 128]. На цивільні правовідносини, що виникають стосовно тварин, які можуть бути в цивільному обігу, поширюються загальні правила про речі. Тварини та їх приплід можуть бути предметом цивільно-правових правочинів, витребовуватися із чужого незаконного володіння [1, с. 54].

Важливим у розрізі дослідження тварин як об'єкта речових прав є визначення можливого суб'єктного складу права власності на цей особливий об'єкт, тобто пошук відповіді на запитання про те, хто може бути власником тих чи інших категорій тварин [5, с. 72].

Відповідно до Цивільного кодексу України законодавство України вирізняє за суб'єктним складом право власності Українського народу (ст. 324), право державної власності (ст. 326), право комунальної власності (ст. 327) і право приватної власності (ст. 325). Розглядаючи такі види тварин, як домашні і сільськогосподарські тварини, законодавство України не містить жодних заборон чи обмежень у питанні можливості перебування цих категорій тварин у власності будь-якого із вищеперахованих суб'єктів.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» лише містить обмеження, відповідно до якого право власності та інші речові права особи, яка утримує тварину, обмежені обов'язком дотримання норм і вимог цього Закону. Таким чином, регулюючись принципом «Що не заборонено законом, є дозволеним», можна стверджувати, що домашні і сільськогосподарські тварини на сьогодні можуть перебувати як у приватній власності фізичних та юридичних осіб, так і в державній та комунальній власності.

Дещо більше обмежень встановлено для диких тварин, які є елементом тваринного світу. Так, згідно з положеннями Закону України «Про тваринний світ» об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі і знаходяться в межах території України, її континентального

шельфу та виняткової економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу. І, відповідно, від імені Українського народу, права власників здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. При цьому фізичні особи – громадяни України в межах реалізації права власності Українського народу на вказану категорію тварин все ж наділені однією із правомочностей – складовою права власності, а саме правом користування об'єктами тваринного світу відповідно до законодавства України [5, с. 72].

Не менш важливим питанням для дослідження при вивченні тварин як об'єктів речових прав є підстави та порядок набуття права власності на тварин. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» надає наступні інструкції щодо договорів, предметами яких можуть виступати тварини:

1. Продаж з попереднім виставленням пропонованих тварин для продажу покупцем допускається в разі дотримання вимог Закону.

2. Продавець тварини зобов'язаний забезпечити покупця достовірною інформацією про вид, породу, стан здоров'я та інші якості тварини, а також про умови її утримання.

3. Якщо продається дика тварина з числа видів, що занесені до Червоної книги України або підлягають охороні відповідно до чинних міжнародних договорів України, інша дика тварина, продавець тварини зобов'язаний також надати покупцеві документ, що засвідчує законність набуття такої тварини у власність [3].

Особливий вид набуття права власності на тварину також передбачений в Цивільному кодексі України. Так, ст. 340 Цивільного кодексу України встановлюється правовий режим бездоглядної домашньої тварини. Стаття передбачає, що особа, яка затримала бездоглядну домашню тварину, зобов'язана негайно повідомити про це власника і повернути її, а у разі неможливості віднайти власника – звернутись із відповідним запитом до органів місцевого самоврядування. При цьому у разі, якщо протягом шести місяців з моменту заявлення про затримання бездоглядної робочої або великої рогатої худоби і протягом двох місяців щодо інших домашніх тварин не буде виявлено їхнього власника або він не заявить про своє право на них, право власності на ці тварини переходить до особи, у якої вони були на утриманні та в користуванні. У разі ж, якщо власник з'явиться, то особа, яка утримувала тварину, має право на відшкодування витрат на утримання цієї тварини та на винагороду [5, с. 73].

Однак, більшість дослідників дотримуються думки про те, що віднесення тварин до речей у цивільному праві не є коректним. Серед науковців побутує думка про те, що тварина не може бути прирівняна до речей навіть при філологічному аналізі наведеного положення, адже буде мати

місце певна тавтологія: річ, на яку розповсюджується правовий режим речі. У ст. 177 Цивільного кодексу України, в якій наведено перелік об'єктів цивільних прав, зазначено, що «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери...». Вочевидь, у разі віднесення тварин до речей вони були б включені до означеного переліку [6, с. 56]. Окрім цього, незважаючи на сукупність ознак, притаманних речі і одночасно характерних для тварини, остання все ж не є річчю в юридичному сенсі цього слова, оскільки має ознаки, яким річ не може відповідати. Одухотвореність (наявність духу або життя) тварини є головною ознакою, яка визначила особливий характер правового регулювання її як об'єкта цивільних прав і зробила неможливим проставлення знаку рівності між дефініціями «тварина» і «річ». Дійсно, ознака одухотвореності є унікальною, оскільки жоден з інших об'єктів, залучених до цивільного обороту, такою особливістю не наділений ані внаслідок факту існування, ані не здатен придбати її шляхом проведення будь-яких маніпуляцій чи трансформацій [4, с. 128].

У висновку можна зазначити, що предметна приналежність тварин є досить суперечливою, оскільки законодавець не відносить їх до речей, проте стверджує, що на них поширюється правовий режим речі. При дослідженні цього питання варто звертати на таку особливість тварин, як належність що живих істот. Окрім того, хоч тварини і мають статус спеціального об'єкта цивільних прав, приналежність до відносин, що регулюються цивільним законодавством, вони отримують лише у випадку, якщо перебувають у безпосередній власності.

1. Стрельник В. В., Матвієнко Я. Р. Правовий режим тварин у цивільних правовідносинах. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 52–55.

2. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Устименко О. А. Концепція біоцентризму при визначенні правового статусу тварини як об'єкта цивільних прав. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2016. Вип. 22. С. 127–129.

5. Спектор О. М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). С. 70–76.

6. Розгон О. В., Устименко О. А. Набуття права власності на тварину за набувальною давністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 56–59.

ОНИШКО О. Б.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент,
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПАЛІЙ Б. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВИБОРЧЕ ПРАВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вибори є основним механізмом реалізації демократичних прав громадян. Через вибори громадяни опосередковано здійснюють владу в державі, обираючи своїх представників до парламенту та до органів місцевого самоврядування, які здійснюють владу від їх імені.

У демократичній державі вибори є невід'ємним інститутом функціонування громадянського суспільства, що дозволяє обирати представників до органів державної влади. Внаслідок цього принцип національного суверенітету, виражений у ст.ст. 1–2 Конституції України, забезпечується проведенням демократичних виборів з метою реалізації виборчих прав громадян із застосуванням оптимальної моделі виборчої системи [1]. Так, виборчі права є основними політичними правами, і тому будь-яке їх обмеження підпадає під особливо суворий правовий режим.

Виборче право (активне виборче право) є суб'єктивним правом кожного громадянина. Це право людини в широкому розумінні, яке захищається положеннями Конституції та міжнародного права. Воно породжує особливі права для осіб, на яких поширюється, і пов'язані з цим особливі обов'язки державних органів. Пасивне виборче право – це право бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування. Найважливішими елементами реалізації активного і пасивного виборчого права є забезпечення рівних умов для усіх громадян України. У системі прав людини виборче право визнається самостійним суб'єктивним правом, тобто – це право на участь в управлінні державою.

Виборче право - це право, яким громадянин може користуватися або не користуватися. Проте, аналізуючи це право з точки зору досягнення загального блага, слід зазначити, що виборче законодавство має будуватися та передбачати такі інститути та форми голосування, щоб надати виборцям якомога більше можливостей для участі у виборах та в обранні представників, які будуть реалізовувати владні повноваження від їхнього імені. Законодавець не може обмежувати різні форми волевиявлення громадян у виборчому процесі, априорі припускаючи, що ними будуть зловживати. Обов'язком держави є, з одного боку, забезпечити якомога ширшу

можливість брати участь у голосуванні, а з іншого – не допускати будь-яких зловживань, які б підірвали довіру до виборчого процесу. Виборче право служить не тільки для обрання представників нації, але й, що не менш важливо, має мати гарантійний характер і створювати можливості для здійснення виборчих прав [2].

Виклики сьогодення, а саме повномасштабне вторгнення Росії в Україну, спонукали Президента України оголосити воєнний стан, який унеможливив реалізацію виборчих прав громадян. Під час тривання воєнного стану виникає необхідність забезпечення балансу між захистом національної безпеки і збереженням демократичних прав громадян та принципів демократичного розвитку суспільства.

Воєнний стан є надзвичайним правовим режимом, який вводиться в країні у випадку збройної агресії або загрози її виникнення а також несе тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Воєнний стан в Україні регулюється низкою законодавчих актів, що забезпечують правові підстави, процедури та повноваження органів влади. Головним документом, що визначає правову основу для введення воєнного стану, є Конституція України, зокрема стаття 106, яка наділяє Президента України правом вводити воєнний стан за умов загрози національній безпеці. Також Президент України під час збройної агресії приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [3].

Реалізацією ст. 106 Конституції України є Указ президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України, повноваженнями Верховної Ради України є затвердження протягом двох днів з моменту внесення Президента України указу про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні до парламенту. Ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює порядок введення воєнного стану. Верховна Рада України затверджує відповідний указ та набирає чинності з дня його опублікування [1, 4, 6].

Обмеження виборчого права частково відображається в ст. 38 Конституції України. В якій стверджується що, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним

правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [1].

В умовах введення воєнного або надзвичайного стану мають встановлюватись строки дії обмежень. У Загальній декларації прав людини зазначено, що при здійсненні, тобто використанні своїх прав і свобод людина може піддаватись тим обмеженням, які є чітко встановлені законом, з метою визнання і поваги прав і свобод інших осіб, а також забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в суспільстві [5].

Запровадження воєнного стану в країні має серйозний вплив на права і свободи людини і громадянина, особливо в політичній сфері. У випадку воєнного стану застосовуються тимчасові обмеження конституційних прав і свобод. Зокрема, статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що не можна вносити зміни до Конституції України і Конституції Автономної Республіки Крим, а також проводити вибори Президента України, Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також всеукраїнські та місцеві референдуми.

Таким чином, більшість політичних прав, включаючи право на участь у виборах та референдумах, обрання до органів влади, тимчасово обмежуються. Однак, будь-які обмеження мають бути обґрунтованими, тимчасовими та необхідними для забезпечення національної безпеки з урахуванням принципів верховенства права та демократії. Це стосується призупинення виборів та інших обмежень виборчого процесу [7, с. 2–16].

Варто зауважити про повноваження Президента та Верховної Ради України у ст. 83 Конституції України передбачено, що у разі закінчення строку повноважень ВРУ під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану [1].

Щодо Президента, то в статті 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено що у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану, його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану [4].

Отже, виборче право є однією з основних складових суверенітету України та ключовим елементом демократії. Це право гарантує громадянам рівність, вільність та чесність у виборах своїх представників у владі, що є Національні та міжнародні механізми захисту прав людини важливим принципом конституційного ладу країни. Виборчі права можуть бути обмежені у випадку введення воєнного стану, що передбачено відповідним законодавством. У цей період дії воєнного стану може бути призупинено

проведення виборів та референдумів з метою забезпечення національної безпеки [7].

Останнім часом активізувалися дискусії щодо можливості проведення чергових виборів до Верховної Ради України. Упродовж більш як півтора року війни представники влади та опозиції незмінно наголошували на неможливості до закінчення воєнного стану організувати парламентські вибори восени 2023 року та президентські навесні 2024 року. Ці декларації ґрунтувалися, зокрема, на ст. 19 закону «Про правовий режим воєнного стану», яка забороняє проведення всенародних виборів під час воєнного стану, та ст. 83 Конституції України.

Однак, дискусії серед правників, політиків і науковців тривають, інтерпретуючи очікування європейських партнерів України, які неодноразово наголошували, що демократичні процеси в країні не повинні бути заморожені. Серед інших, Президент Парламентської асамблеї Ради Європи Тіні Кокс у травні 2023 року заявив, що Україні потрібні чесні та вільні вибори ще до закінчення воєнного стану, додавши, що, наприклад, можна створити законодавчі норми для онлайн голосування. За цими заявами може стояти бажання іноземних партнерів перезавантажити український парламент і уряд, щоб нова Верховна Рада була менш контрольована президентом, а Кабінет міністрів став коаліційним урядом [8]. Однак, це лише гучні заяви представників європейської політичної еліти, які наразі не мають правового підґрунтя, яке має створити сама Україна внаслідок внесення змін в Конституцію (що є неможливим під час дії воєнного стану) чи прийняттям інших нормативно-правових актів.

Висновки. Таким чином, виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що Україна, як демократична правова держава, в повному обсязі підтримує та реалізує принцип демократії, де основним її джерелом є виборче право на виборчий процес. Однак, в умовах воєнного стану існує численна кількість ризиків, які унеможливають реалізацію виборчого права

громадянами України. Вказані ризики стосуються питань безпеки. Також існують й інші важливі організаційні проблеми, серед яких:

- швидка реконструкція зруйнованої виборчої інфраструктури та створення фізичних умов для голосування;
- забезпечення можливості реалізації пасивного та активного виборчого права військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб;
- відновлення реєстру виборців, який не вівся та не оновлювався з початку повномасштабного вторгнення;
- наявність комендантської години, що у нинішніх умовах не сприяє проведенню виборів;
- визначення території проведення виборів;
- наявність коштів для проведення виборів.

Окрім юридичних та організаційних питань, є ще й політичні проблеми. Їх вирішення свідчитиме про готовність влади провести виборчу кампанію та визначити результати виборів із збереженням загальних принципів демократії, зокрема відкритості, прозорості, рівного доступу та участі спостерігачів. Насамперед, йдеться про забезпечення інформаційно-політичної конкуренції, яка передбачає скасування обмежень на ЗМІ та проведення політичних зборів, мітингів і демонстрацій. Крім того, необхідно буде надати можливість іншим партіям керувати виборчим процесом, створити виборчі комісії різних рівнів і створити механізми контролю за дотриманням принципів демократичних виборів.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Chrobak Piotr. Rola i znaczenie wyborów oraz referendum we współczesnej demokracji. Uniwersytet Szczeciński. Edukacja Humanistyczna. № 2 (29), 2013. Szczecin 2013 S. 108-119. URL: <https://open.icm.edu.pl>

3. Ключковський Юрій. Коментар Загальної частини Виборчого кодексу України та проблеми післявоєнного виборчого права. Національний університет Києво-Могилянська академія. *Український часопис конституційного права*. № 4/2022. С. 31-37. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2022/komentar-zahalnoi-chastyny-vyborchoho-kodeksu-ukrainy-problemy-pisliavoiennoho/>

4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 15.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

6. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/>

7. Кухта М.І. Виборче право під час воєнного стану: можливості та перешкди. Магістерська робота. Науковий керівник: Цельєв О.В., к.ю.н., доцент. Міністерство освіти і науки України Національний університет «Києво-Могилянська

академія» ст. 14. URL:
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2ff1d058-0490-46ca-aca0-79063b0647d4/content>

8. Rada Najwyższa Ukrainy: problem zachowania legitymizacji po zakończeniu kadencji. Instytut Europy Środkowej/Komentarze URL: <https://ies.lublin.pl/komentarze/rada-najwyzsza-ukrainy-problem-zachowania-legitymizacji-po-zakonczeniu-kadencji/>

ОНИШКО О. Б.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА БАТЬКІВ ЩОДО РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Право батьків забезпечувати свою дитину моральною та релігійною освітою та навчанням відповідно до їхніх переконань є природним правом, що випливає з народження дитини, якого батьки не можуть бути позбавлені. Сім'я найкраще формує людину і не може бути замінена жодним іншим соціальним інститутом. Досвід, отриманий вдома, позитивний чи негативний, який передається з покоління в покоління, визначає подальшу долю дитини та полегшує прийняття нею рішень в різних складних життєвих ситуаціях. Сім'я є першою ланкою в усьому циклі позитивних міжособистісних стосунків, місцем формування особистості людини.

Обов'язок забезпечення прав та найкращих інтересів дитини, перш за все покладається на її батьків, або осіб, що їх замінюють. Враховуючи увесь широкий спектр прав дитини, важливим його елементом є релігійний аспект, який підкреслює, що дитина є суверенним суб'єктом прав і свобод, а їх джерелом є притаманна людині гідність. Питаннями прийняття рішень щодо віросповідання дитини опосередковано торкалися у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Е. Шчот (вивчав вплив батьківської влади на дитину у канонічному праві), А. Якушевич (аналізував права батьків щодо релігійного виховання дітей), А. Роговська та А. Лопатка (досліджували право на вільне волевиявлення та віросповідання), М. Драгомирова (розглядала соціально-філософські та законодавчі аспекти свободи віросповідання), М. Бринчак (досліджувала здійснення права на свободу світогляду та віросповідання в цивільному праві України) та низка інших.

Мета наукової розвідки – проаналізувати права батьків щодо релігійного виховання дитини відповідно до норм національного та міжнародного законодавства.

Дитина народжується в особливій сім'ї, яка з самого початку задовольняє всі її потреби щодо всебічного розвитку. У силу розвитку дитини, батьками їй передається система цінностей і моральних принципів, які найчастіше впливають з принципів релігії або переконань батьків. Батьки є першими передавачами як віри, так і моральних принципів своїм дітям, тому вони створюють основу для їхнього подальшого розвитку в релігійній та моральній сфері. У сфері морального виховання велике значення

надається дотриманню суворо визначених правил та норм, які мають прямий зв'язок з релігією, і таким чином проявляється чіткий зв'язок між релігією та мораллю [1, с. 34–35].

П. 3 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року гарантує батькам та особам, які їх замінюють, право вибору – крім державних шкіл ще й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечує релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань [2]. Отже, згідно з тлумаченням цього положення, держава не може заборонити створення приватних шкіл з релігійною освітою. Створення таких шкіл повинно забезпечувати можливість отримання релігійної освіти в як в державних школах, так і в приватних, що не суперечить закону про рівне ставлення до всіх громадян незалежно від віросповідання, і надання державою додаткових можливостей. Це працює у тих державах, де відсутнє широке розмаїття релігійних організацій, на відміну, наприклад від США чи Канади, де держава надає можливість релігійного виховання в державній системі освіти.

Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації за ознакою релігії або переконань передбачає право на організацію життя в сім'ї відповідно до своєї релігії. Крім того, всім дітям надається право на доступ до освіти у сфері релігії чи переконань за бажанням батьків або законних представників. Також забороняється примушувати їх до здобуття освіти в галузі релігії чи переконань всупереч волі батьків чи законних осіб, які їх замінюють (основним принципом є добро та інтереси дитини). Забезпечується право на захист дітей від усіх форм дискримінації за ознакою релігії чи переконань, наголошується на вихованні в душі порозуміння, толерантності, дружби між народами, миру. Забезпечується право на захист дітей від усіх форм дискримінації за ознакою релігії чи переконань із повним усвідомленням того, що дитина повинна використовувати свою енергію і таланти на благо інших. Коли дитина не перебуває під опікою чи піклуванням батьків або законних представників, потрібно враховувати її побажання у цьому питанні, але з урахуванням найкращих інтересів дитини. Декларація попереджає, що сповідання релігії чи переконань не повинно завдавати шкоди здоров'ю, фізичному чи психічному благополуччю дитини [3].

Ст. 2 Конвенції про права дитини зобов'язує держави ліквідувати всі форми дискримінації, а в ст. 14 – поважати свободу думки, совісті та релігії, зберігаючи при цьому права батьків або, у відповідних випадках, законних опікунів, скеровувати дитину у здійсненні її прав у спосіб, що відповідає розвитку та здібностям дитини. У п. 3 ст. 14 також мова йде про обмеження релігійної свободи дитини, коли йдеться про захист

національної безпеки та громадського порядку, здоров'я чи суспільної моралі чи основних прав і свобод інших осіб [4]. Беручи до уваги досвід країн з тоталітарними режимами, в багатьох демократичних державах світу, де християнство сповідує більшість населення, Церква виступає проти нав'язування будь-якої системи релігійної освіти. Церковні та інші релігійні об'єднання, які протягом століть створюють власні релігійні школи, тепер звертаються до органів державної влади з вимогами щодо права утримувати такі школи частково з державного бюджету, що відповідає ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права за умови наявності у держави таких матеріальних можливостей.

Ст. 35 Конституції України містить норму щодо права кожного на свободу світогляду і віросповідання. Вказане право може бути обмежене лише в інтересах охорони громадського порядку, громадської безпеки, здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших людей [5]. Таким чином, мова йде про дорослих, повнолітніх людей, які мають право вибору. Враховуючи вказану норму, батьки самі обирають віросповідання для своїх дітей, беручи до уваги власні переконання та уподобання.

Так, відповідно до ЗУ «Про свободу совісті і релігійні організації», батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії [6]. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства [7].

Однак, особисті права у вигляді релігійної свободи дитини можуть бути порушені багатьма способами. Так, свобода віросповідання – це свобода вибору та пошуку релігії чи іншого світогляду, а також свобода сповідування релігії. Порушенням буде перешкоджання або перешкоджання дитині вільно діяти в пошуку або виборі релігійних переконань. Більше того, обмеження можливості практики або навпаки – примус до релігійних обрядів також буде порушенням цього особистого права. Тим не менш, у батьків є особливі права щодо дітей у сфері релігійного та морального виховання. Адже приналежність дитини до тієї чи іншої релігії залежить від рішення її батьків у цьому питанні. Тому усне схилення батьків до релігійних обрядів не можна розцінювати як порушення особистих прав дитини, що особливо стосується дітей молодшого віку. Використання примусу у сфері релігії або переконання третіх осіб становитимуть порушення найкращих особистих інтересів дитини.

Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом. Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу

опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також безпосередньо до суду, по досягненні нею чотирнадцяти років [7].

В силу реалізації релігійної свободи дитини все починається з загальноосвітньої школи, де викладається, наприклад, предмет «християнська етика», чи наявність хреста як релігійного символу у шкільних приміщеннях, які негативно можуть вплинути на почуття іудеїв, мусульман чи інших нехристиянських віросповідань.

Вказане питання вже двічі було предметом рішень Європейського суду з прав людини. У 2009 році суд розглянув справу «Лауці та інші проти Італії», яка стосувалася італійської атеїстки, яка хотіла, щоб її діти навчалися в класах за відсутності візуальної символіки – хрестів, тому вона вимагала від керівництва школи прибрати їх. Конституційний трибунал Італії погодився з позицією місцевої влади, яка пояснила, що наявність хреста в школі є природним фактом, оскільки він є не лише релігійним, а й патріотичним символом, тому що пов'язаний з історією і Конституція Італії. Після цього Лауці подав скаргу до Європейського суду з прав людини, який у своєму рішенні від 3 листопада 2009 року визнав, що наявність хрестів у класах порушує свободу совісті та релігії, гарантовану Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. В обґрунтуванні говорилося, що держава повинна утримуватися від нав'язування певної віри, навіть опосередковано розповсюджувати релігійні символи в громадських місцях. Досить суперечливим виглядає фрагмент виправдання, де наголошується, що наявність хреста може бути джерелом емоційних розладів у студентів іншої віри чи атеїстів. Однак, уряд Італії оскаржив це рішення у Великій палаті ЄСПЛ, яка в наступному своєму рішенні від 18 березня 2011 року повністю визнала своє попереднє рішення застарілим. Було встановлено, що порушення свободи совісті та віросповідання не мало місця, а наявність хреста в класах не можна вважати нав'язуванням релігійного виховання з боку держави. Крім того, було наголошено, що хрест є пасивним символом і тому не може вважатися об'єктом, який чинить будь-який тиск на учнів [8].

Висновки. Конституція України та чинне законодавство України, згідно з нормами міжнародного права, надає батькам право на моральне та релігійне виховання дітей відповідно до власних переконань. Так, роль батьків є критерієм, що визначає релігійну свободу дитини. Тому, основним положенням, яким повинні керуватися батьки у відносинах з дитиною, є принцип найкращих інтересів дитини. Тим не менше, освітні права батьків на освіту щодо свободи совісті та віросповідання дитини не є безмежними в часі. Неможливо чітко визначити вікову межу, починаючи з якої дитина може самостійно здійснювати свої права у сфері релігійних поглядів та

переконань. Це питання підпорядковується індивідуальним обставинам дитини та обставинам її розвитку, і тлумачення поняття рівня зрілості дитини залежить від багатьох факторів, які беруться до уваги в кожному конкретному випадку.

Завдання батьків у релігійному вихованні дитини полягає в тому, щоб правильно визначити момент, з якого їхні права на релігійну освіту мають поступово поступатися місцем праву дитини вільно обирати моральні цінності та релігійні переконання, які вона сповідує. Проте сильна залежність дитини від волі її батьків щодо здійснення релігійної свободи не суперечить повазі до правосуб'єктності дитини. Інтереси батьків не повинні суперечити інтересам дитини, і поняття батьківської влади повинно відповідати ідеї ставлення до дитини як до суб'єкта права та повноцінного, рівноправного члена суспільства.

1. Lach Izabela. Dziecko jako podmiot wolności sumienia i wyznania, Warszawa: Rzecznika Praw Dziecka 2016, s. 34-35. URL: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/dziecko_jako_podmiot_sumienia_i_wyznania_lach_-_ebook.pdf

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації за ознакою релігії або переконань, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 25.11.1981 р. (резолюція 36/55) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_1996_3_15

4. Конвенція про права дитини. Міжнародний документ від 20.11.1989. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

6. Про свободу совісті і релігійні організації. Закон України № 987-XII від 23.04.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

7. Сімейний кодекс України. Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

8. Справа «Lautsi та інші проти Італії». Велика палата. (Заява № 30814/06). Страсбург. Рішення 18 березня 2011 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117786>

ОСЬМАК Андрій,
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕЗАКОННО ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В Україні забезпечення реабілітації незаконно засуджених осіб поки що знаходиться на стадії розвитку, однак прийняття законодавчих ініціатив у сфері прав людини дозволяє поступово наближатися до міжнародних стандартів. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій», який забезпечує відшкодування та соціальну підтримку постраждалим [1].

Реабілітація незаконно засуджених осіб є важливою складовою забезпечення прав людини, верховенства права та довіри до судової системи. Незважаючи на наявність законодавчої бази в Україні, правове регулювання реабілітації потребує суттєвого вдосконалення [3]. Це стосується як процесуального, так і матеріального аспектів відновлення прав жертв судових помилок:

1. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Першим напрямом удосконалення є імплементація міжнародних стандартів, зокрема тих, що закріплені в таких документах, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Європейська конвенція з прав людини. Удосконалення українського законодавства має включати чіткі механізми компенсації за моральні та матеріальні збитки, завдані незаконним засудженням. Важливо врахувати рекомендації ООН щодо права на ефективний захист, зокрема на безкоштовну юридичну допомогу та доступ до психологічної підтримки.

2. Удосконалення процедур реабілітації. Необхідним є спрощення процедур перегляду судових рішень, що стали наслідком судових помилок. Важливим кроком є створення спеціалізованих судових органів або комісій, які швидко та ефективно розглядатимуть справи про реабілітацію. Також варто передбачити спрощення процесу відновлення прав для осіб, що постраждали внаслідок системних порушень під час проведення слідства чи судового розгляду.

3. Розробка єдиного стандарту компенсації. В Україні відсутні єдині стандарти щодо розміру компенсації незаконно засудженим особам. Рекомендується запровадити єдину методичку розрахунку матеріальних і нематеріальних збитків, враховуючи не лише втрачений заробіток, а й

моральну шкоду, порушення сімейних зв'язків та соціальну дезінтеграцію. Важливою є також розробка системи довгострокової підтримки, яка включає реінтеграцію в суспільство, працевлаштування та доступ до медичних послуг.

4. Посилення правового захисту вразливих груп. Особливу увагу слід приділити вразливим групам населення, таким як жінки, діти та особи з інвалідністю, які можуть зазнати додаткових труднощів під час реабілітації. Законодавство має передбачати спеціальні механізми захисту, які гарантуватимуть рівний доступ до процедур реабілітації та компенсації.

5. Інформаційна підтримка та правова просвіта. Важливим елементом є підвищення рівня обізнаності громадян про їхні права та доступні механізми реабілітації. Це можна реалізувати через інформаційні кампанії, освітні програми та юридичні консультації, які надаватимуться на безоплатній основі. Розширення доступу до правової інформації сприятиме підвищенню рівня довіри до правової системи та зменшенню кількості судових помилок.

Реабілітація незаконно засуджених осіб є невід'ємною частиною забезпечення верховенства права та захисту прав людини [4]. Вона має базуватися на кількох ключових принципах, які забезпечують комплексний підхід до відновлення прав та гідності постраждалих осіб:

1. Юридичне відновлення. Основою реабілітації є юридичне відновлення, яке передбачає звільнення від обвинувачення, анулювання судового рішення та реабілітацію в юридичному полі. Важливо, щоб цей процес був максимально швидким і прозорим, що дозволить мінімізувати подальшу шкоду для постраждалих. Публічне визнання помилки державою є критично важливим для відновлення честі та гідності незаконно засудженої особи. Визнання таких помилок формує довіру до правової системи та демонструє готовність держави до відповідальності за судові помилки.

2. Матеріальна компенсація. Матеріальна компенсація має бути всеосяжною, охоплюючи не лише фінансові виплати, а й відшкодування за втрату можливостей, таких як втрачене працевлаштування, освітні перспективи та втрата доходу. Окрім того, необхідно враховувати витрати на юридичні послуги та реабілітацію, а також моральну шкоду. Створення прозорих механізмів розрахунку компенсацій забезпечить справедливість та рівний доступ до відшкодування для всіх постраждалих.

3. Психологічна підтримка. Незаконне засудження часто супроводжується значними психологічними травмами, такими як депресія, посттравматичний стресовий розлад або соціальна ізоляція. Забезпечення доступу до психотерапевтичної допомоги є необхідним елементом реабілітації. Ця підтримка може включати індивідуальні або групові консультації, програми соціальної адаптації та профілактики повторних травматичних

станів. Психологічна реабілітація сприяє відновленню душевної рівноваги та поверненню до нормального життя.

4. Соціальна реінтеграція. Соціальна реінтеграція є важливою складовою повернення осіб до нормального життя після незаконного засудження. Це включає допомогу у працевлаштуванні, забезпечення житлом, професійне навчання та надання соціальних пільг. Державні та громадські організації мають активно сприяти соціалізації постраждалих осіб, створюючи спеціальні програми адаптації. Такий підхід допомагає запобігти маргіналізації жертв судових помилок та забезпечує їхнє активне залучення до суспільного життя.

5. Недопущення повторення. Ключовим аспектом реабілітації є забезпечення механізмів, що запобігають повторенню таких випадків у майбутньому. Це включає реформування судової системи, підвищення прозорості судових процесів, посилення відповідальності правоохоронних органів та впровадження незалежного контролю за дотриманням прав людини. Розробка та впровадження навчальних програм для суддів і правоохоронців з питань прав людини сприятимуть формуванню культури відповідальності та правомірності в судовій системі [2].

Запровадження цих принципів сприятиме не лише відновленню прав постраждалих, а й зміцненню довіри до правової системи та суспільної справедливості.

Висновки. Удосконалення правового регулювання реабілітації незаконно засуджених осіб в Україні потребує комплексного підходу, що включає гармонізацію з міжнародними стандартами, спрощення процедур, стандартизацію компенсацій та посилення захисту вразливих груп. Впровадження цих заходів сприятиме зміцненню правової системи, відновленню довіри громадян до судочинства та забезпеченню дотримання основних прав людини.

1. Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/962-12> (дата звернення: 28.11.2024).

2. Остренко М., Осауленко О. Історичний розвиток формування інституту реабілітації. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/54.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).

3. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Арсіс. 2001. 320 с.

4. Якимчук І. С. Реабілітація засуджених у кримінальному провадженні. Житомир. 2020. 35 с.

ПАРАСЮК В. М.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану забезпечення права на справедливий суд набуває особливої актуальності. Воєнний конфлікт суттєво впливає на функціонування судової системи, обмежує доступ громадян до правосуддя та ускладнює виконання державою своїх зобов'язань у сфері захисту прав людини. Незважаючи на це, Україна залишається відданою міжнародним стандартам правосуддя, які закріплені у Європейській конвенції з прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та інших актах.

Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, яке забезпечує рівність сторін у процесі, незалежність і неупередженість суду, а також право на розгляд справи у розумні строки. Проте воєнний стан створює специфічні виклики для реалізації цього права, зокрема через евакуацію судів, руйнування інфраструктури, проблеми з доступом до доказів та свідків, а також збільшення кількості справ, пов'язаних із наслідками воєнних дій.

Дослідження особливостей забезпечення права на справедливий суд в умовах воєнного стану є важливим для розуміння того, як національна правова система адаптується до екстремальних обставин. Вивчення цієї теми дозволяє не лише виявити актуальні проблеми, а й розробити ефективні механізми захисту прав громадян навіть в умовах кризи.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [1].

У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або

іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється (ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року [2]).

В свою чергу М. І. Смокович наголошує на тому, що позиція законодавця щодо визначення територіального «адресата» (на розгляд якого передаються судові справи) як «найбільш територіально наближеного» до того суду, від якого ці справи передаються, є необґрунтованою, законодавець допустився помилки, надмірно конкретизувавши «територіальну наближеність» «адресата» та «адресанта». На думку автора, немає сенсу змінювати територіальну підсудність судових справ і здійснювати їх передачу до сусіднього суду, який найбільш територіально наближений, до того, котрий перебуває у зоні бойових дій або окупації тощо. Така нормативна конкретизація, як «найбільш територіально наближений суд», є прийнятною і зрозумілою щодо зміни територіальної підсудності судових справ, коли йдеться про режим надзвичайного стану, стихійне лихо тощо, проте не дій військового спрямування [3].

В умовах воєнного стану Україна впровадила низку механізмів, спрямованих на забезпечення права громадян на справедливий суд навіть за складних обставин. Серед основних ефективних механізмів можна виділити такі:

— *цифровізація судочинства*. Запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Відповідно до п. 3 Рішення Вищої Ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 ЄСІТС – сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та цим Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів,

які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС [4]. Ця система в свою чергу забезпечує можливість подання документів, отримання судових рішень та комунікації зі судом у дистанційному форматі;

– *участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції*. Відповідно до ч. 1 ст. 212 ЦПК України учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою [5]. Відеоконференції для участі сторін у судових засіданнях дозволяють продовжувати судовий розгляд навіть у разі фізичної недоступності суду чи сторін;

– *тимчасове переміщення судів*. У регіонах, де ведуться бойові дії, суди тимчасово переміщені до безпечніших територій, що дозволяє зберегти їхню працездатність та забезпечити доступ громадян до правосуддя. Впроваджено механізми перерозподілу справ між судами, які продовжують функціонувати;

– *захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО)*. Створено спеціальні правові механізми для розгляду справ, що стосуються ВПО, зокрема щодо встановлення фактів народження, смерті або втрати документів. Органи місцевого самоврядування, центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) та нотаріуси співпрацюють із судами для спрощення процедур;

– *гарантії доступу до правової допомоги*. Центри безоплатної правової допомоги працюють навіть у складних умовах, надаючи громадянам юридичну підтримку щодо представництва у суді. Забезпечується можливість дистанційного отримання консультацій для громадян, які не можуть фізично дістатися до суду.

– *залучення міжнародних організацій*. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), для забезпечення додаткових механізмів правового захисту у випадках порушення прав людини.

Ефективні механізми захисту прав громадян у воєнний час базуються на адаптації законодавства до кризових умов, цифрових інструментах, мобільності судової системи та міжнародній підтримці. Ці заходи дозволяють мінімізувати негативні наслідки воєнного стану для судочинства та забезпечити дотримання права на справедливий суд навіть в екстремальних умовах.

Забезпечення права на справедливий суд в умовах воєнного стану є одним із ключових викликів для правової системи України. Незважаючи на значні труднощі, спричинені бойовими діями, держава демонструє

здатність адаптувати судову систему до кризових обставин та продовжувати виконання своїх міжнародних і конституційних зобов'язань.

Подальший розвиток української судової системи в умовах воєнного та післявоєнного періоду повинен ґрунтуватися на поєднанні національного та міжнародного досвіду, а також на забезпеченні верховенства права як основного принципу правосуддя. Це дозволить зберегти довіру громадян до судової системи та забезпечити справедливість навіть у найскладніших умовах.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

3. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник УНУ. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 450–455.

4. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

ПИНДА Назарій,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ УКРАЇНІ В РЕЗУЛЬТАТІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

Участь міжнародного співтовариства у забезпеченні відшкодування шкоди, заподіяної Україні внаслідок російського вторгнення, є важливим аспектом сучасної міжнародно-правової практики. Дана проблематика охоплює низку ключових ініціатив, спрямованих на забезпечення справедливості для постраждалих осіб та держави Україна, серед яких важливу роль відіграє створення Реєстру збитків для України (RD4U) та ухвалення відповідних резолюцій Генеральної асамблеї ООН. Проблемні питання стосуються відсутності єдиного міжнародно-правового визначення агресії, обмеженої юрисдикції міжнародних судів, недостатньої координації між національними та міжнародними механізмами, а також прогалин у правовому регулюванні компенсаційних механізмів.

Генеральна асамблея ООН ухвалила резолюцію, яка вимагає притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення міжнародного права під час вторгнення в Україну та створення механізму компенсації завданих збитків. Документ підтримали 94 країни, 73 утрималися, а 14 виступили проти, серед яких РФ, Білорусь, Сирія, Іран, Китай та інші. У резолюції підкреслюється, що Росія має відповідати за порушення міжнародного права, включно з агресією проти України, порушенням гуманітарного права та прав людини. Документ наголошує на необхідності правових наслідків для РФ, зокрема відшкодування збитків, завданих унаслідок її дій. Також визнається потреба у створенні міжнародного механізму для компенсації збитків і міжнародного реєстру для фіксації доказів збитків, завданих фізичним, юридичним особам та державі Україна [1].

Міжнародне співтовариство активно долучається до забезпечення відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок російського вторгнення, через низку ініціатив, серед яких важливу роль відіграє Реєстр збитків для України (RD4U). 18 червня 2024 року в Києві за участю Генерального секретаря Конгресу Ради Європи Мат'є Морі відбулася інформаційна сесія для місцевих і регіональних органів влади України, метою якої було поширення інформації про роботу Реєстру та залучення громадян до подання заяв. Реєстр є першим кроком до створення міжнародного

компенсаційного механізму, спрямованого на забезпечення справедливості та компенсації для України і її народу. З квітня 2024 року відкрито прийом заяв першої категорії, що стосуються пошкодження та знищення житлової нерухомості, і вже отримано кілька тисяч заяв. Очікується розширення категорій заяв, доступних для фізичних, юридичних осіб і держави Україна, що буде реалізовано протягом року. Робота Реєстру координується через Київський офіс RD4U, який проводить масштабну інформаційно-просвітницьку кампанію за підтримки місцевих і регіональних органів влади, щоб забезпечити доступність процесу для всіх заявників. RD4U заснований Радою Європи в межах Розширеної часткової угоди та функціонує за підтримки сорока трьох держав і Європейського Союзу. Штаб-квартира Реєстру розташована в Гаазі, а офіс – у Києві. Інформаційна сесія в Києві відбулася в межах проекту Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на 2023–2026 роки [2].

Відповідно до цього слід наголосити, що існує недостатня координація між міжнародними та національними механізмами щодо збору доказів збитків, які можуть бути використані для компенсації, незважаючи на створення Реєстру збитків для України (RD4U). Крім того, проблема обмеженості сфер, які охоплює Реєстр на початковому етапі, зокрема тільки заяви про пошкодження житлової нерухомості, потребує поступового розширення для врахування інтересів юридичних осіб та держави. Ще однією перешкодою є відсутність єдиного правового інструменту міжнародної співпраці, який би охоплював питання компенсації збитків, що створює прогалини у регулюванні та знижує ефективність дій міжнародного співтовариства. Нарешті, ухвалення Генеральною асамблеєю ООН резолюції щодо притягнення Росії до відповідальності є важливим, але потребує конкретизації механізмів її виконання, зокрема створення компенсаційного механізму, який би мав юридично обов'язковий характер для Росії.

Додатково слід зазначити, що участь міжнародного співтовариства у забезпеченні відшкодування шкоди, заподіяної Україні внаслідок російського вторгнення, ґрунтується на міжнародному правовому регулюванні процесуальних відносин і діяльності міжнародних судових установ. Міжнародні суди, зокрема Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд, виконують важливу роль у розгляді спорів, пов'язаних із порушенням міжнародного права. Їх юрисдикція встановлюється на основі міжнародних договорів, спеціальних угод або через акти державної згоди, які визначають відповідальність за злочини агресії чи тероризму. Судовий спосіб вирішення спорів регулюється Статутом ООН та іншими

міжнародно-правовими актами. Проблемні питання, пов'язані з визначенням агресії, залишаються невирішеними через відсутність юридично обов'язкового визначення на міжнародному рівні. Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії за умови ратифікації відповідних положень, але його діяльність обмежується згодою держав. Окрім судів, міжнародна спільнота активно бореться з тероризмом через конвенції, які регулюють конкретні аспекти цього явища, наприклад, авіаційну безпеку, захоплення заручників та фінансування тероризму. Проте відсутність єдиної правової основи співпраці держав у цій галузі створює прогалини в ефективному регулюванні. Низка конвенцій, таких як Гаазька та Монреальська, формують базу для визначення злочинів та їх запобігання, проте регулюють лише окремі питання [3, с. 18–24].

Участь міжнародного співтовариства у забезпеченні відшкодування шкоди, заподіяної Україні внаслідок російського вторгнення, є важливим напрямом сучасної міжнародно-правової практики. Створення Реєстру збитків для України (RD4U) та ухвалення резолюцій Генеральної асамблеї ООН формують основу для розробки компенсаційного механізму. Проте низка проблем, включаючи відсутність єдиного визначення агресії, обмежену юрисдикцію міжнародних судів, недостатню координацію між механізмами та прогалини в правовому регулюванні, ускладнюють процес. Інформаційна та організаційна робота RD4U, спрямована на розширення категорій заяв і доступність процедури, відіграє важливу роль. Для забезпечення ефективності цих зусиль необхідна більш злагоджена міжнародна співпраця, спрямована на чітку імплементацію ухвалених рішень, створення дієвого компенсаційного механізму та встановлення відповідальності за злочини агресії.

1. ООН ухвалила резолюцію щодо створення механізму компенсації Україні збитків, завданих російськими агресорами. *Вебсайт interfax*. 2022. Електронне видання. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/872035.html> (дата звернення: 06.12.2024)

2. Реєстр збитків для України та Конгрес Рад Європи об'єднують зусилля для запуску інформаційної кампанії для українських місцевих та регіональних органів влади. Вебсайт rd4u. 2024. Електронне видання. URL: <https://2.coe.int/uk/-/Reestr-zbitkiv-dia-Ukraїni-ta-Kongres-Radi-Svrop-1> (дата звернення: 07.12.2024)

3. Андрушук Д. О. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо актів агресії. Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавр спеціальності «Міжнародне право». Національний авіаційний університет. Київ, 2022. 97 с.

ПОЛТИЛО Христина,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);
Науковий керівник: **ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

АРГУМЕНТАЦІЯ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Роль аргументації у захисті прав людини зростає через сучасні виклики, пов'язані з порушеннями основоположних прав та свобод. В умовах глобалізації, політичної нестабільності, збройних конфліктів і соціальної нерівності питання прав людини стає надзвичайно важливим. Аргументація відіграє ключову роль у процесі привертання уваги до порушень прав людини, формування громадської думки, а також впливу на ухвалення рішень урядами та міжнародними організаціями.

Юридичні, етичні та філософські підходи до аргументації дозволяють глибше розуміти цінність прав людини та обґрунтувати їх як обов'язкову основу демократичного суспільства. Завдяки аргументації правозахисники, активісти, науковці та громадські діячі мають можливість захищати права людини, відстоюючи справедливість, рівність і повагу до гідності кожної особистості.

У сфері права аргументація відіграє важливу роль. Якщо людина висловлює думку, що є юридично значущою, і бажає, щоб її сприйняли, вона має навести аргументи на її підтримку (четвертий закон логіки – «закон достатньої підстави») [1, с. 210–211]. Необхідність в аргументації відчують усі, особливо ті, хто професійно займається практичною юридичною діяльністю. Аргументацією для обґрунтування своєї позиції перед професійною чи навчальною аудиторією користуються вчені-юристи. Виконуючи свою методологічну функцію, аргументація в юридичних міркуваннях відіграє подвійну роль: з одного боку, є методологічним підходом у теорії та філософії права, а з іншого – одним з основних методів в юридичній практиці, виступаючи способом раціонального обґрунтування [2, с. 146–147].

В юридичній практиці аргументація є необхідною для досягнення справедливості та захисту прав особи. Адвокати, прокурори та судді використовують аргументацію. Адже вони формулюють свої аргументи на основі чинного законодавства, юридичної практики та судових рішень права та фактів справи. Чітка та логічна аргументація може бути вирішальною в

для розгляду справи. Під час судового розгляду адвокати повинні переконати суддів у правоті своїх вимог, використовуючи як правові, так і етичні аргументи. Це особливо важливо в справах, що стосуються порушень прав людини, оскільки моральні та етичні аспекти можуть бути не менш значущими, ніж юридичні, як про це свідчить практика Європейського суду з прав людини.

Так, належна аргументація слугує інструментом для захисту прав осіб, які стали жертвами порушень прав людини. Правозахисники, адвокати та активісти використовують її для того, щоб привернути увагу до конкретних випадків, довести незаконність дій держави або приватних осіб та добитися справедливості для своїх клієнтів. Наприклад, у справах про порушення прав меншин, аргументація може включати як юридичні аспекти (наприклад, посилання на закони про дискримінацію), так і моральні (недопустимість дискримінації на основі раси, статі чи сексуальної орієнтації).

Важливою є різноманітність стратегій, які правозахисники можуть використовувати в своїй аргументації [2, с. 150–151]. Це може бути формальна юридична аргументація, заснована на законодавстві і судових рішеннях, а також емоційна аргументація, що покликана викликати співчуття у слухачів або читачів. Зокрема, використання свідчень жертв порушень прав людини, їхніх історій та переживань може суттєво підвищити ефективність аргументації.

Аргументація у захисті прав людини також вимагає етичного підходу. Правозахисники мають дотримуватися етичних норм і принципів, щоб їхні дії не лише відповідали закону, але й були морально виправданими. Концепції справедливості та рівності, які обговорюються в роботах таких філософів, як Джон Роулз, можуть слугувати основою для формулювання аргументів у захисті прав людини. Роулз підкреслює важливість рівності та справедливості в суспільстві, що є ключовими аспектами в боротьбі за права людей [3, с. 123–126].

Аргументація у процесі захисті прав людини також стикається з численними проблемами та викликами. Політична ситуація, цензура, а також соціальна нерівність можуть значно ускладнити зусилля правозахисників. Наприклад, в умовах авторитарного режиму аргументація може бути недостатньо ефективною, особливо якщо система судочинства не є незалежною, а рішення ухвалюються під тиском. У таких випадках правозахисникам може бути важливо знаходити альтернативні платформи для висловлення своїх аргументів, включаючи міжнародні інстанції та медіа.

Аргументація має суттєвий характер для привернення уваги міжнародної спільноти для масового порушення російською федерацією прав людини внаслідок російсько-української війни. Саме належна

аргументація є підставою для включення відповідних положень в документи ООН, зокрема в резолюції Генеральної Асамблеї ООН[4].

Таким чином, аргументація у захисті прав людини є важливим елементом, який сприяє досягненню справедливості та забезпеченню основних прав осіб. Ефективна аргументація базується на чіткому розумінні як юридичних норм, так і етичних принципів, що робить її потужним інструментом у боротьбі за права людини в сучасному світі.

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 248 с.

2. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. X. : Право, 2015. 336 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18779/1/Urkevich_m_2.pdf

3. Джон Ролз. Теорія справедливості. К.: Основи, 2001. 824 с.

4. Наукові коментарі до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питань протидії збройній агресії Російської Федерації проти України. Праці Лабораторії прав людини і громадянина імені академіка Петра Рабіновича НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Укладачі П. Рабінович, С. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров; редкол. П. Рабінович (гол. ред.) та ін. Серія П. Коментарі законодавства. Випуск 13. Львів: ЛЮБФ «Медицина і право», 2024. 63 с.

ПРОКОДЯНЧИК С.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЕСІМОВ С. С.,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ІНТЕГРАТИВНА СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Все частіше сфера приватного життя людини симбіонує із захистом конфіденційності в інформаційному просторі, що диктує необхідність трансформації механізму правової охорони захисту інформації про приватне життя людини, розмежування сфер (кримінально-правового, адміністративного, цивільно-правового) регулювання тощо [1, с. 51].

Механізм правового регулювання сфери приватного життя в умовах цифровізації – система взаємопов'язаних та взаємодіючих засобів, що впливають на сферу приватного життя з метою забезпечення нормального функціонування, захисту та охорони в умовах цифрової трансформації суспільних відносин.

Виходячи з інструментального підходу до поняття «механізм правового регулювання», слід розглянути за схемою «мета – засоби – результат». Мета є «стратегічною»: забезпечення безперешкодної реалізації (зокрема захист та охорона) сфери приватного життя в умовах цифровізації суспільних відносин.

Існують «тактичні» цілі (завдання), які мають вирішуватись у процесі правового регулювання: охорона приватного життя; захист сфери приватного життя; стимулювання створення, удосконалення та впровадження технологій, спрямованих на забезпечення нормального функціонування приватного життя; недопущення порушення обігу інформації про приватне життя цифровими засобами; дотримання таємниці приватного життя в умовах інформаційних загроз, створення умов для міжособистісного спілкування шляхом застосування засобів комунікації; захист особи від впливу негативної інформації та інших соціально-світоглядних загроз.

Засоби правового регулювання, які входять у зазначений механізм, можна умовно розділити з різних підстав класифікації. Залежно від способу забезпечення та ступеня обов'язковості вони поділяються на дві

групи: юридичні та неюридичні. Залежно від ступеня спільності засоби правового регулювання можна поділити на нормативні та ненормативні.

До юридичних засобів правового регулювання даної сфери можна віднести: правові норми, акти реалізації, правовідносини, різні способи регулювання (дозволи, заборони), правові гарантії, юридичні конструкції та інше. До неюридичних засобів правового регулювання цієї сфери можна віднести неюридичні соціальні регулятори (норми моралі, релігії, корпоративні норми, цінності), природні явища, технічні засоби. Активне використання останніх як засоби регулювання є специфічною ознакою досліджуваних відносин. В інтеграції неюридичних регуляторів та факторів у структуру норм права (у вигляді посилань до неправових соціальних регуляторів у диспозиціях бланкетних правових норм, у вигляді включення до гіпотези охоронних норм), проявляється зближення неправових соціальних регуляторів та правових норм у правозастосовчій діяльності.

З огляду на це, базуючись на дослідженнях представників теоретико-правової науки щодо інтеграції соціальних регуляторів у єдиний механізм правового регулювання, не можна не відзначити, що важливу роль у механізмі правового регулювання відносин сфери приватного життя відіграють норми інших соціальних регуляторів: моралі, корпоративних, релігійних норм, норм етики (зокрема з так званої цифрової етики).

До нормативних засобів можна віднести норми права та інших соціальних регуляторів, нормативно-правові акти, договори нормативного змісту. До ненормативних засобів можна віднести різного роду договори (наприклад, угоди з власниками Інтернет-ресурсів), міжособистісні правила, що склалися в приватному спілкуванні в Інтернет-середовищі, технічні пристрої, програмні засоби, акти застосування права та інше.

Результатом функціонування механізму правового регулювання сфери приватного життя в умовах цифровізації має стати досягнення стану захищеності сфери приватного життя від інформаційних загроз і ризиків. Цей механізм має інтегративну природу, що пов'язано з характеристиками цифрового середовища.

Акцентуємо увагу на особливостях цифрового середовища: новизна відносин; їх транскордонність; обмежені можливості для державно-владного втручання; багаторівневий характер (початковий рівень – канали зв'язку, супутникові канали, системи доступу до мережі, наступний рівень – рівень адресного простору, доменних імен, доменних назв, надбудова – різноманітні послуги, веб-сайти). Зазначені чинники пояснюють

необхідність комплексного, інтегрованого регулювання даної сфери суспільних відносин.

Інтегративна сутність механізму правового регулювання сфери приватного життя проявляється в наступних аспектах: дана властивість характерна не тільки для кола суспільних відносин, що розглядається, однак цифрові соціальні взаємозв'язки мають певну специфіку, яка обумовлює інтегративний характер регулятивного комплексу; у поєднанні різних соціальних регуляторів, покликаних упорядкувати відносини у сфері цифровізації приватного життя; у комбінуванні механізмів правового регулювання, саморегулювання та локального регулювання; у поєднанні способів регулювання.

Дія аналізованого інтегративного механізму проявляється у регулюванні відносин, наприклад, щодо використання системи розпізнавання осіб на вулицях міст. На сьогодні в українських містах уже поширюється нова система відеонагляду з функцією розпізнавання обличчя. Це, звісно, має свої обґрунтовані підстави, як-от підтримка громадської безпеки за рахунок швидкої ідентифікації злочинців або перевірка на блокпостах і кордоні для виявлення загроз національній безпеці [2].

Цей інструмент функціонує з метою забезпечення безпеки, захисту прав особи. Використовується для пошуків злочинців після виявлення протиправного діяння та у превентивних цілях. При створенні та реалізації механізму правового регулювання даних відносин слід встановити заборону на використання систем розпізнавання осіб у певних просторах, рекомендувати дотримуватися етичних принципів.

Помітне значення у механізмі правового регулювання аналізованих відносин мають акти застосування права, зокрема рішення судів. Досить поширеним у судовій практиці є питання щодо правомірності встановлення відеокамер у домоволодіннях, робочих місцях і межах їх використання з погляду охорони та захисту конституційних прав на недоторканність приватного життя.

Вироблені у судовій практиці критерії дозволяють зробити висновок, що порушення права на недоторканність частого життя фіксуються у тому випадку, якщо: камера фіксує приватну територію, здійснює фіксацію та зберігання інформації про приватне життя, встановлена з протиправною метою.

1. Пальченкова В.М., Стоматов Е.Г. Формування концепту права людини на приватність в західноєвропейських країнах та Сполучених Штатах Америки: ретроспективний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 48–51.

2. Ліманте А., Москвитин Ю. Технологія розпізнавання обличчя: ризики застосування у воєнний час. *Юридична газета*. 13 вересня 2024 р. URL: [212](https://yur-</p></div><div data-bbox=)

gazeta.com/dumka-eksperta/tehnologiya-rozpiznavannya-oblichchya-riziki-zastosuvannya-u-voennyi-chas.html

ПРОЦЬ Івана,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТАДІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглядаючи право як універсальний регулятор суспільних відносин, соціальне призначення якого зберігати у суспільстві процеси позитивного розвитку доцільно відзначити вплив правових засад зовнішньої і внутрішньої державної політики у сфері національної безпеки і оборони, оскільки за допомогою права можна забезпечити оптимальне поєднання всіх елементів управлінської діяльності.

Оскільки формами забезпечення національної безпеки виступають правотворча і правозастосовна діяльність, функціонування відповідного механізму передбачає проходження двох основних стадій: розробка, прийняття, зміна, скасування уповноваженими державними органами нормативно-правових актів, що містять гарантії забезпечення національної безпеки, повноваження суб'єктів даних відносин, процесуальний порядок діяльності суб'єктів і відповідальність суб'єктів за порушення норм права (правотворча складова); реалізація правозастосовними органами нормативних приписів, прийняття індивідуально-владних, юридично значущих рішень, спрямованих на забезпечення національної безпеки (правозастосовна складова) [1, с. 127].

Щодо конкретизації стадій забезпечення національної безпеки в юридичній науці висловлюються різні підходи. В якості стадій функціонування механізму забезпечення національної безпеки пропонується виділяти: формулювання інтересів, захист яких забезпечуватиметься; виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам суспільства та держави; вироблення системи заходів з протидії загрозам; нейтралізацію загроз; здійснення заходів з відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки.

Захист інтересів держави, суспільства, особи від зовнішніх і внутрішніх загроз здійснюється у формі циклової діяльності, яка передбачає проходження трьох стадій: виявлення та нівелювання передумов виникнення загроз національній безпеці, на якій здійснюється виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки, здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо попередження та нейтралізації; усунення фактору загрози національній безпеці, пов'язане з протидією загрозам, характеризується

активним застосуванням заходів державно-владного заходів, здійснюється управління силами та засобами забезпечення безпеки в повсякденних умовах і при надзвичайних ситуаціях. усунення наслідків суспільно-небезпечної діяльності, що передбачає відновлення умов, необхідних для реалізації інтересів особи, суспільства, держави шляхом здійснення заходів з відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки у регіонах, що постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації [2, с. 141].

Поряд з викладеним, як стадій функціонування механізму забезпечення національної безпеки пропонується виділяти: формулювання інтересів, захист яких забезпечуватиметься; виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам суспільства і держави; моніторинг загроз; вироблення системи заходів з протидії загрозам; нейтралізацію загроз; здійснення заходів з відновлення функціонування об'єктів безпеки [3].

У систему стадій функціонування механізму забезпечення національної безпеки і оборони доцільно включити:

1. Стадія формування юридичної норми включає нормотворчу діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування: прийняття нормативно-правових актів, в яких закріплюються правові основи забезпечення національної безпеки і оборони, імплементація норм міжнародного права, ратифікація міжнародних договорів. Дана стадія створює підставу для реалізації суб'єктивних прав і свобод особи. Це частина правотворчого процесу де закріплюється перелік прав і свобод громадян, визначаються процедури захисту суб'єктивних прав.

2. Стадія виникнення правовідносини у сфері національної безпеки. На даній стадії відбувається визначення спеціальних умов, при настанні яких починається дія програм, які дозволяють перейти від загальних правил до спеціальних. Елементом, що позначає цю стадію, є юридичний факт, який використовується в якості основи для руху конкретних інтересів. У сфері національної безпеки і оборони специфіка механізму правового регулювання полягає в тому, що для запуску необхідна ціла система юридичних фактів, де один повинен бути обов'язково вирішальним. Відсутність подібного вирішального юридичного факту виступає в ролі перешкоди, яку необхідно розглядати з двох точок зору: з змістовної та з формальної.

3. Стадія встановлення конкретної юридичної зв'язку з вельми певним поділом суб'єктів на уповноважених і зобов'язаних. Тут виявляється, яка зі сторін має інтерес і відповідне суб'єктивне право, покликане його

задовольняти, а яка – зобов'язана не перешкоджати задоволенню, або здійснювати дії в інтересах уповноваженої.

4. Стадія реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, при якій правове регулювання досягає мети, дозволяє інтересу суб'єкта бути задоволеним. Акти реалізації суб'єктивних прав і обов'язків це основний засіб, за допомогою якого права і обов'язки втілюються у життя у поведінці суб'єктів. Ці акти можуть виражатися в трьох формах: дотриманні, виконанні, використанні.

5. Стадія застосування права вступає в дію тоді, коли безперешкодна форма реалізації права не вдається і коли на допомогу незадоволеність інтересу повинна прийти відповідна владна державна діяльність.

Ця стадія передбачає створення спеціальних органів для забезпечення конкретних видів безпеки, наділення додатковими функціями існуючих інститутів, визначення повноважень і кола вирішуваних завдань; правове, організаційно-фінансове забезпечення діяльності інститутів безпеки.

6. Контрольно-наглядова стадія має факультативний характер, включає діяльність державних органів, які здійснюють виконавчі, вузько-спеціалізовані контрольні, дозвільні, регулюючі та інші функції, громадський контроль. Перевірка може здійснюватися з точки зору законності та шляхом прийняття заходів державного примусу (заходів попереджувального характеру і інших юридичних заходів) [4].

Держава, виходячи зі своєї сутності, є основним суб'єктом забезпечення національної безпеки і оборони. Держава здійснює свої функції у сфері забезпечення безпеки і оборони за допомогою державних інститутів, що характеризуються ознаками: є відносно відокремленою частиною єдиного механізму, що володіє певною автономією; мають державно-владний характер; мають свою організацію та функціональне призначення у рамках правового механізму забезпечення національної безпеки і оборони.

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

2. Нікітін Ю. В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 141-147.

3. Зіневич О. Пріоритети та реформування системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. 14.02.2020 р. URL. <https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna-bezpeka/>

4. Сьомін С. В. Концепт аксіологічної парадигми засадничих принципів і ціннісних засад забезпечення національної безпеки України. Київ: НІСД, 2019. URL. <https://niss.gov.ua/en/node/195>

ПРОЦЬ Іванна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
РОСЯК С.,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ІНШІ ВАЖЛИВІ ПРОБЛЕМИ У ПРОЦЕСІ БРОНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЗОВОБ'ЯЗНИХ В УКРАЇНІ

Процедура бронювання військовозобов'язаних в Україні має важливе адміністративно-правове значення, оскільки забезпечує баланс між потребами мобілізації та необхідністю підтримки функціонування ключових галузей економіки та управління державою. Ефективне використання цієї процедури дозволяє уникнути дефіциту кадрів у критичних сферах, що сприяє підвищенню загальної обороноздатності держави.

Дана процедура, хоч і необхідна для подальшого функціонування держави та економіки у воєнних умовах, проте має низку проблем, які впливають на його ефективність та прозорість. Нижче ми розглянемо основні проблемні моменти цієї сфери.

Корупційні ризики. Зловживання процедурою бронювання – через високу цінність відстрочки від мобілізації виникають корупційні ризики, зокрема щодо незаконного включення осіб до списків броньованих працівників.

Також існують випадки, коли працівників іноді вже мобілізують, не дочекавшись оформлення бронювання. Громадяни йдуть до ТЦК та СП ставати на облік, але їх відправляють на ВЛК, оформляють «придатність» і призивають на військову службу. Водночас це відбувається, коли їм намагаються оформити бронювання. Для усунення такої проблеми до парламенту надійшов законопроект № 11453 «Про внесення змін до статті 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо усунення корупційних ризиків, пов'язаних з оформленням у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки документів, необхідних для бронювання» [1].

В пояснювальній записці до законопроекту зазначається, що відповідні зміни дозволять громадянам, яким оформляють бронювання, отримувати від ТЦК та СП необхідні довідки (документи), послуги, без ризиків

бути відправленими на ВЛК і мобілізованими прямо під час процесу оформлення ним бронювання, і без корупційних ризиків [2].

Є й певна нерівність у доступі до бронювання. Деякі підприємства чи установи мають більше можливостей впливати на рішення щодо бронювання через зв'язки або корупційні схеми. Як наслідок – знижується довіра до процедури, а також виникає нерівність між громадянами щодо обов'язків перед державою.

Вразливість бізнесу та економіки. Критичний дефіцит кадрів. У деяких секторах економіки мобілізація ключових працівників може призвести до зупинки підприємств або серйозних перебоїв у їхній роботі. Ризик втрати спеціалістів. Професійні кадри, які важко замінити (інженери, медичний персонал, ІТ-фахівці тощо), можуть бути мобілізовані через труднощі у процедурі бронювання – це ставить під загрозу стійкість економіки та ефективність оборонної інфраструктури.

Сьогодні у ВРУ йде мова про «економічне бронювання» та «економічну мобілізацію». У Комітеті з питань економічного розвитку говорять, що економічне бронювання – це про новий механізм ефективної взаємодії між бізнесом та державою. Та про збереження економіки. Поряд з економічним бронюванням, частковою альтернативою може слугувати економічна мобілізація. Економічна мобілізація – це коли через механізм трудової військової повинності бізнес із залученням своїх ресурсів надає необхідні послуги та виконує роботи в тих сферах, в яких бізнес володіє більшими компетенціями та ефективністю, аніж військові. Для прикладу такі сфери як: закупівлі, логістика, procurement менеджмент, медичне обслуговування, ремонт техніки, ІТ сфера, будівництво фортифікацій, побутове обслуговування, діловодство, HR тощо [3].

Ми не впевнені у доцільності проведенні даної політики, дані дії можуть знизити мотивацію військових та почуття соціальної справедливості. До того ж економічна мобілізація навряд чи буде стійкою, тож ті, хто нею скористаються, через певний час почуватимуться ошуканими, що знизить довіру до влади.

Конфлікти між інтересами оборони та економіки. Пріоритетність мобілізації над економічною необхідністю. Військові адміністрації можуть ухвалювати рішення про мобілізацію працівників, незважаючи на їхню важливість для функціонування підприємства. Невизначеність у правовому регулюванні конфліктів. Законодавство недостатньо регламентує, як мають вирішуватися суперечності між економічними потребами та мобілізаційними завданнями. Наслідок: це може призвести до дисбалансу в управлінні державними та економічними пріоритетами. розробити механізми балансу між інтересами оборони та економіки.

Бронювання військовозобов'язаних під час повномасштабної війни є спробою знайти оптимальний баланс між обороною та економічними

інтересами. Функціонування економіки забезпечує необхідні податкові надходження для фінансування армії, тоді як військовий захист є запорукою існування як економічної системи, так і держави загалом. У суспільстві тривають дискусії між представниками бізнесу та політиками щодо можливості бронювання працівників з підприємств, які не належать до критичної інфраструктури, за умови сплати певних внесків до державного бюджету [4, с. 160].

У 2022–2024 роках держава зіткнулася з двома ключовими викликами: забезпеченням обороноздатності шляхом мобілізації достатньої кількості військових та збереження економічної стабільності шляхом підтримки діяльності державних інституцій і підприємств.

Отже, можна сказати, що вирішення цих проблем сприятиме підвищенню обороноздатності держави та стійкості її економіки в умовах війни, проте, на даний момент, важко створити механізм, що об'єктивно б вирішив ці питання.

1. «Про внесення змін до статті 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо усунення корупційних ризиків, пов'язаних з оформленням у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки документів, необхідних для бронювання»: Проект Закону України № 11453. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/a3fbce94-b9ea-4f9c-8c39-40429fac2b85](https://itd.rada.gov.ua/a3fbce94-b9ea-4f9c-8c39-40429fac2b85)

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо усунення корупційних ризиків, пов'язаних з оформленням у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки документів, необхідних для бронювання» URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/85d4766c-4353-4f5a-8bd0-8f8ca556c](https://itd.rada.gov.ua/85d4766c-4353-4f5a-8bd0-8f8ca556c)

3. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Економічне бронювання – складне питання, але час для відповіді настав. Опубліковано 22 травня 2024. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/249757.html

4. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 160–164.

ПРЯХІНА Н. О.,
професор кафедри соціальних дисциплін
кандидат психологічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
БОРЕЦЬКА С. М.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОБОТА КЕРІВНИКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Виконання професійних обов'язків керівником в кризових умовах вимагає від керівника особливої уваги до власних емоцій, здатності до ефективного управління та прийняття рішень у складних умовах. Робота керівника полягає в управлінні підлеглими таким чином щоб вони досягали максимальної ефективності, працювали злагоджено. Компетентність керівника це вміння комунікувати, вести та підтримувати діалог таким чином щоб мотивувати. В умовах впливу довготривалого (перманентного) стресу кожен може виснажитись або втратити рівновагу. Постійне перебування в стресових умовах є травмуючим досвідом. За таких обставин змін зазнають і управлінські функції. Актуальності набуває потреби індивідуального підходу та регулярної психологічної підтримки. Саме в особі керівника підлеглі хочуть бачити потрібну опору.

Взаємодія управлінця в умовах впливу стресу та особливо хронічного стресу повинна мати підтримуючий характер, бути ресурсною для колег та підлеглих. Підлеглі які відчуватимуть необхідну турботу та опору у складні часи, а разом з тим впевненість та спокій, здатні зробити набагато більше ніж від них очікують а також у свою чергу зможуть надавати підтримку іншим. Позитивним досвідом у роботі підрозділу чи органу може стати наявність окрім керівника, такої людини до якої б кожен працівник міг звернутись у потрібний момент за порадою, допомогою. Наприклад неформальний лідер чи інша особа яку можуть обрати у колективі.

Для запобігання та профілактики стресу важливо використовувати ефективно планування, правильний розподіл завдань, визначення пріоритетів та першочерговості справ. Уміння відмовлятися від виконання менш важливих завдань і говорити «ні» у відповідний момент, а також делегувати обов'язки, що допомагають зменшити навантаження. Необхідно обов'язково встановити контроль над власним часом.

Планування це про включення раціональної частини мозку, неокортексу, а в стресі ми діємо імпульсивно, керуючись емоційною частиною мозку. Для ефективного управління власним службовим (робочим часом) часом та часом своїх підлеглих керівник може використовувати широкий перелік методів і технологій які розглядають цей процес з різних сторін. Для початку керівник може спробувати такий метод, який найбільше

враховує його індивідуальні психологічні особливості, риси характеру, темпераменту та умови професійної діяльності.

Матриця Ейзенхауера або Закон примусової ефективності, суть якого полягає в тому, що на все часу завжди бракує, але його завжди достатньо для найважливішого. Тому слід виконувати в першу чергу те, що є результативним.

Принцип – «не всі термінові справи важливі та далеко не всі важливі справи – термінові». Співвідношення важливості та терміновості – головний критерій у розстановці пріоритетів. За наявності множини завдань складається матриця Ейзенхауера, яка являє собою квадрат, розбитий на 4 блоки. Кожен блок іменується однією з перших 4-х букв латинського алфавіту (А, В, С, D).

Блок А – важливі і термінові справи. Такі завдання потребують негайного виконання керівником без зволікання. Компетентний керівник робить такі справи ще на тій стадії, коли вони важливі, але не термінові.

Блок В – важливі, але не термінові справи. Саме в цьому квадраті будуть зосереджені найбільш пріоритетні завдання. Вони не критичні, що дає змогу виконувати їх якісно, та при цьому бажано їх не відкладати щоб вони не набували статусу «термінових» тому доцільним для цього блоку завдань є визначення дедлайну.

Блок С – не важливі, але термінові справи. Завдання цього блоку заважають виконавцю зосередитися, тому доцільно їх виконання делегувати підлеглим.

Блок D – не важливі та не термінові справи. Їх виконання забирає велику частину робочого часу але якщо є можливість то видалити, відмінити їх зі списку запланованого.

Розподіливши актуальні завдання за матрицею Ейзенхауера з'явиться можливість зосередити свої сили на ключових моментах і питаннях, надаючи перевагу блоку А і В.

Отже, у кризовий період, коли актуальні швидкі зміни, планування дозволяє керівнику зберегти чітке уявлення про цілі професійної діяльності. Важливо не втратити фокус і не дозволити емоціям або паніці вплинути на прийняття управлінських рішень.

1. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Психологія управління: Навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях / З.Р. Кісіль, Д.В. Швець. Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. С. 91

2. Тайм-менеджмент: навч. посіб. для закладів вищ. освіти / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Н. М. Малярчук. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. С.85.

3. Шпанчук Г.В., Чайковська О.Є. Застосування тайм-менеджменту у військово-адміністративній діяльності військових організаційних структур Збройних Сил України. URL: <http://znp-cvvsd.nuou.org.ua/article/view/267489/263348>

РАБІНОВИЧ Сергій,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України;
професор кафедри конституційного права юридичного факультету
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНИХ ОЧЕВИДНОСТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ Й НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Через чотири роки після завершення Нюрнберзького процесу Комісія ООН з міжнародного права кодифікувала принципи, застосовані Міжнародним війсьним трибуналом для суду над головними військовими злочинцями Другої світової війни. Ця кодифікація отримала назву Нюрнберзьких принципів. Згідно з IV Нюрнберзьким принципом, «та обставина, що будь-яка особа діяла на виконання наказу свого уряду або начальника, не звільняє цю особу від відповідальності за міжнародним правом, якщо моральнісний вибір (*a moral choice was in fact possible to him*) був фактично для неї можливий» [1]. Цей принцип відображено також у статті 60 Основного Закону України, згідно з якою за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Невизначеність, пов'язана з оцінювальним характером терміносполук «явна злочинність» та «явна протиправність», дещо зменшують завдяки їх нормативній конкретизації. Так, до явно незаконних (*manifestly unlawful*) віднесені злочини геноциду, злочини проти людяності й військові злочини у статті 33 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [2].

Цьогоріч у Верховній Раді України зареєстровано законопроект, метою якого є, зокрема, посилення відповідальності командирів за явно злочинні накази. Проектом передбачено доповнити КК України статтею 426-2 «Віддання явно злочинного наказу або розпорядження». У Примітці до неї зазначено, що під явно злочинним наказом (розпорядженням) слід розуміти такий наказ (розпорядження), яким завідомо для особи, якій він адресований, наказується вчинити передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність) або таке діяння, яке визнається злочином відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями (ч. 2 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), та/або такий, виконання якого завідомо неможливе або завідомо призведе до

втрат особового складу відповідного підрозділу (частини) понад 50 відсотків [4].

Уявлення про явну незаконність діянь корелюють із визнанням їхньої злочинності за застереженням Мартенса («відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями»). В рішенні у справі «Кононов проти Латвії» Велика Палата Європейського суду з прав людини, застосовуючи норму частини 2 статті 7 Конвенції, вказала: «З огляду на статус командуючого бойового офіцера, від заявника розумно було очікувати (*reasonably expected*) особливо уважного ставлення до оцінки ризиків, які могла спричинити операція у Малих Батах. <...> беручи до уваги кричущо протиправний (*the flagrantly unlawful*) характер жорстокого поводження та вбивства дев'ятох жителів села за встановлених обставин операції 27 травня 1944 року <...>, навіть найповерховіші розмірковування заявника підтвердили б, що спірні діяння, принаймні, ризикують суперечити законам і звичаям війни, як їх розуміли на той час, і, зокрема, можуть бути військовим злочином, за який він, як командир, ніс би особисту і кримінальну відповідальність» [4].

Відзначимо, що керівник Львівської школи теорії прав людини проф. П. М. Рабінович скептично ставився до припису статті 60 Конституції України. З цього приводу він незмінно зауважував: «Що це таке «явна злочинність»? Явна для кого?»

Справді, ця терміносполука викликає чимало запитань. Що таке «явність» як ознака злочинності згаданих юридичних актів? Якою є соціальна й психологічна природа очевидностей? Де у людській психіці локалізовані очевидності: у сфері свідомого чи несвідомого? Чи існує зв'язок між моральною й правовою очевидністю? Якою є юридична, зокрема кримінально-правова, природа «явної злочинності» наказу? Чи є явна злочинність наказу властивістю змісту самого наказу, його суб'єктивного сприйняття його виконавцем, чи іншими особами? На кого поширює дію норма про відповідальність за явну злочинних наказів: на всіх виконавців таких наказів, тільки на вище військове керівництво чи лише на тих, хто безпосередньо бере участь у виробленні державної політики? Ці складні питання набувають особливої практичної ваги з огляду, зокрема, на кримінальну караність діяння з «невиконання наказу» (стаття 403 КК України).

У науково-практичних коментарях до статті 60 Конституції України розгорнутих відповідей на поставлені питання немає. Так, Коментар за редакцією М. Мельника та М. Хавронюка, вказує, що явну злочинним є наказ, «злочинний характер якого очевидний, зрозумілий як для того, хто

його віддає, так і для того, кому він адресований, а також для інших осіб» [5, с. 121].

Отже, спираючись на теорійні положення, які нам уже доводилось розробляти раніше [див., зокрема 6; 7, с. 130–139, 420–433], вкажемо на деякі проблемні аспекти застосування принципу юридичної відповідальності за виконання явно злочинного наказу. Такий розгляд поєднуватиме стратегії осмислення проблематики очевидності, вироблені в соціології, етиці й теорійній юриспруденції.

Очевидностями виступають конкретно-історичні уявлення про факти або норми, які у певній культурі або соціальній групі сприймають як безпосередньо достовірні («зрозумілі самі собою») й цілком безсумнівні, такі що не потребують обґрунтування.

Доцільно розрізняти очевидності фактологічні й ціннісно-нормативні (зокрема моральнісні й правові). Ціннісні очевидності виявляються у почуттях і переживаннях індивідом відповідальності за власну поведінку. Ціннісні моральнісні очевидності відтворюються в практиках різних культурних спільнот і мають до- і поза-раціональне походження. Вони локалізовані в особливих моральнісних і правових почуттях і переживаннях – *совісті*. Саме совість згадано у преамбулах найважливіших міжнародно-політичних і правових праволюдських документів. У преамбулі Загальної декларації прав людини, в якій іде мова про «варварські акти, які обурюють совість людства» (*the conscience of mankind*), а в преамбулі Римського статуту йдеться про «неймовірні злодіяння, які глибоко вразили совість людства» (*the conscience of humanity*).

Зміст моральнісних очевидностей пов'язаний із найбільш істотними нормами соціальної поведінки, що її визнають людською, гуманною, з уявленнями про людську гідність і людяність. Г. Радбрух в есеї 1948 року писав про «суттєві риси «антисоціальної дії», які формують матеріал загального та особливого складів злочину»: «...доправовий субстрат кримінально-правового вчення про вину даний нам в особливо очевидному вигляді, тобто у нашій совісті. Адже форми вини кримінального права повністю відповідають формам вини в етиці» [8, с.274].

До моральнісної очевидності апелює «формула Радбруха», згідно з якою, якщо суперечність між позитивним законом і справедливістю стає нестерпною, закон як «неправильне право» має поступитися справедливості з огляду на існування принципів «надзаконного» права. Посилання на очевидність наведено в кількох рішеннях Федерального Конституційного

суду Німеччини 1968 р., 1989–99 рр., в основу яких покладено die Radbruchsche Formel.

Застосування норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за виконання явно злочинно наказу, пов'язане з цілою низкою проблем морально-психологічного та юридико-прикладного гатунку.

Найпершою з них є те, що ціннісні очевидності характеризує як нерозривно пов'язана з людяністю універсальність, так і тісний зв'язок із культурними практиками і системами цінностей соціальних груп, а отже й відносність.

Так, за словами сучасного українського філософа О. Хоми, «мислення будь-якої культури може бути описане як нерозв'язуваний конфлікт очевидностей» [9, с. 188]. Об'єктивним підґрунтям цього конфлікту слугує соціальна неоднорідність суспільства, на якій наголошував П. М. Рабінович, а також співіснування в суспільстві відмінних культурних кодів, пластичність ціннісної свідомості людини, її трансформації, описувані як «моральні розвиток» та «моральнісна деградація». Ця конфліктність якраз і становить основний виклик «справедливості» законотворення та юридичної визначеності застосування оцінювальних приписів права, сформульованих із використанням термінів «явне» та «очевидне».

Арістотелівська формула, за якою те, «що є добродесним, нікому, окрім людини добродесної, не видно» розкриває антропологічний аспект проблеми вини як суб'єктивного елементу кримінального правопорушення, за наявності якого діяння злочинця зазнає морально-правового осуду.

За Е. Фроммом, сутнісна дилема людини полягає в тому, щоби рухатися в бік архаїчного й патологічного рішення або ж, натомість, рухатися вперед, розвиваючи свою людяність: «Наша здатність приймати рішення завжди перебуває в зв'язку із нашою життєвою практикою. Чим довше ми приймали неправильні рішення, тим більш «жорстоким» робиться наше серце; чим частіше ми приймаємо істинні рішення, тим м'якшим стає наше серце, або ж, радше, тим живішим воно стає [10]. Так, з одного боку, проявляє себе екзистенційна діалектика буття і свідомості людини, практичного досвіду й здатності до моральних оцінок. З іншого ж боку, тут унаочнено проблему моральнісної деградації особистості, зокрема в умовах зовнішньої ідеологічної обробки, соціального конформізму, соціально-психологічних та інституційних чинників. Акцентований Е. Фроммом антагонізм совісті «гуманістичної» і «авторитарної» істотно проблематизує виявлення суб'єктивних підстав здійснення правосуддя щодо обвинувачених у вчиненні явно злочинних діянь.

Проблема застосування приписів про відповідальність за виконання явно злочинного наказу в тому, що спотворення моральнісних орієнтацій

виконавця злочинного наказу та/або того, хто віддає його, здатне робити для них злочинність наказу *неявною*.

У повсякденному досвіді індивіда універсальні очевидності можуть поступово поступитися очевидностям «організаційно-професійного» ґатунку. Як зауважує сучасний український філософ І. Маслікова, в самооцінці нацистських функціонерів, відбувалося зміщення фокусу від моральної якості вчинку до успішності функціонування в системі організаційних авторитетів. Унаслідок цього людина не відчуває провини за жорстокість та злодіяння, які чинить за наказом. Тому, зокрема, комендант концтаборів Ф. Штанґль, будучи засудженим за свої злочини в 1970 році, визнавав себе винним, але водночас стверджував, що його сумління є чистим [11, с. 146].

Іншою проблемою є те, що з огляду на приписи статей 23, 25 КК про форми вини і види необережності, такий наказ буде явно злочинним уже тільки для свідомості суддів і панівної суспільної групи, але не для виконавця наказу. Відтак *індивідуальна* очевидність злочинності наказу стає тут відвертою юридичною фікцією. «Недбалість» же не відповідає ознаці явної злочинності діяння [12, с. 405] і кримінально-правовим ознакам злочинів проти людяності та інших злочинів, які належать до умисних.

Злочинний характер наказу має бути явним як для того, хто його віддає, так і для того, кому він адресований». Натомість за такою логікою особа, в якій відбулося моральнісно-психологічне спотворення ціннісних орієнтацій, нестиме кримінальну відповідальність за виконання явно злочинного наказу за умови, що вона лише, як вважається, *могла* усвідомлювати кримінально протиправного характеру наказу, хоча й не усвідомлювала її. Однак у цьому разі індивідуальна очевидність злочинного характеру наказу перетворюється на юридичну фікцію. Окрім цього, виникає питання, чи немає в цьому випадку об'єктивного ставлення у провину.

Підсумовуючи, зазначу, що підтримування існуючих панівних соціокультурних очевидностей і творення нових очевидностей здатні об'єднувати значну частину соціуму і тому належать до головних завдань органів державної, зокрема судової, влади. З огляду на це у модерних демократичних суспільствах важливим стає владне державно-юридичне вирішення конфліктів очевидностей та конструювання, всупереч існуючим у соціально неоднорідному суспільстві ціннісним розбіжностям, таких

моральнісно-правових очевидностей людяності, які протистоять будь-яким забобонам і упередженням, ксенофобії та ворожнечі.

1. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal 1950. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (доступ: 15.11.2024)

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, ратифікований Законом № 3909-IX від 21.08.2024 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (доступ: 15.11.2024)

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення та захисту прав військовослужбовців, посилення відповідальності командирів за явно злочинні накази, створення умов для соціальної реабілітації засуджених та ув'язнених (№ 11077, 11.03.2024) https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43820?fbclid=IwAR1I7VvNBDDbAMnuRRSArLTLWjgJ_Yvm-RYuCN6m1d1XuSA_vFyopfaMkI (доступ: 15.11.2024)

4. *Case of Kononov v. Latvia* (Application no. 36376/04) Judgment Grand Chamber, Strasbourg 17 May 2010 [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{temid%22:\[%22001-98669%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{temid%22:[%22001-98669%22]}) (доступ: 15.11.2024)

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-е вид. К.: Юридична думка, 2009. 1235 с.

6. Рабінович С. Природно-правова очевидність та її юридична позитивація. *Юридична Україна*. 2009. № 1. С. 15–21.

7. Рабінович С. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні. ЛьвівДУВС, 2010. 576 с.

8. Радбрух Г. Філософія права. К.: Тандем 2006. 316 с.

9. Хома О. Истина и очевидность: симптоматологическое мышление в философии модерна. Ин-т филос. НАН Украины. Винница: Універсум, 1998. 259 с.

10. Funk R. *Erich Fromm: The Courage to Be Human With a Postscript by Erich Fromm* https://opus4.kobv.de/opus4-Fromm/files/9852/Funk_R_1982b.pdf

11. Маслікова І. У пошуках спільного блага: етичні колізії соціальних практик. К. Міленіум, 2018. 388 с.

12. Навроцький В. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібн. 2-е вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

РАДЧЕНКО Андрій,
аспірант кафедри загальноправових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Після проголошення незалежності Україна активно розпочала процес входження у європейське співтовариство. Зокрема, 30 січня 1992 року вона стала членом Організації з безпеки і співробітництва в Європі, 26 вересня 1995 року – членом Ради Європи, а 31 жовтня 1995 року ухвалила Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» [1]. 28 лютого 2022 року наша держава подала заявку на членство в ЄС, і вже 23 червня 2022 року Європейська Рада прийняла рішення надати Україні статус кандидата на членство в ЄС.

1997 року Україна ратифікувала один із найважливіших документів Ради Європи – Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [2], котра, відповідно до ст. 9 Конституції України, стала частиною національного законодавства.

Обраний державою вектор на додержання європейських стандартів у галузі прав людини спрямований на зближення національного законодавства із визнаними Європейським Союзом, Радою Європи та зафіксованими у документах їхніх органів засад, які, на думку Н. Пархоменко «закріплюють права людини та визначають механізми їх реалізації та захисту» [3].

За формою зовнішнього вияву серед європейських правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів розрізняють *письмові (документальні)* та *інституційно-діяльнісні*.

До письмових європейських правових гарантій інформаційних прав людини належить передусім стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як стверджують М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі, ця Конвенція «встановлює не лише найбільш вдалу у світі систему норм міжнародного права для захисту прав людини, а й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури» [4, с. 21]. Стаття 10 Конвенції є однією з найважливіших для розуміння суті демократичного суспільства. Її норми слугують своєрідним «живим інструментом», що еволюціонує відповідно до суспільних змін і викликів сучасності.

Важливе значення для гарантування інформаційних прав мають нормативні документи Ради Європи, зокрема, Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 № 108 [5] (ратифікована зі заявами Законом України від 06.07.2010 № 2438-VI [6]) та Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від

05.11.1992 [8] (ратифікована Законом України від 15.05. 2003 № 802-IV[8]).

Особливе місце серед правових гарантій займають акти ЄС, з огляду на їхню правову природу. ЄС ухвалив низку актів, які частково гарантують інформаційні права людини, зокрема Резолюцію № 96/С 329/01 «Про незаконне перехоплення телекомунікацій» [9] та Директиву № 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС у зв'язку з опрацюванням персональних даних і захистом конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку [10].

Окреме місце серед письмових гарантій займають політико-правові документи. Так, Радою Європи ухвалено низку рекомендаційних документів з питань свободи вираження поглядів у медіа, які Україна як член Ради Європи має імплементувати у свою правову систему, зокрема Рекомендацію № R (94)13 «Про заходи забезпечення прозорості ЗМІ» [11], Резолюцію 1120 (1997) «Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію» [12], Рекомендацію 1506 «Свобода вираження поглядів й інформації в ЗМІ у Європі» [13]; Рекомендацію 1589 «Свобода вираження поглядів у ЗМІ в Європі» [14].

Політико-правові гарантії інформаційних прав людини вироблено й у діяльності Комітету міністрів Ради Європи. Зокрема, 29 квітня 1982 року ним ухвалено Декларацію про свободу вираження поглядів та інформації. У п. 1 Декларації йдеться про те, що принципи справжньої демократії, верховенства права й поваги прав людини становлять підвалини співробітництва і що свобода вираження поглядів та інформації є основоположним елементом цих принципів [15]. 12 лютого 2004 року Комітет Міністрів ради Європи прийняв Декларацію щодо свободи політичних дебатів у ЗМІ, у якій висловив протест проти обмежень, спрямованих на свободу вираження поглядів чи поширення інформації стосовно політичних діячів та державних службовців [16].

Важливими європейськими гарантіями свободи вираження поглядів є також документи ОБСЄ. Зокрема, у Паризькій хартії для нової Європи констатується, що кожна людина має право на свободу вираження свого погляду без жодної дискримінації [17]. У п. 8 Резолюції «Свобода вираження поглядів в Інтернеті» Парламентська асамблея ОБСЄ наголошує на тому, що держави-учасниці мають «заохочувати право кожної людини на свободу переконань і вільне вираження їх та право безперешкодно шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї, пов'язані з політичними, релігійними або ідеологічними поглядами або переконаннями, в Інтернеті, незалежно від державних кордонів» [18].

На основі аналізу зазначених європейських політико-правових актів можна резюмувати, що *європейські документальні гарантії забезпечення*

інформаційних прав людини – це правові й політико-правові документи, прийняті уповноваженими органами європейських міжнародних організацій і міждержавних об'єднань, спрямовані на забезпечення, охорону і захист інформаційних прав людини.

На нинішньому етапі стрімкого поступу інформаційного суспільства та численних викликів, які перед ним постають, особливо важливим видається питання ухвалення формально-обов'язкових документів як на європейському, та і на світовому рівнях, які регулюватимуть весь комплекс інформаційних прав людини з урахуванням сучасного стану технологічного розвитку. З іншого боку, ці документи, однозначно, мають бути адаптовані до сучасних українських реалій і відображені в національному законодавстві.

1. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 287.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40, Ст. 263.
3. Пархоменко Н. Взаємодія міжнародного, європейського та національного права: теоретичні засади. *Право України*. 2014. № 5. С. 52–61.
4. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / пер. з англ. О. Савчин. Київ : АртЕк, 1997. 624 с.
5. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Рада Європи. 28.01.1981 р. № 108. *Офіційний вісник України*. 2010. № 58. Ст. 1994, 2011. № 1. Ст. 85.
6. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон України від 06.07.2010 № 2438-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 46/ Ст. 542.
7. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 05.11.1992 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
8. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних або мов меншин : Закон України від 15.05.2003 № 802-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 30. Ст. 259.
9. Резолюція Ради Європейського Союзу «Про незаконне перехоплення телекомунікацій» від 17.01.1995. № 96/C329/01 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_235
10. Директива Європейського Парламенту та Ради про обробку персональних даних та захист приватності в секторі електронних комунікацій (Privacy and

Electronic Communications Directive. від 12.07.2002 No 2002/58/EC (зі змінами)
URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b34.

11. Рекомендація № R (94) 13 Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ : Ухвалена Комітетом міністрів 22 листопада 1994 року на 521-му засіданні заступників міністрів. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_092

12. Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію : Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 14.11.1997. № 1120. URL: <http://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1120-1997-pro-vplyv-novyh-komunikatyvnyh-ta-informatsijnyh-tehnologij-na-demokratiyu>

13. Рекомендація 1506 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи Свобода вираження поглядів й інформації в ЗМІ у Європі. URL: <http://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-1506-2001-svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-j-informatsiyi-v-zmi-u-yevropi>

14. Рекомендація 1589 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи Свобода вираження поглядів у ЗМІ в Європі. URL: <http://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-1589-2003-svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-u-zmi-v-yevropi>

15. Декларація про свободу вираження поглядів та інформації: ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи на 70-й сесії 29 квітня 1982 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_885

16. Декларація про свободу політичної дискусії у засобах масової інформації : прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 12 лютого 2004 р. на 872-му засіданні Комітету Міністрів на рівні постійних представників. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU04357>

17. Паризька хартія для нової Європи. від 21.11.1990. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/995_058

18. Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ Вісімнадцятої щорічної сесії «Свобода вираження поглядів в Інтернеті». Вільнюс, 29.06–03.07.2009. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/975_016

РОЙКО Андрій,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін факультету №1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД» (НА МАТЕРІАЛАХ АРХІВУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОКУРАТУРИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ)

Реабілітація Радянської влади має своє, суто утилітарне, пояснення – Друга світова війна знищила значний відсоток чоловічого населення Союзу РСР, то ж розкидатися цінним людським ресурсом було просто недоцільно. Радянський з/к пост-воєнного періоду, активний учасник руху Опору, міг (і часто мусив) померти, але перед тим віддати здоров'я на лісоповалі чи секретному військовому будівництві де-небудь «в глибині сибірських руд» чи казахстанських степів.

Документи архівних справ свідчать, що значний відсоток засуджених після травня 1945 р. «милосердними» радянськими судами, помирав уже за кілька років після поміщення у ту чи іншу нібито *виправну* установу. Особливо важко доводилось тим в'язням, що паралельно зі службою у радянських винищувальних батальйонах чи навіть міліції, добровільно чи вимушено налагоджували стосунки з УПА. Ці опинялися відразу між двох вогнів – з боку адміністрації та кримінального світу. Знову ж таки – як приклад – візьмо справу якогось П. І. Козачка [4]. «Будучи працівником міліції «Отъинийского РО МВД» (правильно – Отинянський. – А. Р.), нібито співпрацював з УПА. Засуджений за вироком військового трибуналу військ МВС Станіславської області 14 червня 1946 р. до 10 років ВТТ. Визнаний винним у тому, що у квітні 1946 року увстановив зв'язок з бійцями УПА, яких приймав у себе вдома. 27 квітня 1945 р. він отримав від бійців УПА завдання збирати для них відомості про роботу райвідділу міліції, але виконати це завдання Козачок не встиг, оскільки був заарештований» [5]. Справа відверто сфабрикована (не встиг виконати завдання, чи не тому, що мав справу з псевдобойовкою?), але свою «десятку» ВТТ отримав. Помер в ув'язненні молодий чоловік 1913 р. н. 21 січня 1950 р., на п'ятому році позбавлення волі.

Після смерті Сталіна відбувся перегляд основ карально-репресивної політики.

Зокрема, Указ Президії ВР СРСР від 27 березня 1953 р. передбачав **амністію** (але не реабілітацію. – А. Р.) усіх ув'язнених на термін до 5 років, а також осіб до 18 років, вагітних жінок, жінок з малолітніми дітьми до 10

років та старших 50-и років; чоловіків, старших 55-и років; й ув'язнених, хворих на тяжкі невиліковні недуги. Пункт 7 Указу де-факто виключив з числа потенційних амністованих більшість в'язнів, засуджених за активну антирадянську діяльність ОУН та УПА: « (...) 7. Не применяют амнистии к лицам, осужденным на срок более 5 лет за контрреволюционные преступления, крупные хищения социалистической собственности, бандитизм и умышленное убийство» [6].

На свободу вийшли (чи – частіше – були направлені на *спецпоселення*) десятки тисяч т.зв. *бандпосібників* – тих, хто надавав допомогу повстанцям продовольством, надавав їм прихисток чи просто читав «націоналістичні» газети і журнали.

Із загального числа 2 526 402 ув'язнених «особливо небезпечних державних злочинців (шпигуни, диверсанти, терористи, троцькісти, есери, *націоналісти* та інші)» в особливих таборах МВС СРСР перебувало 221 435 людини [7].

На підставі зазначеного нормативного акту 17 вересня 1953 р. амністували осіб, які співпрацювали з окупантами в період німецько-радянської війни 1941–1945 рр [8].

Зокрема, згідно Указу 17 вересня 1953 р. під його підпадали й «українсько-німецькі націоналісти» (радянський сленг сер ХХ ст. – А. Р.) з УЦК, батальйонів «Нахтігаль» та «Роланд», дивізії СС-Галичина тощо, якщо до вересня 1953 р. їм вдалося уникнути радянського покарання – за умови «дієвого каяття». З іншого боку, амністія жодним чином не означала реабілітації оунівців та повстанців УПА, вона проголошувалася актом гуманності Радянського уряду щодо осіб, які вчинили злочини. Тож не могло бути й мови про компенсацію за моральну та матеріальну шкоду, повернення конфіскованого майна, поновлення на посадах тощо.

Процес звільнення репресованих із «виправно-трудових таборів» та в'язниць розпочався у травні 1954 р. внаслідок прийняття постанови Ради Міністрів СРСР «Про перегляд кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, що утримуються в таборах, колоніях і тюрмах МВС СРСР і знаходяться в засланні на поселенні». Урядове рішення передбачало створення центральної і місцевих комісій, наділених особливими правами та повноваженнями щодо перегляду кримінальних справ засуджених за т.зв. контрреволюційні злочини. Центральну комісію очолив Генеральний прокурор СРСР Роман Руденко.

Амністії середини 1950-х рр. де-факто зачепили навіть тих, кого де-юре не стосувалися, або всупереч «букві» документа (п. 7. Указу 27 березня 1953 р.). Тобто – допомогли й тим, хто де-юре не підпадав під їх дію.

Як приклад наведемо архівну справу по реабілітації Г. І. Лута та І. М. Зозулі [9]. Лут Г. І. та Зозуля І. М., уродженці с. Липки Межирицького

району Рівненської області, згідно вироку, дезертирували з команди мобілізованих до Червоної армії та в листопаді 1944 р. вступили в УПА, збирали продукти та одяг для УПА, брали участь у засідці проти червоноармійців, вбили одного з них, в грудні 1945 р. здійснили напад на бійця вишищувальних батальйону Якимчука Федора, якого поранили. З місцевого населення було зібрано: 6 свиней, 15 пар чобіт, 50 пар натільної білизни.

Арештовані в січні 1946 р. Вирок Військового трибуналу 13 Армії від 17 липня 1946 р. склав 20 років каторжних робіт з обмеженням 5 років та конфіскацією майна. Не смертна кара (за 6 свиней та 15 пар чобіт та участь у кількох нападах з недоведеним персонально винуватцем), але рабство ГУЛАГу на 20 літ, які під дію п. 7 Указу 27 березня не підпадали!

Комісія ВВР своєю постановою від 24 травня 1956 р. змінила міру покарання: Лут Г.І. до 12 років, а постановою від 22 травня 1956 р. знизила міру покарання Зозулі І.М. до відбутого терміну з зняттям судимості.

Відтак, Лут Г. І. був звільнений 18 грудня 1956 р., Зозуля І. М. – 29 травня 1956 р., тобто відбув *де-факто* тих же 10 (а не 12) років.

В період з квітня 1954 по квітень 1959 рр. чисельність політв'язнів («контрреволюціонерів») скоротилась у 40,7 разу, а їхня частка в складі всіх ув'язнених – від 33% до 1,2%. [10].

Висновки. Таким чином, перша хвиля реабілітації була абсолютно не співрозмірною з масштабом репресій. Однак, значна частина українських «націоналістів» з числа засуджених радянськими судами повстанців УПА та цивільних з ОУН, потрапила під амністії, всупереч Указів, однак реабілітація – в розумінні поновлення в громадянських та майнових правах на той час фактично не відбулась, а була проведена після розвалу радянського союзу.

1. УСБУ, Рівне, № 55684. Юсипович-Яворський. Арк. 214-220 // Колекція документів: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Справа 22. Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. закінчена 30 листопада 1996 р. На 534 аркушах.

2. УСБУ Рівне, № 8201. Хомич О.Л. Арк. 308-314 // Колекція документів: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Справа 22. Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. закінчена 30 листопада 1996 р. На 534 аркушах; арк. 310\

3. Уголовное право. Общая часть / А. И. Герцензон, М.М. Исаев, А.А. Пионтовский, Б.С. Утевский. Изд. 4-е перераб. М.: Юриздат, 1948. 575 с.

4. УСБУ Ів.-Фр., № 13053. Козачок П.І. Арк. 237-239 /// Колекція документів: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Справа 22. Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню

Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. закінчена 30 листопада 1996 р. На 534 аркушах.

5. Вк. док., арк 238.

6. Указ Президиума ВС СССР от 27.03.1953 об амнистии // [https:// ru. Wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_27.03.1953_%D0%BD0%B1_%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_27.03.1953_%D0%BD0%B1_%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8)

7. Лук'янюк В. Беріївська амністія // <https://www.jnsm.com.ua/h/0329M/>

8. Указ Президії Верховної Ради СРСР Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55#Text>

9. УСБУ Рівне, № 16029, Лут Г. І., Зозуля І. М.. Арк. 327-335 // Колекція документів: Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Справа 22. Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. закінчена 30 листопада 1996 р. На 534 аркушах.

10. Шаповал Ю. І. Десталінізація // http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Destalinizaciya

РУДИЙ Н. Я.,
учений секретар Вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНА ПРАКТИКА РАШИЗМУ ЩОДО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Після розпаду у 1991 році СРСР колишні радянські республіки проголосили державну незалежність та обрали курс на розбудову демократичних державно-правових режимів. Світ, здавалося б, позбавився загроз біполярного протистояння США та Радянського Союзу і демократія остаточно стала безальтернативним режимом для досягнення прогресу і добробуту.

Але з усіх держав пострадянського простору лише Латвії, Литві та Естонії вдалося повністю подолати шлях побудови повноцінних демократій, інтегрувавшись у ЄС і НАТО. Україна, Молдова та деякі кавказькі держави з перманентними успіхами борються за своє повноцінне демократичне майбутнє. Решта держав або скотилися до відвертих диктатур, таких як у росії та Білорусі, чи банальних авторитарних режимів.

Особливо небезпечним виявився рашистський режим на росії, що почав формуватися після приходу у 2000 році до влади представників спецслужб на чолі з владіміром путіним. Рашисти поступово і планомірно захопили усю повноту не лише світської влади, але і релігійної (хоча РПЦ, судячи з її діяльності є, відділом спецслужб росії, а не релігійною установою). Просякнувши своїми агентами фактично усі сфери життєдіяльності та знищивши будь-яку опозицію, рашисти остаточно сформували на росії форму недемократичного тоталітарного державно-правового режиму, яка базується на радикальному російському імперському шовінізмі, фашизмі та практиках комуністичного режиму СРСР, проявляється у формі «русского мира», порушеннях принципів міжнародного права, прав та основоположних свобод людини, мілітаризмі та розв'язанні агресивних воєн і реалізації політики геноциду Українського народу [1, с. 58].

З усіх перелічених ознак рашизму найбільш огидною та небезпечною є політика геноциду Українського народу. Причому треба відзначити досить тривалу історію геноцидних проявів росіян (московитів) проти українців. Особливо активно розпочалася дискримінація українців після перейменування у 1721 році Московського царства у Російську імперію. Московити активно почали будувати імперію і асиміляція через терор та поневолення захоплених народів стала складовою її політики, а особливо це стосувалося українців. Російська імперія базувалась на всеросійській ідеї

єдності трьох народів – великоросійського, малоросійського та білоруського [2]. Тому московити розпочали активно знищувати українську культуру (мову перш за все) та ідентичність, нав'язуючи на заміну малоросійський етнізм, який визначав українців як складову великоросійського народу, але менш цивілізовану та відсталу. Лише реалізувавши свій підступний імперський план московити змогли б називати себе «руськими» та претендувати на історичну спадщину Київської Русі.

Аж до розпаду у 1917 році Російської імперії московити забороняли українські школи чи будь-яку освіту українською, українська мова заборонялася у книгодрукуванні та пресі (чого варті лише Валувський циркуляр, Емський указ чи українофобські дії уряду Столипіна), була заборонена постановка українських театральних вистав та друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень, церковних проповідей українською мовою і хрещення дітей українськими іменами [3]. Культурний терор супроводжувався терором проти представників українських еліт, які стояли на своїй українській ідентичності і не давали змалоросійшити Україну.

Як виявилось у Російській імперії було закладено основи геноциду московитів проти українців. Справжнього повноцінного масового геноциду українці зазнали у СРСР. Прикриваючись політикою коренізації, для умиротворення непокірних радянських республік, найбільшою з яких була Україна, центральна радянська (московська) влада вчинила Голодомор – акт геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР [4].

На додачу до Голодомору, радянська (московська) влада знищувала, дискредитувала та тероризувала прихильників незалежної України з її самобутньою культурою, нав'язуючи штучне уявлення про «шароварну» українську культуру, роблячи її тим самим меншовартісною перед російською (московською).

Навіть після проголошення незалежності України у 1991 році, вплив російських (московських) шовіністичних наративів на українське суспільство зберігався досить тривалий час. Лише після нападу росії на Україну у 2014 році активно розпочався процес розвінчання міфу про братський російський народ, який остаточно був похований 24 лютого 2022 року повномасштабним воєнним нападом рашистів на Україну.

Саме повномасштабна війна росії проти України у 2022 році показала усю ненависть рашистів до українців та всього українського, що знайшла своє вираження у черговому акті геноциду. Щоб зрозуміти справжні геноцидні наміри рашистів (війну проти України вони розпочали під гаслами «денацифікації та демілітаризації»), так само як і їх комуністичні попередники Голодомор проводили під гаслами збільшення хлібозаготівель та

вилучення інших харчових продуктів) достатньо проаналізувати їх дії на окупованих українських територіях та загалом методи та способи ведення війни, ставлення до полонених, мирного українського населення та дітей.

Починаючи з гібридного вторгнення рашистів в Україну у 2014 році, українські правоохоронці почали розслідування понад 20 тисяч кримінальних правопорушень у більш ніж п'яти тисячах проваджень, пов'язаних зі збройним конфліктом, у яких фігурує майже 9,5 тисячі осіб, зокрема вище політичне і військове керівництво росії. Ідеться про злочини проти основ національної безпеки України, громадського порядку, про порушення міжнародного гуманітарного права, а якщо говорити більш конкретно, то про воєнні злочини і злочини проти людяності [5]. Після анексії Криму та вторгнення на Донбас розпочалося переслідування українців, які розмовляли рідною мовою, публічно демонстрували українську символіку і всіляко проявляли свою національну ідентичність. Таких людей арештовували, викрадали, катували, доходило до вбивств [6]. З початку окупації Криму набула поширення тенденція до витіснення з півострова корінного населення. Як наслідок, за даними прес-служби Офісу генерального прокурора України, майже 48 тисяч людей залишили свої домівки й перебралися на материкову частину України. Також московити незаконно виселили з Криму не менш як 2425 мешканців, ще 4700 ув'язнених українських громадян перемістили звідти на територію Московитської Федерації, щоб після звільнення з місць позбавлення волі заборонити їм повернення до Криму [7, с. 104–105]. Фактично рашисти на окупованих територіях робили все, щоб там не залишилося українців.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну геноцид охопив усю територію України. На листопад 2024 року зареєстровано близько 143 тисячі воєнних злочинів росії [8].

Задokumentовано катування та масові вбивства мирного населення у Бучі, Ірпіні, Гостомелі, Ізюмі, Херсоні та на інших українських територіях, які вдалося деокупувати Збройним силам України. Справжній терор щодо українців відбувається на тимчасово окупованих територіях. За інформацією **керівника Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу Генпрокурора України Юрія Белоусова**, після звільнення Маріуполя, ми побачимо, що, попри намагання росіян приховати злочини, їх в рази більше. Офіційна цифра загиблих, яку ми зараз маємо – це 11 тисяч 362 людини, з них 508 дітей. Але це, мінімум, в 10 раз більше [9].

Численні свідчення українських військових та мирних жителів, що повернулися з російського полону свідчать про налагодження рашистами системи катувань полонених, утримання в нелюдських умовах та морення голодом. Зафіксовано численні, як поодинокі вбивства полонених, так і

масові (одне з найбільших, це вбивство 53 та поранення 130 військовополонених українців 28–29 липня 2022 року в Оленівці [10]).

Рашисти вдаються до терору проти мирного українського населення обстрілюючи фактично усю територію України, її інфраструктуру та жилі будинки громадян, створюючи тим самим умови для масової міграції, вимирання та зменшення народжуваності українців.

Особливо рашисти відзначилися у викраденні українських дітей. З цього приводу Міжнародний кримінальний суд розпочав провадження та видав ордер на арешт президента російської федерації володимира путіна та уповноваженої з прав дитини в офісі президента російської федерації марії львової-белової [11]. Судячи з повідомлень російських засобів масової інформації та органів влади, рашисти роблять усе щоб «перевиховати» українських дітей, стерти їх національну ідентичність та нав'язати їм малоросійські наративи. Залишається відкритим питання чому Міжнародний кримінальний суд не розпочинає провадження та не виписує ордери на арешт рашистів на чолі з їх лідером путіним за такі злочини як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії?

Для належного розуміння та юридичної кваліфікації геноцидної сутності рашизму доцільно звернутися до статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього та статті 6 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, які включають у геноцид дії, вчинені з наміром знищити (повністю або частково) будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Геноцид передбачає вбивство членів групи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або таких, що призводять до розумового розладу, навмисне створення умов життя, розрахованих на вимирання груп, заходи щодо зменшення народжуваності, насильницька передача дітей іншій групі людей [12]. Усе вищеперелічене рашисти систематично здійснюють проти українців.

Причому, рашисти і не приховують своїх геноцидних дій та намірів щодо українців. Їх лідер владімір путін публічно заперечує саме існування України та українців як окремої держави та нації [13], а усі російські засоби масової пропаганди (очевидно термін «інформації» тут недоцільний) дотримуються українофобської риторики та закликають до геноциду українців. До прикладу сайт російського державного видання РИА Новости опублікував статтю «Что Россия должна сделать с Украиной?» [14] з фактичним обґрунтуванням геноциду українців.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновки, що рашистський режим на росії здійснює проти українців відкритий акт геноциду, який супроводжується злочинами проти людяності, воєнними злочинами та актом агресії, що триває з 2014 року. Очевидною є потреба вживанням міжнародним демократичним співтовариством, міжнародними

організаціями усіх дієвих заходів щодо припинення рашистських злочинів та притягнення до відповідальності лідерів рашизму із засудженням та заборонаю рашизму як ідеології та форми державно-правового режиму.

1. Rudyi, N. (2023). Ruscism as a variant of the fascist form of state-legal regime. *Social and Legal Studies*, 6 (2);

2. Одиннарод: як виник міф про «історичну єдність» України та Росії. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/33382/2023-11-03-odynnarod-yak-vynuk-mif-pro-istorychnu-iednist-ukrainy-ta-rosii/> (дата звернення: 01.12.2024);

3. Хронологія утисків української мови. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B2%D0%B8 (дата звернення: 01.12.2024);

4. Закон України про Голодомор. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2024);

5. Воєнні злочини на Донбасі та у Криму: Україна розслідує понад 5000 справ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3142019-voenni-zlocini-na-donbasi-ta-u-krimu-ukraina-rozslidue-ponad-5000-sprav.html> (дата звернення: 01.12.2024);

6. У Криму і на Донбасі катують українських громадян: що може зробити Україна? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ortury-v-krymu-i-na-donbasi-matvii-chuk/31310735.html> (дата звернення: 01.12.2024);

7. Лазарович Микола, Мироненко Петро. Московитсько-українська війна (2014–2024 роки): моногр. 4-те вид., переробл. Київ: Політія. 2024. 520 с.

8. Понад 140 тисяч російських воєнних злочинів зафіксували в Україні за час повномасштабної війни. URL: <https://detector.media/infospace/article/234976/2024-11-20-ponad-140-tysyach-rosiyskykh-voiennykh-zlochyniv-zafiksuvaly-v-ukraini-za-chas-rovnomasshtabnoi-viynu> (дата звернення: 01.12.2024);

9. Прокурор Юрій Белоусов: Коли заїдемо в Маріуполь, побачимо, що воєнних злочинів в рази більше. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/prokuror-yuriy-belousov-koli-zaydemo-mariupol-1698873665.html> (дата звернення: 01.12.2024);

10. Воєнний злочин в Оленівці: реконструкція подій масового вбивства полонених азовців. URL: <https://mipl.org.ua/voennyj-zlochyn-v-olenivci-rekonstrukciya-podij-masovogo-vbyvstva-polonenyh-azovciv> (дата звернення: 01.12.2024);

11. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 01.12.2024);

12. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text;

13. Римський Статут Міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.12.2024);

14. Стаття Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення: 29.10.2024);

15. «Что Россия должна сделать с Украиной?». URL: <https://web.archive.org/web/20220403060102/https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (дата звернення: 29.10.2024).

САВАЙДА О. І.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми ННІПФПКП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЯК ПРИРОДНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Здійснюючи аналіз характеристики прав людини ми б хотіли розпочати із природно-правових основ, які закладені в природі цих прав. Природно-правові основи природних прав людини – це первинні базиси, які формують та закладають фундаментальний рівень забезпечення основ прав для будь-якої людини, а також включають основні види безпеки.

Розглядаючи природно-правові основи прав людини не можна не згадати про деонтологічні засади, які сприяють реалізації природно-правових основ прав людини. Звичайно для ефективної реалізації прав людини передбачається наявність правових, демократичних та дієвих механізмів їх втілення.

Проте зараз для України є складніші умови – війна – для реалізації прав людини. Оскільки, життя нашої країни відбувається під час війни професійна діяльність тих, осіб які здійснюють реалізацію, а в першу чергу – захист прав людини відбувається в екстремальних умовах, в надзвичайних ситуаціях і така діяльність в більшості пов'язана із високим ризиком для життя та здоров'я.

Й тому, враховуючи реалізацію прав людини під час війни та специфіку такої реалізації, однозначно, зростає значення деонтологічних основ та моральних вимог до осіб, які задіяні до забезпечення та захисту прав людини.

Такі деонтологічні мотиви для фахівців захисту прав людини, та й для самої особи, виступають чинниками, які спонукають до якісної діяльності та для ефективної безпекової складової прав людини.

Деонтологічні засади безперечно виступають природно-правовими критеріями для захисту прав людини, якими мають послуговуватися в своєму професійному виконанні фахівці. І для таких професіоналів та фахівців, які задіяні до захисту прав людини логічним та природним є те, що професійний обов'язок співвідноситься із деонтологічно-моральним обов'язком. Такий, обов'язок є нагальним практичним викликом зараз для нашої держави. Й для того, щоб правильно, ефективно, дієво та якісно виконати потрібно його усвідомити через позицію деонтологічних основ.

Беручи за основу деонтологічні постулати в захисті прав людини, які так чи інакше стосуються та мають в своєму арсеналі моральні, етичні, культурні, ментальні, психологічні вимоги, ми можемо говорити про сприйняття такого захисту як особистого, морального, природного, безпекового, активного, такого який буде діяти у відповідності до духовного та совісного переконань.

На нашу думку, до деонтологічних основ можна віднести такі основні бази, як:

- людяність;
- моральність;
- совість;
- формування різних видів культури (зокрема духовної);
- мотиваційність.

Звичайно, що це не всі основні бази деонтологічних засад, які можна використовувати фахівцю та спеціалісту в захисті прав людини. Деонтологічні основи безперечно будуть працювати системно, і лише так. В реалізації деонтологічних основ важливо усвідомити їх значення та дієвість, при цьому дотримувати деонтологічних переконань, принципів, що збільшує цінність та збереженість прав людини.

Захист прав людини, особливо в умовах війни, передбачає ґрунтовне включення до своєї сутності таких структурних одиниць, як безпеку, захищеність, дієву реалізацію та природно-правові основи створення прав на базі сучасних викликів розвитку суспільства.

Ключовим фактором деонтологічних засад в захисті прав людини є справедливість, яка у відповідності до передбачених інтересів повинна включати благо та користь, які працюють для потреб особи. Й тому, користь, яка настає в результаті реалізації прав людини завжди міститиме ступінь добра та мирного врегулювання (при конфліктності) суспільних відносин.

Для будь-якого суспільства, а особливо для такого, яке живе в стані війни, справедливість відіграє важливу роль. А отже, міститиме деонтологічні важелі, які впливатимуть на її досягнення, що лише покращить стан розвитку прав людини.

1. Логвиненко В., Костишин Е. Деонтологічні засади професійної діяльності фахівців ДСНС України. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 49. Том 1. С. 280–284.

СІМКА Марія-Анастасія,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);
Науковий керівник: ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Проблематика застосування логічних підходів до правового тлумачення зумовлена важливістю чіткого, обґрунтованого й однозначного застосування правових норм у сучасній правовій практиці. У правовій системі складні законодавчі тексти часто містять неоднозначні формулювання або юридичні поняття, які потребують точного тлумачення для уникнення хибного застосування. Логічні підходи, що базуються на законах формальної логіки, дають змогу забезпечити об'єктивне тлумачення правових норм, усунути двозначність і краще розкрити наміри законодавця, особливо в випадках, коли буквальне трактування тексту закону не розкриває всіх нюансів.

Тлумачення права, або тлумачення правових норм, – це діяльність, спрямована на з'ясування і розкриття дійсного змісту правових норм для забезпечення їх належного застосування у практичних ситуаціях. Це процес осмислення положень права, який дозволяє розкрити їх зміст, мету та сферу застосування, усуваючи можливі неоднозначності, що можуть виникнути під час їх використання. Завдяки такому тлумаченню стає можливим більш точне і зрозуміле застосування норм у правовій практиці, зокрема у випадках, коли положення закону є недостатньо конкретними або мають кілька можливих трактувань. Обґрунтовано висновок, що тлумачення є необхідним елементом (атрибутом) загального механізму правового регулювання; воно здійснюється як на етапі формування нормативно-правової основи, так і на етапі реалізації права. Тлумачення може здійснюватися (і фактично здійснюється) всіма суб'єктами права в процесі реалізації своїх повноважень чи прав та обов'язків. Відповідно, належне тлумачення права є важливою гарантією реалізації суб'єктивних прав, свобод і обов'язків, необхідною передумовою законності й правопорядку.

Логічний підхід до правового тлумачення – це тлумачення правового акта за його змістом з використанням законів логіки. Саме за допомогою зазначеного способу встановлюється весь обсяг змісту норми, усуваються наявні в ній неясності. Логічний спосіб тлумачення також являє

собою мисленневий процес, за якого правова норма аналізується з допомогою логічних прийомів, тобто шляхом її формально-логічного аналізу.

Логічний спосіб тлумачення – забезпечує з'ясування реального змісту правової норми з урахуванням законів формальної логіки та логічних правил [1, с. 194–195].

Логічний спосіб тлумачення полягає у використанні законів і правил формальної та діалектичної логіки у процесі пізнання змісту правової норми на базі самої норми без звернення до інших способів тлумачення. Логічні закони, принципи та категорії використовуються самостійно, поряд із засобами лінгвістичного аналізу тексту закону [2, с. 124].

Слід зазначити, що логічний підхід є притаманним кожному способу тлумачення, оскільки він містить загальнозначущі форми (поняття, міркування) і засоби визначень думки, необхідні для раціонального пізнання. Логічне (логіко-правове) поняття виділяється не тому, що воно має якість особливе «зовнішнє» значення. Навпаки, специфіка полягає в тому, що воно разом з спеціально-юридичним аналізом складає внутрішню професійно-ціннісну сторону інтерпретатора: юрист не може тлумачити інакше, ніж юридичне і логічно. Однак без цих якостей інтерпретатора не відбудуться інші способи тлумачення – філологічне, систематичне, історико-політичне. Тому логічний і спеціально-юридичний аналіз – це скоріше не прийоми аналізу правових норм, а «засадничі» начала і якісні характеристики інтерпретатора, і як такі вони входять до систему його інтелектуальної діяльності, є її основою. Інакше: це внутрішній ціннісний зріз професійної правової культури.

Можна вважати значущим використання при тлумаченні таких прийомів логіки, як логічний аналіз понять, висновки за аналогією тощо. Використання цих прийомів дозволяє від загального, абстрактного змісту правової норми перейти до конкретніших, розгорнутих положень, що наближають до конкретних життєвих ситуацій. При використанні такого способу застосовуються різні логічні прийоми. Логічний аналіз понять, вичленування їх ознак, обсягу, зв'язків з іншими поняттями. В цьому випадку поняття конкретизуються, наближаються до конкретних життєвих умов. Сенс умовиводу ступеня: хто має право на більше, має право і на менше; кому заборонено менше, тому заборонено й більше. Ці логічні прийоми належать до найпоширеніших і найскладніших в діяльності з тлумачення правових норм [3, с. 183–184].

Юридична література наводить конкретні логічні прийоми тлумачення (висновки з норм, проста дедукція, висновки *a fortiori*, висновки з понять, аналогія, висновки від протилежного, доведення до абсурду) з прикладами їх застосування. Наприклад, логічний прийом висновку ступеня використовується при тлумаченні ч. 1 ст. 231 Господарського кодексу, де

формальне тлумачення дозволяє умовно виключати штрафні санкції у договорі, тоді як логічне тлумачення призводить до висновку, що якщо змінювати розмір штрафних санкцій заборонено, то тим більше забороняється виключати їх зовсім[3, с. 184].

Ще як приклад логічного способу тлумачення можна навести тлумачення норми, яка встановлює, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. При цьому виникає питання: чи слід під особою, що заподіяла шкоду, розуміти тільки фізичних осіб, юридичні особи або ж й інших суб'єктів цивільного права.

Логічні підходи до правового тлумачення є невід'ємною частиною ефективного застосування правових норм у сучасному правовому контексті [4, с. 229]. Їх значення полягає в тому, що вони забезпечують об'єктивність, точність та однозначність у трактуванні законодавчих актів, що є критично важливим для уникнення правових невизначеностей і помилок. Завдяки використанню законів формальної та діалектичної логіки, юристи можуть глибше зрозуміти зміст норм, виявити приховані нюанси та уникнути неоднозначностей, що можуть виникнути під час їх реалізації [5, с. 211–212]. Таким чином, логічні підходи до правового тлумачення не лише сприяють належному застосуванню норм права, а й забезпечують стійкість правопорядку, законності та захисту прав і свобод громадян. Вони є важливим інструментом у руках юристів, що дозволяє їм ефективно виконувати свої обов'язки та забезпечувати правову справедливість.

1. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/12345_67890/3293

2. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, Я. О. Тицька та ін. Одеса, 2021. 193 с. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/3344>

3. Антошкіна В. К. Способи тлумачення права та їхня роль у правозастосовній практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С.181–186. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.32>

4. Навроцька Ю. О. Тлумачення права як зміст інтерпретаційної діяльності: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського*

Національного Університету. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 72: частина 1. С. 223–230. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.93>

5. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 248 с.

СОЛОВЕЙ Іванна,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ);

Науковий керівник: **ПАНКЕВИЧ Олег,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Процеси глобалізації та розвиток технологій суттєво впливають на правові та соціальні системи країн, створюючи нові можливості, але також і загрози для прав і свобод людини. Глобалізаційні загрози, зокрема воєнні конфлікти, тероризм, пандемії та економічні кризи, посилюють необхідність введення обмежень на певні права і свободи людини. Одним із прикладів є введення воєнного стану в Україні, що супроводжується значними обмеженнями прав і свобод громадян.

Під час воєнних конфліктів та криз держави часто вдаються до тимчасового обмеження певних прав, що може бути необхідним для забезпечення громадської безпеки. На міжнародному рівні такі обмеження допускаються за умови дотримання принципу пропорційності та тимчасовості. Обмеження прав та свобод людини – це втручання в права та свободи людини, яке допускається на міжнародним та національним правом, якщо воно відповідає критеріям законності, необхідності, доцільності, та співмірності з метою, тобто, *стан необхідності* – це така надзвичайна ситуація, коли держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдатися до такого варіанту поведінки, що суперечить її міжнародному зобов'язанню по відношенню до іншої держави (інших держав) [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної Декларації під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві

[2, с. 10]. Також норми щодо обмеження прав людини містяться і у Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (ст. 4) [3], яка дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань за певних обставин, якщо це відповідає принципу пропорційності та не порушує основні права, такі як право на життя, свободу та інші, також передбачено в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 15) [4], яка дозволяє відступити від права за умов надзвичайного стану.

Згідно з міжнародними стандартами, будь яке обмеження прав і свобод має бути пропорційним, тобто відповідати потреби у захисті певних суспільних інтересів і бути мінімальним для досягнення цієї мети. Порушення цього принципу може призвести до втрати довіри до держави та порушення принципів демократичного суспільства.

З появою нових загроз національній безпеці України, таких як гібридна війна, розв'язана та ведена російською федерацією до сьогодні, та анексія Автономної Республіки Крим, зростає кількість транснаціональних злочинів на державному кордоні. Ці злочини спрямовані на дестабілізацію політичної, економічної та гуманітарної ситуації в Україні, створюючи умови для розвитку сепаратизму, тероризму та їх поширення на територію нашої країни.

Саме тому у 2015 р. Україна вперше повідомила Генерального секретаря Ради Європи про те, що, беручи до уваги надзвичайне становище у державі, влада України вперше вирішила використати ст. 15 Конвенції для відступу від окремих зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на період до повного припинення збройної агресії російської федерації, а саме до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих російською федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України. Повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України несе російська федерація [5].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [6], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Ці

обмеження необхідні для забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Основні обмеження включають: 1) свобода пересування – запровадження комендантської години, під час якої заборонено перебувати на вулиці та в громадських місцях без спеціальних дозволів; 2) вводяться обмеження на в'їзд та виїзд з країни, а також між певними регіонами; 3) обмеження свободи слова та доступу до інформації, може бути обмежена робота медіа, введена цензура щодо інформації про військові операції, а також контроль за інтернет-ресурсами для запобігання поширенню дезінформації; 4) можливість тимчасового вилучення майна для потреб Збройних Сил України; 5) призупинення виборів та референдумів; 6) заборона на мітинги, демонстрації та масові зібрання, щоб уникнути загрози національної безпеки.

ЄСПЛ вже почав розглядати скарги на порушення Україною своїх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, 30.10.2023 року суд прийняв до розгляду заяву громадянина України Коніченка О. В. (№ 57699/22), в якій він стверджує про порушення його прав на свободу пересування, гарантованого статтею 2 Протоколу 4 до Конвенції, у поєднанні зі статтею 14 Конвенції, що забороняє дискримінацію. Конституція України не передбачає особливих процедур для обмеження прав і свобод під час воєнного стану. У таких обставинах діє загальне положення статті 33 Конституції України, що дозволяє обмежувати право на вільний виїзд із території України тільки на основі закону. Це підтверджено рішенням Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року у справі № 1-14/2020(230/20) [8]. Питання регулює Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [9], але цей закон не передбачає обмежень на виїзд громадян під час воєнного стану.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» також вказує на можливість обмеження прав і свобод під час воєнного стану [7]. Проте, з аналізу статей 1, 2 та 6 закону випливає, що такі обмеження можуть бути введені тільки указом Президента, затвердженим Верховною Радою. Однак указ Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [10], затверджений відповідним законом, та всі наступні укази про продовження дії воєнного стану не містять обмежень конституційних прав і свобод, а лише допускають таку можливість у разі потреби.

Обмеження прав і свобод людини під час воєнного стану є вимушеним заходом, який має забезпечити національну безпеку та захист державного суверенітету. Проте такі обмеження повинні мати правове обґрунтування, бути пропорційними загрози та застосовуватися тимчасово. Для

підвищення ефективності таких заходів і захисту прав людини необхідно удосконалювати законодавчі механізми.

1. Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, прийнятий на 53 сесії комісії міжнародного права 23.04 – 01.05 2001 р. Інтернет видання «HUMAN RIGHTS LIBRARY». URL: <https://www.ohchr.org/EN/Library/Pages/Index.aspx>

2. Загальна декларація прав людини. Права людини (основні міжнародно-правові документи): збірник документів / упоряд. Ю. А. Качуренко. Київ : Наук. думка, 1989. 248 с.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>

6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

8. Рішення Конституційного Суду України № 10-п/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>

9. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України :Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>.

10. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

СТЕЦЮК Н. В.,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СИСТЕМНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ КА- НДИДАТУР НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1. Конституційні зміни в Україні 2016-го року (щодо правосуддя) значною мірою торкнулися як порядку формування та організації діяльності Конституційного Суду України, так і безпосередньо обсягу його повноважень [1]. При цьому, за оцінками незалежних вітчизняних експертів, далеко не всі конституційні новели 2016-го року («щодо правосуддя») на етапі ухвалення парламентом мали не тільки належне обґрунтування у такій доцільності, насамперед, з позицій дотримання (виконання) державою свого головного конституційного обов'язку – «утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина» (ч. 2 ст. 3 Конституції України) [2], а й не були також позбавлені «правової невизначеності» [3] та надмірного використання не притаманних європейській конституційно-правовій практиці підходів щодо формування органу конституційної юрисдикції як такого. Все це разом об'єктивно не могло не закласти потенційну загрозу появи у недалекому майбутньому нових викликів та загроз для Конституційного Суду України як єдиного національного органу конституційної юрисдикції, а при появі т.з. парламентської «монобільшості» із її «зеленим принтером», нехтування прав парламентської меншості та нівелюванням парламентаризму як політико-правового явища взагалі, – такі виклики дуже скоро перетворились у реальні загрози для системи правової охорони Конституції України. Свідчення останнього стали як приклади внесення у 2020–2023 рр., змін до закону «Про Конституційний Суд України», так і практики їхньої реалізації в частині провадження конкурсного добору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України [4].

2. Відповідно ч. 3 ст. 148 Конституції України «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку». Системний аналіз даного конституційного положення говорить про те, що в ньому фактично має місце два відносно самостійних нормативних приписів, а саме: перший – «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України

здійснюється на конкурсних засадах»; другий – такий «відбір» здійснюється «у визначеному законом порядку».

В частині першого припису визначальним є положення про відбір саме «на конкурсних засадах», а не на будь-яких інших. Конкурс, як відомо, слово латинського походження (*concursum*) яке означає «змагання» при якому є можливість виявити найгідніших/найкращих/найдостойніших із його учасників. Звідси, враховуючи факт відсутності офіційного тлумачення Конституційним Судом України ч. 3 ст. 148 Основного Закону держави, буквально означає те, що при розгляді суб'єктами призначення суддів Конституційного Суду України на одне вакантне місце судді Конституційного Суду України має бути не менше двох кандидатів. Саме таке розуміння словосполучення «на конкурсних засадах», до певної міри, поділяється і законодавцем при врегулюванні питання допуску до конкурсного відбору осіб, які виявили бажання стати судьями Конституційного Суду України (ч. 3 п. 2 ст. 10/6 Закону України «Про Конституційний Суд України»[4]). При цьому, важливим є те, що будь-яких інших вимог конституцієдавцем в даному випадку не встановлювалося.

В частині другого припису (щодо проведення конкурсного відбору «у визначеному законом порядку») надзвичайно важливим є комплексний підхід до розуміння сутності даного питання. Визначальним в даному випадку є приписи ч. 2 ст. 8 Конституції України за якими «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти *приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй*» (виділення моє – Н. С.). Іншими словами, закон (який має визначити порядок конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України), як і будь-який інший закон повинен прийматися на основі Конституції України та відповідати їй. Такий закон не може встановлювати процедур, які не зазначені в Конституції України та, головне, суперечать їй приписам загалом, обмежують конституційно встановлені права суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України, створюють перешкоди в реалізації громадянами України свого конституційного права на участь в управлінні державними справами чи порушують принцип їхнього рівного доступу до державної служби і т.д.

3. Конституційними змінами 2016-го року (щодо правосуддя) перелік вимог до особи, яка виявила бажання стати суддею Конституційного Суду України розширено з п'яти раніше існуючих до семи. Від часу набрання чинності конституційних змін 2016-го року «щодо правосуддя» «суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, *високі моральні якості та є правником із*

визнаним рівнем компетентності» (виділення моє – Н. С.). Отже, конституцієдавцем встановлено, що кандидат на посаду судді Конституційного Суду України має мати також «високі моральні якості» та має бути «правником із визнаним рівнем компетентності».

Натомість, законодавець, вносячи зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України» у грудні 2022 року та запроваджуючи інститут «Дорадчої групи експертів», встановив, що «Дорадча група експертів утворюється з метою сприяння суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду в оцінюванні *моральних якостей і рівня компетентності у сфері права* кандидатів на посаду судді Конституційного Суду» (виділення моє – Н. С.) [4]. Отже, законодавцем зроблено свого роду «розширення/збільшення» змісту встановлених раніше конституційних вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України з «високих моральних якостей» – до просто всіх/ будь-яких «моральних якостей», та само, як і з вимоги бути «правником із визнаним рівнем компетентності» – до рівня загальної «компетентності у сфері права» як такої.

Очевидно, що таке значне «розширення» конституційно встановлених вимог на рівні закону підсилює характер правової невизначеності останніх та провокує/спонукає Дорадчу групу експертів до можливого зловживання правом в процесі проведення нею співбесід із кандидатами на посаду суддів Конституційного Суду України.

4. Законодавчими змінами 2022 р. встановлено, що «у разі отримання від Дорадчої групи оцінки «не відповідає» за критерієм високих моральних якостей кандидат вважається таким, що не пройшов відповідний етап конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду з дня оприлюднення Дорадчою групою відповідного рішення», а також те, що «у разі отримання від Дорадчої групи оцінки «не відповідає» за критерієм визнаного рівня компетентності у сфері права кандидат вважається таким, що не пройшов відповідний етап конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду, з дня оприлюднення Дорадчою групою відповідного рішення» [4]. Вище наведене фактично означає, що Дорадча група експертів (будучи утворена на 50% із не громадян України, для яких передбачено преференцію у вигляді «вирішального голосу») як громадське утворення, покликане тільки «сприяти» суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду» і не більше, фактично «вмішується» в процес призначення суддів Конституційного Суду України як таких. Адже, Дорадча група експертів, «відсіваючи» на свій суб'єктивний розсуд кандидатів на посаду судді

Конституційного Суду України не допускає останніх до розгляду їх кандидатур главою держави, парламентом чи з'їздом суддів України.

Однак, Конституцією України не передбачено наявності жодної «структури/органу» у процедурі призначення суддів Конституційного Суду України між громадянами України (які відповідають конституційно-визначеними вимогам до кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України) і суб'єктами їх призначення. Участь в такий спосіб Дорадчої групи експертів у процедурі призначення суддів Конституційного Суду України реально суперечить ч. 2 та 4 ст. 148 Конституції України. В той же самий час, наявність в Дорадчій групі експертів серед її не громадян України – прямо суперечить конституційним приписам про те, що саме Український народ «здійснює державну безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ч. 2 ст. 5 Конституції України), оскільки «Український народ – *громадяни України* (виділення моє – Н. С.) всіх національностей (абзац перший Преамбули Конституції України) [4].

5. Вище наведені приклади є тільки частиною законодавчих приписів, які явно «не гармонізують» з чинними конституційними приписами та потребують свого невідкладного «удосконалення».

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>. Дата звернення: 18.11.2024.

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>. Дата звернення: 18.11.2024.

3. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Конституційного Суду України/ Центр Разумкова. К.: Видавництво «Заповіт», 2017. 187 с.

4. Конституційний Суд України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>. Дата звернення: 18.11.2024.

СТЕЦЮК Н. В.,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ОВДІЙЧУК Д. Е.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В перші години широкомасштабної війни в Україні ввели воєнний стан. Це змінило життя усіх українців, діяльність державних і самоврядних інституцій. Указом Президента України, що був затверджений відповідним Законом України [1], обласні, Київська міська державна адміністрація, органи місцевого самоврядування мали утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. У населених пунктах на територіях активних бойових дій створили військові адміністрації. Державна влада достатньо швидко врегулювала діяльність державних органів на місцях та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Зокрема, парламентом оперативно було ухвалено законопроект № 7153, який мав на меті спрощення механізму функціонування органів місцевого самоврядування та Уряду у період воєнного стану [2].

На законодавчому рівні, зокрема, було передбачалося, що у період дії воєнного стану: Уряд матиме повноваження визначати інше місцезнаходження Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; у разі необхідності невідкладного законодавчого врегулювання у зв'язку з відсутністю у законах України положень, що визначають особливості вирішення відповідних питань в умовах воєнного стану, Кабінет Міністрів України матиме повноваження приймати з дотриманням статті 64 Конституції України щодо обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина рішення у сфері національної безпеки та обороноздатності, зовнішньої політики, інфраструктури, економіки, промисловості, фінансів, бюджету, трудових відносин, зайнятості населення, оплати та охорони праці, енергетики, аграрної політики та продовольчої безпеки, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, громадської безпеки, безпеки державного кордону, міграції, цифрової трансформації та інформаційної безпеки, захисту довкілля та природних ресурсів, державного управління

та державної служби, соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, оподаткування, у тому числі щодо визначення платників податку, об'єктів оподаткування, бази оподаткування, ставок податків, порядку обчислення податків, податкового періоду, строку та порядку сплати податків, строку та порядку подання податкової звітності, податкових пільг та порядку їх застосування. При цьому протягом двох днів після прийняття такого рішення Кабінет Міністрів України повинен подати до Верховної Ради України законопроект, яким врегулюються відповідні питання. Якщо за результатами розгляду Верховною Радою України такий законопроект буде відхилено, відповідне рішення Кабінету Міністрів України втрачає чинність з дня, наступного за днем прийняття рішення про відхилення законопроекту; Уряд матиме право за поданням Прем'єр-міністра України або особи, яка виконує його обов'язки (за поданням Президента України стосовно Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України), приймати рішення про відсторонення міністра від виконання обов'язків до припинення чи скасування воєнного стану та покладення на відповідний період виконання обов'язків міністра на іншу особу у разі подання міністром заяви про його відсторонення від виконання обов'язків, а також у разі визнання його зниклим безвісти або відсутності міністра на трьох засіданнях Кабінету Міністрів України поспіль та неповідомлення ним Прем'єр-міністра України або особи, яка виконує його обов'язки, про своє місце перебування; повноваження обласних рад (у разі тимчасової окупації або оточення адміністративного центру області) та районних рад здійснюватимуть відповідні обласні та районні військові адміністрації; у разі утворення військової адміністрації населеного пункту повноваження сільської, селищної або міської ради, її виконавчих органів здійснюватиме така військова адміністрація; у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населених пунктів, виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин щодо: внесення змін до кількісного та персонального складу виконавчого комітету відповідної сільської, селищної, міської ради; затвердження тимчасової структури виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів, утворення інших виконавчих органів ради; наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також передачі коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення; внесення до

місцевого бюджету змін, необхідних для здійснення заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням або відповідною військовою адміністрацією; особливості надання адміністративних послуг та інших публічних послуг визначаються відповідними суб'єктами надання адміністративних послуг та суб'єктами надання публічних послуг; особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, встановлені пунктом 1 частини першої статті 25 Закону України «Про запобігання корупції», не застосовуються до державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, які перебувають у відпустці без збереження заробітної плати; особи, звільнені з посад державної служби та служби в органах місцевого самоврядування у період дії воєнного стану, протягом одного року після припинення або скасування воєнного стану можуть бути прийняті на рівнозначні або нижчі посади державної служби або служби в органах місцевого самоврядування без проведення конкурсу і т.д. [3].

Окремо варто пригадати, що ще 20 квітня 2022 р. Верховна Рада прийняла за основу законопроект № 7269 про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Проектом, зокрема було передбачено врегулювання здійснення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, спрощення процедури прийняття кадрових рішень щодо посад в органах місцевого самоврядування, посад керівників суб'єктів комунального сектору економіки тощо» [4].

В Україні, попри активну фазу російсько-української війни та перехід всіх політичних і громадських процесів у воєнну площину, продовжується законотворча робота щодо вдосконалення механізмів демократії на місцях, покращення відкритості й прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, варто пригадати законопроект №7283 «Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [5], яким пропонувалося значно розширити правові можливості залучення мешканців і громадських організацій до вироблення рішень на рівні органів місцевого самоврядування. Заслужують на увагу також і ініціативи щодо активізації діяльності громад, які постраждали від російської агресії, та нині звільнені від окупації, розпочали відбудову територій. Представники органів місцевого самоврядування обстежують пошкоджене житло, оцінюють

збитки й вже отримують від держави ресурси на відшкодування завданої шкоди тощо.

Відповідно до конституційних положень Україна є демократичною державою, в якій український народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а в самій державі визнається та гарантується місцеве самоврядування (ст.ст. 1, 5, 7 Конституції України) [6]. Саме тому, для збереження демократичного характеру України як сучасної конституційної держави, дуже важливим є забезпечення діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в рамках Конституції України з врахуванням особливостей воєнного стану як такого [7].

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>. Дата звернення: 15.11.2024

2. Проект Закону про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39203>

3. Верховна Рада прийняла Закон, який врегулює діяльність механізму держави в умовах воєнного стану. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220856.html>. Дата звернення: 15.11.2024

4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39203>. Дата звернення: 15.11.2024.

5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39362>. Дата звернення: 15.11.2024

6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>. Дата звернення: 15.11.2024.

7. Стецюк Н. Збереження демократії та забезпечення демократичного розвитку країни в умовах воєнного стану. В зб.: Незалежність України: права людини та національна безпека : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, Я. С. Олійник. Київ : КНТ, 2024. С. 93–95.

СТЕЦЮК Н. В.,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПАЛІЙ Б. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні у відповідь на повномасштабне вторгнення російської федерації суттєво вплинуло на умови й напрямки роботи всіх державних установ і українського суспільства в цілому. «Законодавча влада», що має за завдання реагувати на нові виклики, «приспосовувати» законодавство до змінених умов життя та визначати перспективи майбутнього розвитку, зазнала в організації своєї діяльності явні трансформації [1].

Формальне тлумачення поняття режиму воєнного стану подано в ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Воєнний стан, як зазначається, це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Натомість, правову основу для запровадження та організації функціонування «воєнного стану» складають Конституція України, вище згаданий Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України [2].

Однією з перших особливостей організації роботи парламенту України в умовах воєнного стану є запровадження спеціального порядку його діяльності. На виконання приписів ст. 106 Конституції України приймається указ президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Він починає діяти одночасно з набранням чинності Законом

України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України, повноважень Верховної Ради України належить затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні. Стаття 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює порядок введення воєнного стану. Верховна Рада України затверджує відповідний указ який набирає чинності з дня його опублікування [2].

Стаття 11 Закону передбачає, що у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні Верховна Рада збирається на позачергову сесію не пізніш як у дводенний строк без скликання і працює до скасування воєнного чи надзвичайного стану. Голова Верховної Ради України, а у разі його відсутності, Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови Верховної Ради України, визначає місце і час проведення засідання Верховної Ради, про що терміново повідомляється народним депутатам [2].

За звичайних умов порядок роботи Верховної Ради України визначено Конституцією України й Регламентом Верховної Ради України, а головною формою діяльності є пленарні засідання під час сесій, що є регулярними зібраннями парламентарів відповідного скликання, та проводяться за визначеною процедурою. За звичайних умов перший та третій тижні кожного календарного місяця протягом сесії присвячені пленарним засідань Верховної Ради України, другий – для роботи у комітетах й тимчасових спеціальних комісіях, а також тимчасових слідчих комісіях, депутатських фракціях, четвертий – для роботи народних депутатів з виборцями зазначено в ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України». Проте, після введення воєнного стану така процедура не діє. Одним з нормативних актів, які регулюють діяльність ВРУ є Постанова Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану». Ним зокрема, передбачено, що Верховна Рада України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану працює у режимі одного пленарного засідання, що триває до дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, але не пізніше ніж до початку наступної чергової сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання [3].

Такий режим дозволяє тимчасово відмовитись від звичної організації розгляду питань на сесії Верховної Ради України, визначеної її Регламентом зокрема в частині календарного плану роботи сесії, розкладу і тижневого порядку денного пленарних засідань. У підсумку такий режим дозволяє більш гнучко і раціонально організувати у поточних змінюваних, нестабільних умовах роботу комітетів і парламенту щодо швидкого

опрацювання, розгляду та прийняття законів. При цьому, Голові Верховної Ради України доручено визначати за потреби час і місце проведення пленарного засідання та спосіб голосування, а також оголошувати перерву у триваючому пленарному засіданні. Це забезпечує не тільки можливість швидкого призначення пленарного засідання, але й реагування на безпекові ризики (зміна місця його проведення) чи неможливість використання стандартних способів голосування. Натомість, Регламентом Верховної Ради України прямо передбачено визначення головою парламенту лише місця та часу проведення засідання у разі введення воєнного стану в ч. 4 ст. 11, але не встановлено особливості способу голосування та організації розгляду питань на сесії в умовах воєнного стану [4].

Ще однією новелою в організації діяльності парламенту в умовах воєнного стану є те, що проект порядку денного на кожний день після перерви у триваючому пленарному засіданні готується Апаратом Верховної Ради України та подається для розгляду та схвалення Погоджувальною радою, як правило, не пізніше як за п'ять днів до дня засідання Погоджувальної ради. Засідання Погоджувальної ради проводиться, як правило, не пізніше як за два дні до дня продовження після перерви у триваючому пленарному засіданні.

Також пов'язану з цим зміну несе обмеження прямої трансляції відкритих пленарних засідань парламенту та засідань Погоджувальної ради. Як справедливо вважається, у воєнний час більшість рішень Верховної Ради України ухвалюються таємно з міркувань національної безпеки, лише постфактум інформуючи Український народ про її засідання та прийняті рішення. Правовим підґрунтям обмеження відкритих прямих трансляцій законодавчого органу стала постанова ВРУ «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» [5].

Коротко підсумовуючи вище викладене, можна прийти до висновку, що організація діяльності Верховної Ради України, як вищого представницького й єдиного законодавчого органу, повинна враховувати загрози та ризики, що зумовлені повномасштабною фазою російсько-української війни. На сьогодні адаптація організації роботи парламенту в умовах воєнного стану здійснюється в переважній більшості ситуативно, що характеризується поглибленням відхилень в парламентській практиці й підзаконному регулюванні від правил та процедур, що законодавчо встановлені Регламентом Верховної Ради України. В той же самий час, надзвичайно важливим є те, що за будь-яких обставин, зокрема і в умовах воєнного стану, український парламент максимально «сприятливо» дотриманню конституційного припису щодо виконання державою свого «головного

обов'язку» утверджувати і забезпечувати права і свободи людини (ч. 2 ст. 3 Конституції України) [6].

1. Григор'єв О. Ю. Український парламент в умовах воєнного стану: особливості функціонування. Регіональні студії, 2023. Європейський університет. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.29>. Дата звернення: 14.11.2024.

2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> Дата звернення: 14.11.2024

3. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2912-20#Text>. Дата звернення: 14.11.2024.

4. Про Регламент Верховної Ради України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n22> – Дата звернення: 14.11.2024.

5. Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text> - Дата звернення: 14.11.2024.

6. Про правотворчу діяльність. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> - Дата звернення: 14.11.2024.

7. Стецюк Н. В., Шумик О. М. Особливості організації діяльності органів державної влади в Україні в умовах війни. У зб.: Державотворення і правотворення в умовах війни та післявоєнний період: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 15 грудня 2023 року) / Упорядники: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 207–210.

СТЕЦЮК Н. В.,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ШУМИК О. М.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни, особливо під час повномасштабних збройних конфліктів, реалізація прав та свобод людини стикається з численними викликами. Війна призводить до порушення основних прав людини, зокрема, таких як право на життя, свободу, безпеку та гідність.

Одним з перших в цьому плані є порушення права на життя та безпеку. Адже, військові дії, як правило, тягнуть за собою серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, зокрема права на життя та безпеку [1, с. 74]. Мають місце численні вбивства і тілесні ушкодження. Під час збройних конфліктів часто відбуваються незаконні вбивства, як на полі бою, так і серед мирних громадян. Це можуть бути як прямі злочини, так і випадкові смерті, пов'язані з військовими діями. Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, забороняє навмисне вбивство цивільних осіб, а також випадки, коли ці особи не є безпосередніми учасниками бойових дій. Крім того, масовими, як правило, є викрадення людей і примусові вивезення. Викрадення осіб з метою залякування, вимагання або примусового утримування є поширеними під час збройних конфліктів. В той же самий час, згідно з міжнародним гуманітарним правом, основними принципами ведення війни є захист цивільних осіб і обмеження насильства в конфлікті. Женевські конвенції та їх додаткові протоколи встановлюють норми, що захищають права цивільних осіб під час збройних конфліктів, забороняючи цілеспрямоване вбивство цивільного населення, а також примусову депортацію чи вивезення [2; 3].

В умовах війни доступ до медичної допомоги часто є серйозно обмеженим, що призводить до порушення права на охорону здоров'я, яке є основоположним правом людини [4]. Збройний конфлікт призводить до втрати медичних працівників, як через загибель, так і через їхню евакуацію чи переселення в безпечні райони. В умовах війни часто спостерігається дефіцит медикаментів, хірургічних інструментів, медичного обладнання, а також елементарних засобів гігієни та харчування. В деяких випадках сторони конфлікту можуть свідомо блокувати доступ до медичних послуг, забороняючи

медичним працівникам доступ до поранених, відмовляючи у доставці гуманітарної допомоги чи блокуючи медичні вантажі.

Збройні конфлікти мають руйнівний вплив на освіту, ставлячи під загрозу право дітей, підлітків і дорослих на отримання освіти. Це порушує основне право людини на освіту, яке закріплене в міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [5]. В умовах війни багато шкіл, університетів та інших навчальних закладів припиняють свою діяльність або стають руйнуються через обстріли, бомбардування або прямі військові дії. Війна часто змушує людей покидати свої домівки та переміститися в інші регіони або країни. Через зниження економічної активності, руйнування інфраструктури та перенаправлення державних коштів на військові витрати, фінансування освіти в умовах війни часто зменшується.

В умовах збройних конфліктів дискримінація та насильство стають ще більш вираженими, а вразливі групи населення, такі як жінки, діти, етнічні меншини та біженці, часто стають основними жертвами цих порушень [6, с. 59]. Поширеним є сексуальне насильство проти жінок. Це включає в себе зґвалтування, примусову проституцію, сексуальне рабство та інші форми насильства, що використовуються як зброя війни для приниження, залякування та тероризування населення. Okремо варто згадати про насильство щодо дітей. Вони можуть стати жертвами насильства різного роду, зокрема бути залученими до бойових дій або насильницьких актів, таких як використання їх у якості солдатів або мішеней для терактів.

Збройні конфлікти часто призводять до загострення етнічних і релігійних конфліктів. Поширеним стає дискримінація біженців та внутрішньо переміщених осіб [7]. Війна часто змушує людей залишати свої домівки і шукати притулку в інших країнах або районах. Також люди з нетрадиційною сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю можуть стати ціллю насильства і дискримінації в умовах збройних конфліктів. Влада і державні органи, які повинні захищати права людини, також можуть бути причетними до дискримінаційних практик у часи війни.

В умовах конфлікту відбувається масове знищення інфраструктури, будівель, сільськогосподарських угідь та приватної власності, що порушує основне право людини на власність [8, с. 85]. Війна часто призводить до масового знищення житлових будівель, комунальних установ, шкіл, лікарень та іншої цивільної інфраструктури. Війна також може призводити до серйозних руйнувань сільськогосподарських угідь, що знижує продуктивність землеробства і ставить під загрозу продовольчу безпеку. Втрата майна та власності часто супроводжується примусовими переселеннями, як внутрішніми, так і міжнародними. У післявоєнний період власники можуть зіштовхуватися з проблемами, пов'язаними з відшкодуванням

збитків. Втрата майна і землі ускладнює процес відновлення після війни, оскільки для того, щоб повернутися до нормального життя, необхідно не лише відновити фізичну інфраструктуру, а й забезпечити відшкодування майнових збитків, дати людям можливість повернутися на свої землі та забезпечити їхню безпеку.

Під час війни обмеження на свободу слова та зборів часто є частиною заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки. Під час військових конфліктів держави можуть вводити обмеження на свободу слова, обґрунтовуючи це необхідністю захисту національної безпеки та запобігання поширенню дезінформації, яка може призвести до паніки або ослаблення морального духу серед населення. У періоди війни уряди можуть обмежувати свободу мирних зборів, мотивуючи це необхідністю уникнення масових протестів, які можуть бути використані для дестабілізації ситуації в країні. Уряд може використовувати закони щодо національної безпеки або боротьби з тероризмом для придушення політичних опонентів та обмеження політичних свобод. Обмеження свободи слова і зборів під час війни може суперечити міжнародним правовим стандартам, зокрема міжнародним угодам, таким як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [5].

Вимушене переміщення населення під час збройних конфліктів є однією з найсерйозніших гуманітарних проблем, що виникає внаслідок війни. Великі маси людей змушені залишати свої домівки через прямі загрози життю, насильство, руйнування їхніх поселень або через етнічні чи релігійні переслідування. Переміщені особи можуть бути розділені на два основні типи: внутрішньо переміщених осіб та біженців. Внутрішньо переміщені особи – це ті, хто залишають свої домівки, але перебувають в межах своєї країни. Однією з головних проблем, з якими стикаються вимушені переселенці, є порушення їхніх прав, зокрема на житло, медичну допомогу, освіту та роботу. Міжнародні конвенції, зокрема Конвенція про статус біженців 1951 року, визначають права вимушених переселенців та зобов'язання держав щодо їхнього захисту [11].

Проблеми реалізації прав і свобод людини в умовах війни є складними і багатогранними. Вони потребують комплексного підходу з боку держави, міжнародних організацій та громадських структур для забезпечення захисту прав людини навіть у найскладніших обставинах. Необхідно

впроваджувати ефективні механізми захисту прав людини, які б діяли в умовах воєнного стану і відповідали міжнародним стандартам.

1. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни: навчальний посібник. Кривий Ріг: Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, 2023. 150 с.

2. Женевські конвенції: прийняті на конференції в Женеві 12 серпня 1949 року; набрали чинності 21 жовтня 1950 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/genewa-conventions.htm>. Дата звернення: 20.11.2024.

3. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977): міжнародний документ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/additional-protocol-i-1977.htm>. Дата звернення: 20.11.2024.

4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. Дата звернення: 20.11.2024.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року; набрав чинності 23 березня 1976 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.un.org/ru/universal-declaration-human-rights/>. Дата звернення: 20.11.2024.

6. Рижова А. Д. Права людини в умовах війни: теоретичні та практичні аспекти : підручник. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. 220 с.

7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII.

8. Матвійчук, О. Права людини та війна: виклики та рішення : навчальний посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2022. 180 с.

9. Федоренко Л. В., Корнієнко М. В. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту: підручник. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2023. 250 с.

10. Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>. Дата звернення: 20.11.2024.

ТОПОЛЕВСЬКИЙ Руслан,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА РФ ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ МЕХАНІЗМАМИ ТА ЗАСОБАМИ ООН

Агресія російської федерації проти України поставила питання щодо документування вчинених міжнародних злочинів, перш за все на рівні ООН.

Ці міжнародні злочинів нерідко вчиняються на територіях, де відсутні незалежні спостерігачі або слідчі органи, а після їх здійснення сліди приховуються.

У зв'язку із цим потрібно докласти певних зусиль для того, щоб не лише зафіксувати, але й реконструювати вчинення міжнародного злочину та надати докази його вчинення.

Йдеться не лише про збір та фіксацію доказів в місцях вчинення міжнародних злочинів, але й документування цих доказів та фактів в міжнародно-правових документах.

Документування міжнародних злочинів міжнародними інституціями є засобом відновлення дії міжнародного права. Саме на цьому зосередив увагу академік Петро Рабінович, який здійснив підготовку коментарів до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питань протидії збройній агресії РФ проти України, прийнятих після початку повномасштабного вторгнення[1; 2]

Повномасштабна агресія РФ проти України підкреслила слабкість міжнародно-правових механізмів.

Стаття 1(1) Статуту ООН визначає як мету її діяльності:

«підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру».

Оскільки міжнародні злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, які вчиняються РФ в Україні є наслідком злочину агресії, відповідно ООН для того, щоб забезпечити мету діяльності має

вживати «ефективних колективних заходів ... для придушення актів агресії».

Які органи ООН, які документують міжнародні злочини РФ в Україні? Це, зокрема:

- Незалежна комісія з розслідування злочинів в Україні Рад з прав людини ООН
- Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ);
- Генеральна Асамблея ООН;
- Суд ООН.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (далі – Місія). В березні 2014 року Управління Верховного комісара ООН прав людини (УВКПЛ) на запрошення уряду України заснувало Місію, яка виконує мандат УВКПЛ. Місія видає періодичні та тематичні звіти щодо порушень прав людини в Україні, зокрема, внаслідок воєнної агресії РФ.

Документування наявності порушень прав людини Місією спирається на стандарт доведення УВКПЛ, який передбачає наявність «достатніх підстав». Тобто йдеться про те, що спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний «розсудливий спостерігач» мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, і ці факти відповідають усім елементам складу порушення.

Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні (далі – Комісія) була створена 15 березня 2022 року, на основі резолюції Ради з прав людини ООН №49/1, задля розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. Мандат Комісії поширюється на міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право.

Доповіді Комісії фіксують поточний стан вчинених міжнародних злочинів РФ в Україні і саме це посилює значення цих доповідей, поруч з доповідями Місії, як свідчення неупереджених спостерігачів щодо порушень міжнародного права, яке вчинила РФ.

Генеральна Асамблея ООН. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН прийняті у відповідь на російську агресію проти України привертають увагу дослідників. Саме резолюції Генеральної Асамблеї виступили основою для формування міжнародно-правової позиції щодо повномасштабного вторгнення РФ в Україну в 2022 році. Разом із тим, вони підкреслили слабкість міжнародно-правових механізмів на захист міжнародного права

і миру, в тому випадку, коли агресором виступає постійний член Ради Безпеки ООН.

Міжнародний суд ООН. 26 лютого 2022 року Україна звернулася до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що Російська Федерація порушила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН прийняв рішення, яким задовольнив клопотання України щодо вжиття запобіжних заходів для зупинення військового вторгнення Російській Федерації в Україну і видав наказ, яким зобов'язав РФ негайно зупинити військові дії в Україні.

Суд ООН встановив факт початку РФ військових операцій. Розгляд цієї справи все ще триває.

Серед основних проблем, з якими стикаються органи ООН щодо документування міжнародних злочинів внаслідок агресії РФ в Україні, можна також назвати використання РФ вето в Раді Безпеки, потурання РФ з боку керівництва ООН, проблеми доступу до окупованих територій, обмеженість кадрових ресурсів організацій, що здійснюють безпосередній збір доказів тощо.

Варто зазначити, що діяльність органів ООН сфері документування міжнародних злочинів передбачає співпрацю з іншими міжнародними органами та організаціями: з Міжнародним кримінальним судом (МКС), Міжнародним комітетом Червоного Хреста, ОБСЄ, Радою Європи та Європейським судом з прав людини, тощо.

Таким чином, документування злочинів РФ в Україні інституціями ООН створює передумови для притягнення винних до відповідальності та забезпечення відшкодування заподіяної шкоди. Без належного документування міжнародних злочинів на міжнародному рівні та формування на цій основі міжнародного консенсусу неможливо притягнути до відповідальності найвищих посадовців РФ.

1. Науковий коментар до Резолюції Генеральної асамблеї ООН, ухвалена 2 березня 2022 року, ES-11/1 «Агресія проти України» Рабінович П., Дудаш Т., Тополевський Р., Гончаров В., Наконечна. А. *Право України*. 2022. № 8. С. 114–120.

2. Наукові коментарі до резолюції Генеральної Асамблеї ООН з питань протидії збройній агресії Російської Федерації проти України. Праці Лабораторії прав людини і громадянина імені академіка Петра Рабіновича НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Укладачі П. Рабінович, С. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров; редкол. П. Рабінович (гол. ред.) та ін. Серія II. Коментарі законодавства. 2024. Випуск 13. Львів: ЛОБФ «Медицина і право». С. 63 с.

ТУРЧИН Ростислав,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Колабораціонізм як негативне суспільне явище може приймати досить різноманітні форми: від участі в «маріонетковому уряді» до поширення ідеології окупанта. Проте, в даному випадку істотною виявляється суб'єктивна сторона – наявність умислу в діях особи, адже лише з прямим умислом можуть бути вчинені діяння, які підпадають під ознаки колабораціонізму. Зокрема, за литовським законодавством, колабораціонізм виділяють як особливий вид зради, але який вчинений під час особливого періоду анексії чи окупації. Тож, під колабораціонізмом литовські законодавці розуміють привілейований вид злочинної зради або ж надання державі, яка ворожа до Литовської Республіки, будь-якого виду допомоги. Як вбачається з вищевказаного, литовський законодавець завчасно передбачив у своєму кримінальному законі підстави для криміналізації колабораційної діяльності, що спрощує, у разі виникнення колабораційних інцидентів, питання відповідальності за вчинення цього діяння [1, с. 328–331].

Із початком повномасштабного вторгнення рф в Україну, констатуємо той факт, що вітчизняний законодавець не передбачив у чинному законодавстві України відповідальності за колабораційні діяння (починаючи ще з 2014 року), чим призвів до виникнення неузгодженості об'єктивної сторони правопорушення, неспівмірності санкції вчиненому діянню. На жаль, навіть сьогодні на рівні державної влади фактично немає єдиної думки щодо того, як має формуватися та реалізовуватися кримінально-правова політика країни щодо колабораціоністів.

3 березня 2023 року до ст. 111 Кримінального кодексу України були внесені зміни та включена стаття 111-1 «Колабораційна діяльність». Під нею розуміються дії, умисно вчинені громадянами України, які порушують суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України, національну обороноздатність, національну, економічну чи інформаційну безпеку, у тому числі організаційно-розпорядчі та/або розпорядчі дії державних органів, установ, незаконно створених в Україні та які не контролюються державною владою.

У світлі вищевикладеного важко зрозуміти, що таке принципово нові правові механізми щодо юридичної відповідальності для колабораціоністів і як окремі закони узгоджуватимуться із запропонованими положеннями про колаборацію Кримінального кодексу України. Однак, враховуючи потенціал конкретних норм кримінального права для вирішення певних питань (оформлення їх як спеціальних норм щодо державної

зради та чітке визначення сфери поведінки, яка підпадає під колабораційну діяльність), створення окремої статті в КК України є дуже слушним.

Разом з тим, новостворені положення кримінального закону є досить «розмитими» та в деяких моментах дублюються. Це, в свою чергу, призводить до невизначеності права в даній сфері.

Отже, аналізований підхід має низку недоліків, наявність яких не дозволяє йому успішно протидіяти відповідним порушенням та отримувати адекватну правову оцінку колабораціонізму.

Цікавим є задум громадської організації «Сила права» щодо підготовки законопроекту «Про відповідальність». Як зазначається, він дозволить відокремити громадян України, які постраждали від збройної агресії РФ проти України та часткової окупації території, від пособників агресора, встановити особливу систему покарання за протиправні дії в інтересах держави-агресора, що завдають шкоди інтересам України, а також конкретно визначити критерії та порядок застосування процедури помилування до даної категорії громадян. Законопроект, безперечно, становить інтерес для експертів через оригінальність та різноманітність запропонованих до реалізації ідей, але він також може бути сприйнятий неоднозначно і потребує детального обговорення [2].

Незважаючи на те, що частина території України вже тривалий час окупована, а на її ґрунті виникли відповідні явища у формі колабораціонізму, ані наукова спільнота, ані громадськість досі не спромоглися ініціювати професійні обговорення для досягнення згоди щодо найкращого способу визначення та правового вирішення відповідних питань в контексті колабораційної діяльності. Позиція аналізу в основному свідчить про необхідність удосконалення законодавства України в частині правового реагування на дії осіб, які здійснюють діяльність колабораційного характеру.

Проте дослідники ніколи не демонстрували узгодженості чи переконливості щодо методів, які обрані для таких удосконалень, а відсутність орієнтованої на співпрацю нормативної регуляторної моделі, заснованої на науково обґрунтованих висновках, ускладнила майбутні процеси деокупації території України [3].

1 Рубашенко М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування*: матеріали міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2022 р.). Харків: Право, 2022. С. 328–331.

2 Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204.

3 Стефанів Н. С., Орлеан А. М., Берднік І. В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України. Тренінговий центр прокурорів України. URL: <https://www.facebook.com/ptcu.gp.gov.ua>

ФЕДІНА Н. В.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ОСТАШОК Я. О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ

Для подальшої розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави надзвичайно важливою є тісна взаємодія держави з інститутами громадянського суспільства. Як показує європейський та світовий досвід, суспільний прогрес, демократичний розвиток та економічне зростання будь-якої держави неможливо реалізувати без активної участі з боку суспільства. Розвинене громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу. Сьогодні під громадянським суспільством розуміють суспільство рівноправних громадян з високим рівнем економічної, соціальної, політичної культури і моральних властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини [1].

На думку Лотюк О., гармонійно розвинене громадянське суспільство є, з одного боку, реалізованою конституційно-правовою ідеєю, що отримала свої витoki ще з часів Античності і знайшла логічне теоретико-методологічне і законодавче закріплення в Європі та в Україні в XVIII – XX ст. ст., починаючи із унормування в Конституції Пилипа Орлика 1710 р. засад тогочасної козацької громади. З іншого боку, громадянське суспільство – це соціальне середовище, що продукує новітні ідеї, сенси і виклики розвиткові інституціоналізму, державотворення і правотворення в Україні та інших державах світу. Саме постійний розвиток, взаємодія та конкуренція громадянського суспільства і правової держави в конституційно-правовій площині стають нині рушійною силою соціального прогресу.

Безпрецедентна активність громадських організацій, волонтерських рухів і інших традиційних та нових інститутів громадянського суспільства в Україні під час Євромайдану 2013 р., Революції Гідності 2014 р. та в наступні роки сприяла формуванню новітньої парадигми національного державотворення, яка ознаменувалася переходом від опіки держави розвитком громадянського суспільства до визнання рівного публічного партнерства держави і громадянського суспільства. У контексті започаткованої главою держави у 2015 р. конституційної реформи,

перспективи закріплення основ вільного розвитку та функціонування громадянського суспільства і правової держави в оновленому Основному Законі є не лише об'єктивними, але і бажаними [2].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році мобілізувало громадянське суспільство України для нових небачених раніше викликів. Наші громадяни змогли швидко адаптуватися до нових реалій та покрити велику кількість нагальних потреб, особливо тих, що держава не могла забезпечити сама, за що велика подяка волонтерам та небайдужим людям. Діяльність громадянського суспільства щодо боротьби за незалежність та підтримка процесу євроінтеграції України, визнано на міжнародній арені. Сьогодні суспільство продовжує діяти у надзвичайно складних обставинах, а саме підтримує сили оборони України та економіку нашої держави.

Початок повномасштабної війни став тією кризою, яка активізувала потужне громадянське суспільство. Більшість ініціатив виникла в перші місяці після повномасштабного вторгнення Росії, вони стали вирішеннями тих проблем, які зачепили більшість населення країни. Великий відсоток ініціатив започаткували у відповідь на соціальні проблеми, другою за поширеністю сферою проблем очікувано була сфера оборони. Половину всіх ініціатив складала волонтерські та гуманітарні штаби. Зазвичай вони закривали одночасно і потреби військових, і потреби внутрішньо переміщених осіб. Другий за поширеністю формат ініціатив – публічні заходи (концерти для збору коштів на військові потреби, дозвілля для ВПО, екскурсії тощо), третій – житло. Загалом дослідження показало, що низовий рух у громадах є постійним та сталим, значний відсоток громадських ініціатив продовжує працювати і сьогодні, більше двох років після початку повномасштабної війни. Разом із тим, ініціативи є гнучкими й швидко адаптуються до нових потреб. За цей час половина з них трансформувалася, частина команд відмовилася від багатовекторності та сфокусувалася на одному-двох напрямках роботи, деякі загалом перекваліфікувалися на актуальніші потреби. Кожна п'ята з волонтерських команд зареєструвалася юридично [3].

Деякі громадські ініціативи за перші місяці повномасштабної війни закривали ті запити, заради яких були створені. Вони давали час органам державної влади перелаштуватися на роботу в новій реальності, а згодом поверталися до своєї основної діяльності або ж уже не могли припинити займатись волонтерством, знаходили нові потреби, які необхідно було закрити. Незалежно від того, проіснувала ініціатива місяць, пів року чи понад рік, її учасники встигли зробити важливу справу – підтримати державу в найкритичніший момент нашої новітньої історії. Цей досвід підтвердив, що в Україні існує потужне громадянське суспільство. Після початку

повномасштабної війни воно активізувалося і створило хвилю важливих громадських ініціатив. А разом із тим набуло безцінних навичок кризового менеджменту, роботи в команді, фандрейзингу, співпраці з різними зацікавленими групами, розбудови партнерських відносин. Найголовніше – ці люди зрозуміли, що здатні створювати успішні проекти навіть у найкризовіших умовах. Громадянське суспільство вийшло на новий рівень, воно вже ніколи не погодиться жити так, як раніше. Українці усвідомили, що здатні в короткі терміни знайти житло для сотень евакуйованих родин, приготувати тони гарячої їжі, зібрати сотні тисяч гривень на техніку для військових, знайти цю техніку та відвезти її на фронт. А отже – у майбутньому вони будуть так само здатні впливати на різні сфери життя на місцевому та національному рівнях [4].

Важливо зазначити, що юридична допомога та інформування – це одне поле діяльності громадських ініціатив після початку війни. Адже бойові дії – це не лише фізичні руйнування і вбивства, це ще й численні проблеми із втраченими документами, порушеними процедурами. Організації громадянського суспільства започаткували роботу багатьох гарячих ліній правової допомоги, де проводили консультації. Вони відкривали приймальні, щоб надавати вторинну правову допомогу, складати процесуальні документи, допомагати в судах. Саме через ці ресурси організацій громадянського суспільства внутрішньо переміщені особи і ті, хто залишився на окупованій території, мали змогу отримати необхідну актуальну інформацію.

Коли держава бачить в представниках громадянського суспільства партнерів, можна говорити про перехід на інший рівень – **вплив на державну політику**. Так сталося і в Україні, бо експертів громадських організацій почали залучати до різних процесів з підготовки проектів законів. Наприклад, профільний Закон «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» був написаний, зокрема експертами громадських організацій. Надалі громадянське суспільство планує долучатися до написання інших законів і концепцій, зокрема і тих, які стосувалися перехідного правосуддя, розбудови миру [5].

Взаємодія між державою та громадянським суспільством у час повномасштабного вторгнення є добрим прикладом того, як надалі ця взаємодія може продовжуватися у процесах трансформації країни. Громадянське суспільство стало такою таємною зброєю, можливо неочікуваною для деякого при повномасштабному вторгненні [6].

Тому в умовах воєнного стану громадянське суспільство швидко об'єднувалось, організовувалось, створювались мережі. І дуже важливо та ціно, що ці всі мережі та взаємодія відбувалися у тісній комунікації з державою, з органами державної влади. Також було багато прикладів, коли

люди незалежно від позицій та посад, чи то в державних структурах, чи то в громадянському суспільстві, робили тут і зараз те, що повинно бути зроблено. І це добрий приклад того, яким чином суспільство повинно рухатися далі – до перемоги, до трансформації, до відновлення

1 Мельник Л. А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. URL: http://www.dynauka.com.ua/pdf/2_2019/30.pdf

2 Вплив війни на громадянське суспільство України. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vplyv-vijny-na-hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny>

3 Спільноти воєнного часу: дієві та вчасні. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/shcho-vidbuvaietsia-z-hromadianskym-suspilstvom-v-umovakh-povnomas-shta-bnoi-viiny-ohliad-doslidzen/>

4 Незламність та адаптованість. URL: https://lb.ua/news/2023/03/30/550475_spilnoti_viyni_yak_gromadyanske.html

5 Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. URL: <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny/>

6 Громадянське суспільство – важливий гравець. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vplyv-vijny-na-hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny>

ФЕДІНА Н. В.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ШИКОР Д. Ю.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІДСТАВИ ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини та громадянина є основою справедливого та демократичного суспільства. Вони забезпечують захист особистої гідності, свободи та можливість розвитку кожної особи, а також визначають взаємовідносини між суспільством та державою. В Конституції України, а саме в ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 чітко визначений перелік права людини, які не можуть порушуватись за будь-яких обставин [1].

Нажаль, обмеження конституційних права та свобод людини та громадянина під час воєнного стану є нормою. Військова адміністрація може обмежувати право людини на вільне пересування. Це і введення комендантської години і заборона або обмеження вільного вибору місця проживання. Також може бути встановлений особливий режим в'їзду та виїзду з населених пунктів тощо. Під час воєнного стану людина може бути позбавлена права на майно, важливо зазначити, що примусове відчуження майна допускається в установленому законом порядку за умови подальшої компенсації. Воєнний стан передбачає можливість втручання у приватне життя осіб. Зокрема контроль засобів зв'язку, перевірка речей, документів, житла тощо. Воєнний стан може обмежувати права людини на вільний вибір праці, громадяни під час війни можуть залучатися до суспільно-корисних робіт. Впровадження трудової повинності регламентується законом [2].

Під час дії воєнного стану заборонено проводити вибори та референдуми, що обмежує права громадян на участь в управлінні державними справами. Під заборонаю і масові збори та акції протесту.

Обмеження, які можуть бути запроваджені в умовах воєнного стану, щодо фізичних осіб такі: трудова повинність для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері та не заброньовані за підприємствами, установами та організаціями. Регламентує трудову повинність Постанова КМУ «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб в умовах воєнного

стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» [3]. Можуть бути залучені працездатні особи віком від 16 років, які не мають обмежень за станом здоров'я до роботи в умовах воєнного стану.

У разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучаються у підприємств, установ і організацій, окремих громадян електронні пристрої, комунікаційне обладнання, телевізійна, відео- і аудіоапаратура, комп'ютери, а також інші види технічних засобів зв'язку. Примусове відчуження майна, зокрема те, що перебуває у приватній або комунальній власності, якщо попередньо не було відшкодовано вартість такого майна, надалі має бути здійснено повне відшкодування його вартості [4].

24 лютого 2022 року був прийнятий Указ Президента № 64 «Про введення воєнного стану», а також ухвалено Верховною Радою України Закон про його затвердження. У самому акті глави держави давався лише перелік статей Конституції (30–34, 38, 39, 41–44, 53), за якими тимчасово можуть обмежуватися права і свободи. Передбачалось тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, які необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [5].

На багатьох дорогах України можна зустріти блокпости, які з'явилися саме після впровадження воєнного стану, адже особливий режим в'їзду і виїзду допомагає контролювати правопорядок та запобігати порушенню законодавства воєнного стану. Хоча звичайно це не може не порушувати та обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства й рух транспортних засобів. Всі особи, які перебувають на території країни, мають бути готовими до перевірки документів, а в разі потреби і до перевірки та огляду, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану затверджено Постановою Кабінету Міністрів України [6].

Для запобігання порушень громадського порядку та інших норм законодавства було встановлено заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан. Також органи місцевого самоврядування видавали відповідні розпорядження, щодо заборони торгівлі алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами окремих випадках може бути встановлено та запроваджено, у разі необхідності, нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами. Необхідним та

незвичним для мирного часу, проте обов'язковим в теперішній час є встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ. Військові адміністрації разом з органами місцевого самоврядування в разі необхідності мають право проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, який затверджується Кабінетом Міністрів України [6].

Отже воєнний стан часто призводить до обмеження прав людини, таких як свобода слова, зборів, та ін. Це може бути необхідним для забезпечення безпеки та порядку, але такі обмеження повинні бути тимчасовими та обґрунтованими.

1. Конституція України. Закон України від 28. 06. 1996 № 254/к96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Які права можуть порушуватися під час війни і як їх захистити? URL: https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti#google_vignette

3. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. Постанова КМУ №753 від 13 липня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Обмеження, що можуть бути запроваджені в умовах воєнного стану щодо фізичних осіб. URL: <https://tsn-ua.cdn.ampproject.org>.

5. Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24. 03. 2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 12. 2021 № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ХИЖА Д. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасному світі цифрові технології є невід’ємною частиною сучасного суспільства. Вони стрімко розвиваються і набувають нових властивостей (навичок). Цифрові технології – це сукупність технологій, які використовують цифрові дані для обробки, зберігання, передачі та аналізу інформації.

До цифрових технологій відносять: комп’ютерні системи, інтернет, мобільні технології, штучний інтелект, кібербезпека, ігри, програми та інші. Технології стрімко змінюють спосіб нашого життя та взаємодії.

Україна, як і інші країни, стикається з багатьма викликами у сфері цифрових прав, які зумовлені стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Розуміння цифрових прав та їх важливості стає необхідністю для кожного члена суспільства. Люди повинні знати про свої права та обов’язки в цифровому просторі, особливо щодо захисту приватності та персональних даних. Розвиток цифрових прав в Україні повинен враховувати кращі практики європейських країн та світові стандарти. Удосконалення законодавства, підвищення обізнаності населення та розвиток кіберзахисту – це ті аспекти, які потребують негайної уваги. Лише спільними зусиллями можна створити ефективні та стійкі рішення для забезпечення цифрових прав українців [1].

Цифрові права охоплюють різні аспекти, включаючи:

1. Право на приватність. Люди мають право контролювати свої особисті дані та інформацію, яку вони діляться в цифровому середовищі. Це

включає захист від несанкціонованого збору, зберігання та використання даних.

2. Право на доступ до інформації. Кожен має право на вільний доступ до інформації, що доступна в інтернеті, а також на отримання інформації про те, як їхні дані використовуються.

3. Право на свободу вираження думок. Цифрові технології забезпечують можливість висловлювати свої думки і погляди через різні платформи.

4. Право на захист авторських прав. У цифровому середовищі важливо захищати інтелектуальну власність, включаючи авторські права на творчі роботи, програмне забезпечення та інші цифрові продукти.

5. Право на безпеку в онлайн-середовищі. Користувачі мають право на захист від кіберзлочинності, шахрайства та інших загроз, що можуть виникати під час використання цифрових технологій.

6. Право на цифрову освіту. Це право передбачає доступ до навчальних ресурсів і можливостей для розвитку цифрових навичок, що є важливими для успішного функціонування в сучасному суспільстві.

7. Право на участь у цифровій економіці. Включає можливість брати участь у електронній комерції, отримувати доступ до цифрових послуг і ресурсів, а також використовувати цифрові технології для бізнесу.

Цифрові технології значно впливають на права людини, відкриваючи нові можливості та створюючи виклики в сучасному світі. Вплив цифрових технологій може бути як і позитивним так і негативним.

Позитивний вплив цифрових технологій полягає у тому що людина має:

1. Доступ до інформації та свободи слова. Цифрові платформи забезпечують широкий доступ до інформації, даючи можливість людям висловлювати свої думки та обмінюватися ідеями. Це зміцнює свободу слова та право на участь у громадському житті.

2. Освіта та культура. Онлайн-курси, електронні бібліотеки та цифрові ресурси допомагають забезпечити доступ до освіти навіть у віддалених регіонах, сприяючи рівності в праві на освіту. В Україні було застосовано онлайн навчання у різних платформах під час пандемії COVID-19 (2019 р.) а також під час воєнного стану (2024 р.). Це допомагало багатьом людям, учням, студентам навчатися, працювати і розвиватися у домашніх умовах (дистанційно) завдяки технологіям.

3. Усилення громадянського суспільства Соціальні мережі – це онлайн-платформи, які дозволяють користувачам створювати профілі, ділитися контентом, спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми. Вони стали важливою частиною сучасного життя, впливаючи на комунікацію, бізнес, політику та культуру. Соціальні мережі стали інструментом для

організації акцій протесту, збору коштів та привернення уваги до порушень прав людини. А також дають змогу дізнаватися більше інформації і про світ.

4. Доступ до правосуддя. Електронні сервіси дозволяють людям отримувати правову допомогу, подавати заяви та звернення до державних органів через інтернет. На сьогодні в Україні найпопулярнішим додатком є ДІЯ.

За рейтингом Online services Index, міжнародного дослідження E-Government Development Index, що оцінює 193 країни світу та розробляється ООН, Україна займає 5 місце за рівнем розвитку цифрових державних послуг. Про це повідомляє міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров. Зазначається, що у 2018-му році Україна була в цьому рейтингу на 102-му місці. Так за шість років країна перетнула 97 позицій і посіла 5 місце.

Випереджають Україну: Корея, Данія, Естонія та Саудівська Аравія. За даними Федорова, на сьогодні порталом «Дія» користуються майже 21 мільйон громадян. Українську «Дію» хочуть інтегрувати інші країни світу [2].

Негативний вплив цифрових технологій на права людини:

1. Порушення приватності. Збір, зберігання та аналіз персональних даних компаніями й урядами часто відбувається без згоди громадян, що порушує право на приватне життя.

2. Цензура та контроль. Уряди деяких країн використовують цифрові технології для обмеження свободи слова, блокування вебсайтів і стеження за громадянами.

3. Дискримінація та кібербулінг. Алгоритми штучного інтелекту можуть бути упередженими, а соціальні мережі створюють нові форми дискримінації та цькування.

4. Цифрова нерівність. Доступ до цифрових технологій залишається нерівним: бідніші верстви населення та жителі віддалених регіонів позбавлені можливостей, які пропонує цифровий світ.

Люди повинні знати правила і вміти використовувати цифрові технології, щоб забезпечити захист собі та іншим. Цифрові технології стали невід'ємною частиною сучасного світу, і впливаючи на права людини. Вони відкрили нові можливості для реалізації таких прав, як свобода слова, доступ до інформації, освіти та правосуддя. Завдяки цифровим платформам люди мають змогу брати активну участь у суспільному житті, захищати свої права та залучатися до процесів управління. Цифрові технології мають значний потенціал для покращення якості життя та захисту прав людини, але

водночас несуть ризику, які вимагають спільних зусиль урядів, громадянського суспільства та бізнесу для їх мінімізації.

-
1. Белов Д., Переш І., Покорба І. Цифрові права людини : доктринальні засади. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 110–115. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/19.pdf>
 2. Мінцифра – суспільне новини. URL : <https://suspilne.media/amp/tag/>

ХИЖА Р. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ: ПРАВА ПОСТРАЖДАЛИХ ТА ГЛОБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

Торгівля людьми, особливо дітьми, є грубим порушенням прав людини та суперечить як міжнародним стандартам, так і Конституції України [1]. Водночас ця проблема залишається актуальною для нашої країни. Сучасні форми експлуатації та нові виклики, що виникають як у світі, так і в Україні, створюють ризики потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, яка є одним із найприбутковіших видів організованої злочинності. До ключових чинників, що сприяють поширенню цього явища, належать: збройний конфлікт на Сході України, збільшення мобільності населення, поява значної кількості внутрішньо переміщених осіб, трудова міграція, економічна нестабільність та зростання безробіття. Усі ці обставини лише погіршують ситуацію, сприяючи зростанню кількості таких злочинів.

За даними ООН, щорічно мільйони людей стають жертвами експлуатації, включаючи примусову працю, сексуальне рабство та примус до злочинної діяльності. Торгівля людьми є однією зі сфер кримінального бізнесу, що розвивається найбільш стрімкими темпами у світі. Вона приносить мільйонні прибутки, поступово витісняючи собою торгівлю зброєю та наркотиками.

Торгівля людьми – це здійснювані з метою експлуатації вербування, переміщення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів (стаття 3(а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності). При цьому згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо стосовно неї було використано будь-який із зазначених заходів впливу [2].

У 1998 р. Верховною Радою України було внесене доповнення до Кримінального кодексу України про встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 124-1), а в 2001 р. – прийнято новий

Кримінальний кодекс України, до якого увійшла окрема ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Зміни до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми були прийняті у 2006 р.

У ст. 149 Кримінального кодексу України зазначено, що торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років; дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої; дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої [3].

Основними напрямками державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є:

1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;

2) боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;

3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми [4].

До основних механізмів протидії торгівлі людьми слід віднести:

1. Законодавство: Розробка та впровадження законів, які криміналізують торгівлю людьми, захищають жертв та передбачають відповідальність для злочинців.

2. Національні та міжнародні стратегії: Створення комплексних національних стратегій протидії торгівлі людьми, які включають профілактику, захист жертв та переслідування злочинців. Підписання Міжнародних

угод, таких як Протокол про попередження та покарання торгівлі людьми, також відіграють важливу роль. Укладання двосторонніх та багатосторонніх угод про співпрацю у сфері боротьби з торгівлею людьми.

3. Освіта та підвищення обізнаності: Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності населення про проблеми торгівлі людьми, методи вербування та ризику. Поширення інформації про ризики торгівлі людьми через ЗМІ, соціальні мережі, освітні заходи, буклети.

Освіта в школах, університетах та громадах про те, як уникнути ситуацій експлуатації.

4. Підтримка жертв: Забезпечення соціальної, психологічної та юридичної допомоги жертвам торгівлі людьми, а також їх реінтеграція в суспільство. Створення кризових центрів і тимчасового житла для постраждалих. Допомога у відновленні документів, поверненні на батьківщину.

5. Співпраця між країнами: Налагодження міжнародної співпраці між державами для обміну інформацією, спільних розслідувань та правозастосування.

6. Виявлення та розслідування: Робота правоохоронних органів. Моніторинг підозрілих оголошень про роботу. Виявлення схем нелегального працевлаштування та вербування.

7. Створення гарячих ліній: Телефони довіри для отримання допомоги або повідомлення про підозрілу діяльність.

8. Моніторинг і оцінка: Проведення регулярного моніторингу ситуації з торгівлею людьми, оцінка ефективності заходів протидії та корекція політик на основі отриманих даних.

9. Залучення бізнесу та приватного сектору: Співпраця з підприємствами для запобігання експлуатації працівників і впровадження етичних практик у бізнесі [2].

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. Протидія торгівлі людьми в Україні : навчально- методичний посібник до спец курсу. Київ : ВАІТЕ, 2017. 88 с.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

ЦПКАЛ Анастасія,
здобувач вищої освіти
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»);
Науковий керівник: **БАДИДА Андріанна,**
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

КОМПЕТЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦІЇ

Актуальність даної теми полягає в тому, що наразі Франція стикається з численними викликами, пов'язаними з міграцією, тероризмом, свободою слова та правом на приватність. У цих контекстах роль ЄСПЛ залишається надзвичайно важливою для забезпечення балансу між національною безпекою та фундаментальними правами. Крім цього, сучасні виклики роблять цю тему актуальною для дослідження, оскільки вона дозволяє зрозуміти, як міжнародні правові механізми можуть сприяти зміцненню правових систем окремих країн і забезпеченню прав кожної людини.

У сучасній правовій системі Франції центральне місце серед джерел права займає діюча Конституція Французької республіки, яка була прийнята 1958 р.; преамбула до Конституції 1946 р., котра разом із Декларацією прав та свобод людини і громадянина є складовою діючої Конституції. Вагоме місце в системі джерел права у Франції займають органічні закони, які є доповненнями до основних положень Конституції й видаються парламентом. Основні принципи, визначені законами Республіки (PFRLR), є частиною «конституційного блоку», разом із Конституцією, Преамбулою та Декларацією. Хоча ці принципи мають законодавче походження, вони не відображені в тексті Конституції. У Преамбулі Конституції 1946 року вони лише згадуються, але не деталізуються. Серед таких принципів, закріплених у рішеннях Конституційної Ради, можна виділити свободу совісті, свободу асоціацій, свободу освіти та автономію викладачів університетів. Уперше концепція принципів, визначених законами Республіки, була окреслена 16 липня 1971 року в рішенні щодо свободи асоціацій.

Останньою складовою «конституційного блоку» є конституційний закон Французької Республіки «Про Хартію навколишнього середовища» від 1 березня 2005 року (посилання на неї було включено до преамбули діючої Конституції) [1].

Для кращого розуміння ролі судів у Франції, звертаємо увагу на безпосередньо її судову систему. Таким чином, судова система Франції складається з трьох рівнів судів: суд першої інстанції (районний, районний у

місті, міський та міськрайонний суд, що має право винести судове рішення у справі), апеляційний суд і касаційний суд [2]. Існують також спеціалізовані суди, які входять у трирівневу систему, зокрема вони діють у сфері як цивільного, так і кримінального права. Це так звані трибунали. У більшості цивільних судів діють не судді-професіонали, а судді, обрані чи призначені зі сфер, в яких виникають суперечки, тобто ті, які більш глибоко розуміють суть питання. Варто зазначити, що спеціалізовані юрисдикції міцно пов'язані з судами загальної юрисдикції – єдиної для всієї системи оскарження.

Особливістю судової влади Франції є також адміністративна судова ланка. Зараз у Франції діє 31 адміністративний трибунал (суди першої інстанції). В основу побудови адміністративної юстиції покладено міжтериторіальний принцип (по одному трибуналу на кожний регіон, але охоплюють вони своєю діяльністю від 2 до 7 департаментів). Касаційною інстанцією для відповідної ланки виступає Державна Рада: як судовий орган Державна Рада є вищим адміністративним судом Франції, судом останньої інстанції. Адміністративні повноваження Державної Ради полягають у праві надавати Уряду консультації та висновки з управлінських питань [3].

Варто зазначити й те, що судді мають досить потужні повноваження у питаннях застосування та інтерпретації законів. І хоча судді зобов'язані підкорятися діючим законам, вони можуть виступати в ролі опозиціонерів до положень того чи іншого закону.

Перш ніж розпочати аналіз впливу роботи ЄСПЛ у контексті судової системи Франції, варто зацентувати увагу на його сучасній правовій природі.

Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включно з міждержавними справами й скаргами окремих осіб. Після вичерпання всіх національних засобів захисту прав людини особа може звернутися зі скаргою на свою державу до ЄСПЛ. Останній вирішує, чи мало місце порушення державою-членом своїх зобов'язань згідно з Конвенцією. ЄСПЛ виступає надзвичайним засобом захисту порушених прав людини в європейських країнах. Важливою функцією Європейського суду є забезпечення неухильного дотримання і виконання норм Конвенції її державами-учасниками. Він здійснює це завдання шляхом розгляду і вирішення саме якихось конкретних справ, прийнятих ним до провадження

на основі індивідуальних скарг, поданих: фізичною особою; групою осіб; неурядовою організацією [4].

Розглянемо одні з найактуальніших справ Європейського Суду з прав людини, що стосуються Франції. Перша з них – рішення у справі «S.A.S. проти Франції». У цій справі заявниця, яка є правовірною мусульманкою, стверджувала, що носить паранджу і нікаб (одяг, який вкриває все тіло, крім очей) відповідно до своїх культурно-релігійних та особистих переконань. Вона додала, що носить такий одяг добровільно, коли перебуває в громадських місцях або на самоті, але не систематично. Тому вона не заперечувала проти того, щоб не носити його за певних обставин, але хотіла, щоб ніщо не заважало їй одягати його тоді, коли вона вирішувала так вчинити. Нарешті, вона не мала наміру досаждати іншим, але прагнула перебувати у злагоді зі своїм внутрішнім світом. Починаючи з 11 квітня 2011 року (дати набрання чинності законом № 2010-1192 від 11 жовтня 2010 року на всій території Франції) приховування обличчя в громадських місцях заборонено законом.

Закон від 11 жовтня 2010 року поставив заявницю перед дилемою: чи дотримуватися заборони і таким чином утримуватися від носіння одягу, який відповідає її релігійним переконанням, чи відмовитися від її дотримання і зазнати кримінального покарання. Отже, мало місце передбачене законом «втручання» у здійснення прав, гарантованих статтями 8 і 9 Конвенції, або «обмеження» цих прав. Враховуючи, зокрема, широту меж розсуду держави-відповідача у цій справі Суд визнав, що заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна вважати заходом, пропорційним до поставленої мети, тобто, до мети підтримання умов для утвердження принципу «жити разом» як складового елементу «захисту прав і свобод інших осіб». Отже, оскаржуване втручання було «необхідним у демократичному суспільстві». Цей висновок є правомірним з точки зору як статті 8 Конвенції, так і статті 9. Порушення ст.14 Конвенції також не виявлено у зв'язку з тим, що хоча у цій справі заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна розглядати як захід, який має конкретні негативні наслідки для становища тих мусульманських жінок, котрі з релігійних міркувань хочуть носити на публіці паранджу, цей захід має об'єктивні і достатні підстави [5].

Щодо Рішення у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції», то після кримінального розслідування справу заявників, порушену на підставі обвинувачення їх у кримінальному банкрутстві, було передано до кримінального суду міста Тулона. 1991 року підсудних було виправдано, оскільки суд встановив, що де-юре і де-факто вони не діяли як керівники. Апеляційний суд в Е-он-Прованс і 26 листопада 1992 року підтвердив це рішення, але натомість визнав заявників винними в пособництві та

співучасті у кримінальному банкрутстві, за що засудив їх до 18 місяців ув'язнення умовно і наклав штраф у розмірі 30000 французьких франків. Апеляцію заявників до касаційного суду було відхилено 14 лютого 1994 року.

Суд дійшов висновку, що було порушено право заявників на отримання докладної інформації про характер і причину обвинувачення проти них та право на отримання достатнього часу і можливостей для підготовки свого захисту. Отже, допущено порушення вимог підпунктів (а) і (б) пункту 3 статті 6 Конвенції (995_004) разом із пунктом 1 цієї статті. Суд також вважає, що в процесі розслідування мали місце невинуваті зволікання та бездіяльність з боку державних органів влади. Отже, допущено порушення вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції (995_004), що стосується тривалості судового розгляду [6].

Отже, аналізуючи згадані вище рішення, можна дійти до висновку, що справи, які розглядає ЄСПЛ вони безпосередньо стосуються порушення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод; встановлення факту того, що будь-яке порушення в певній державі має масовий характер через системність проблеми, у зв'язку, з чим наказувати цій державі вжити заходів щодо виправлення цього недоліку; винесення Консультативних висновків про тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод, з питань, не пов'язаних з розглядом справ тощо. Крім цього, варто зазначити, що даний судовий орган розглядає справи країн-учасниць Ради Європи, тобто його юрисдикція охоплює більше країн, ніж, до прикладу, Європейського Суду Справедливості.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, можна зробити висновок про те, що ЄСПЛ є дуже важливим елементом у сучасній правовій системі Франції. Аналізуючи наведені вище справи, можна чітко зрозуміти компетенцію та обсяг повноважень згаданого судового органу влади, зокрема те, що предметом розгляду відповідних справ, можуть бути тільки ті порушені права й свободи, які гарантуються Європейською конвенцією з прав людини. На прикладі проаналізованих справ («S.A.S. проти Франції», «Пелісьє і Сассі проти Франції»), варто відмітити те, що ЄСПЛ не вправі втручатися у дискреційні повноваження уряду Франції та виходити за межі заявлених вимог поданої скарги, але, у той же час, відповідний судовий орган є незалежним

та безстороннім у своїх поглядах та рішеннях, і, таким чином, не піддається жодному сторонньому впливу з боку держави.

1. Бадида А. Ю. Поняття «конституційного блоку» в Французькій Республіці: докрина і судова практика. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики* : матер. наук. семінару (Львів, 19 червня 2020 року). Львів, 2020. С. 7–13.

2. Loi constitutionnelle n° 2005-205 du 1 mars 2005 relative à la Charte de l'environnement. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000790249> (дата звернення: 30.10.2024).

3. Сьоміна В. А. Досвід створення та функціонування адміністративної юстиції у Франції адміністративної юстиції у Франції та Німеччині. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2002. Вип. 4. С. 143–149.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4. XI. 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 30.10.2024).

5. Справа «S.A.S. проти Франції». Велика палата. (Заява № 43835/11). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%22s%20a%20s%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-150987%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22s%20a%20s%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-150987%22]}) (дата звернення: 30.10.2024).

6. Рішення у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398#Text (дата звернення: 30.10.2024).

ЧЕПУРНА Вероніка,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
Науковий керівник: ДУТКО Альона,
– кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Адвокатська діяльність відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та правосуддя. Адвокати не лише представляють інтереси своїх клієнтів, але й сприяють дотриманню правових норм і принципів, які є основою правової системи. Правовий статус адвоката в цивільному судочинстві включає його права та обов'язки. Участь адвоката в цивільному судочинстві передбачена ЦПК України [1] та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2].

Правнича допомога при здійсненні захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та юридичних осіб у суді реалізується у формі цивільного процесуального представництва, що не позбавляє особу права самостійної участі у розгляді спору. При цьому участь представника у цивільному процесі може бути зумовлена як неможливістю особистої участі особи, яка є стороною у справі, через її, наприклад, недієздатність, так і просто бажанням зацікавлених осіб отримати кваліфіковану професійну допомогу при розгляді справи. Зміст судового представництва у цивільному процесі складають процесуальні дії, наслідки яких поширюються на довірителя, що визначає обсяг повноважень представника. Через визначені довіреністю чи договором застереження особа має право обмежити коло повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії.

Відтак, адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих йому клієнтом, з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій. Перелік повноважень чи обмежень стосовно вчинення певних процесуальних дій має бути визначено договором, який укладається між адвокатом та особою, інтереси якої він представляє у відповідному цивільному процесі. Адвокат користується такими правами, як:

- *право на представництво* (адвокат має право представляти інтереси свого клієнта у суді, що включає подання позовних заяв, участь у судових

засіданнях, а також подання апеляційних та касаційних скарг. Це право є основоположним для здійснення адвокатської діяльності);

- *право на доступ до матеріалів справи* (адвокат має право отримувати доступ до всіх матеріалів, які стосуються справи, що дозволяє йому ефективно виконувати свої обов'язки);

- *право на подання та дослідження доказів* (адвокат може подавати до суду докази, клопотання та заперечення, що є важливою частиною процесу. Адвокат має право брати участь у дослідженні доказів, наводити свої доводи і заперечення щодо питань, які виникають під час судового розгляду. Це право дозволяє адвокату захищати інтереси клієнта у максимально можливий спосіб).

А корегуються його діяльність такими обов'язками:

- *обов'язок діяти в інтересах клієнта* (адвокат зобов'язаний діяти в найкращих інтересах свого клієнта, дотримуючись при цьому етичних норм і принципів. Це означає, що адвокат повинен вести справу так, щоб максимально захистити права і законні інтереси клієнта);

- *обов'язок зберігати адвокатську таємницю* (адвокат має обов'язок зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта. Це є ключовим аспектом довіри між адвокатом і клієнтом);

- *обов'язок інформувати клієнта* (адвокат зобов'язаний регулярно інформувати клієнта про стан справи, процесуальні дії, а також можливі ризики та перспективи. Це допомагає клієнту приймати обґрунтовані рішення);

- *обов'язок дотримуватись законодавства* (адвокат зобов'язаний діяти в межах закону та дотримуватись усіх процесуальних норм. Це включає не лише знання норм, а й уважне ставлення до дотримання всіх процедур).

Адвокати стикаються з численними викликами у своїй практиці. Це може бути конфлікт інтересів, складні процесуальні питання, а також необхідність взаємодії з різними учасниками процесу. Крім того, адвокати повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички, щоб відповідати сучасним вимогам та викликам.

Кінцевим етапом цивільного процесу є викликання рішення у цивільній справі. На цьому етапі вирішуються питання щодо можливості добровільного виконання рішення суду стороною у справі чи необхідності звернення його до примусового виконання. У такому випадку адвокат зобов'язаний роз'яснити особі строки, передбачені для добровільного виконання рішення та наслідки застосування до неї заходів примусового виконання (зокрема, виникнення додаткових витрат, пов'язаних із реалізацією відповідних заходів посадовими особами державної виконавчої служби,

звернення стягнення на майно боржника шляхом, вилучення та примусової реалізації майна, тощо).

Адвокатська діяльність у цивільному процесі є складним і відповідальним заняттям, яке вимагає високого рівня професіоналізму та дотримання етичних норм. Права та обов'язки адвоката є основою для забезпечення справедливого судового процесу, що є необхідним для захисту прав і свобод громадян. Успішна адвокатська практика залежить не лише від юридичних знань, але й від вміння будувати довірливі стосунки з клієнтами, що є запорукою ефективного захисту їхніх інтересів.

Наведені вище права та обов'язки адвоката у цивільному процесі не є вичерпними та в комплексі мають бути використані з метою досягнення результату, спрямованого на набуття, поновлення та захист порушених інтересів клієнта. Реалізація процесуальних дій з додержанням таких пріоритетних принципів діяльності адвоката як дотримання законності, компетентність та добросовісність, конфіденційність інформації (що стала відома через супроводження цивільного процесу), неприпустимість конфлікту інтересів, мають бути принциповою позицією професійного адвоката [3].

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

3. Єфанова Н. Адвокат у цивільному процесі – основні принципи та завдання. *Юридична газета*, № 24-25 URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/advokat-u-civilnomu-procesi--osnovni-principi-ta-zavdannya-8165.html>

ЧЕРБАН В. В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ТА ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ

Проблема узгодження та чіткого розмежування норм цивільного та господарського права є однією з найактуальніших у сучасній українській правовій системі. Наявність двох кодексів, що регулюють значною мірою схожі відносини, призводить до виникнення численних колізій та неоднозначностей у правозастосуванні. Це, в свою чергу, створює значні труднощі для суб'єктів господарювання та правозастосовчої практики.

Цивільне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини, що базуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників. Воно не поширюється на майнові відносини, побудовані на адміністративному чи владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, а також на податкові та бюджетні відносини, якщо інше не передбачено законом [5].

Ст. 1 Господарського кодексу України передбачено, що Господарський Кодекс України регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [1].

Наявність суперечливих положень у законодавстві безпосередньо впливає на неоднозначність тлумачення правових норм. Існування протиріччя призводить до виникнення різних думок щодо їх застосування, що створює кілька точок зору на одне й те ж питання. Для того щоб уникнути неправильного тлумачення та застосування законодавчих норм, а також неточного сприйняття правової ситуації, важливо ретельно проаналізувати ці протиріччя й визначити найбільш оптимальний підхід до того, що насправді мав на увазі законодавець.

Перш за все, слід звернути увагу на схожі та відмінні риси в термінології цих кодексів. Зокрема, варто дослідити, як ці кодекси трактують такі поняття, як «підприємство» і співвідношення термінів «проценти» та «відсотки». Цивільний кодекс України розглядає підприємство як об'єкт права, нерухомість. У свою чергу, Господарський кодекс України визначає підприємство як суб'єкт права. Це означає, що в Цивільному кодексі України підприємства не згадуються серед організаційно-правових форм

юридичних осіб, тоді як у Господарському кодексі України підприємства визнаються суб'єктами господарювання.

Ще однією розбіжністю є визначення поняття «майно». Цивільний кодекс України визначає майно як сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, тоді як Господарський кодекс України додає до цього поняття «інші цінності», включаючи нематеріальні активи. У Цивільному кодексі України нематеріальні блага входять до поняття «об'єкти цивільних прав», тоді як у Господарському кодексі України їх відносять до майна.

Також Господарський кодекс України використовує термін «відсотки», тоді як Цивільний кодекс України – «проценти». Хоча ці терміни стосуються однієї економічної категорії, різниця в їх використанні може свідчити про різне трактування законодавцем, що створює можливість для різних тлумачень. Іншим прикладом є використання термінів «правочин» у Цивільному кодексі України та «угода» в Господарському кодексі України. Хоча ці поняття є подібними за змістом, Цивільний кодекс України надає детальні правила щодо правочинів і підстав їх недійсності, тоді як у Господарському кодексі України термін «правочин» не вживається, але є подібні положення щодо договорів та недійсності господарських зобов'язань.

Інша розбіжність стосується термінів «недійсність зобов'язання» у Господарському кодексі України та «недійсність правочину» у Цивільному кодексі України, а також різниці між «статутним фондом» у Господарському кодексі України і «статутним капіталом» у Цивільному кодексі України. Окрему увагу слід приділити питанням, що стосуються правового регулювання цінних паперів. Господарський кодекс України фактично дублює положення Цивільного кодексу, що призводить до звуження визначення цінних паперів і суперечить нормам Цивільного кодексу України.

Також існують розбіжності у правовому регулюванні комерційного представництва. Цивільний кодекс України вимагає, щоб комерційний представник був підприємцем, тоді як Господарський кодекс України прямо зазначає, що комерційне представництво є підприємницькою діяльністю. Це створює необхідність у додатковому узгодженні термінології та підходів. Ще однією принциповою відмінністю є класифікація юридичних осіб. Цивільний кодекс України поділяє їх на юридичні особи приватного та публічного права, тоді як Господарський кодекс України визнає господарськими суб'єктами як підприємства, так і фізичних осіб-підприємців. Таким чином, наявність правових колізій має як позитивний, так і негативний вплив. З одного боку, це робить правову систему більш гнучкою, але з іншого – підриває її чіткість і системність. Для поліпшення ситуації необхідно усунути дублювання та неузгодженості в термінології, що

сприятиме кращій інтерпретації законодавства й підвищенню його ефективності [3].

У парламенті було зареєстровано законопроект під назвою «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстраційний номер 6013). Цей проект передбачає внесення змін до Цивільного кодексу України та скасування Господарського кодексу України. Як зазначає один із авторів законопроекту, Господарський кодекс «перетворився на систему бланкетних норм і приписів, а також спотворив організаційно-правові форми юридичних осіб, зберігши пострадянські терміни «повне господарське відання» та «оперативне управління». Законопроект № 6013 є механізмом, який дозволить ефективно і безболісно впорядкувати сферу підприємницької діяльності, уніфікувати організаційно-правові форми юридичних осіб, запровадити цивілізовані правові режими на майно, відмовившись від радянських анахронізмів [4].

З урахуванням наведених вище положень, можна зробити висновок, що існують суттєві проблеми в регулюванні відносин між цими законодавчими актами. Для запобігання колізіям було б доцільно чітко розмежувати сфери дії Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України. Наприклад, Господарський кодекс України міг би регулювати публічно-правові відносини, які включають взаємодію між суб'єктами владних повноважень та юридичними особами, тоді як Цивільний кодекс України залишився б зосередженим виключно на приватних відносинах, що стосуються фізичних осіб і не мають публічного характеру. Іншим варіантом вирішення проблеми є паралельне редагування обох кодексів з метою гармонізації їх термінології та норм відповідно до їхніх сфер регулювання. Це дозволить досягти узгодженості між двома нормативними актами однакової юридичної сили та усунути правові колізії, які виникають при одночасному застосуванні їх положень [2].

Отже, проведений аналіз правового регулювання цивільних та господарських відносин в Україні свідчить про наявність значних проблем, пов'язаних з розмежуванням норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України. Незважаючи на формальне розділення цих галузей права, на практиці часто виникають ситуації, коли одні й ті ж самі правовідносини можуть регулюватися нормами як Цивільного кодексу України, так і Господарського кодексу України. Це призводить до неоднозначності правозастосування, спорів між суб'єктами господарювання та непередбачуваності правових наслідків. Проблема розмежування норм цивільного та господарського права є важливою для розвитку української правової системи. Її вирішення сприятиме підвищенню ефективності

правозастосування, створенню сприятливого бізнес-клімату та загальному розвитку країни.

1. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Нестеренко А. С. Правові колізії застосування Господарського та Цивільного кодексів України та шляхи їх усунення. Матеріали III Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму, м. Київ. Том 2. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 279–282.

3. Павленчик М. В. Колізії та неузгодженості у Господарському та Цивільному кодексах України. *Закарпатські правові читання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (28–29 квітня 2011 р.). Ужгород: Редакційно-видавничий центр ЗакДУ, 2011. 464 с.

4. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Проект Закону України від 06.09.2021 р. № 6013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ШЕВЦІВ М. Б.,
старший інспектор СРПП сектору реагування патрульної поліції,
кандидат юридичних наук, доцент
(ВП № 3 Каховського РВП ГУНП у Херсонській області)

ЗВІЗЛО Б. М.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Права людини є фундаментальною основою для забезпечення свободи, рівності та гідності кожного індивіда. Однак, в умовах воєнного стану, реалізація цих прав стикається з низкою обмежень. Особливо це стосується осіб з інвалідністю, які є однією з найбільш вразливих груп населення.

Під час надзвичайних ситуацій, таких як збройні конфлікти, захист громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав має вирішальне значення. Вимушене переміщення населення та руйнування соціальної інфраструктури, викликані збройними конфліктами, часто істотно підривають можливості доступу до освіти, роботи, охорони здоров'я або інших послуг, необхідних для підтримки гідного рівня життя та отримання засобів до існування. Нехтування економічними, соціальними, трудовими та культурними правами під час воєнних дій та інших надзвичайних ситуацій може призвести до подальших порушень прав та свобод людини та ще більшої ескалації цих конфліктів [1, с. 5-6].

Стаття 24 Основного закону нашої держави гарантує громадянам України рівні конституційні права і свободи та рівність перед законом [2]. Проте, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022, № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», на період дії правового режиму воєнного стану, в Україні можуть обмежуватися деякі конституційні права і свободи людини і громадянина, передбаченими статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [3].

Так, під час дії правового режиму воєнного стану, законодавством України встановлюються деякі особливості в тому числі щодо організації трудових відносин. Стосуються вони й реалізації права на працю особами з інвалідністю.

Право на працю слід розглядати, як природне, невід'ємне для кожної людини соціально-економічне право, за допомогою якого вона задовольняє власні потреби та потреби своєї сім'ї, а також потреби держави й суспільства [4, с. 190].

Відповідно до статті 2 Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», особою з інвалідністю є особа зі

стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [5].

Стаття 1 цього ж закону визначає, що особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5].

Відповідно до статті 27 «Конвенції про права осіб з інвалідністю», право осіб з інвалідністю на працю включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку така особа вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилася, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю [6].

Соціальна політика нашої держави, працевлаштування осіб з інвалідністю, визначає однією із пріоритетних напрямків. Для реалізації цього завдання, підприємства, установи, організації повинні створювати спеціальні робочі місця з урахуванням індивідуальних потреб такої категорії осіб.

В статті 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» встановлений норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі 4 % середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця [5].

Право на працю передбачене в статті 34 Конституції України і визначається як можливість кожного заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [2].

Обмеження цього права на період дії правового режиму воєнного стану відбувається у двох напрямках. Перший зазначений у п. 2, ч. 1, ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» і передбачає можливість запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило,

спеціальної професійної підготовки осіб. Другий напрямок – відповідно до п. 3, ч. 1, ст. 8 цього ж Закону, дозволяє під час військового стану використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю [7].

Як ми бачимо, серед зазначеного немає конкретних умов, за яких додатково може обмежуватися право на працю особами з інвалідністю. Проте, такі обмеження на практиці таки нажаль можуть мати місце. Щоправда, вони як правило залежать від об'єктивних чинників, що спричиняє війна.

Воєнні дії призводять до руйнування соціальної інфраструктури, підприємств, установ, організацій, транспортних мереж тощо. Це ускладнює пересування осіб з інвалідністю, зменшує можливості отримання ними необхідних послуг, в тому числі й у сфері реалізації права на працю.

Отже, повномасштабне вторгнення рашисьької федерації на територію України зумовило істотні негативні наслідки щодо реалізації конституційних прав і свобод людини. Воєнний стан, як правовий режим, передбачає обмеження деяких прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Водночас, держава зобов'язана забезпечити дотримання основоположних прав навіть у таких складних умовах. Для того, щоб особи з інвалідністю могли оптимально реалізовувати своє конституційне право на працю, необхідно докладати значних зусиль для побудови або ж відбудови необхідних ресурсів для перш за все комфортного пересування та доступу їх до місця праці, створення необхідної кількості спеціальних робочих місць та адаптації фізіологічних можливостей осіб з інвалідністю до сучасного потреб ринку праці.

1 Смуш-Кулеша М., Федорова А., Мойса Б. Соціальні права в Україні під час війни» Звіт про потребу. 2022. 64 с. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>.

2 Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

3 Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006р. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4 Кохан Н.В. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2022. С. 189-193.

5 Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

6 Указ Президента України №64/2024 Про введення воєнного стану в Україні від 24 лютого 2022 року. Електронний ресурс: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

7 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>

ШИШКО В. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах сучасних глобальних викликів, питання захисту прав людини набуває особливої гостроти під час воєнних конфліктів. Воєнний стан, як особливий правовий режим, надає державі широкі повноваження для забезпечення національної безпеки та оборони, але водночас створює ризики порушення основних прав і свобод людини. Для України, яка вже понад десятиліття перебуває в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації, проблема дотримання прав людини в період воєнного стану стала не лише правовим, а й моральним викликом, що потребує глибокого осмислення та системного підходу.

Особливість воєнного стану полягає у необхідності балансування між двома ключовими завданнями: захистом суверенітету та забезпеченням прав і свобод громадян. Згідно з міжнародними стандартами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, держави мають право обмежувати деякі права під час надзвичайного стану, проте ці обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та не порушувати фундаментальні права, такі як право на життя, заборона катувань та дискримінації. Водночас практика показує, що навіть демократичні держави часто стикаються з труднощами у забезпеченні належного рівня правового захисту під час війни, що викликає необхідність постійного моніторингу та правового вдосконалення.

В Україні проблеми дотримання прав людини ускладнюються через масштабність бойових дій, гуманітарну кризу, масове переміщення населення та виклики для судової системи. Збереження демократичних цінностей у цей період стає критично важливим для забезпечення довіри громадян до держави та міжнародної спільноти. Тому дослідження особливостей гарантування прав людини в умовах воєнного стану вимагає не лише аналізу національного законодавства, але й оцінки міжнародного досвіду та практик, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Однією з найгостріших проблем є забезпечення свободи слова в умовах воєнного стану. Наприклад, закон про національну безпеку від 2018 року [1] дозволив уряду забороняти інформацію, яка може загрожувати національній безпеці. Цей закон свого часу критикували за те, що він може бути використаний для цензурування інформації та обмеження свободи преси. З одного боку, держава зобов'язана протидіяти дезінформації

та інформаційним атакам, які можуть послабити обороноздатність або посягти паніку серед населення. З іншого боку, надмірні обмеження свободи преси можуть призводити до цензури та порушення права громадян на отримання достовірної інформації. Іншим важливим фактором є політична ситуація. У період політичної нестабільності або конфліктів, уряди можуть навмисно обмежувати свободу слова та інформації для контролю над ситуацією. У практиці України були зафіксовані випадки тимчасового закриття медіа або обмеження їх діяльності через звинувачення у співпраці з ворогом чи поширенні «небажаного» контенту. Відтак, виникає необхідність чітко регулювати баланс між безпекою та свободою слова відповідно до міжнародних стандартів.

Воєнний стан значно ускладнює функціонування судової системи. Багато судових установ у прифронтових та окупованих районах були змушені припинити роботу, що обмежує доступ громадян до правосуддя. Крім того, під час війни зростає ризик порушення принципів справедливого судового розгляду, зокрема через прискорені або закриті слухання у справах, пов'язаних із державною безпекою, мобілізацією громадян тощо. Для того щоб забезпечити ефективне гарантування права на справедливий суд під час воєнного стану, необхідно застосовувати комплексний підхід. Це включає як правові, так і інституційні заходи, спрямовані на забезпечення незалежності та неупередженості суддів, а також доступу до правової допомоги. Важливо, щоб держава дотримувалася своїх міжнародних зобов'язань і не зловживала винятковими заходами, виправдовуючи їх необхідністю забезпечення національної безпеки. Також слід залучати міжнародних експертів і організації для моніторингу дотримання прав людини в судочинстві під час воєнного стану [2].

Свобода пересування є ще одним правом, яке часто обмежується під час воєнного стану. Воєнний стан дозволяє уряду ввести такі обмеження для забезпечення безпеки громадян та захисту територіальної цілісності країни [3]. Запровадження комендантських годин, блокпостів та заборона на виїзд певних категорій громадян (зокрема чоловіків призовного віку) викликають дискусії щодо законності та пропорційності таких заходів. Водночас, у деяких випадках спостерігається вибіркове застосування цих обмежень, що може призводити до дискримінації або зловживань владою. Особливу увагу слід приділяти захисту прав внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з перешкодами у доступі до соціальних послуг та житла.

Підсумовуючи, зазначимо, що навіть в умовах воєнного стану Україна залишається зобов'язаною дотримуватися міжнародних стандартів прав людини. Однак, Україна стикається з багатьма викликами у

забезпеченні прав людини, це вимагає постійного моніторингу та дотримання міжнародних стандартів.

Для ефективного забезпечення прав людини в умовах воєнного стану необхідно встановити чіткі механізми контролю за дотриманням прав людини, забезпечити прозорість дій влади та надання громадянам доступу до правдивої інформації, підтримувати діалог між владою та громадянським суспільством для пошуку оптимальних рішень тощо.

Дотримання прав людини в умовах воєнного стану є критично важливим для підтримання довіри громадян до держави та забезпечення стабільного розвитку суспільства навіть у складні часи. Балансування між безпековими потребами та захистом прав громадян є складним завданням, яке потребує комплексного підходу, залучення громадянського суспільства та підтримки міжнародних партнерів.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 241.

2. Russia, Ukraine & International Law: On Occupation, Armed Conflict and Human Rights. 2022. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/02/23/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights>

3. Свобода вибору місця проживання та пересування в умовах правового режиму воєнного стану: дослідження від 11 березня 2023 року. *Українська Гельсінкська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua>.

ЯРЕМЧИШИН М. М.,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*);

Науковий керівник: **ПАНКЕВИЧ Олег,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДЕРЖАВНЕ ПРАВО ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛІДЕРІВ

Основними постулатами формування та розвитку кожної держави можна вважати розвиток і формування системи національного правового поля та соціокультурний аспект регіонів. Джерелами державного права є конституція, закони, акти глави держави та уряду, парламентські регламенти та судові прецеденти та конституційні звичаї і угоди [1, с. 17]. Державне право не просто виконує функцію регулятора правових відносин в суспільстві, а й може виступати певним проектором соціокультурного зрізу. На різних материках світу існує багато держав, яким притаманно переймати стиль політичного менеджменту і розвитку соціокультурного простору та правових тенденцій від суміжних до них державних формувань. У даному контексті основними позиціями такого розвитку є культурний, релігійний та історичний аспекти. В сукупності всіх цих положень кожен соціум розвивається за певними загальними принципами співіснування кожного окремого суспільства, що у свою чергу формує певні тенденції розвитку соціально-культурних та правових інститутів. Важливим аспектом кожного державного права конституція та її форма, вона може бути за формою писана, неписана та змішана [2, с. 14].

Отже, можна говорити про тісний зв'язок державного права, його особливостей та сприйняття у політичних лідерів їхньої відповідальності, залежно від конкретних норм державного права тої чи іншої країни. У свою чергу, це впливає на політичний менеджмент, оскільки правове поле зарубіжних країн це імплементовані в юридичні норми концепції розвитку соціумів та їх доктринальних напрямів розвитку, що закріплені на найвищому юридичному рівні.

Також система конституційного права у зарубіжних країнах має різні підходи, до прикладу релігійне право, яке є специфічним джерелом права, в тому числі і конституційного; це так звані зведення релігійних правил. Їхня юридична сила часом перевищує силу конституційних норм. Наприклад, Ісламська Республіка Іран, де вищим джерелом права є шариат, тобто звід

норм мусульманського права. Варто зазначити, що існує мінімум три групи релігійного права: мусульманське, індуське та іудейське. Ці групи права формують релігійні норми, які визначені як такі, що тісно пов'язують культурні традиції соціокультурного регіону з концепцією конституціоналізму та світської концепції права. Ці релігійні норми закріплені на найвищому юридичному рівні окремих країн, наприклад в декларації про створення Держави Ізраїль 1948 р. говориться, що Держава Ізраїль заснована на принципах свободи, справедливості й миру, які розуміються згідно з ученнями пророків Ізраїлю. Варто зазначити, що декларація сама по собі як юридичний акт не є конституцією, але у висновках Верховного Суду Держави Ізраїль неодноразово наголошувалось, що її правове значення полягає в тому, що всі нормативно-правові акти повинні видаватись згідно з цією Декларацією. Також, в конституціях ісламських країн, шариат оголошено джерелом законодавства, наприклад в конституціях Арабської Республіки Єгипет 1971 р., Ісламської Республіки Пакистан 1973 р., Республіки Іран 1979 р. та ін. Концепт релігійних норм в праві заснований на принципах соціокультурного регіону, такі норми, маючи вищу юридичну силу можуть дати розуміння того, наскільки люди тої культури та держави бережуть свої традиції суспільного розвитку. Наприклад, політичні лідери Ізраїлю, Ірану та Індії відповідають не тільки перед сучасним суспільством, а мають продовжувати наслідками своїх дій та рішень ведення соціально-політичної культури, яка має юридичний протекторат. В контексті аналізу державного права зарубіжних країн важливим буде розвинути тему форми держави, цей фактор є одним з найважливіших характеристик державного ладу, адже вона визначає особливості організації влади всередині країни, уособлює собою сукупність ознак, які визначаються територіальними і інституційними способами організації влади. Отже, правова система держав тісно вплетена в розвиток соціокультурного середовища, визначає основні засади держави, як державного утворення з певними традиціями свого розвитку або трансформації форми держави. Формування політичного істеблішменту у державах в основному ґрунтується на виборчому процесі, правова ж основа буде визначати значимість інституту президенства та державних інституцій в цілому, відповідно і розвивати сприйняття соціальної відповідальності обраних осіб. Президент США буде нести особисту відповідальність за його дії, які направлені на лобіювання ідей делегалізації абортів. В результаті чого, його думку будуть підтримувати його прибічники, відповідно це приведе до постановки питання порушення окремих норм державного права США, положення якого орієнтується на можливість самовизначення. В результаті такі дії ще більше розвинуть опозицію до його політичних ідей та програм. Під тиском суспільства або певної активної групи він буде вимушений переглянути питання політичного менеджменту.

Також формування міжнародних наддержавних організацій підвищує вагомість колегіально-прийнятих рішень, які при прийнятті всередині

організацій мають в певній мірі імперативний вплив на розвиток національних законодавств. Отже, разом з тим і політичний менеджмент всередині демократичних країн зосереджений на балансі очікуваних державних змін суспільством та відповідність міжнародним угодам.

Підсумовуючи вище сказане, психологічна відповідальність політичних лідерів у країнах правового демократичного вектору набагато більша, ніж у їхніх колег з федеративним устроєм або авторитарним типом правління. До прикладу, політичні діячі країн світських та демократичних, вимушені при своїй діяльності та реакціях на соціально-політичні виклики орієнтувати свої рішення під загальноприйняті норми, насамперед дотримання прав людини та громадянина та забезпечення цих прав. Коли ж, наприклад у деяких федеративних республіках, політичні лідери можуть в меншій мірі відчувати свою відповідальність щодо певних негативних наслідків, оскільки вони, керуючись забезпеченням безпеки країни можуть вдаватися до лобювання як в рамках державного права так і неофіційно, до певних зазіхань на ті ж права людини та громадянина.

Отже, державне право – це правова основна кожної країни, сукупність юридичних норм, яка закріплює форму правління та державний устрій, економічну складову країни, визначає організацію, компетенцію і порядок діяльності вищих і місцевих органів державної влади та управління, права й обов'язки громадян та підданих, виборче право і виборчу систему (підґрунтям чого є культурні традиції, історичні особливості становлення національної державності). Разом з тим, визначене правове поле національних законодавчих систем установлює засади того, яким має бути суспільство, його інституційні основи, які впливають на розвиток суспільства країн через вектор цих приписів. Відповідно, політичний менеджмент буде враховувати правові особливості національного законодавства та визначати певний вектор політичних дій та рішень. Державне право зарубіжних країн дає можливість проаналізувати яким чином певні конституційні приписи (особливо релігійних норм) відповідають культурологічним засадам суспільства, яке формує певний тип політичних лідерів. Тобто, на основі права зарубіжних країн з релігійними нормами можна розглянути певний стиль ведення політики, який орієнтується не просто на сьогоденний суспільний стан, а й має відповідати принципам ідеологічного правонаступництва державного утворення.

1 Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 260 с.

2 Державне право зарубіжних країн (у схемах): Навч. посіб. / Б. В. Калиновський, О. Я. Лапка, Н. Я. Лапка, Т. О. Пікуля, Л. А. Івершенко, Л. М. Козодой, К. В. Тарасенко; За заг. ред. О. Я. Лапки. К.: КНТ, 2012. 528 с.

ЯНУСЬ Яна,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)
Науковий керівник: **ТОПОЛІВСЬКИЙ Руслан,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОСНОВНІ ВИДИ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК У ПРАВОВИХ АРГУМЕНТАХ

Право як система норм і правил, що регулюють суспільні відносини, засновується на логічній аргументації, яка забезпечує справедливість, об'єктивність та послідовність у правозастосуванні. Проте у процесі формування юридичних аргументів часто виникають логічні помилки, які можуть призводити до помилкових висновків, неправомірних рішень та, зрештою, до порушення прав людини. Логічні помилки в праві можуть бути наслідком недостатнього критичного мислення, обмеженого розуміння правових норм або емоційного залучення учасників процесу.

У цьому контексті важливо виявити основні види логічних помилок, що трапляються в правових аргументах, та дослідити їх вплив на судочинство та правозастосування. Розуміння цих помилок не лише підвищить рівень правосвідомості, а й допоможе юристам, суддям і правозахисникам уникати помилок у своїй практиці, сприяючи ефективнішому захисту прав і свобод громадян.

Традиційно виділяють паралогізми (ненавмисні помилки через незнання) та софізми (навмисні помилки) [1, с. 25].

Логічні помилки в правових аргументах є серйозною проблемою, що може вплинути на результати правосуддя та законодавчу практику. Такі помилки можуть виникати на різних етапах аргументації й часто спричиняють неправильні рішення судів.

Формальні помилки пов'язані з неправильним використанням логічних структур у процесі аргументації. Однією з найбільш поширених формальних помилок є порушення структури силогізму, яка є основною формою логічного висновку. Якщо структура силогізму не дотримується, це може призвести до помилкових висновків.

Адже достовірний юридичний аргумент має базуватися на чіткій логічній структурі, де передумови є правдивими, а висновок – необхідним наслідком цих передумов. [1, с. 218–220]. Ігнорування цих принципів може призвести до помилкових рішень і підриву довіри до правової системи.

Ще одна поширена формальна помилка у суспільній правосвідомості – помилка у використанні модальностей, коли змішуються умовності

та реальність. Наприклад, можна почути аргумент: «Якби всі крадії були покарані, злочинність зменшилася б» Однак такий висновок є логічно некоректним, адже не всі крадії можуть бути покарані, і справжні причини злочинності є набагато складнішими.

Помилки змісту стосуються того, як аргументи використовують факти й інформацію. Однією з найпоширеніших помилок цього типу є *ad hominem*, коли увага зосереджується на особистих якостях опонента, а не на його аргументах. Напад на особистість опонента не лише дискредитує його позицію, але й веде до зниження якості обговорення, залишаючи важливі питання невирішеними. Така помилка особливо небезпечна в судовому процесі, де об'єктивність і факти повинні мати пріоритет над суб'єктивними характеристиками. Разом із тим, при належному застосуванні цей аргумент залишається потужним інструментом в дебатах [2, с. 198–199].

Іншою поширеною помилкою є риторичний виверт, коли позиція опонента спотворюється, а потім спростовується, що створює хибне уявлення про справжні аргументи. Спотворення позиції супротивника призводить до непорозумінь і заважає конструктивному діалогу, що є критично небезпечним у праві, де точність аргументації є необхідною [2, с. 195–197].

Помилки узагальнення виникають, коли на основі недостатньої кількості випадків формують загальні висновки. Така помилка з'являється, коли один або кілька прикладів використовуються для формування правила, що претендує на універсальність [1, с. 224–226]. Це може призвести до серйозних помилок у правозастосуванні, оскільки юристи можуть спиратися на обмежену доказову базу. Адже, без ґрунтовного аналізу всіх можливих варіантів і випадків формування загального висновку може призвести до юридичних помилок із серйозними наслідками.

Ще одна помилка – *post hoc*, коли причиною вважається подія, що передувала іншій, хоча між ними немає причинного зв'язку. Це часто призводить до помилок у кримінальних справах, де події розглядаються в хронологічному порядку без аналізу їхньої причинної обумовленості. Логічні помилки, пов'язані з неправильною інтерпретацією причинно-наслідкових зв'язків, можуть мати небезпечні та навіть катастрофічні наслідки у правозастосуванні [3, с. 294–295].

Логічні помилки в правових аргументах мають значний вплив на правозастосування, судочинство і загальний стан правової системи. Вони підривають довіру до юридичних процесів і можуть призвести до серйозних правових наслідків. Це особливо помітно, коли така помилка стає загальнопоширеною внаслідок роботи медіа або виступів політиків. Таким чином, логічні помилки можуть суттєво впливати на правосвідомість, результати судових рішень і трактування норм права.

Логічні помилки знижують рівень правосвідомості як серед юристів, так і серед суспільства загалом. Коли юристи та судді допускають

логічні помилки, це підриває довіру до їхньої професійної компетентності. Адже, коли правники використовують логічно некоректні аргументи, це створює враження, що право є суб'єктивним і маніпулятивним, а не об'єктивним і справедливим («закон як дишло»). Таке сприйняття може призвести до втрати віри в правову систему та зростання рівня правового нігілізму.

Зниження рівня правосвідомості може також призвести до зростання правопорушень, оскільки громадяни вважають систему правосуддя ненадійною для захисту їхніх прав. Адже втрата довіри до правової системи загрожує не лише окремим особам, а й суспільству в цілому [4].

По-друге, логічні помилки можуть призвести до неправильних рішень судів, оскільки судді, як і інші учасники правового процесу, можуть підпадати під вплив логічних пасток. Судові рішення, засновані на помилкових або неповних аргументах, можуть бути не лише юридично неправильними, а й морально несправедливими». Наприклад, помилка *ad hominem* може спричинити ігнорування важливої інформації, що може призвести до несправедливого вироку [4].

Таким чином, логічні помилки у правових аргументах є серйозною проблемою, яка негативно впливає на правозастосування та судочинство. Вони підривають довіру до правової системи, спричиняють прийняття помилкових рішень і перешкоджають справедливому судовому розгляду. Уникнення логічних помилок є важливим завданням для всіх учасників правового процесу, адже це сприяє об'єктивності, справедливості та ефективності юридичних рішень. Усвідомлення і подолання логічних помилок є ключем до підвищення якості правової практики.

1. Юридична логіка: підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 248 с.

2. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцупал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2015. 336 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18779/1/Urkevich_m_2.pdf

3. Логіка для юристів: підручник / В.С. Бліхар, В.В. Левкулич, М.М. Олексюк, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо, О.І. Матвієнко. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с.

4. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. Судово-юридична газета. 2019.№9. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/>

ЯРЕМЧУК Віталій,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА БЕЗПЕКУ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

За сучасних швидкозмінних умов безпека людини не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Для протидії таким чинникам необхідно, щоб середовище, в якому вона проживає, умови життя людини були захищеними, безпечними.

Ми спостерігаємо послідовну позицію Європейського Союзу, Ради Європи, прогресивної світової спільноти, які з самого початку неспровокованої та невинуватої війни РФ проти України надають різноманітну допомогу українським громадянам, прагнучи, перш за все, у різні способи, досягненню безпеки їх життя.

Сучасні дослідники проблеми безпеки людини як в Україні, так і за кордоном, розглядають її з різних сторін, що засвідчує традиційну увагу до чи не найважливішого права людини – права на життя.

У свій час А. Маслоу (1908–1970) – видатний американський психолог, засновник гуманістичної психології запропонував ієрархію людських потреб. Він вважав, що ієрархія потреб не є фіксованою і найбільшою мірою залежить від індивідуальних особливостей кожної людини.

Разом з тим, ця ієрархія людських потреб за А. Маслоу яскраво засвідчує роль безпеки у реалізації людських потреб, без якої неможливе її природне існування: 1) фізіологічні потреби (дихання, вода, їжа, сон, секс); 2) безпека (почувати себе захищеним, позбутися страху та невдач); 3) потреба у належності та любові / належність до чого-небудь (друзі, сім'я, подружжя близькість; любити і бути любимим); 4) повага (компетентність, досягнення успіху, схвалення, визнання іншими); 5) пізнання (знати, вміти, розуміти, вивчати); 6) естетичні потреби; 7) самоактуалізація. Причому останні три рівні (пізнання, естетичні потреби, самоактуалізація) в загальному випадку називають «потребою в самовираженні» («потребою в особистісному зростанні»). Вони містять у собі такі складові як творчість, моральність, спонтанність, неупередженість, розв'язування проблем, прийняття того, що не можеш змінити.

Вчений справедливо вказував на те, що деякими наближеннями до потреб у безпеці в психології відносять потреби в захищеності, стабільності, залежності, відсутності страху, тривоги; потреби у структурі, порядку,

законі і обмеженнях; силі покровителя тощо. Мирне, яке живе спокійним життям, стабільне, гарне суспільство, як правило, дає своїм членам можливості почувати себе в достатній безпеці; так само як сита людина не відчуває себе голодною; той, хто перебуває в безпеці, не відчуває загрози [1, с. 64].

Не дивлячись на те, що право людини на безпеку є суб'єктивним правом, воно витікає з діючого в державі об'єктивного права, якому повністю відповідає і без якого не може ні виникнути, ні існувати. Конституція України визнає безпеку людини найвищою соціальною цінністю, відповідно, вона визнає за людиною право на неї. Право на безпеку є сукупністю закріплених в правових нормах юридичних можливостей індивіда. Суть цих можливостей сприймаються в суворо визначеному значенні: це обставини, що виступають в якості засобів і умов здійснення будь-чого. В них включені не тільки суб'єктивні права як соціально-правові претензії, але й елементи, що забезпечують реалізацію останніх, – юридичні обов'язки, юридична відповідальність, юридичні гарантії, юридичні процедури [2].

На думку М. Пендюри та О. Кришевич питання безпеки завжди гостро стояло в усіх історичних періодах, але мало різне наповнення її розуміння. Сучасний етап розуміння безпеки характеризується тими головними ознаками, залежно з якої точки зору вона розглядається. Зрештою, все зводиться до головної мети – забезпечення максимального рівня відчуття безпеки [3, с. 62].

Звертають на себе і підходи, що розкривають зміст понять «безпека людини» та «особиста безпека людини». Так, В. Тихий пропонує розглядати безпеку людини як об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод (людина перебуває в безпеці, коли вона, її права і свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані); інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку). О. Бондар під особистою безпекою людини вбачає стабільний стан надійної захищеності життєво важливих (життя і здоров'я людини), законних і приватних інтересів людини, прав і свобод, її ідеалів, цінностей від протиправних зазіхань, загроз шкідливих впливів будь-якого роду (фізичного, духовного, майнового, інформаційного, соціального, економічного, політичного, екологічного, військового тощо) за умов збереження і розвитку

людського потенціалу та підтримання ефективного стимулювання діяльності особи.

Донедавна поширеним був концепт національної безпеки, сфокусований на захисті держав від зовнішніх небезпек та пошуку спільних шляхів досягнення цієї безпеки [4].

Автори збірки аналітичних записок «Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні» розглянули п'ять елементів безпеки людини в Україні (політична та персональна безпека, безпека спільноти, правоохоронна діяльність, кліматична безпека в містах) та наголосили, що поняття «безпека людини» люди трактують як повноцінне функціонування та адекватне управління різними сферами буття соціуму, що зрештою формує у людей відчуття комфортності та захищеності [5].

В. Вовк, розглядаючи право на безпеку як фундаментальне право людини, наголошує, що методологічна складність дослідження права на безпеку полягає у тому, що поняття «безпека» є полісемантичним. Поняття «безпека» в реаліях ХХІ ст. стало всеоб'ємним, в силу усвідомлення позитивних та негативних аспектів науково-технічного розвитку людства (розробка та застосування нових синтетичних матеріалів, «якісної» зміни зброї та технік ведення війни), погіршення кліматичних та екологічних умов життя людини, зміни статусу штучного інтелекту в життя пересічної людини, а також загроз воєнно-технічного характеру, що мають місце і сьогодні, тощо. Цілком очевидним є прагнення науковців і практиків створити чітку дефініцію цього поняття, а також ввести його в юридичний контекст [6, с. 28]. Дослідниця приходить до висновку, що «право на безпеку є контекстним або рамковим правом, наявність якого уможливорює усі інші права. Право на безпеку в юридичній формі є системою принципів і норм права, які направлені на захист індивіда від небезпек і різного роду ризиків, які загрожують його існуванню і розвитку... Право на безпеку сьогодні є інтегральним поняттям, чим і зумовлена значна кількість прав, які його конкретизують – право на безпечне довкілля, право на якісну продукцію, право на мир, право на справедливі закони тощо, але найчастіше право на безпеку пов'язується з правом на життя» [6, с. 30].

Як свідчить юридична практика, в українському праві нині немає норми визначення права на безпеку. У той же час невід'ємні права людини в сучасному їх розумінні отримали відносну інституціоналізацію, завдяки якій невід'ємні права людини в міжнародних і внутрішньо державних конституційних та інших законодавчих актах набули характеру

загальноновизнаних, що дозволяє правознавцям вважати право на безпеку реально існуючою юридичною категорією, що вимагає конкретизації.

Нам видається, що в умовах глобалізації сучасні правові парадигми права щодо безпеки людини вимагають професійного юридичного доктринального тлумачення, бо серед прав людини право на безпеку посідає особливе місце, зумовлене тим, що саме сьогодні, в час існування всіляких загроз людині, воно обумовлює всі інші права.

1. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. 352 с.
2. Пендюра М.М. Особливості визначення суб'єктного складу соціального права на безпеку. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми* : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2017 року). Т. 2. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 132–133.
3. Пендюра М. М., Кришевич О.В. Право людини на безпеку в зарубіжній та вітчизняній історико-правовій думці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 80: ч. 1 2023. С. 61–67.
4. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник / За ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
5. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні. Київ, 2021. 108 с.
6. Вовк В. М. Право на безпеку як фундаментальне право людини. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2024.01.3. С. 27–30. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/ 5.pdf>

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Збірник тез доповідей
учасників Всеукраїнського круглого столу

12 грудня 2024 року

Упорядники:
ЗАБЗАЛЮК Дмитро, ДЕМКІВ Роман

Матеріали подані в авторській редакції